Lady Montagu'nun İzinde Türkiye'ye Mektuplar

Bir Çay Daha LÜTFEN

KATHARINE BRANNING

BİR ÇAY DAHA LÜTFEN

Katharine BRANNING

Katharine Branning

Sanat tarihçisi ve kütüphaneci olan Katharine Branning eğitimini Sorbonne Üniversitesi Pratt Enstitüsü ve Ecole du Louvre'da tamamladı. Louvre'daki İslami sanatlar ve özellikle de cam işçiliği üzerine araştırmalar yapan Branning, Türkiye'de mimari ve dekoratif sanatlar üzerine bağımsız saha çalışmaları yapmakta ve çalışmalarıyla ilgili bilgileri www.turkishhan.org adlı sitede yayınlamaktadır. Branning halen New York'taki Fransız Kültür Merkezi Kütüphanesi'nin başkan yardımcılığı görevini yürütmektedir.

Lady Montagu'nun İzinde Türkiye'ye Mektuplar

Bir Çay Daha LÜTFEN

KATHARINE BRANNING

ÇEVİRİ
ALİ ÇAVUŞOĞLU

BİR ÇAY DAHA LÜTFEN

Copyright © Kaynak Yayınları, 2010
Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'ne aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Hasan Hayri DEMİREL

Çeviri
Ali ÇAVUŞOĞLU

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Bekir YILDIZ

ISBN
978-9944-125-99-4

Yayın Numarası
262

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 22 85
Mayıs 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Kaynak Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.kaynakyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

1. Mektup: Binlerce Bardak Çay 11

2. Mektup: Bir Kalemin Duruşu ve Algılama 15

3. Mektup: X işaretli Nokta 20

4. Mektup: Bir Köprü İnşası 27

5. Mektup: Köprülerden Geçiş 33

6. Mektup: Evden Uzakta Bir Ev 38

7. Mektup: Türkiyem 44

8. Mektup: Bir Türk Aileye Kabul Edildim 57

9. Mektup: Hepsi Değerli Bir İsimdedir 68

10. Mektup: İyi Günler! 74

11. Mektup: Burada Rahatım 87

12. Mektup: Ne Mutlu Türküm Diyene 106

13. Mektup: Dünyaya Getirilecek Bir Ses 130

14. Mektup: Yalnız Bir Kadın 144

15. Mektup: Kitaba Saygı İnsanlığa Saygıdır 150

16. Mektup: Bir Tepsi Gaziantep Baklavası 162

17. Mektup:Minderler ve Kekler....173
18. Mektup:Büyüklük Gösterileri....191
19. Mektup: Doğru Bir Yaşam Anlayışı....202
20. Mektup: Acıktım....219
21. Mektup: “TT”....236
22. Mektup: 70 Milyon İlmekli Bir Halı....249
23. Mektup: Onu Kalbimde Buldum....265
24. Mektup: Evden Uzakta Hastalık....293
25. Mektup: Mola ve Geçmişe Dönüş....304
26. Mektup: Hızlı ve Sıkı İlmekler....343
27. Mektup: Bir Demet Lâle....375
28. Mektup: Maşallah....380

ÖNSÖZ

Tarihte iki dönemi her zaman diğer dönemlere göre daha çok beğendim. İlki, pek çok alanda aydın kadın yazarlara sahip olunan Aydınlanma Çağı Avrupası, ikincisi ise sanatta zerafet ve inceliğin peşinden gidilen Osmanlı Türkleri Dönemi'dir. Bu nedenle ilk kez okuduğum Lady Montagu'nun *Sefaret Mektupları*'nın bamtelime dokunmuş olması doğaldı.

Lady Montagu (1689-1762) fevkalâde bir kadındı. 18. yy.'ın aydınlanma dönemi Avrupasında bir yıldız gibi parlayan pek çok şaşırtıcı kadından biriydi. Adı, fevkalâde zekası ve geniş bilgisini sergilediği bir vitrin olan etkileyici mektupları aracılığıyla duyulmuştu. Ailesine ve dostlarına yurt dışından yazdığı pek çok mektubunda günlük hayata dair yorumlarında kavrayıcı zekasının nasıl ışıldadığını görebilirsiniz. Sıkıntılı evlilik hadisesi, çiçek hastalığı karşısındaki bükülmez azmi, çocuklarıyla olan zor ilişkileri, pek çok seyahati, samimi feminizmi, siyasî faaliyetleri ve bunun İngiltere'den sürgün edilmesine sebep olması, sonraki yıllarda sürdürdüğü kayıtsız yaşantısı… Hulâsa bize kadar ulaşan yüzlerce mektubunda yer alan belgelerle de bir isim yapmıştı.

Babasının 18. yy.'ın görkemli evlerinden olan Nottinghamshire'deki Thoresby Hall'ın 224 odasından birinde 1689'da Mary Pierrepont olarak dünyaya geldi. Kingston Dükü'nün kızı ve böylece ayrıcalıklı bir çocuk olması dolayısıyla iyi bir eğitim aldı. Küçük yaşlardan itibaren zekasıyla dikkat çekmişti. Sekiz yaşına basmadan Latinceyi öğrendiği nakledilir. Daha, genç bir

kız iken önemli bir avukat ve bir politikacı olan Sir Wortley Montagu ile tanıştı. Birbirlerine âşık oldular ve yedi yıldan fazla birlikte oldular. Kingston Dükü, Sir Wortley'in, kızıyla evlenme isteğini kabul etmedi; zira serveti zevklerini karşılayacak güçten yoksun kaldığı için kızından çok kendi zevklerine uygun, fakat ne yazık ki çok kaba bir kişiliğe sahip bir aday bulmuştu. Bundan sonraki hayatının temel özelliğini oluşturan bağımsızlığa düşkün oluşu dolayısıyla, babasını dinlemedi ve gelin gideceği gün Montagu ile kaçmaya karar verdi; kaçtılar ve 1712'de evlendiler.

Ne yazık ki peri masalı gibi olan bu başlangıçtan sonra gelen olaylar, çok büyük olan hayallerini gerçekleştirmeye engel oldu. Evlilik hayatı Mary'e zor geldi. Mektupları, artan hayal kırıklığını gösteren iç gözlemleriyle doludur. Bu mutsuzluktan kurtulmak için önce makaleler ve tenkitler yazmakla meşgul olduğu edebiyata merak sardı. Çift, Londra'ya taşındığında Mary güzelliği, zekası ve kalemiyle hayli takdir topladığı yüksek sosyetenin gözdesi olmuştu. Sürekli sıkıntılı geçen evlilik hayatına rağmen bu dönem onun için nispeten de olsa mutlu geçirdiği bir dönem sayılırdı. Evlendikten bir yıl sonra oğlu Edward dünyaya gelmişti.

Ertesi sene 1716'da Montagu ailesi Sir Wortley Montagu'nun elçi olarak görevlendirildiği Türkiye'ye geldi. Wortley Montagu'nun görevi Osmanlılarla Avusturyalılar arasında süren barış müzakerelerini yürütmek ve Britanya'nın Levent'te bulunan denizcilik ve ticaret alanındaki çıkarlarını korumaktı. Lady Montagu bu sırada 27 yaşındaydı, ikinci çocuğu Mary 1718'de Türkiye'de dünyaya geldi. Türkiye'de kaldığı 13 ay boyunca dostlarına, ailesine 25 mektup yazdı. Şimdi *Sefaret Mektupları* olarak bilinen bu mektuplar ölümünden sonra yayınlanmıştır.

İşte her ikimizin hikâyesinin kesişme noktası burasıdır.

* * *

Benim yazma ve araştırma çabalarımı sürekli destekleyen Muhsin İlyas Subaşı'ya teşekkürlerimi; yaptığım her şeye karşı hep saygılı ve kibar olmasının yanı sıra yeryüzünde benim için en sevgili olan eşim Stephan Eibe Gottlieb'e olan aşkımı ve tabiî ki söyleyeceğim şeyler konuşan taşlara dair olmasına rağmen bu fevkalâde ülkeye âşık olmamın gerçek nedeni olan Türkiye Cumhuriyeti halkına özellikle şükranlarımı arz ederim.

Tokat, Ağustos 2008

1. MEKTUP:
BİNLERCE BARDAK ÇAY

Sevgili Dostlarım ve Ailem

Kayserili şair ve tarihçi dostum Muhsin İlyas Subaşı birgün bana, "Lady Montagu'yu çok hatırlatıyorsun; 30 yıl boyunca burada yaşayıp gördüklerini yazsan sanıyorum Türklerin büyük ilgisine mazhar olacak; sık sık ülkelerine gelen bir yabancının kendileri hakkında ne düşündüğünü bilmek isteyeceklerdir." dedi. İlkin bu bana abes bir öneri gibi gelmişti, çünkü Türklerin kendi kimlikleriyle ilgili olarak benim anlatacaklarıma ihtiyaç duyacakları aklımdan bile geçmemişti.

Ancak öneri üzerinde düşündükçe bunun önemli bir tespit olduğunu ve seyahatimle ilgili tecrübelerimi yazmaya onların değil, benim ihtiyacım olduğuna karar verdim. Yazdıklarım, Türklerin kendilerini anlamalarına katkı sağlamayacak, sadece onlara teşekkürün bir şekli olacaktı. Burada yazılanları okuyan, yıllar boyunca niçin buraya gelmeye devam ettiğimi böylece anlayabilecekti.

Yine de Türklerin yabancılar tarafından nasıl görüldüklerini öğrenmeye ilgi duydukları bilinmektedir. Gerek gazetelerde gerekse seyahatnamelerde Lamartine, Nerval, Gide, Loti, Gautier, Twain, Stark, Burnby ve diğerleri gibi meşhur yazarların kitaplarında her zaman yabancı nazarları cezbettikleri görülmektedir. Fakat ben, onların -tedirgin edecek kadar- yaptıkları gibi ne egzotik haremler, esrarengiz hamamlar, müthiş Türkler hakkında konuşacağım ne de Türk gururunu çarpıtmak gibi bir çaba

içinde olacağım. Sadece yaşadığım bazı anları ve onların benim için ne ifade ettiğini anlatmayı ümit ediyorum.

Böylece büyük Lady ile hayalî bir iletişim kurmaya, sevdiği bu ülkede sanki onun yerini alarak ona hitaben yazdığım mektuplarda şahsî düşüncelerimi ve izlenimlerimi paylaşmaya karar verdim. Evet mektuplar Lady Mary'e yazılmıştır, fakat aynı zamanda Türk halkına seslenmektedir. Yabancı gezginlerin Türkiye'ye gelmelerini teşvik için yazıyor değilim. Bu mektuplar son dört yüz yıl boyunca, özellikle son yirmi yılda Türkiye'ye gelen gezginlerce yazılan seyahat yazılarının çoğundan farklı bir tarzda olacak. Mektuplar bir seyahat hatıratı olmayacak, çünkü bir seyyah genellikle bilinmeyen yerlere gitmek, oraları anlatmak ister; oysa Türkiye'de her yer bir şekilde benim tanıdığım, bildiğim yerlerdir. Önemsiz, saçma seyahat hikâyeleriyle ve mide bulantıları, kalkış zamanına yetişilemeyen uçaklar ve otobüsler, kaybolan para ya da kamera gibi sinir bozucu seyahat çileleriyle de okuyucuyu sıkacak değilim.

Burada Richard Burton, Alexandra David-Neel ve Fred Burnaby gibi seyyahların hızla akıp giden seyahat hikâyeleri gibi hikâyeler de göremeyeceksiniz.

Şimdilerde yazılmakta olan pek çok seyahat kitabında olduğu gibi, hatta internette de görülebilecek manzaralı yerleri tanımlayan bir rehber kitap oluşturmak da istemiyorum. Burada yer alan mektuplar Türkiye hakkında herhangi ciddi bir rehber kitapta bulunabilecek kısa yazılar ve tarihî gerçekleri ortaya koyma çabasında olan bir el kitabı görevi de görmeyecek. Sesleneceğim kitle olan Türklerin; Atatürk'ün yaptıklarını, ilginç harem hikâyelerini, hamam âdetlerini ya da Hititlerin ve Çatalhöyük'ün ne olduğunu başkalarından dinlemeye ihtiyaçları yoktur.

Aynı çerçevede mektupların Türk hayat tarzıyla ilgili sosyolojik bir çalışma olmasını da istemiyorum. Türkiye o kadar hızla değişmektedir ki, onu tek bir çerçeve içine almak neredeyse

imkânsızdır. Bu mektuplar politik çözümlemeler gibi de olmayacak. Fakat filmin kötü taraflarını görmemek için gözünü kapatan bir izleyici ya da problemlere kılıf geçirmeye çalışan biri gibi de olmayacağım. Bu zıtlıklar ve ayrılıklar ülkesinin sırlarını açabilmem mümkün değildir. Bu esrarı çözme görevi politikacıların ve sosyologlarındır.

Elbette bu mektupların benim otobiyografim ve hatıratım olmasını da istemiyorum. Çünkü hayatım ilginç olmadığı gibi yolculuklarım sırasında yaşadıklarımın anlatılması da okuyucuyu sıkacaktır. Hepsinden önemlisi ben Türklerle alay etmiyorum. Seyahatname yazarlarının, özellikle zorlukların üstesinden geldiklerini söyledikleri abartılı kahramanlık hikâyeleriyle eleştirdiğim taraf, buyrukları altında bulunanlara karşı kaba, mağrur, kibirli ve merhametsiz görünmeleridir. Okuyucuya dolambaçlı yoldan, gezmekte oldukları ülkenin geleneklerinin ne kadar tuhaf olduğu hakkında onları alay konusu yapmaya götürecek sıkıcı uzun hikâyeler anlatmak arzusu içinde olmadığım gibi, Türkler hakkında gülünç ve onları hakir gören hikâyeler de anlatmak çabası içinde değilim.

Buradaki mektuplar, bir kısmını asla anlamadığım günlük hayat hakkındaki şahsî tecrübelerimi içerecek. Seyahat yıllarım ve zıt kültür ilişkileri içinde geçen bütün meslek kariyerim bana çok şey öğretti; en önemli ders de yabancı topraklarda yürürken, o topraklar ve insanları hakkında konuşurken adımların çok dikkatli atılması gerektiğidir. Dünya hakkındaki görüşünüzün, içinizde taşıdığınız, yani kendi ülkenizden tevarüs ettikleriniz ve yetişmemiz sırasında edindiklerinizle her zaman lekelenebileceğini öğrendim. İzah edilemeyen bir durumla karşılaştığınızda derin bir nefes almalı, karşılaştığınız durumdan uzaklaşmalı ve üstünlükçü Batılı gözlüklerinizi çıkarmalısınız. Sonra, ancak ondan sonra sizinki nedir, onlarınki nedir, doğru nedir analiz etmeye başlayabilirsiniz.

Başka halkların, başka ülkelerin, başka toplulukların değerlerine gözünüzü açabilmeniz paha biçilemeyen bir değere sahiptir. Bunu dünyada hiçbir ülke Türkiye kadar ince ve renkli yapabilmiş değildir.

Uzun süredir Türkiye'de Türk halkıyla birlikteyim. Bu ülkeyi, kültürünü en az kendi ülkem ve yine ülkem kabul ettiğim Fransa kadar sevdim. Ancak bu "Geceyarısı Expresi" ülkesi ve onun "Barbar Türkleri" için nasıl olup da böyle güçlü hisler beslediğimi herkesin anlamayacağını da biliyorum. Yalnızca Türkiye'ye bir şans vermenizi istiyor ve bu yalın tarzımla Türkiye ve dünya arasında büyük bir anlayış tesis etmeye katkıda bulunmak, bu yolda çaba göstermek için bu mektupları yazıyorum. Böylece Phileas Fogg gibi dünyanın dört bir köşesini keşfe çıkmak yerine her sene toz toprak içindeki aynı yerlere niçin gittiğim şeklindeki sorularınıza karşı ümit ederim kafanızda bir cevap şekillendirmiş olabilirim.

Bununla beraber daha önce söylediğim gibi bu mektuplarla sizden ziyade dostlarıma, ailelerime ve Türk halkına sesleniyorum. Benim muhatabım onlardır. Doğrusu bu mektupları Türkiye'ye Türk halkına, bu ülkeye, vatandaşlarına olan sevgimin saygımın sade bir ifadesi olmak üzere uzun ve saf bir teşekkür mektubu olarak yazdım. Bu mektuplar, otuz yıl boyunca bana ikram edilen binlerce bardak çaya karşı bir teşekkürdür de.

Sevgiyle,

Kathy

2. MEKTUP:
BİR KALEMİN DURUŞU VE ALGILAMA

Sayın Lady Mary,

Ümit ederim bu mektup davetsiz bir misafir gibi olmaz ve ümit ederim yazma cüretimi bağışlarsınız. Mektuplarınıza olan takdirlerimi ifade etme arzusu doğrudan sizinle konuşmam konusunda bana güç verdi. 1717'den 1718'e kadar Türkiye'de kaldığınız sırada memleketinize yazdığınız mektupları okuduktan sonra size olan hislerimi de ifade etmek istedim.

Lütfen kendimi size tanıtmama izin verin. Adım Katharine Branning, Amerikalı bir kadınım ve mesleğim kütüphaneciliktir. Sizinle paylaştığım ortak pek çok şey var. Her ikimiz de yabancı bir ülkede yaşamak üzere evimizden ayrıldık ve her ikimiz de uzun yıllar hayatımızı dışarda sürdürmeyi seçtik. Ben de evliyim. İkimiz de eğitimin gücüne inanıyoruz. Fakat en önemlisi 30 yılı aşkın bir süredir seyahatlerimin çoğunu Türkiye'ye yaptığım için ortak paydamız Türkiye'dir.

Ben de senin gibi bir mektup yazarıyım. Yeni bir şeyler ortaya koymak bana büyük zevk veriyor. Bir küvetin suyla dolması gibi sayfaların satırlarla dolmasından büyük haz duyuyorum. Kalemin ucu sayfalar üzerinde kayarken yaşadığım pek önemsiz yorgunluk da hoşuma gidiyor. Ben, mektuplarımı yazarken kullanacağım malzemeyi özenle seçerim: En güzel kâğıt ve kart, elimde iyi durabilecek zarif imal edilmiş kaliteli bir kalem ve tarihe ya da beğendiğim konulara dair renkli göndermelerle dolu

posta pulları… Hepsini dikkatle seçerim. Bir mektup yazmak beraberinde pek çok heyecanı ve beklentiyi beraberinde getirir; sevdiklerime en güzel yemekleri hazırlamaya gösterdiğim düşkünlüğü mektup yazmakta da gösterdiğimi düşünüyorum. Mektubun yolculuğu sırasında ona temas eden insan zincirini, mektup posta kutusunda göründüğünde dostlarımın yüzündeki ifadeyi, mektubun üzerinde bulunan pulları çözümleme meraklarını, mektup açıcısını ellerine aldıkları ve uzunlamasına kestikleri zamanki beklentilerini, sonra söylediğim şeyleri okurkenki duygularını hayal ediyorum. Fakat hepsinden öte, mektup yazmanın iki insan arasında bir mahremiyet lezzeti oluşturduğunu düşünüyorum. Sırlı düşünceleri sözcüklerin ardına nasıl saklayabildiğine veya onlarla birlikte projektör ışıkları önünde nasıl yürüyebildiğine gıpta ediyorum. Bir mektubun izin verdiği mesafenin dışında hiçbir şey bu mahremiyetin yerini alamaz. Ve sen Lady Montagu, hiç şüphesiz İstanbul ve İngiltere arasında, nasıl olacağı belli olmayan yeni hayatın ve geride bıraktığın, bilinen eski hayatın arasında, bu mesafeye sahipsin.

Madalyonun öteki yüzüne gelince bir mektup yazmak kişiye hürriyet, dürüstlük ve enerji sunar. Canlı bir tonla yazılan bir mektup da bana sık sık musallat olan melankoliyi dağıtma fırsatı veriyor.

Türkiye'de kaldığın süre içinde 25 mektup yazdın. Bu, senin için oldukça az bir sayıdır; çünkü yeni bir ev kurmakla meşgul olmanın yanı sıra yeni yürümeye başlayan 4 yaşında bir çocukla ilgilenmek ve ikinci çocuğunun doğumu için hazırlanmak zorundaydın. Buna rağmen sayısız okuyucu ve satıcının, özellikle hem bir seyyah hem bir yazar olan benim gibi kimselerin hayallerini zaptettin. Bu esnada İngiliz dilinin en iyi mektup yazarlarından biri olmak gibi bir şöhret kazandın. Yazdığın bu mektupların 900 kadarı bize ulaştı. Sen öldükten sonra yayınlanan

Türkiye'den yazdığın mektuplar bugün hâlâ okunmakta, seyahat yazarları için adeta bir maden görevi görmekte, postmodern oriyantalist ve feminist akademik makale yazarlarını beslemeye devam etmektedir.

Kendisine seni hatırlattığımı söyleyen bir Türk dostum var; bu karşılaştırma benim için hakikaten gurur okşayıcıdır. Seninle aynı kabiliyete, zekaya, hünere sahip olduğumu kastettiğini düşünmüyorum, fakat senin çevrene gösterdiğin gibi benim de aynı açık ve önyargısız bir göze sahip olma çabası içinde olduğumu ifade etmek istediğini zannediyorum. Bana göre senin mektup yazmanı o kadar ayrıcalıklı kılan şey de yaşamakta olduğun devrin günlük hayatına ve tarihe dair yaptığın içgözlemsel bakışlar değil, farklı bir kültürde bir yabancı olarak, bulunduğun konumdaki rahatlığın ve duruşundur. Olayları ve gerçekleri olumsuz ya da tenkit ederek değil, açıkça ve dürüstçe aktardığın için seni takdir ediyorum. Çevrenden de takdir toplayan bir turist idin. Bir misafir başka birinin evinde nasıl hareket ederse her zaman öyle hareket ettin. Sesinin tonunda asla Türklere tepeden bakan merhametsiz bir hor görme hissedilmedi. Kendine, Türklerin değil, kendi sosyal yapınızı sorgulama özgürlüğü tanıdın ve onlar hakkında asla peşin hükümlü bir yargılamada bulunmadın. Özellikle özel öğretmenin Ahmet Bey'le yapmış olduğun tartışmalarda karşı-kültür alışverişinin gerçekten ne demek olduğunu kavradın. Batı Avrupa ve Türkiye arasındaki tezatları olduğu gibi, hem Türkiye'de bulunan hem de Avrupa'da bulunan tezatları ortaya koydun.

Bu sözlerin arkasında algılayabildiğim kadının kişiliğini hayal etmek de bana zevk veriyor. Dinden mutfağa varıncaya kadar günlük hayata dair elde edebildiğin her şeyi öğrenmek için girişken oldun ve büyük bir çaba gösterdin. Kendini tamamen yeni bir dünyaya gömdün; onu keşfetmekte hiçbir şeyin sana engel olmasına izin vermedin. Zeka ve cazibenin, iyimser biten

mektupların sonunda hep en parlak şekilde yansımasından yüce ruhlu ve aydın bir kadın olduğunu anlıyorum.

Ve Türkiye'den o kadar heyecan verici mektuplar yazdın ki Lady Mary! Yüzlerce yıl öteden Türkiye'ye gelen pek çok seyyahın aynı konularla karşılaşıp bunları anlayışsızlık ve öfke içerisinde ele almaları beni hep şaşırtmıştır. Hep aynı şeylerden etkilendiğimiz anlaşılmaktadır. 19. yy.'ın acemi ya da 20. yy.'ın modern askerî seferleri gibi, bazı şeyler asla değişmez; bazı anlaşmazlıklar hiç çözülemez; pek çok sorunun cevabı hâlâ yoktur. Tecrübelerime bakıp bunların sende nasıl yansıma bulduğunu görünce seninle bir bağım olduğunu hissettim. Her durumda en iyisini yapmak, hayattan zevk almak, bunu özellikle şahsî karşılaşmalarda gerçekleştirmekte kararlıydın. Günlük olaylar karşısında nasıl tepki gösterdiğini, açık ve yargılamayan bir kafaya sahip olduğun hâlde bütün yanlış anlamalar ve karışıklıkların nasıl üstesinden gelebildiğini hayal etmeye çalışıyorum. Hepsinin de üstesinden geliyordun, hem de hiç şikayet etmeden, kolaylıkla ve zarif bir şekilde. Hem işimde hem de seyahatlerimde aynı açık gözlü yaklaşımı ben de benimsemeye çalıştım, fakat hem iç yüzünde hem de dış yüzünde herhangi bir şeyi tam açık bir şekilde görmek benim için imkânsızdı. Bendeki iç yüz müdahil olmak ve böylece her zorluğun üzerini örtme eğilimindeyken dış yüz potansiyel önyargılar ve sömürgecilikle dopdolu görünmektedir. Bunun üzerine, sonunda bir kütüphaneci olarak mesleğimde rehber edindiğim stratejiyi, yani bilgi toplama, birleştirme ve ayırma ilkelerini uygulamaya çalıştım. Sadece yorumlamaya, düzenlemeye çalışmam, aynı zamanda yayınlarım ya da yayınlamaya gayret ederim. Ratisbon'dan yazdığın mektupta dediğin gibi "Nötr olmak basirettir" ya da bir keresinde Viyana'dan yazdığın mektupta dediğin gibi "Yiğitlik ve asalet farklı iklimlerdeki ahlâk ve din gibi farklıdır. En doğru bilgiye kimin sahip olduğunu kıyamet gününe kadar asla öğrenemeyeceğiz."

Eminim benden 290 sene önce sizin tarafınızdan da düşünülmüş olan yorumlarımın çoğuna gülümsüyor ve başınızı sallıyorsunuz. Fakat anlamaya yönelik sürekli araştırmalar, ümit ederim devam eder. Dünya kültürlerinin paylaşacakları ve birbirinden alacakları çok şey bulunmaktadır. Belki sonunda insanlığın bu dizginsiz hareketinde bir anlayış, saygı ve barış toplumuna doğru nasıl daha iyi katkıda bulunabileceğimizi öğrenebiliriz. Hepsi bir mektup yazarak başlayabilir öyle değil mi?

İşte bu sebeple size yazmama izin verin. İkimizin de sevdiği bir ülkeye dair izlenimlerimi sizinle paylaşmak benim için büyük mutluluk olacak. Ümit ederim 20. yy. Türkiye'sine dair ayrıntıları duymak hoşuna gidecek. Şundan emin olabilirsin ki, takdir ettiğin değerler ve manzaralar hâlâ aynıyla duruyor. Mutlu olacağın bir şey daha söyleyeyim: Türkiye ve Türk halkı büyüdü, gelişti. Muhtemelen Batının ve Batılıların da kendileri gibi cömert ve kibar olabileceklerini Türklere gösteren senin gibi insanlar bu ülkenin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulundular.

Saygılarımla

Katharine Branning

3. MEKTUP:
X İŞARETLİ NOKTA

Dünyada Sivas Diye Bir Yer

Sevgili Lady Mary

Ah sevgili Leydim! Mektuplarında hiç dikenli bir sorunla uğraşmak zorunda olmadın. Yalnızca ziyaret ettiğin bu ülkeye dair izlenimlerini paylaşmayı görev edindin ve bu işi de mükemmel yapmış olduğunu söylemeliyim. Niçin orada olduğunu ispat etmek zorunda olmadın ve inan bana, bunu yapmak öyle kolay bir mesele değil. Türkiye'ye "postalandın", yani kocanın peşinden gittin ve bu konuda doğrusu bir seçme şansın yoktu. Belki bir İngiliz şehri civarında büyük bir evde oturacaktın, fakat senin gibi her şeyi öğrenmek isteyen bir insanın seçimi bu olmayacaktı. Ancak benim için durum biraz farklıydı. Ben Türkiye'ye bir sabit fikri ortadan kaldırmak için gittim. Sürekli olarak sorulan "Neden Türkiye?" sorusuna gerçek bir neden söylemek beni her zaman rahatsız etmiştir. Bazen biraz kem küm ettikten sonra Türk dostlarım olduğu veya herkesin duymak istediği cevap olan sevgilim olduğu veya önemli diller üzerinde çalışmaktan hoşlandığım, eski halı kilim topladığım ya da Türkiye'de işim olduğu şeklinde bir cevap en kolayıdır. Fakat hayır, hiçbiri değil; Türkiye'ye ilk defa gelmemin nedeni bir tarihî eseri görmek içindi.

Evet bir tarihî eser; bir Amerikalının, varlığını tasavvur edebileceğinden ya da bizim ülkemizde görebileceğinden de daha

eski, 13. yy.'a ait bir bina. Amerikalı olmayanların, genç ülkemizde tarihin bizim için tuttuğu büyüleyici gücünü anlamaları çok zordur. Üniversitede "İslam Sanat Tarihine Giriş" dersinde bir slayt gösterisinde bu bina ile ilk kez karşılaştığımda zihnime bir tohum düşmüş, zamanla filizlenmiş, nihayet bütün hayal bahçemi istila etmişti.

Fransa'da bir üniversiteye gitmek üzere evinden ayrılmış, Ohio'nun orta batısından, 19 yaşında bir kız idim. Bu karşılaşma Paris'te kışın olmuştu. Paris kışları hep olduğu gibi gri ve yağmurluydu; iliklerime kadar üşüten nemli bir hava vardı. Büyük bir üniversite amfisinde Paris'teki ilk aylarımda karanlıkta otururken içime bir yalnızlık hissi çöktü; bu yalnızlık içinde kaybolmuştum. Kaybolmuştum, çünkü henüz dostlarım yoktu; sinirliydim, çünkü Fransızcam her şeyi tamamıyla anlayacak kadar mükemmel değildi; cesaretim yoktu, çünkü Fransızca "Course Magistral" (amfi dersleri) şekli bana sevimli görünmüyordu. Bu büyük sınıflar, benim alışık olduğum Amerikan eğitim sistemindeki küçük katılımcı sınıflara göre bireyi ortadan kaldıran sınıflardı. Amerikan okullarındaki nezaketi, şamatayı, öğrenci öğretmen arasındaki şiddetli rekabeti özlemiştim. Hatta uygun bir çalışma alanı seçtiğim konusunda bile şüphe duymaya başlamıştım, çünkü okula başladıktan itibaren benim beklentilerimi karşılamaktan çok uzak bir şekilde hemen her şey sanatla hayat arasındaki herhangi bir gerçeklikten son derece kopuk gözüküyordu. Sanat tarihi sınıfında aylarca tılsımlı rulolardaki sayısız imajla, tamamıyla yok olmuş, şaşırtıcı kültürlerden geriye kalan heykel parçacıklarıyla dolu derslerin yanı sıra Eski Mezopotamya'daki meşhur Fransız arkeolojik kazılarını çalışmıştım. Hepsi benim için ilgi çekici olmaktan çok uzak, amaçsız ve sıkıcı geliyordu.

Fakat o gri kış günü İslam Sanat Tarihine Giriş dersinin tam ortasında beni adeta bütün sıkıntılarımdan kurtaran bir mucize oldu. Perdeye bir ön bilgi olmaksızın, beni kötümser

bezginliğimden adeta sarsarak çıkaran bir slayt düşürülmüştü. Bu, altın taşlarla yapılmış gibi görünen bir binanın resmiydi. Havanın kapalı olduğu o günün öğle üzeri sanki bir büyü olmuş gibi aniden güneş çıktı ve kasvetli odayı aydınlatmak için perdeden odaya altın renkli güneş ışıkları akmaya başladı. O anda kendimi sanki bir ilkbahar gününde binanın duvarlarını süslemiş olan seramik çiniler gibi masmavi olan bir gökyüzünün altında buldum. Bu altın taşlara, şerit süslemelerle çerçevelenmiş, hareket hâlinde hayvanlar, ağaçlar, yıldızlar, bitkiler, ağaçlar, hat yazıları, kuşlar hakkedilmişti. Fransa'daki çok beğendiğim Roma devri manastırlarındaki heykeller gibi güzel ve büyüleyici bir etkiye sahiplerdi. Profesör, "Et maintenant nous voyons ici le Gök Medrese de Sivas" diyordu. Daha önce "medrese", "gök", "Sivas" sözcüklerini hiç duymamıştım ve neresi olduğu hakkında en ufak bir fikrim yoktu; aceleyle hemen defterime kaydettim. Bu sözcüklerin benim için yeni bir dilin ilk sözleri olacağını sanki biliyordum.

Bu binada benim hayalimi o denli zaptetmiş olan şey neydi? Sonraki bir mektupta bundan sana söz edeceğim, fakat senin mektuplarının çoğu gördüğün binaların tasvirleriyle dolu; dolayısıyla bu safhada beni anlayabileceğinden eminim. Evleneceğin erkeğin gözlerine ilk kez baktığın gibi olduğunu söylemek sanırım yetişir. Bildiğin tek şey onun gerçek olduğudur. Evet taşlar sıcaklığı ve hayatı nakledebilir. Mimari, en gizli duyguları dokunulur kılabilir; evet şimdi bundan emindim.

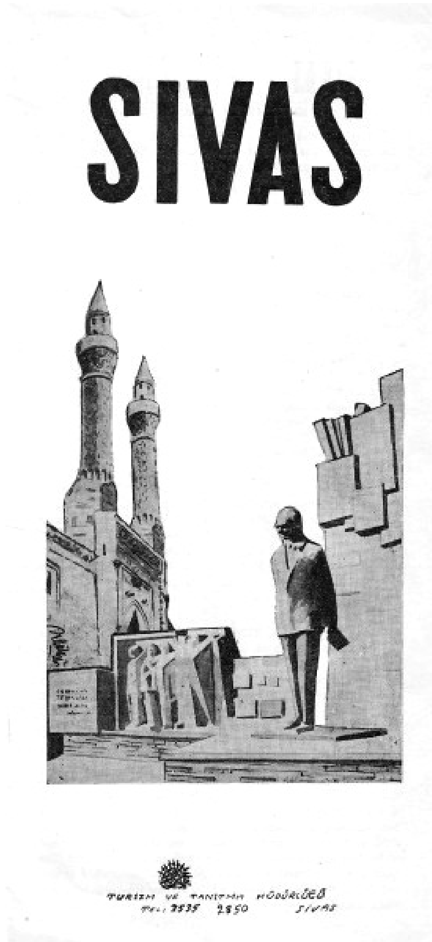
Dersten sonra bu sözcükleri heceleyebilecek ve anlamlarını bana söyleyebilecek bir kitap bulmak için doğru kütüphaneye koştum. Dünyada Sivas diye bir yerin Türkiye'nin tam ortasında yerleşmiş olduğu alanı gösteren haritayla birlikte bir kitap buldum. Haritadaki bu nokta benim için gizli altın çömleklerinin yerini gösteren define haritasında işaretlenmiş "X" işareti gibi bir menzil olmuştu. İlk fırsatta böyle bir binayı diken ülkeyi görmeye gitmem gerektiğini düşündüm.

Hayal bahçemi sürüngenler gibi istila eden, gece gündüz sürekli düşüncelerime sokuluveren bu resim her yerde benimleydi. Bahçemi ya otlar saracak ya da onu ıslah edecektim. Böylece Sivas diye bir yere ulaşmaya ve söz konusu binayı bulmak için Türkiye'ye gitmeye karar verdim. Göreceksin, onu senin için bulacağım; çünkü gömülü bir hazine değildi; herkesin görmesi için öylece orada duruyordu. Onun önünde duracak, sıcak taşlarına dokunacaktım. Taşların benimle konuşacaklarından emindim; karanlık günlerimi aydınlatmaya devam edecek güce sahip olduklarından da emindim.

Beni Türkiye'ye getiren bu hadise üzerinde şimdi tekrar düşününce gençlik hayallerinin dolduruşu ve biraz da saçma gibi geliyor, her şeye rağmen İncil'deki en sevdiğim hikâye Paul'un Şam yolundaki dramatik konuşmalarıdır. Bu nedenle şaşırtıcı olayların olabileceğini, garip şeylerin sonsuza kadar hayatınızı değiştirebileceğini inkâr eden biri asla olmayacağım. Türkiye'de bu abidenin önünde dururken Sivas caddelerinde altın çömleğimi bulduğumu düşündüm. Hayal kırıklığıyla sonuçlanan vahşi ördek avı değildi bu, hatta bu çömlekten daha değerli, ganimet dolu bir hazine sandığı bulmuştum. Sanatsal arzuların günlük hayata nasıl aktarılabildiğinin mükemmel bir örneğiydi bu. Bu yapının ve taşların dilleri vardı.

O günden sonra yeryüzünde Türkiye adındaki bu ülke ile dost olmak için kendimle bir anlaşma yaptım. Böyle bir yapının nasıl inşa edilebildiği ve ne tür insanlar tarafından inşa edilebildiğini anlamak istedim. Yıllarca süren ziyaretlerim, araştırmalarım, bulgularım ve pek çok taştan hareketle Türkiye'yi daha iyi tanıdıkça taşlar kadar sıcak, kalp ehli insanlarla dolu bu mükemmel ülkeye sonsuza kadar bağlı kalmayacağıma dair zihnimde en ufak bir şüphe kalmadı.

Saygılarımla
Katharine Branning

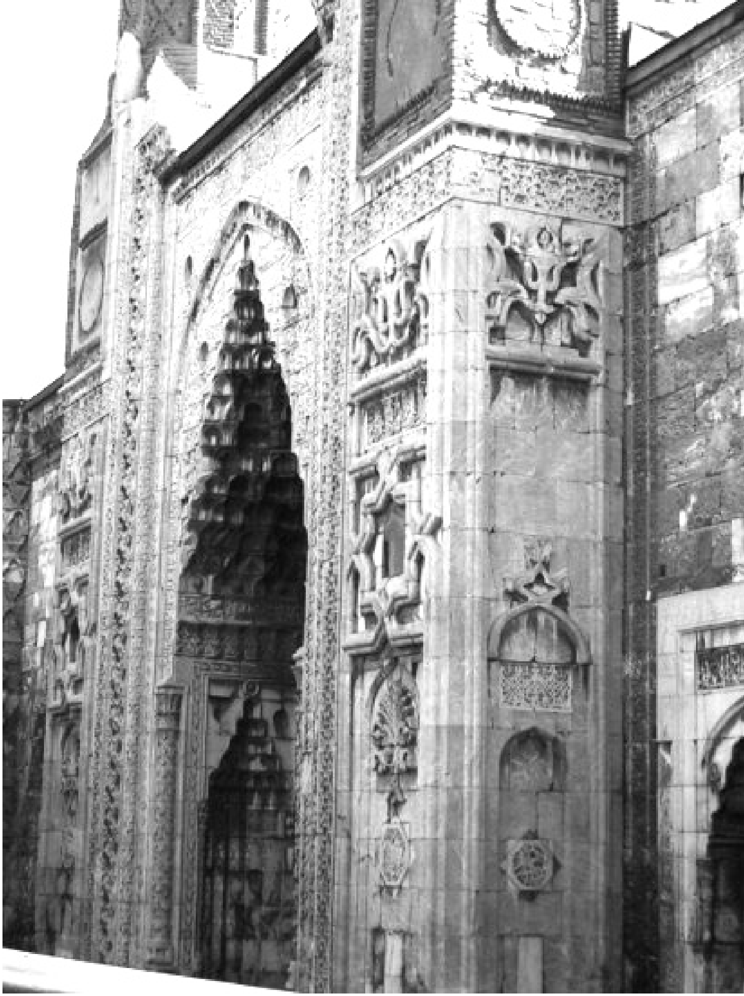

Turist broşürü ve otel zarfı, Sivas, 1978

Gök Medrese giriş kapısı, Sivas, 1271

Gök Medrese, Sivas, 1271

4. MEKTUP:
BİR KÖPRÜ İNŞASI

Sevgili Lady Mary,

Mektubunda Avrupa'dan İstanbul'a doğru seyahatinin son ayağı Abbé Conti'yi anlatırken bir gün Silivri'de ve Büyükçekmece'de kaldığını söylüyorsun. Seni etkilediği gibi günümüz seyyahlarını da etkileyen güzel Osmanlı köprülerinden dolayı bu iki kasaba da meşhurdur.

"Yolculuğumuzun geri kalan kısmı eski Propontis, yani Marmara denizi kıyısı boyunca çok güzel süslenmiş yeşil alanlar boyunca idi. Ertesi gece eski asil bir kasaba olan Silivri'de kaldık; şimdi iyi düzenlenmiş bir liman şehri ve otuz iki kemerli bir köprüsü var. … Ertesi gün Büyükçekmece denen bir kasabada daha sonra da Küçükçekmece adında bir kasabada kaldık. Misafirhanemizin önündeki avlu ortasında güzel bir çeşme, etrafında mermer hücreler vardı ve önceleri tekke olarak kullanılmıştı. Buradan görülen manzara ve çevresindeki bahçeler çok hoştu ve her dinden din adamlarının inziva yerlerini nasıl seçeceklerini bildiklerini göstermektedir."

Marmara denizi üzerindeki fark edilen sivri kemeriyle Büyükçekmece Köprüsü ve Silivri Köprüsü işine, 1566'da ölümünden kısa bir süre önce muhteşem Süleyman tarafından saray mimarı Sinan getirilmişti. Tabiatıyla Edirne'de gördüğün sultan III. Ahmet'in ordusu Avusturya ile savaşmak için yola çıktığında bu köprüden geçmişti. Bu sırada eşin iki ülke arasındaki barış görüşmelerinde aracı olmak üzere görevlendirilmişti.

Türklerin Avrupa'daki etki alanlarını daha da genişletme hayalleri bu kemerli iki köprünün inşa edildiği parlak dönemlere kadar devam etmişti. Bu köprülerin sendeki etkisini merak ediyorum, çünkü bu köprüler benim hayatımda da çok önemli bir rol oynamıştır. İlk olarak bu konuşan taşlarla üniversite amfisinde karşılaştığımda rastlantı denemeyecek bir olay daha olmuştu ki, Türkiye'ye gitme yolunda önemli bir kılavuz görevi görmüştü.

Genç bir öğrenci olarak Paris'e gittiğimde hayatımı kazanmak için bir iş yapmam gerekiyordu ve özel bir mühendislik şirketine birinci sınıf Fransızca tercümeler yapan bir firmada iş bulma şansına kavuştum. Fransızcadan İngilizceye sanayi nizamnameleri, teklif çağırıları, standartlar, teklifler gibi döküman taleplerini karşılayan bir mühendis gFrubuyla çalışma şansını elde ettim. Her şey kesin ve kuruydu, fakat bu kesinlik, tamlık ve açıklık hoşuma gitti. Sanırım bu tecrübe pek çok yönüyle meslek olarak kütüphaneciliğe karar vermemde etkili oldu. Bu firmada işe başladığımda hâlâ acemi ve biraz ürkektim. Bu itibarla ilk tercüme projem kabiliyetimi ispat etmeme sebep olacak çok önemli bir adımdı. Bir köprü inşası için davet dökümanları üzerinde çalışacağım söylendiğinde kendimle Fransa ve gençlik arasında kurma ihtiyacı hissettiğim köprüyle bu köprü arasında bir ilişki kurdum. Fakat bu basit bir köprü değildi; İstanbul'da dünyanın en meşhur boğazlarından biri üzerinde, İstanbul Boğazı üzerinde kurulacak bir köprü idi. İlk de değildi. Çünkü çok muazzam bir köprü olan ilki 1973'te inşa edilmişti; ikincisi olacak olan bu köprü ise biraz daha kuzeye inşa edilecekti. Bölgenin coğrafyası hakkında bilgim vardı, fakat o gece haritayı önüme aldım ve köprünün inşa edileceği noktaya daha yakından baktım. Köprünün inşa edileceği yer, sınıfta gördüğüm ve hâlâ hayal bahçemi süsleyen konuşan taşların ülkesiydi.

Bu uluslar arası inşa projesi için Fransa'nın önde gelen inşaat firmalarından birinin kabul portföyüne katkıda bulunan teklifler üzerinde aylarca sıkı bir çalışma yaptık. Proje için gerekli olan milyonlarca dolar başımı döndürdü; inşaat alanı, kullanılacak metal

miktarı, yük taşıyıcılar, bilimsel hesaplamalar, benim için hepsi baş döndürücüydü. Büyük işlere alışık, büyük bir ülkeden gelmiş olmama rağmen böyle devasa bir projeyle hiç karşılaşmamıştım.

Saatler süren stres etkenlerini, yük taşıyıcı denklemlerini tercümeden sonra eve döndüğümde kitapları önüme alır, bu boğaz köprüsünün çizimleri üzerinde çalışır, projedeki ilgim çerçevesinde beni meşgul eden bazı sorulara cevap bulmaya çalışırdım. "Benim köprüm" nasıl bir etkileyiciliğe sahip olacaktı? Her iki taraftaki halkın hayatını nasıl değiştirecekti? Boğazın iki yakasındaki erguvan ağaçlarını ayaklar altına alacak olan dev çelik kuleler gibi benim de bu insanlar üzerinde bir ağırlığım olacak mıydı? Bölgenin tabiî yapısına ve tarihe saygılı olunacak mıydı? Ülke liderlerinin bu projeyle söylemeye çalıştıkları neydi? Melling'in 18. yy.'a ait meşhur levhalar serisine baktığım gibi eski ve yeni fotograflara da baktım ve bölge şartlarıyla, tarihi hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştım. Durgun suların resmedildiği taşbasma resimler, başıboş hareket eden kayıklar, modern dünyanın insan dolu akıp giden otomobilleri, yüklü kamyonların homurtuları birbiriyle bu kadar tezat oluşturamazlardı. Türkiye hakkında; tarihi, idealleri hakkında okudukça, bu köprünün araçlar ve insanlar için bir geçiş yolu olmaktan başka bir şey olduğunu daha iyi anlamaya başladım. Bu yapı, değerler ve fikirlere de bir köprü olacaktı. Bu ülke için, ilerlemeyi temsil ediyordu. Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan uluslar arası yolun altın kazığı olacaktı. Böylece bu köprü projesinin büyüklüğü ve onu gerçekleştirme azmini, inşa edilecek ülkeyle birleştirmeye başladım. Aniden çok önemli bir şeyin bir parçası olduğumu, güçlü bir ülkenin doğmaya başladığını, benim küçük katkımın, kuleler inşa etmiş bir ülkenin, köprü üzerinden her gün geçecek olan halkının hayatı üzerindeki etkisini, onun üzerinden Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya taşınacak olan düşünceler dünyası için olan etkisini düşündüm. Türk halkının tarihini, özellikle 1453'te Bizans'ı fethetmiş olan ve köprüye adı verilecek olan Fatih Sultan Mehmet'in hayatını, büyük bir istekle okudum. Bu köprünün, başlamış olan

büyüme ve genişlemenin öngörüsü olduğunu anladım. Bu aynı zamanda modern Türkiye Cumhuriyeti liderlerinin olduğu kadar Muhteşem Süleyman ve Atatürk gibi büyük insanların emellerinin de gerçekleşmesiydi. 260 yıl sonra bu ülkede yaşamakta olan halkın Fatih'le aynı ruhu taşıdıklarını görüyorum. Ortabatı öncülerinin bir kızı olarak bu arzuyu anlıyor ve takdir ediyorum. Bu arzulu bânîler hakkında daha fazla şey öğrenmek istedim. Onlarla birlikte köprüden geçme hayalleri kurmaya başladım.

İşte Lady Mary, bu Fatih Köprüsü hikâyesini, çok özel bir aşamada, nasıl yaşadığımı görüyorsun. Tıpkı bizzat benim yaptığım gibi kendisini yenilemeye o kadar istekli bu ülkeye bir yakınlık duyuyorum. Onları destekliyorum. Kendimi bir gün "benim köprüm"den geçecek olan bu insanlarla bağlı hissediyorum ve altlarında mavi ipek su şeritleri gibi görünecek olan doğu ve batı ufuklarına başlarını çevirdikleri anlardaki hislerini hayal etmeye çalışıyorum.

Dökümanlar üzerinde çalışırken aynı zamanda kendi hayat projemi oluşturmayı da düşünmeye başlamıştım. Bu proje, içimdeki geçitten alan bir genç olduğum yıllardan; üretici, erişkin bir verici olduğum döneme geçme çabası içinde olduğum sorunlar için bir mihenk taşı olmuştu. Kültürleri birleştirecek bir köprü inşaacısı olacak mıydım? İnsanların bir yerden bir yere geçmelerine katkıda bulunmak istiyor muydum? Benim mimarım babam gibi, fiziksel olarak bir şeyler inşa etmek istiyor muydum? Diğer insanların kreatifliklerinin mütercimi ya da bizzat kendim kreatif bir sanatçı olmak istiyor muydum? Lady Montagu, sanırım sen de bir yazar olarak meslek hayatına başladığında aynı soruları kendine sordun. Kalemi ilk defa eline almana sebep olan şey neydi? İçinde bulunduğun sosyal sınırlamalara rağmen edebî çabalarını sürdürmeye seni iten ve sana güç veren şey ne idi? Senin için itici güç her ne idiyse benim için de bu, Türk köprüsü olmuştu.

Ne yazık ki söz konusu Fransız şirketi Fatih Köprüsü ihalesini kazanamadı. Onlar, ben ve başkaları Afrika'da hastaneler inşa etmeye devam ettiğimiz gibi, Suudi Arabistan'da da

üniversiteler inşa etmeye devam ettik. Fakat hiçbir tercüme belgesi beni İstanbul Boğazı'na inşa edilecek olan köprününki kadar heyecanlandırmadı ve tatmin etmedi. Bütün teklif belgeleri tamamlanıp gönderildiğinde tercümeden daha fazla şeyler yaptığımın farkındaydım. Hayatımın geri kalan kısmını hesaplayacak ölçütümü bulmuştum. Evet, bir şeyler bina etmek, ondan ortaya çıkan gücü ve başarma duygusunu hissetmek istiyordum. Hepsinden önemlisi Türkiye'nin bir şekilde hayatımın çok önemli bir parçası olacağını biliyordum.

O günden bu tarafa Fatih Köprüsü ve onun gibi yüz yıllar boyunca her Türkün gönlünde iki cepheli, Doğulu-Batılı, eski-yeni, lâik-antilâik, Avrupalı-Asyalı, Osmanlıcı-Atatürkçü, avam-havas gibi birer simge olan rekabet unsurları hakkında çok şey yazıldı.

Bu simgeler hâlâ bugün de onları meşgul etmekte ve bu köprü rahatsız edici aynı soruyu sormaya devam etmektedir: Hangi tarafta duruyorsunuz? Köprüyü besleyen çelik kablolar; üzerindeki, sürekli olarak kullanılan muhtelif coğrafî, lengüistik, politik, ekonomik, dinî gerginliklere, baskılara karşı tıpkı Türkiye Cumhuriyeti gibi sağlam ve aynı zamanda esnektir. Bununla birlikte en nihayetinde köprüler gücün sembolleridir: Köprülere hükmeden hâkim stratejiye sahip demektir. Böylece İstanbul, bu köprü aracılığıyla Avrupa ile Asya zincirini birbirine bağlayan bir konuma gelmiştir.

Lady Mary, Silivri ve Büyükçekmece'deki köprülerin, üzerinizdeki etkisi hakkında niçin soru sorduğumu siz anlarsınız. Osmanlı köprüleri zamanında ve yeni bir hayatın başında inşa edilmekte olan Fatih Köprüsü zamanında sen de benim gibi ve Türkiye gibiydin. 32 kemerli köprünün öbür yakasında ne olduğunu ve öbür yakadaki yolun nereye gittiğini sen de bilmiyordun, fakat oraya inşa edilmiş köprü kadar öbür tarafın da ulaşmaya değer olduğunun bilincinde idin. Bir köprüyü geçmeyi o kadar heyecanlı yapan da budur.

Saygılarımla

Katharine Branning

9 kemerli Büyükçekmece Köprüsü, 1567

33 kemerli Silivri Köprüsü (şimdi Lady Montagu'nun zamanında olduğu gibi yalnız 32 kemer vardır), 1568

Fatih Köprüsü, Istanbul, 1988

5. MEKTUP:
KÖPRÜLERDEN GEÇİŞ

Sevgili Lady Mary,

1978 yazında, konuşan taşlar ve köprüler ülkesine gittim.

Bu ziyaretle ilgili ilk izlenimlerim seyahat notlarımda çok keskin bir şekilde tanımlanmış. O kadar bunalmıştım ki, her şeyi belgelendirmenin zor olduğu hissine kapılmıştım. Yine de İstanbul'a ulaştığımızda uçaktan ilk olarak kalem şeklindeki minareleri görünce çok heyecanlandığımı hatırlıyorum. Bu, şehirlerin incisiyle ilgili ilk izleniminiz ne idi Lady Mary? Benden 259 yıl önce İstanbul'u ilk görüşünü şöyle anlatıyorsun:

"… Ertesi akşam İstanbul'a ulaştık, fakat bu konuda çok az şey söyleyebilirim; bütün zamanımı gelen ziyaretçilere ayırmıştım. İkametgâhımız Londra'nın varoşlarından olan Westminster'e benzeyen ve İstanbul'un varoşlarından olan Pera'da idi. Tüm elçilerin ikametgâhları da birbirine çok yakındı. Evimizin bir bölümü muhtemelen dünyanın en güzel manzaralarından biri olan limana, Topkapısı Sarayı'na ve Asya'nın uzak tepelerine bakmaktadır. Bir Fransız yazar İstanbul'un Paris'ten iki kat daha büyük olduğunu söylemektedir."

Benim üzerimde ilk büyük etki yapan şey ise tabiî ki tek başına orada öylece duran Boğaz Köprüsü idi; çünkü benim köprüm Fatih, henüz inşa edilmemişti. Onu izlemek harika bir duyguydu; dramatik görünüşü, iki ayağı arasındaki mesafe, ülkemdeki Golden Gate ve Brooklyn köprülerine çok benziyordu. Ancak

Türklerin bu köprüden dolayı duydukları gururu ilk defa daha sonraki bir ziyaretimde fark ettim. Türkiye'ye sonraki gelişimde dost edindiğim Asya tarafındaki Suadiye'de bir ailenin yanındaydım. Bir gün bana büyük bir sürprizleri olduğunu söylediler. Bu günlerde Türkçeyi anlamam o kadar iyi değildi, bu nedenle benim için ne yapmak istediklerinden emin olamamıştım; fakat tetikteydim. Amcalar, teyzeler, yeğenlerden birkaçı ve arkadaşım, başlar dışarda olmak üzere bir şavroleye doluştuk. Karlı ve soğuk bir kış günüydü, bu nedenle otomobile doluşan 8 kişinin sıcaklığı iyi gelmişti. 1980 kışı Türkiye için, askerî yönetimin işbaşında olduğu zor ve sıkıntılı bir zamandı, bu nedenle gezi için o kadar benzin sarfiyatı çok özel bir şeylerin olması gerektiği anlamına geliyordu. Yola çıktıktan sonra bana: "Seni Boğaz Köprüsü'nün karşısına götürüyoruz! Köprünün üzerinden süzülerek geçmeni, böylece yukarıdan kayıkları görmeni, bir kıtadan başka bir kıtaya geçmenin nasıl bir duygu olduğunu hissetmeni ve böyle bir köprüyü yapan biz Türklerin gücünü görmeni istedik." dediler. Bu tecrübeyi misafirlerine sunmuş olmaktan dolayı çok gururluydular ve tabiî ki benim ağzım açık kalmış, dilim tutulmuştu, zira boğazın köprüleri hakkındaki şahsi ilgim konusunda en ufak bir şey bilmiyorlardı.

Lady Mary, eğer evinin penceresinden görünen manzaranın "dünyadaki en güzel görüntü olduğu"nu düşünüyorsan, Asya tepelerini denizden 64 metre yüksekliğindeki köprü üzerinden de görmeliydin.

Böylece Türkiye'de ilk köprü geçişimi yaptım. Bu eski arabada bir avuç hararetli Türkle hayatımın geri kalan tarafına doğru önemli, sembolik bir adım atmış oldum. Benden daha büyük bir şeyin parçası olmaktan dolayı heyecanlanmıştım ve sanki esrarengiz ipler tarafından beni çeken bir şey vardı. Köprüden geçtikten sonra artık hiçbir şey eskisi gibi değildi. Diğer tarafa

bir ziyaretçi, bir turist olarak geçiyordum, fakat diğer tarafa geçtiğimde artık turistten daha fazla bir şeydim.

İlk kez Fransa'da olduğum bir akşam, eve geceleyin ekim sonunun hovarda aydınlığında yürümüştüm. Paris'te sonbahar günü alacakaranlık ışığının tonu "Rue du Bac"a bir dakika öyle süzülmüştü ki asla unutmayacağım. Aniden her şeyi açıkça gördüm ve bildim ki, ben oraya aitim. Sahip olma duygusu, kabul edilme duygusu hissettim; orada yerimi bulabileceğimi hissettim; orada büyüyebileceğimi, yolculuğum boyunca bana eşlik edileceğini, hayatlarına katılmak üzere davet edileceğimi ve hayatlarına bir şeyler katmama izin verileceğimi biliyordum. Her nasılsa orada olma, orada mutluluğu bulma hakkım olduğunu düşündüm. Paris'i sevdim, o da bana sevgisini gösterdi. Aynı duyguyu Boğaz Köprüsünü geçince de yaşadım.

Tıpkı benim gibi Türkiye de yıllardır sürekli kendisini sorguluyor, büyüyor, gelişiyor. Türkiye benim için bir köprü, suların üzerinde hem sakin hem de dalgalı, ama emin bir yerdi. Bana bir yere geçtiğimi, daima iki kıyı arasında olduğumu hatırlatan bir işlevi vardı: Biri bendim, biri de olabilecek ya da olmakta olan bendim. Köprüleri geçmek bana hem orada hem de memleketimde kültür aracılığıyla kendi yolumu tayin etmemi ve başkalarının farklı arka plânlarına karşın kendi karakterimi araştırmayı öğretmişti.

Türkiye benim hayatıma ben de hayatımla ona dokunmuştum ve benim kıyımı öbürünün kıyısına bağlayan bu değişmeyen duygusal bağı anlamak için seyahat etmeye ve köprüler geçmeye devam ediyorum.

Bugün bir köprüyü geçmek benim için hâlâ heyecan verici anlardır ve Türkiye'de geçecek pek çok köprü bulunmaktadır. Lady Mary, sadece Edirne civarındaki senin geçtiğin iki köprü ya da boğaz köprüleri değil, binlerce yıl Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar tarafından inşa edilen yüzlerce başka

köprü bulunmaktadır. Hepsi de iletişim, kültür ve ticaret yollarını birbirine bağlamak için inşa edilmişler. Onları araştırma ve onlar üzerinde yürümeye seyahatlerimde özel bir yer ayırdım. Onların üzerinden oldukça yavaş bir şekilde geçerken ayaklarım aracılığıyla taşlarındaki gücü bedenimde toplarım. Meşhur ya da sıradan, sade ya da süslü, aynı adımlarla köprülerde benden önce yürümüş bütün insanları, köylüleri, kralları, sultanları, eşekleri, dervişleri hayal ederim.

Bazı önemli köprülerden geçtim: Eğri Köprü'den. 13. yy.'a ait Ankara'nın merkezindeki Ak Köprü'den; 13 kemerli uzun Kesik Köprü Han'dan; 12. yy.'a ait bir baraj gibi büyük Artuklu Malabadi Köprüsü'nden; uzaydan görülebilen Diyarbakır surları dışında kalan 6. yy. Bizans Dicle köprüsünden; Tokat'ta Yeşilırmak üzerinde bulunan her zaman en sevdiğim köprü olan zarif Selçuklu köprüsünden. Bu köprü, güzelliği, kuruluşu, sadeliği ve mesajıyla bana ilham vermektedir. Selçuklu tahtı için mücadele eden üç kardeş, hükümdarlıklarının yeni kuzey-güney ticaret eksenlerini bağlayacak olan bu küçük inciyi inşa etmek için bir süre padişah olma kavgalarına ara vermişlerdir. Öyleyse biz de yöneticiler, vatandaşlar ve uluslar olarak birbirimizin bir adım önünde, birbirimize ulaşmak için köprüler kurmak üzere kavgalarımıza bir süre ara verelim.

Saygılarımla
Katharine Branning

Tokat'ta yeşilırmak üzerinde Hıdırlık Köprüsü, 1250

Boğaziçi Köprüsü, İstanbul, 1973

6. MEKTUP:
EVDEN UZAKTA BİR EV

Sevgili Lady Mary,

Mektuplarını yazdığın sıralarda Amerika Birleşik Devletleri henüz mevcut değildi. Atlantiğin batısına İngiltere'den pek çok hemşehrinin göç ettiğini, iş kurmaya, ev ve çiftlikler kurmak üzere göç etmekte olduklarını elbette biliyordun. Taşradan eğitimli insanlar, dükkân sahipleri, tüccarlar, kabiliyetli zenaatkâr ve çiftçilerden oluşan pek çok yurttaşın bu kolonilerde yeni bir hayat kurmaya çalışmışlardır. Senin atalarının memleketi Thoresby yakınlarındaki Kuzey Ortabölgesi'nin Kuakerlerinden gelenler, Amerika tarihinde çok önemli rol oynayan bir şehir kurdular.

Felemenk, İsveç, Almanlar da geldiler ve bu yeni gelenlerin her biri yüz yıl birlikte yaşadıktan sonra birbirlerinin geleneklerine, dinlerine hoşgörü göstermeyi öğrendiler. Henüz zevk almaya başladıkları mülkiyet ve bağımsızlıklarını sürdürme çabası içinde, Türkiye'ye gittiğin sırada, iktidarda olan kralın oğlu iyi kral III. George tarafından konan temsil olunmama ilkesine karşı koymak için bu Yankiler bir araya geldiler ve ABD'yi kurarak bağımsızlıkları için, zor bir savaşı kazandılar.

Güçlü kralının bu koloniyi tutamayacağı gerçeği üzerinde zevk almadan her şeyi sana anlatacağım. Bu fevkalâde ülke, dünyanın ilk demokrasisi Yankilerin kolonisinden çıktı. Kuruluşunun ilkeleri ülken İngiltere'nin kıyılarından gelen pek çok

güzel insanın ürünüydü. Türkiye'ye 1978 yazında ilk gittiğimde tuhaf bir duyguya kapıldım. Sanki yabancı bir ülkeye değil de, farklı gelenekleri, insanları ve dinleriyle kendi ülkem Amerika'ya gelmiştim.

Amerika'yı bilmediğin için eminim söylediğim şeyleri anlaman zor olacak, fakat açıklamaya çalışmama izin ver. Sana birkaç yıl Fransa'da yaşadığım yıllardaki ilk ziyaretimi hatırlatayım. İstanbul'dan Londra'ya dönüş sırasında Lyon ve Paris'te bir süre kaldığın için Fransa ve Fransızcaya sen de aşinasın. Fransız toplumu ve kültürü hakkında zevkli ve yerinde değinilerin var. "Paris'in caddelerinde temiz kaldırımların olması, evlerin taştan yapılmış olması, bahçelerle güzelleştirilmiş bu evlerin nitelikli insanlara ait olmuş olması dolayısıyla Londra'daki avantajlara sahip olduğunu" ifade ediyorsun. Fakat Fransız kadınlara o kadar tahammülün yok, "…Boyalarıyla sun'î ve elbiselerinin içinde gülünç görünüyorlar." ve "İğrenç dalkavukluk ve Le Brun'un ucuz makyaj kalemleri!" diyorsun.

Bu ülkeyi ve medeniyetini çok takdir ederim, ancak bazen bir yabancı için kolay yaşanacak bir yer olmadığını söylemek gerek. Doğuştan yabancı olman, mirasın, dinin ya da dil yeteneklerinle sık sık bu toplumdan soyutlanmış olma hissine kapıldın. Buna ilave olarak Paris kültürü acımasız bir şekilde incelik ve mükemmellik peşindedir. Hatta bir yabancı olarak benden bile mükemmellik yolunda aynı titiz kurallarla hareket etmem beklendi ve bazen buna tahamül etmek oldukça zordu.

Fransa'yla karşılaştırıldığında Türkiye daha merhametli ve hoşgörülü bir ülkedir. İlk defa Türkiye'ye gittiğimde bu titiz toplum yapısından kurtulduğumu hissettim. İnsanların, yaptığım her hareketime baktıkları hissine ve yanlış bir adım attığımı görmek için bekledikleri gibi bir hisse kapılmadım. Yetiştiğim Amerika'da olduğu gibi burada da insanlar bağışlayıcı ve

kibardılar. Lady Mary, bunu sana anlatabilmek belki zor, fakat bu ülkeyi keşfettiğim ve dost canlısı insanlarıyla tanıştığım zaman burada kendimi ifade edebileceğimi anladım, çünkü aynı dili konuşuyorduk. Sen, tamamıyla farklı bir kültüre girmekte olduğunu söylüyordun, diğer taraftan ben, her nasılsa tuhaf bir şekilde memleketime döndüğümü hissetmiştim.

Türkiye'yi tanıdıkça çeşitli seviyelerde, ülkem Amerika'ya benzediğine daha fazla kanaat getirdim.

İlk olarak kişisel aşamada. Din adamları ve öğretmenlerin olduğu bir aileden geliyordum; şehre dair ve tabiî ki yabancı yerler ve diğer kültürler üzerinde Ortabatılı patlak gözlü bakışımı hiçbir zaman terk etmemiştim. Sivas çevresinde gördüğüm geniş, açık kahverengi araziler, Birleşik Devletlerin mısır ve buğday tarlalarını andırıyordu. Traktörlerin gürültüsü, çamur ve gübre kokusu beni amcamın Kansas'taki çiftliğinin otlaklarına götürmüştü. Çınar ağaçları olan caddesiyle İznik, küçük bir Ohio gibi görünürken Tokat, Batının kovboy kasabalarından birini andırıyordu. Bu kasabalardaki hayat, kooperatifleri, traktörleri ve kahvehaneleriyle Ortabatının küçük kasabalarında olduğu gibiydi. Kahvehane yerini çay bahçesinin tuttuğu söylenebilir, fakat buralardaki sohbet konuları ziraat, vergi ve arkadaşlık hislerine dair olmak üzere hâlâ aynıdır. Her iki ülkede de insanlar sohbetlerini kutsal kitaplardan ayetler okuyarak süslerler. Hem ülkem hem de Türkiyem halkı aynı ortak değerler olan din, evlad ü iyal, yeryüzü, toplum, paylaşma, sadelik, Allah'a iman ve itaat, tabiat sevgisi, hayvanlar, günlük yaşam, aşk ve evlilik, yaşam mücadelesi… hepsinden önemlisi, vatan sevgisi gibi değerlerin müdafaasında tavizsizdirler.

İlk ziyaretimde Türkiye'ye karşı bir önyargım var mıydı? Sanmıyorum, çünkü Avrupalı değil, bir Amerikalıyım; bu nedenle bende, Viyana kapılarına dayanan müthiş Türklerin ayak

izleri yarası yok. Benim zihnimde Kore'de yurttaşlarımla omuz omuza çarpışan ve Nato'da yanımızda yer alan Türkler var.

İki ülkenin yalnızca coğrafyasına bakmak da Amerika ve Türkiye arasındaki benzerlikleri ortaya koymak için yeterlidir. Amerika, Avrupa'ya kıyasla büyük bir ülke; Türkiye de Fransa ve Almanya'nın birleşiminden bile daha büyük bir ülkedir. Hem ikisi de güçlü şahsiyetler çıkaran ve oluşumu bakımından benzerlik gösteren yedi bölgeye ayrılmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinin Kuzeydoğu, Atlantik, Güney, Büyük Göller, Büyük Ovalar, Kuzeybatı ve Güneybatı bölgeleriyle Türkiye'nin aynı şekilde yedi bölgeye ayrılmış Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Marmara bölgeleri benzerdir. Amerika Birleşik devletleri gibi Türkiye'nin de pek çok sahili, yaylaları, dağları, kısmî çölleri ve değişik iklimleri bulunmaktadır. Her ikisi de iki denizle çevrelenmiş olduğu kadar deprem, kasırga, bora, sel, heyelan gibi bazı tehlikeli, dehşetli doğa olaylarıyla da çevrilmiştir.

Amerika'nın kuzey-güney yönünde iki sıradağı bulunurken Türkiye'ninkiler doğu-batı yönündedir. Her ikisi de büyük nehirler ülkesidir: Dicle ve Fırat; Mississippi ve Ohio. İkisinin de Ağrı, Erciyes; McKinley ve Rainier gibi etkileyici zirveleri olan dağları; Eğirdir, Great ve Finger Lakes gibi iç gölleri bulunmaktadır. Etkileyici tabiî yaban hayatı, kuşları; zengin tabiî kaynakları (su ve kömür gibi); su ve turunçgiller gibi çeşitli tropic meyveleri ve hemen her kalitede ziraî ürünleri bulunmaktadır.

Sosyal yapılarımıza bakıldığında da benzerlikleri görmek mümkündür. Türkiye de Amerika gibi yönetimi liyakat esasına (Meritocracy) dayanan bir ülkedir. Fransa ve İngiltere'de olduğu gibi insanları sınıf ve asaletle oluşturulmuş bir sosyal yapıda değil, çok çalışarak hayatlarını kazanan vatandaşların oluşturduğu bir sosyal yapıdadır. Her iki ülke vatandaşlarının büyük sosyal

değişim potansiyeli vardır. Türk iş adamları da Amerikan iş adamları gibi dünyanın geri kalanıyla aynı derecede 21. yy.'ın üstesinden gelecek ölçüde dinamik müteşebbis insanlardır. Türkler de benim yurttaşlarım gibi dikbaşlı, kararlı, olumlu, muktedir, hata yapmaktan korkmayan vatandaşlardır.

Fakat iki ülkenin birbirine en fazla benzediğini düşündüğüm yanı muhtemelen nüfusundaki oluşumdur. Türk ırkında o kadar farklı tipler var ki! Orada doğan çocukların DNA'sında bütün kültürlerin izleri bulunmaktadır: Romalılar, Bizanslılar, Ermeniler, Yunanlılar, Gürcüler, Orta Asya'dan gelen Türk göçmenler, İran'dan gelen Büyük Selçuklular, doğudan gelen Moğollar ve Osmanlılar. Çok geniş bölgesel farklılıklarıyla sanki halklardan oluşan bir ebem kuşağıdır. Türk olmak, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak anlamına gelir ve bir etnik kimlikten çok bir ulusu temsil eder; vatandaşları Osmanlı İmparatorluğunun, Atatürk'ün düşüncelerinin ve Batının geleneklerinin mirasçısıdırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nin halkı olan bizler bunu anlarız, çünkü bizler de yeni bir ülke oluşturma peşinde farklı dinlerden, dillerden, eğitimlerden, farklı yerlerden geldik.

Bana evdeymişim hissini veren şey yalnızca halklarımızın ve ülkemizin aynı fiziksel oluşum biçimi değil; problemlerimizin de benzerliğidir. Hem Appalachia'da hem de Türkiye'nin doğusunda aç çocuklar, harap evler ve yoksullukla dolu mahrumiyet içinde köyler gördüm. Amerika'da olduğu gibi zengin ile fakir arasındaki uçurum şaşırtıcı ölçüdedir. Her iki ülke de dehşet verici tabiî felâketlere maruz kalmıştır: 1999 İzmit depremi ve 2005 New Orleans'taki Katrina kasırgası. Her iki toplumun da terör ve vahşet gibi uluslararası problemleri bulunmaktadır. Ve evet ne yazık ki demokratik hayallerimizle tam olarak bütünleşmemiş bazı vatandaşlarımız da bulunmaktadır. Ancak bu hayalimizi gerçekleştirecek özgürlüklere sahibiz.

Eve döndükten sonra Abbé Conti'ye "Vatanımıza tarafgir bir gözle bakmadan edemiyorum." diye yazıyorsun. Seyahatle elde ettiklerimiz, "Dünyanın farklı bölgelerine verilen ve hiçbirinin de ihtiyacını karşılamayan farklı zevklerin ve konforun karışımı semeresiz bir arzudur." diyorsun. Türkiye'ye seyahatimden sonra eve dönünce ülkemin nasıl daha güzel olduğu gibi bir karşılaştırma içinde bulunmam. Ancak Türkiye'ye seyahatim, ülkemin ve Türkiye'nin başarılarıyla gurur duymamda katkıda bulunur. İki ülke arasındaki benzerlikler, içinde yaşadığımız toplumu daha iyi inşa etmek için birbirimizden öğrenebileceğimiz dersler olduğunu canlı bir şekilde gösterir. Bu benzerlikler dışardan gelen insanların kendilerini içerdekiler gibi hissetmelerine katkıda bulunur. Her ne ise, memleketinden uzakta, Sultan Osman'ın sarayında bir Ohio Yankee'si kendini her zaman memleketinde hisseder.

Saygılarımla
Katharine Branning

7. MEKTUP: TÜRKİYEM

Sevgili Lady Mary,

Erzurum'un girişinde boyalı beyaz taşlarla oluşturulmuş büyük harflerle işlenmiş bir yazı vardır. Kilometrelerce ötelerden görülebilen, asker duyarlılığı ve sevgisiyle oluşturulmuş bu yazı "Türkiyem" dir.

"Türkiyem", kişinin vatanıyla gurur duyduğunu ifade eden sade bir söz. Bu sözle ilgili her vatandaşın kendi yorumu olacağından fazla söze gerek yok. Bu söze baktıkça benim için de bir anlam taşıdığını fark ettim, çünkü bu söz benim Türkiye ile ilgili özel kavramım olmuştu. Türkiyem, Türkiye'ye ziyarete gelenlerin %99'u tarafından (ve Türklerin de %95'i tarafından) bilindiği gibi değildir. Bu Türkiye bilgiç, zengin; İstanbul, Antalya, Bursa ya da Ankara gibi şehirli bir Türkiye değil. Hayır, bu Türkiye Anadolu bozkırlarının Türkiye'sidir. Benim kalbim Ankara'nın doğusundadır.

Sen bir turist gibi İstanbul ve Edirne âleminin kapsamlı, çok uluslu, kozmopolit ve benzer dünyasında gezdin. Edirne'de yazdığın bir mektupta "İnsanoğlunun davranışları, seyahat yazarlarımızın bizi inandırmaya çalıştıkları gibi o kadar geniş farklara sahip değildir." diyorsun, fakat bu kozmopolit ve zengin bölgeler hakkında daha fazla bilmek ya da bu şehirlerin çevresindeki kırsal nüfusu keşfetmek için daha ileri gitme teşebbüsünde bulunmadın. Şayet bunu yapmış olsaydın o kadar hoşnut kalacaktın ki!

Pek çok Turist Türkiye'yi İstanbul ve güney sahilleriyle bilir, fakat benim Türkiyem farklıdır. Bu, cafcaflı plajlarda değil, kurak arazilerde terle, çok çalışmakla, yaşanmış olan hayatın Türkiye'sidir. Arzuların şehri, dünyanın incisi İstanbul tarafından insanın kolaylıkla baştan çıkarılması mümkündür, fakat benim aşkım bozkırlardır. Bana göre, memleketim olan Ortabatı'nın bozkırlarına çok benzer bir şekilde tabiatın sonsuz gücünü ispat eden, daha fazla ve daha güçlü, daha hızlı ilerleyecek olan insanın ümidini gösterir. Pek çok insan bu bozkırları monoton ve sıkıcı bulur, fakat benim için açık, özgür, deniz gibi engin ve seraplarla doludur. Türkiye'ye benim gittiğim yıllarda çok az yabancı, iç bölgelere gezmeye gidiyordu. Şimdi pek çok insan hafta sonunu orada burada geçirmek üzere İstanbul'a akın ediyor; yabancılar alışveriş merkezlerini doldurmuş, tam bir sürgün hayatı yaşıyor ve çalışıyorlar. Doğrusunu söylemek gerekirse gelenlerin çoğu Paris ve New York gibi karmaşık bir şehir olan İstanbul'da kalıyorlar. İstanbul'u her zaman New York, Cezayir ve Venedik arasında bir köprü olarak düşündüm, fakat hangi özellik içerisinde olursa olsun İstanbul hâlâ çok karmaşık bir yerdir.

Benim "Türkiyem" için durum öyle değil. Semt pazarlarının, birkaç lokantanın ve kahvehanelerin bulunduğu küçük kasabalarda gezinmeyi severim. Öyle zannediyorum ki Amerikalılar Türkiye hakkında düşünürken, Türkiye'nin çok esrarengiz, tuhaf bir yer olduğunu zannediyorlar ve yalnızca iki şehir, Ankara ve İstanbul hakkında bir şeyler biliyorlar. Ancak bu iki şehrin Türkiye'yi ne kadar az yansıttığını bilseniz şaşarsınız, tıpkı doğup büyüdüğüm New York ve Boston'un Amerika'yı tam anlamıyla yansıtmadığı gibi. Büyük şehir merkezlerinin dışında tamamıyla farklı bir ülke vardır. İnsanlar niçin daima çimentolu köyleri, tozlu ve sarı ovaları dağlara, denizlere, Karayip'in, Riveri'nin turkuvaz sularına ve hatta Türkiye'nin güneyine tercih

ettiğimi merak ediyorlar. Belki biraz tuhaf bir insanım, fakat oralarda yaşadığım deneyim sınırsız ölçüde zengindir.

"Benim Türkiyem" her türlü hayal ve şenliğin olduğu bir yerdir: Pek çok şehirde şöhret bulmuş çeşitli kültür, sanat etkinliklerinin (örneğin, Antalya'da Altın Portakal Film Festivali) yanı sıra Nasreddin Hoca, Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî gibi mahallî şahsiyet ve önderlerle ilgili veya Manisa'da mesir macunu, Konya ve Erzurum'da cirit, Isparta'da gül, Tekirdağ ve Isparta'da Kiraz, Edirne'de yağlı güreş, Bartın'da çilek, Rize'de çay, Malatya'da kayısı, Tokat'ta domates, Ordu'da fındık, Çankırı'da bal, Mengen'de usta aşçı, Kütahya'da seramik, Kapadokya bölgesinde üzüm hasadı, Diyarbakır'da karpuz (geçen yılın birincisi yaklaşık 45 kilodur), Artvin'de boğa güreşi, Germencik'te incir, Zonguldak'ta kömür ve Konya'da sema gösteri ve şenlikleri gibi ya bir ürünün ya bir özelliğin anılması bağlamında pek çok çeşit şenlik bulunmaktadır. Bu şenlikler Ohio devlet fuarındaki bazı günlerle karşılaştırılabilir.

"Benim Türkiyem"de beni bekleyen, ne deniz, eğlence, moda kulüpleri, güzel bikinili insanlar, diskotekler ne de kayak merkezleridir. Beni oraya çeken başka bir şeydir: Ağaçtan yapılmış bir ev, dağlardaki yeşillikler, ağaçlardaki adaklar, yol kenarlarında şırıl şırıl akan pınarlar, halk ozanları, dervişler, kambur köprüler, sarnıçlar, ormanlar, ırmaklar, saz çalanlar, ötücü kuşlar, pilav günleri, sünnet düğünleri, yağ tenekelerine dikilmiş çiçeklerin süslediği kamelyalar, saat kuleleri, kadın müşteriler için özel yerleri olan lokantalar, üzüm asmalarının gölgelediği çay bahçeleri, tarlalarda tohum saçan, sarımsak soğan toplayan kadınlar, ahşap evler, yeşil dereler, kuruması için serilmiş ıslak kilimler, dantelli perdeler, başörtülü kadınlar, taş oyma kapılar, sessiz konuşmalar, delikli siyah ağaç pancurların örttüğü pencereler, bozkırlar, kiremitlerle kaplı çatılar, tepelere doğru tırmanan duvarlı bahçeler, hayvanlar ve onların yavrularıyla dolu köy evleri, patates

çuvalları, yedek lastikler ve makina aksamı; bozkırın ortasındaki tuzlu göller, ızgarada pişirilen et, azık çıkınıyla tek başına yol kenarından yürüyen işçi, işlenmiş ve boyanmış ahşap tavanlar, at arabaları, kaplıcalar, mağaralar, tarla yollarında kamyonların arkasına atlayan mevsimlik işçiler, oğlanlar, kızlar; ezberlemek üzere okunan tek düze Kur'an okuyuşları, şelaleler, bir sünnet ya da evlenme merasiminde çalınan davullar; sazlıklar, traktörler ve eşek arabaları, domates ve karpuz tarlaları, bayrakların dalgalandığı şehirlerin tacı olan surlar, kaleler; dokunabilecek kadar belirgin olan sessizlik, camilerde serili parlak renkli, ebemkuşağını andıran kilimler, köy meydanında arkadaşlarıyla buluşmak üzere gitmekte olan bastonlu yaşlılar, sürekli hareket hâlinde olan platoların azgın ve vahşi doğası, şemşamer kabukları saçılmış kaldırımlar, Güneydoğu'nun kavruk toprağı, heyecanlı trajik aile olayları, zarif düğünler, maki bitki örtüsü ve kurak toprak, köylerde oradan oraya giden ucuz kamyonetler, hız yapan araçların sesleri, dağ yollarının kenarında geçen doyumsuz göz ziyafeti, koyunların kesilmesi ve yukarıdan aşağıya doğru parçalanması, birkaç saat içerisinde yolları tıkayacak kadar yoğun yağan kar, Alevi-Bektaşiler, müdevver hatla ayetler yazmak için saatlerce uğraşan insanlar, yarı ahşap Osmanlı evleri; Hititler, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından döşenmiş olan taş yollar, Atatürkçüler; yeryüzünün ufkunu yalayıp geçen altın renkli ovalar, depremler, her taştan bana tecessüsle bakan tarih, telaşlı semt pazarları, karla kaplı dağ zirveleri, şekerciler ve kuru yemişçiler, sık köknar ormanları ve dağ yolları, kümbetler, açık sebze pazarları, kapalı çarşılar; marangozlar, semerciler, tenekeci ve bakırcılarla dolu arka sokaklar; otlaklarda koyunları güden Kangal köpekleri, pembe filamingolarla dolu kuş müzeleri, güneşin çevrelediği ufuk, yağ bağlamış kuyruklu koyunlardan oluşan ve meleyen sürüler, hızla dalıp çıkan kırlangıçlar, viraneler, yol kenarlarından izlenebilen mavi göller, cam kenarlarında yol

gözetleyen kadınlar, devrilmiş eski mezar taşlarıyla dolu mezarlıklar, çelimsiz ovalar, yarı kıraç çalılıklar, baş döndürücü renkleri olan giysileri içinde gevezelik eden Kürt kadınlar, taylarıyla birlikte çılgınca koşan atların olduğu otlaklar, her yerde bulunan taze gül çalıları, olgun beyaz dutlar, taze ekmek, toz, gübre ve karpuz kabukları; taştan, ağaçtan, kerpiçten yapılmış evler; birbirine bakan yeşil tepeler, siyah çadırlar, beyaz sürüler, yörükler, esnaf, bir tepenin kenarından yukarı doğru çıkan tehlikeli geçitler, toprak zeminli evler, kaz sürüleri, yere yakın gökyüzü; sarı, ikinci hamur kâğıtla basılmış kitaplar, taze kayısı suyu, dağ geçitlerinden yukarılara çıkış ve aşağıda yeşil ve açık kahve bir yorgan gibi duran ovaları 360 derecelik bir seyir, tezek kokusu, yol kenarlarında akan pınarlardan doldurulmuş bir bardak sudan içilen bir yudum, dünyanın geri kalan kısmından en az iki kat daha büyük ve parlak görünen dolunaylar, berberlerin kuruması için işyeri önüne serdikleri havlular, eski köprüler ve devrilen sütunlar, esrarengiz mağaralar ve milyonlarca yıl öncesine kadar uzanan medeniyetlerin izleri, vıraklayan kurbağalar, öten böcekler, kuşlar, çağlayan akarsularla çok yüksek sesli bir tabiat; çok çalışan çiftçiler, sarı kavunlar ve sarı şemşamerlerle aydınlanmış kahverengi tarlalar; toz hortumları, 800 yıl önceki şekliyle tek bir cadde üzerine kurulmuş kasabalar, şehirler; göz bebeğine ve benim gözlerime sığamayacak genişlikte çok büyük ovalar…

"Benim Türkiyem", o kadar sevdiğim bu ülke, elit ve karmaşık İstanbul'dan uzak bir yerdir. Yabancılarla dolu diskotekler ve cafcaflı sahiller bunlardan herhangi biriyle nasıl kıyaslanabilir? Ah Lady Mary, keşke "Benim Türkiyem" için sana rehberlik etmiş olsaydım. Eminim sen de benim sevdiğim kadar sevecektin.

Saygılarımla
Katharine Branning

Zeytinyağı Tenekeleri

Çakır Ağa Osmanlı evi, Birgi, 1761

Osmanlı Bedesteni, Amasya

Anne ve çocuk, Çay

Taş Han, Akşehir, 1250

Bursa'da bir sokak

Amasya'da Kuş köprüsü'nden geçiş

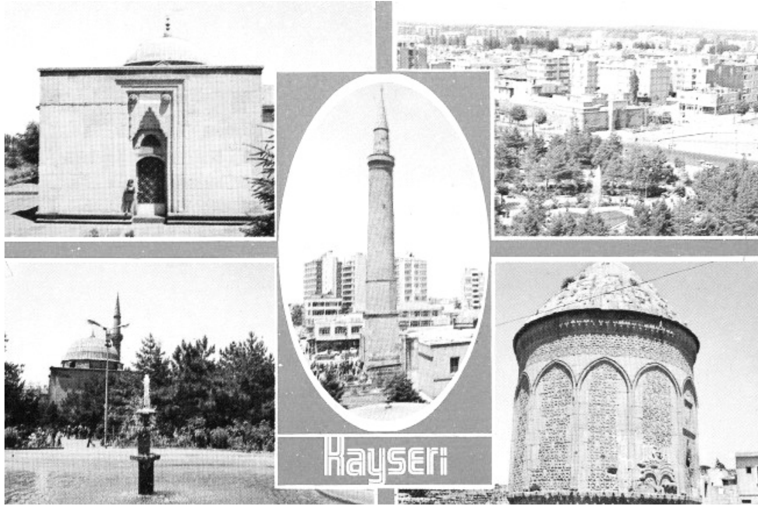
Mezar Bekçisi, Alanya

Kastamonu doktorlar caddesi

Iznik'te Kılıçarslan caddesi

1978 yılından bir kart

Pazar günü, Çay

Beyşehir Gölü'nde gün batımı

Kütahya'da bir sokak

Erzincan yakınları Fırat Nehri'nin kaynağı

8. MEKTUP:
BİR TÜRK AİLEYE KABUL EDİLDİM

Saadet Subaşı Hanımefendi'ye

Sevgili Lady Mary,

Türkiye'de çok çabuk öğrendiğin bir şey var: Ülke, hükümet politikaları tarafından, iş çevreleri ya da yüksek kürsüleri işgal eden müftüler tarafından yönetilmez; hayır, Türkiye'yi aileler yönetir.

Aile bağlarının o kadar güçlü ve sıkı olduğu bir başka toplumla karşılaşmazsınız. Her toplulukta iyi kabul edilen aile birliği bir semboldür ve küresel alanda yeri ne olursa olsun Türkiye'de aile yapısının bağları pek çok ülkede olduğundan daha sağlamdır; her aile küçük bir şirket gibi hareket eder. Aile değerleri, daha serbest ve gevşek olan benim ülkemde olduğu gibi sadece politika ya da politikacılar için dinî nutuk konusu olmayıp bir yaşam biçimidir.

Görüyorsun Lady Mary, her iki aile yapısı hakkında da bilgi sahibiyim. Sağlam, iyi, Ortabatılı bir Hristiyan aileden geliyorum. Her iki ailem de öksüz olmasına rağmen teyzelerim, amcalarım ve kuzenlerim neşeli, birbirlerine bağlı bir grup oluşturdular. Her Pazar günü kiliseden sonra büyük Pazar yemeği için birimizin masasının çevresinde en azından bir düzine olurduk. Pek çok arkadaşımın duygusal olarak ailelerinden uzak olduklarını da biliyorum. Lady Mary, Wortley'le evlenmek için evden

uzaklaşan babana arka çıktığını biliyorum. Ben de çok genç yaşta dışarda yaşamak üzere ailemden ayrıldım. Her ikimiz de çocukların çok erken dönemde kendi ayakları üzerinde durma konusunda yüreklendirildikleri kültürler içerisinde yetiştik. Şimdi en yakın akrabamdan 1000 mil uzakta bir şehirde yaşıyorum. Bu itibarla bizim için Türk ailelerininin birbirlerine olan bağlılıklarını ve sıkı ilişkilerini anlamak biraz zordur.

Bazı Türk ailelerinin içerisine kabul edilmem, böylece Türk ve Batılı aile çevreleri arasında bir karşılaştırma yapma imkânı bulmam benim için şanstır. Lady Mary, sizin asla böyle bir tecrübe yaşama şansınız olmadı. Saraylara, sultanların evlerine, haremlere ve elçiliklere hep büyük törenlerle kabul edildiniz. Fakat hiçbir zaman bir Türk ailesiyle kahvaltı masasına oturmadınız, çay içmek ve hikâyeler paylaşmak için hiç birlikte oturmadınız ve kucağınızda onların bebeklerini tutmadınız. Böylece Türkiye'nin büyük bir kısmını kaçırdınız. Pek çok açıdan sizin Topkapı Sarayı'nın salonlarına kabul edilmeniz gibi ben de bir evin küçük bir odasına aynı ölçüde törenle ve onurla kabul edildim. Bazen Türk ailesinin, sizin üzerinizde toplanan bütün dikkatinden bunabilirsiniz, fakat bu harika bir şeydir.

Türkiye'de aile bağları niçin çok sağlamdır? Sanırım bu, atalarından tevarüs ettikleri kabile devletlerinden, güçlü ulus duygusuna sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Ulus, Türk halkının bütün işlevlerine karar veren sosyal bir yapılanmadır: İdare, teşkilatlanma, işlev, politikalar, mevsimsel göç ve göç şekilleri, ordu, hiyerarşi ve güç… Anadolu'ya başarılı bir göç gerçekleştirmiş olmaları, modern Türkiye'nin temeli olan Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun da ilk adımıdır. Bugünün ulusunu bir aile olarak kabul edecek olursak lider, bu ailenin babasıdır. Hayatın dönüm noktaları doğum, sünnet, evlilik ve ölüm, hepsi kadîm ulusta olduğu gibi yürütülmekte olup her biri ayrıntılı ve özenle hazırlanan törenler şeklinde belirginleşmiştir. Modern

Türk ailesinin yönetimi ulus geleneğinde derin kökleri olan baba tarafından yürütülür.

Türkiye'de anne babaya karşı gösterilen saygı Kur'an'daki diğer emirler gibi kutsal kabul edilmiştir. Aile bireyleri babaya çok büyük bir itaat ve hürmet gösterirler. Baba'dan sonra hiyerarşide babanın vekili kabul edilen "abi" (büyük kardeş) gelir. Elbette "abi"nin bir özel adı da vardır, fakat ailedeki küçük kız ve erkek çocuklar ona asla adıyla değil "abi" diye seslenirler. Ailedeki diğer bireylerin anne ve baba tarafına yakın olmaları çerçevesinde başka isimleri de vardır. Hiç kimse bizde başka akrabalar için de ortak kullanıldığı ve genel bir anlam ifade ettiği gibi sadece "teyze" (aunt), "amca" (uncle) ya da "kayın" (brother in-law) adlarıyla anılmaz. Ailenin her bir üyesinin, ailedeki konumunu tam olarak bildiren belirli, kesin bir adı vardır. Bu çok ayrıntılı akrabalık adları Türk dili ve kültürünü öğrenme çabası içinde olanlar için en çetin konudur. İngilizcede "sister in-law" için Türkçede dört ayrı isim bulunmaktadır. Biliyorsun Lady Mary, bu toplum bireysel yaşayan bir toplum değil.

Bu aileleri ayrılmaz yapan unsur son derece basittir: Saygı ve sevgi. Doğrusu ailede öğrenilen bu iki anahtar sözcük bütün Türk kültürünün ana zeminini oluşturur. Bütün aileler bu iki temel değer etrafında ahlâk eğitimi vermek için büyük çaba gösterirler: Büyüklere saygı, küçüklere sevgi ve şefkat. Yaşlı aile bireylerinin ve akrabaların her zaman elleri öpülür. Yaşlı kimselerin elleri öpülürken, uzatılan ele doğru hafifçe eğilinir, el saygıyla öpülür, sonra aynı şekilde, öpülen ele alın dokundurulur ki, şahit olduğum en etkilleyici davranışlardan biridir.

Pek çok kültürde olduğu gibi Türk aileleri de hatırı sayılır ölçüde sıkıntılara girerek her fırsatı çocukları için kullanmaya çalışırlar. Türk ailelerinin çocuklarının sıkı eğitim almalarını sağlamaya çalışmalarının onlar için itici güç olduğunu görmekten mutluluk duyduğumu belirtmeliyim. Bu fırsatı onlara sağlamak

için ellerinden geleni yapmaktadırlar. İki işte çalışırlar ve bütün zamanlarını kitap, çanta, dersane, özel öğretmenler, hatta nihaî hayalleri olan, onları Amerika'ya gönderebilmek için para kazanmaya çalışmakla geçirirler. "Abi"ler de küçük kardeşlerine yardım etme eğilimindedir ve kazandıkları parayı kendi özel gereksinimleri için harcamaktansa kız kardeşlerinin eğitim masrafları için kullanmayı büyük bir şeref sayarlar. Türkler yüksek lisans öğrenimine büyük önem veriyorlar ve aileler, özellikle zengin insanlar, çocuklarını yurt dışında öğrenime gönderiyorlar. Eğer bir çocuk üniversiteye gidecek kapasite ve kabiliyette değilse aile onun kendi işini kurması için elinden geleni yapmaya çalışır, hatta onun için uygun bir eş bulmak için de bir çaba içerisine girer. Köylünün hepsi çocuklarının okuması yönünde teşvik edici olur. Bir keresinde Bünyan'da bir cami ziyaretinde bir adam bana yaklaştı ve bir süre konuştuk. Sonra yakınımızda toplanan bir gurup meraklı çocuğa yönelerek şöyle dedi: "Bakın, o Amerikalı ve Türkçe konuşabiliyor. Siz başarılı olmak için ne yapıyorsunuz? Dağılın, evinize gidin ve biraz ders çalışın!"

Türk aileler birbirlerine adeta tutkal gibi yapışıktır. Günün değişik saatlerinde sadece sevgili aile bireylerinin seslerini duymak için birbirlerine telefon açarlar. Bir yakınları hastalandığında, çok çalışan hemşireler hastaların ihtiyaçlarına yetişemediklerinden, hastalarını beklemek, banyosunu yaptırmak, ilaçlarını almak üzere hastane koridorlarında, önlerinde, bütün gün ve günlerce beklerler. Bu bir gönüllü hasta bakıcılığıdır ve tedavi aşamasında bu rolü aile bireyleri üstlendiğinden, destek grupları ya da ayakta tedavi kavramları onlara uzaktır. Şahit olmaktan büyük keyif duyduğum bir güzel gelenek de sünnet düğünleridir. Lady Mary, siz İstanbul'dan ayrıldıktan iki sene sonra, siz oradayken tahtta olan III. Ahmet bütün Osmanlı tarihinde en zengin şenlik olarak düşünülen bir şenlik düzenledi. Dört çocuğunun sünnet düğünleri için düzenlenen şenlikler 15 gün sürdü

ve resmi geçitler, havaî fişekler, kayık ve yüzme yarışmaları gibi etkinlikleri içermektedir. Ne yazık ki sen bunları göremedin. Bununla birlikte bugün de büyük otellerde masraflı sünnet düğünleri yapılmaktadır, fakat aile çevrelerinde düzenlenen mütevazı sünnet düğünleri benim daha çok hoşuma gitmektedir.

Sekiz yaşları civarında her çocuk için bu tören yapılır ve aile bireyleri ona geleneksel sünnet kıyafeti giydirerek, odasını süsleyip şekerlemeler ve hediyeler alarak asla unutamayacağı bir zaman geçirmesi için uğraşırlar. Eğer aile, çocukları için bu harcamaları yapamayacak kadar fakirse ya zengin biri ya da yaşanılan yerin idari birimleri sünnet düğünü için gerekli harcamaları üstlenirler. Yaz aylarının pazar günleri korna çalan arabalar, sünnet kıyafetleri içinde kutsal yerleri ziyarete giden çocuklar ve düğün konvoylarına katılan ailelerle doludur.

Türk aile bağları hiçbir yerde kahvaltı masasında olduğundan daha belirgin değildir. Bir mektubunda Sultanla yediğiniz akşam yemeğini anlatıyorsun, fakat Türkiye'de kahvaltıların aynı dikkat ve özenle hazırlandığı konusunda seni temin edebilirim. Türkiye'de kahvaltılar gün için önemli bir başlangıçtır: Bütün aile, bütün sevgiler oradadır ve her bir zeytin tanesi o gün gelecek güzellik için bir sözdür ve masadan kalkıldığında açılacak olan bahtı temsil eder. Hiç kimse bir tost ve bir bardak kahve kaparak tek başına yemez. Hiç kimse güne sevgisiz başlamaz ve güne hiç kimse tek başına başlamaz. Türk otellerindeki gösterişli kahvaltı büfeleri bu aile geleneğinin uzantısından başka bir şey değildir. Hatta en mütevazı otelde, en fakir muhitlerde bile kahvaltılar büyük özen, dikkat ve sevgiyle sunulur.

Baba, aileye emirler yağdırabilir, fakat gerçekte bunu yerine getirecek olan çocuklardır. Türkler çok çocukludurlar ve onlara her türlü müsamahayı gösterirler. Bir kadının her zaman size soracağı ilk soru, "Kaç çocuğun var?" sorusudur. Osmanlı kadınının mezar taşına doğurduğu her çocuk için bir çiçek motifi

işlenirdi. Köylerde bir çocuk dünyaya geldiğinde onun adına ağaçlar dikilir. Türkiye dünyada çocuklar için bayramı olan tek ülkedir. Her yıl 23 nisanda çocuklar için, onların geleceği, özgürlüğü, mutluluğu için çeşitli şenlikler, etkinlikler düzenlenir.

Nüfusunun %70'i 35 yaşının altında olan Türkiye'de her yerde çocuklar vardır. Çocuklar genellikle çok güzel, tatlı gülüşleri ve kocaman gözleriyle büyüleyicidirler. Sık sık kucaklara alınırlar, üzerlerine aşırı düşülür, öpülürler, dövülürler, mıncıklanırlar. Çocuklar Türkiye'de saçları sıfıra vurulmuş başları ve kirli yüzleriyle oyuncu yavru köpekler gibi; kızlarsa utangaç kedi yavruları gibidirler. Bir bahçıvan bir gün bana bu mesleği seçmesinin nedeninin, çiçeklerin çocuklara benzemesi, her birinin farklı sevgiye ve ilgiye muhtaç olması dolayısıyla olduğunu, hayatında bundan daha zevkli başka bir şey düşünemediğini söylemişti.

Türk çocuklarına genelde çok iyi davranılır ve onlar da genelde uslu çocuklardır. Arkamdaki koltukta 3 yaşında bir çocukla 8 saatlik bir otobüs seyahatim oldu ve bütün zaman zarfında çocuğun gıkının çıktığını duymadım. Toplum içinde yaygara yapmazlar, aileleriyle sessizce otururlar ve kendilerini eğlendirmek için oyuncak, oyun gereçleri gibi şeylere ihtiyaç duymazlar. Çok erken yaşlardan itibaren bütün Türklerin en büyük özelliklerinden biri olan kendine güvenmeyi öğrenirler. Oyun oynayan çocukları görmediğiniz bir gün olmaz. Sayı ile kazanmaya dayanan oyunları çok severler. Onlara bir top ve oynayacak yer göstermeniz kâfidir. Bu top, bez parçalarıyla yuvarlaklaştırılmış bir yumak ya da daha katı başka bir şey de olabilir. Bir deynek, bir parça ip, iki ceviz kabuğu ve bir taşla saatlerce kendilerini meşgul edecek uydurma oyunlar kuran köy çocukları gördüm.

Ergen Türk kızları genellikle çocukların en tatlılarıdır. Türk gençlerini sesli bir şekilde gülerken, kaba şakalar yaparken, itişip kakışırken, toplum içinde sevgi gösterisinde bulunurken görmeniz enderdir. Türkler gençleri için "delikanlı" tabirini kullanırlar,

fakat Türkiye'deki deneyimlerimden onların çoğunluğunun terbiyeli gençler olduğunu söyleyebilirim. Bununla birlikte arsız gençler de vardır. Bunlar İngilizcelerini ilerletmek için rehberiniz olmak istediklerini söyleyerek tüm gün çevrenizde dolaşırlar. Sinir bozucu olabilirler ve "hayır"ı asla bir cevap olarak kabul etmezler. Genellikle bu kendilerini geliştirme arzularına olumsuz cevap vermek çok zordur, bu nedenle razı olur ve onlarla kısa bir zaman geçiririm, fakat aynı şeylerin tekrar tekrar olması çok yorucu ve sıkıcıdır. Birini başınızdan savar savmaz başka biri yanınızda biter, ancak genellikle zararsızdırlar. Bir keresinde İstanbul'da karşılaştığım gençler, Türk gençliğine ve onların aileleri tarafından nasıl yetiştirildiklerine ışık tutmaktadır. Yukarı doğru çıkmak için tünele girdim; bir vagonda şamatacı bir grup genç oturuyor, gülüyor, şakalaşıyor, itişip kakışıyorlardı. Tek boş yer onların yanındaydı. Oturmak için yürüdüm, fakat yol arkadaşım, "Hayır, o başbelalarının yanına oturmam!" dedi. Ama ben devam ettim, çünkü terliydim ve bayılacak gibiydim. Doğrusunu söylemek gerekirse sıkıntı verecek gençler gibi görünmüyorlardı. Ben yanlarına oturduktan sonra içlerinden biri alçak sesle arkadaşlarına şöyle dedi: "Hey, sessiz olun tamam mı? Bakın şu sarışın kadın yanımızda oturuyor. Hakkımızda kötü düşünmemesi için doğru düzgün durun!" Elbette Türkçe konuştuğumu, yorumlarını anlayabileceğimi bilmiyorlardı ve bu gençlerin toplumda özellikle yabancı misafirler önünde nasıl hareket edileceğini bilmelerinden dolayı ne kadar memnun kaldığımı da anlayamayacaklardı.

Türkler dost kazanmayı her şeyden fazla isterler ve dost kazanma yöntemleri sizi aile içine davet etmektir. Pek çok Türk evine misafir oldum ve hepsinin de beni içlerine kabul ettiklerini hissettim. Onlarla bir öğle üzeri, bir gün ya da bir hafta birlikte oldum, fakat her zaman kendimi onlardan biri gibi, ailenin bir üyesi gibi hissettim.

Çay… bardaklarca çay, sayısız bardak çay, her zaman kardeşlik hislerinin oluşmasına ortam hazırlayan bir ikram şekli. Bir öğleden sonramı Amasya'da bir tekkenin bakımıyla görevli aileyle fotograflara bakarak geçirdim. Bir günümü Kastamonu'da 200 yıllık bir Osmanlı evinin avlusunda bir çiftçi ailesiyle ceviz kabukları soyarak geçirdim ve günün sonunda da evin kızına otlamakta olan inekleri, evin avlusunda bulunan ağıla sokmasında yardımcı oldum. Bir öğleden sonramı Kırşehir'de henüz pişirilmiş sıcak ekmekle çayın ikram edildiği afyon çeken yaşlı bir kadının evinde geçirdim. Safranbolu'da evlerine davet edildiğim müze görevlisinin hanımı bana çayla birlikte bahçedeki ağaçtan kopardığı taze incirler ikram etti.

Ayrılırken de davranışlar her zaman aynıdır. Adresler alınır verilir, çünkü hatırlanmak, mektuplar, hediyeler, haberler, fotoğraflar alıp vermek isterler ya da düşüncelerde dualarda unutulmamak… Ben ayrılırken arkamdan seslenen insanlar, yolculuğumun su gibi engelsiz akıp gitmesi için bir dua olmak üzere arkamdan yollara su döken kadınlar oldu ve otobüslere bindiğimde çiçekler ve hediyeler sunuldu. Benim kendi ailem bile bana bu şekilde bir sevgi ve ilgi göstermedi, ya seninki Lady Mary?

Hatta bir keresinde hava alanında tanımadığım bir Türk kadını Türkiye'ye ilk defa uçacak olan 16 yaşındaki oğluyla ilgilenmemi istemiş ve New York'ta yaşayan bu aile daha sonra beni evlerine davet etmişti.

Şimdiye kadar Türkiye'de beni "abla" diye aralarına kabul eden en yakından tanıdığım aile Kayseri'deki Muhsin İlyas Subaşı ailesidir. Bana Türkçe bir ad verdiler ve emin olun Lady Mary, resmi diplomatik ziyaretlerinden birinde sana gösterilen özen, itibar ve saygıdan daha fazlası gösterildi. Ben onlardan biriyim ve onların dostuyum.

Ailenin reisiyle buna benzer bir mektup aracılığıyla tanıştım. Kayseri'ye dair yazdığı kitabından dolayı övücü bir mektup

yazdım; mektubuma cevap verdi, böylece evlerinde bizzat misafir olmama kadar gidecek olan bir mektup arkadaşlığımız başladı. Kayseri'nin dışında bir tepe üzerinde serin rüzgârlar alan, Erciyes'in volkanik zirvesine nazır, huzur ve güzellik kaynağı olan bir evleri var. Hiçbir yüksek sesin, televizyon ve müzik sesinin olmadığı sükunet dolu bir ev. Üçüncü katta tertemiz muhafaza ettiği 7000 kitaba sahip, efendi bir adamın evi. Sulu çilek, elma, kayısı gibi meyve ağaçlarının; domates, biber gibi sebzelerin yetiştirildiği bahçesi olan bir ev. Fevkalâde rahat mobilyası olan, havadar, aydınlık, vazolarında çiçekler olan bir ev. Her şeye koşan, her şeyle ilgilenen, bir fabrika gibi işleri yürüten, güçlü kadınların olduğu, anne ve üç kızının evi. Eşiğinde her yaştan misafire uygun 30 çift terliğin olduğu bir ev. Komşuların çay, kahve içmek; dedikodu etmek, haberler paylaşmak için uğradıkları bir ev. Evin evli kızının hemen bitişikte kendi yuvasını kurduğu, damadın taze ürünlerle yeniçeriyi bile doyuracak büyüklükte güveçlere hazırlayarak getirdiği, çok özel yemekleri olan bir ev. Akşam yemeğinden sonra aile ortamında yeni şiirlerin okunduğu bir ev. Komşuların, evlerine giderken kestirmedir diye bahçesinden geçtikleri bir ev. Bakımsız bir kısmı, yanlış konmuş ya da yıkanmamış tabağı, çanağı olmayan bir ev. Mutfağında zahmetli yemeklerin, özellikle Kayseri mantısının hazırlandığı ve evin kızları tarafından büyük bir incelikle zevkli tepsilerde sunulan bir ev. Günün ilk ışıklarıyla birlikte bahçede üzüm asmasıyla örtülmüş kameriyede 15 tabaklı kahvaltının hazırlandığı bir ev. Lady Mary, ziyaret ettiğin bir sultanın sarayından ya da İngiltere'de hayal edebileceğin herhangi bir kasırdan daha güzel bir ev. Bir hayal evi; ve kendileriyle paylaşmak üzere beni aralarına alan bu Türk ailesinin nezaketi için müteşekkirim.

Saygılarımla

Katharine Branning

Niksar, Çocuklar ve Kangal yavruları

Kayseri'de Saadet Hanım'la Kahvaltı

Eğirdir'de okulun ilk günü, Eylül, 1991

Bir ailenin sünnet düğünü, Ankara

9. MEKTUP:
HEPSİ DEĞERLİ BİR İSİMDEDİR

Sevgili Lady Mary,

Bir İngiliz asilzadesi olarak doğman ve evlilikle de bu asaletinin kuvvetlenmesi dolayısıyla resmen Lady unvanlısın. Türkiye'ye gittiğinde beraberinde asil olarak doğman, mirasın, yetişme tarzın, zenginliğin, eğitimin dolayısıyla bir alâka uyandırdın. Asaletin, kocanın politik konumu ve diplomatik pasaportun dolayısıyla bütün kapılar sana sihirli bir şekilde açıldı. Asaletin, sınırı geçmeden önce de seni seçkin kılmış ve gittiğin her yerde insanların ilgi odağı olmuştun. İngiltere'de olduğu gibi gittiğin her yerde de sana Lady diye seslenildi. Fakat muhtemelen Türkiye'de Lady olmanın seni özel yapmadığını fark etmedin, çünkü her kadın orada bir lady (hanım)'dir.

Türkiye'de ben de bir hanım (lady) idim. Bir hanım (lady) muhtemelen senden biraz farklıdır, fakat yine de bir hanımdır. Çünkü kadın orada soyu dolayısıyla değil, kadın olduğu için değerli ve asildir. Türkler Hititler zamanındaki ana tanrıça inanışından beri kadının kutsal bir sınıf olduğuna inanırlar. Size "Lady" olarak tercüme edebileceğimiz "hanım" hitabıyla seslenirler. Bu tabiri, eğer isminizi biliyorlarsa isminizden sonra anarlar ve böylece otomatik olarak bu unvanı almış olursunuz. Türkiye'de sadece "Katy" değil, gittiğim her yerde "Kathy Hanım"dım. "Hanım" diye seslenilmek kendime farklı bir gözle bakmama sebep oldu ve en asil sınıf olan kadın türüne mensup olmaktan dolayı kendimi hem talihli hem de seçkin hissettim.

Türkler bey (lord) ve hanım (lady) unvanlarına bizimkinden farklı bir anlam yüklerler ve isminizden sonra her zaman bu hitapları kullanırlar. Siz onların yanında sadece David Jones ya da Sarah Hart değilsiniz, "David Bey" ve "Sarah Hanım"sınız. Soyadlar Türkiye'de çok sık kullanılmaz ve son yıllardaki Batılılaşma eğilimlerine rağmen insanlar hâlâ birbirlerine ön adlarıyla hitap ederler. Türkler, ikili ilişkilerde soyadlarının kullanılmasını garip karşılarlar ve samimi iletişime engel, resmî bir kullanım olarak değerlendirirler. Sen Türkiye'deyken de aynıydı, tanıdıkların olan Ahmet ve Fatma ile birlikte senin de İngiltere'de asla sahip olamayacağın bir samimiyet özgürlüğü olan önadın kullanılıyordu. İşin doğrusu son zamanlara kadar Türkiye'de soyad zaten kullanılmıyordu. Türkler asırlardır tek adla yaşadılar ya da İslam ülkelerinde geleneksel olduğu üzere "Tek Kollu Ali", "Atmaca Mehmet", gibi takma adlarla birlikte anıldılar. Tabiî ki bunların hepsi Türklerin hitap şekillerini de sonsuza kadar değiştirecek olan, reformlar yapmaya karar veren Mustafa Kemal Atatürk'ün inkılâplarından önceydi. 1934-36 yıllarında gerçekleşen soyadı kanunu Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren Atatürk'ün teşvik ettiği, siyasî olarak yönlendirilen diğer sosyal reformların çoğu gibi Batılılaşma yönünde bilinçli bir adımdı. Her vatandaşın aile adı almasını gerektiren bu soyadı kanununun yürürlüğe girmesiyle Türk halkı kendileri için isim bulma yarışına girdi. Şehirli Türklerin bu yeni kanunla bir problemleri olmamakla birlikte kırsal kesimdeki halk bu hareketin gerekliliğini anlamakta biraz zorlandı. Sonunda kendileri için önemli bir şeye işaret eden isimler kabul ettiler. Bu seçilen soyadlar devrin sosyal değerleri hakkında da bilgi verir; hatta belki de bugün bile bunun geçerliliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

Seçilen ilk soyadı tiplerinden biri daha önceki mektupta söz ettiğim yaşlılara derin saygıya işaret eden aile hısımlığını belirten bir soyaddı; ve genellikle ismin sonuna eklenen "oğlu" şekliyle

birlikte olurdu. Evet burada, Türkiye'de "Silahtaroğlu" gibi bir soyadı alabilirsiniz.

Türkler, kim olduklarını ve nereden geldiklerini bilirler. Yaşadıkları yerlerle gurur duyarlar; Konyalı Ahmet vb. isimlerde bu gururun yansıtıldığı görülür. Şanlı atalarıyla da gurur duyarlar ve Orta Asyalı, Selçuklu ya da Osmanlı büyük kahraman kavimlerinin vatansever isimlerini tercih ederler. Selçukoğlu, Karamanoğlu gibi isimler veya meşhur Osmanlı sultanlarının takma adları olan Yıldırım, Yavuz gibi adlar ya da nadiren göçebe kabile soylarından kalma "kılıçları", "karnıbüyük" gibi adlar alırlar. Daha sade olarak da sevimli ya da çağrışımlı olan "aslan, bozkurt, siyahbıçak, özkaymak" gibi adlar alırlar. Ben özellikle güzel ve şairane gelen "gülen" veya "yağmurdereli, gökdemir, büyükdoğanay, gümüşkemer, akduman, karaduman, dostoğlu, eskipehlivan, pişkinsüt, tatlıses, çamlıbel" gibi hoş çağrışımları olan isimleri seviyorum.

Kişilerin belirgin fiziksel özellikleri dolayısıyla seçilen çolakoğlu, kıvrıkoğlu, öksüzoğlu, püsküllüoğlu gibi isimler ilginç isimlerdir.

Benim favorilerim ise yapılan işler dolayısıyla seçilen isimlerdir. Bana göre bu isimler de Türklerin seçtikleri mesleklerle ne kadar övündüklerini göstermektedir. Bunlar kahveci, okçuoğlu, menemencioğlu, leblebicioğlu, mumcuoğlu, yorgancıoğlu, fındıkçıoğlu gibi isimlerdir. Bu isimler Türklere her zaman tarihlerindeki bir yaşama şeklini hatırlatma görevi görecektir. Bugün muhtemelen soyadı olarak seçilen isimler "bilgisayar programcısıoğlu" gibi isimler olabilecektir, ancak 1934'te her şey çok farklıydı.

Soyadı kanununun yürürlüğe girmesinden yetmiş beş yıl sonra bugün bile önadlar, memleketin hâlâ köşetaşıdır. Tanıştıktan kısa bir süre sonra bir samimiyet çerçevesinde birbirlerine önadlarıyla seslenirler. Bu durum daha muhafazakâr olan

kültürümüz dolayısıyla bizim için genellikle şaşırtıcıdır. Bana, kişinin kendisi izin vermedikçe kimseye önadlarıyla hitap etmemem gerektiği öğretildi, fakat burada derhâl bir tanıdık oluverirsiniz ve bu samimiyete Batılıların alışması biraz zaman alır. Atatürk'ün iradesine rağmen birbirlerine önadlarıyla hitap etmeyi tercih ederler ve soyadlarını kullanmaya genel olarak alışamamışlardır. İstanbul telefon rehberi, soyadı kanununun çıkmasından çok sonra, ancak 1950'de soyadına göre alfabetik listelenebilmiştir. Amerika'da bir Türk hayırsever grubuyla birlikte çalışıyorum ve bana üyelerin bilgi tabanını güncelleme görevi verildi. İlginçtir, isimlerin tamamen önadlara göre düzenlenmiş olduğunu gördüm.

Önadlar da soyadlar gibi yaratıcı ve ilginçtir. Geçmişte Osmanlı Türklerinin kullandıkları isimler temelde İslamî ve Arap kaynaklı idi. Şimdi Aslan, Orhan, Özer, Turhan, Kubilay, Timur, İlhan gibi daha çok Türkçe temelli isimler kullanma eğilimi var ve Arap, Fars kökenli isimler daha az kullanılmaktadır. Orta Asya'nın geleneksel Türkçe adlarını kullanma eğiliminde artış göstermesinin yanı sıra Avrupalı ve daha ilginç isimler de kullanılmaya başlanmıştır. Tuhaf olmamakla birlikte Tayfun ilginç bulduğum isimlerdendir.

Soyadlar gibi önadlar da genellikle ilham verici, şairane ve güzeldir. Erkek çocuklara Cengiz, Timur, Yılmaz gibi güçlü ve canlı isimler verme eğilimi vardır. En sevdiğim erkek ismi dünyayı fethetmeye çıkan Osman'ın yüzündeki ışığın sınırlarına işaret eden "Ufuk"tur. Kızlara genellikle tabiattaki en güzel nesnelerin sevimli, tatlı isimleri ya da İpek, İnci, Hülya, Pınar gibi şairane düşünceler çağrıştıran isimler verilir. En sevdiğim kız ismi cennet bahçesi anlamındaki "İrem"dir.

Görkemli soyada renkli bir önad eklediğinizde tam destansı bir düşünce dünyası oluşur: Yıldırım Akbulut, Özdemir Kalpakçıoğlu, İlhan Demirkaya, Kaya Öztoprak, Dursun Deligül

isimleri imge dünyamı kavrayan örnekler. Lord Yıldırım Akbulut gibi isim taşıyan bir İngiliz düşünebiliyor musunuz? İpekgül ya da benzer başka bir adla anılarak büyümeyi öyle isterdim ki! Şayet "Ufuk" adında bir erkek kardeşim olsaydı herhâlde uzay kaşifi ya da astronot olma hayaliyle büyürdü.

Yine de çok ağır bir önadım var. Birgün Türk şair dostum bana "Kathy, adın ne anlama geliyor?" diye sordu. Ona anlamını söyleyemeyeceğim için utanmıştım, zira Katharine'nin ne anlama geldiğini ya da ailemin niçin bu adı seçtiğini bilmiyordum. Çocuklarımıza herhangi bir anlamı olmayan, herhangi bir nesneye benzeme ilhamından mahrum isim verme kültürümüzün ne kadar fakir olduğunu farkettim ve çocuklarına ümit, kuvvet, şiir gibi özellikler yükleyen Türk halkının yaratıcılığını takdir ettim.

Sonuç olarak sorumlu bir Türk olan dostum bana Türkçe bir ad koymaya karar verdi. Söyleyiş bakımından kendi adıma benzeyen ve aynı zamanda anlam olarak da bana uyduğunu düşündüğü bir ad verdi: Kadriye. Şerefli, kadr ve kıymeti olan anlamına geliyor. Eskiden çok kullanılan bir ad olduğu anlaşılıyor. Kendimi ne zaman Kadriye olarak tanıtsam Türkler gerçek adımla tanıttığımda verdikleri tepkiden daha farklı bir tepki içinde bulunuyorlar. Bu isim onlar için İngilizce ismimi söylemelerinden daha kolaydır; hepsinden öte kadr ve kıymet anlamı olan bu ad beni faklı kılmaktadır. Bunun için beni Türk kültürünün bir parçası hâline getiren ve kendimi daha rahat hissetmemi sağlayan dostuma sonsuz teşekkür ediyorum. Karşılaştığım herkes ve Türk dostlarım beni Kadriye olarak biliyorlar.

Bana verilen bu adın yanı sıra ve tabiî "hanım" hitabıyla birlikte başka takma adlarım da var: "Yüzen Hanım", "Kervansaray Hanım", "Sarıgül Hanım", "Güleçgözlü Hanım", "Mavigözlü Hanım". Bu yaratıcı ve candan dostluk jestlerini hiçbir zaman unutmadığımdan emin olabilirsiniz.

Hakikaten eski bir sözde dendiği gibi, her şey bir isimdedir. Öyleyse Türkler hakkında onların isimlerinin söylediği nedir? Aile adları, işleri ve miraslarıyla gurur duyduklarını; tabiat ve güzelliğe derin aşkları olduğunu gösterir. Aynı şekilde yaratıcı ve oyuncu taraflarına da işaret eder ve nasıl dost, saygıdeğer insanlar olduklarını keşfetmemizi sağlarlar. Evet bir isim gibi küçük bir şey, bu halk hakkında çok şey söyler.

Lady Mary, eğer bir şans verilseydi nasıl bir soyad seçerdin? Doğrusu, birini diğerlerine tercih etmek çok zor olacaktı. Muhtemelen ben "Kütüphaneci Hanım" olarak tanınacaktım; sana da "Akıcı Kalem Hanım" soyadı verilecekti. Fakat nihayetinde Türklere katılıyorum. Bir soyada artık insan niye ihtiyaç duysundu ki? Sanırım, "Kadriye Sarıgül Hanım" tam bana göre bir ad.

Saygılarımla
Kadriye Branning

10. MEKTUP:
İYİ GÜNLER!

Sevgili Lady Mary,

Sefaret Mektupları arasında okuduğum en dokunaklı yorumlara sahip olanlardan biri Viyana'dan kız kardeşine yazdığındır.

"Birinin saygı duyduğu birkaç cümleden ibaret seçkin bir sohbet hayatta en büyük mutluluktur." diyorsun. Gerçekten öyle. Dillerle her zaman çok ilgilenmemin ana sebeplerinden biri budur, çünkü size pek çok ülkede "Muteber insanlarla" seçkin sohbetler yapma imkânı verir. Türkçe öğrenmemin de asıl nedeni buydu, çünkü bu ülke ve halkını öğrenmem gerektiğini biliyordum. Bununla birlikte henüz iddiayı doğrulayacak kadar biliyor sayılmam.

Sen de Türk dilini öğrenmenin çevrene hükmetme anahtarı olduğunu biliyordun, diğer meşgaleler arasında en çok da ilgi duyduğun edebiyatlarını öğrenme imkânı verecekti. Ankara'da üniversitenin sosyal bilimler binasının girişine Atatürk'ün şu sözü yazılmıştır: "Hayatta en hakiki mürşid ilimdir." Sen de bu inancı taşıyordun ve bu inanç seni daha İstanbul'a gelmeden Türkçeyi öğrenmek için düzenli ve sıkı bir çalışma programı yapmaya itmiştir.

8 yaşıma girmeden Latinceyi öğrenmiş olduğum için bu dili daha kolay öğrenmiş olmalısın ve o kadar çabuk öğrenebilme kabiliyetini biraz kıskandığımı itiraf etmeliyim. Fevkalâde bir

öğretmene sahip olmanın bunda katkısı büyüktür. Viyana'dan ayrıldıktan sonra sana ders veren Ahmet Efendi'nin olduğu Belgrad'da üç hafta kaldın. "Bana dikkatimi çeken Arap şiirinden pek çok manzumeyi açıkladı; bizim şiirimize benzemiyordu; mısralar genellikle değişkendi ve ahenkli bir sesi vardı. Aşıkane ifadeleri coşkun ve hayat dolu…" diyorsun. Ahmet Efendi sana Arap, İran ve Osmanlı edebiyatının kapısını açtı ve fevkalâde bir öğrenci olmalısın ki, birkaç hafta sonra bu dil hakkındaki bazı görüşlerini arkadaşın Alexander Pope ile paylaştın; mektubunda "Sarayın dili, halkın kullandığı dilden tamamıyla farklı bir dildir." diyorsun. O kadar kısa zamanda bu denli bir bilgiye sahip olabilmene inanmakta zorlandığımı itiraf etmeliyim, fakat bir yıl sonra İstanbul'da ikinci kez "melek gibi güzel Fatma" Hanım'la karşılaştığın zamana kadar Türkçe ile sohbet edebiliyordun. Gerçekten etkileyici. Geldikten bir sene sonra 1718 Nisanında bir arkadaşına "Dili yeterli bir şekilde konuşuyorum, Türk kadınlarının sevgisini ve dostluğunu kazanma fırsatı elde ettim ve bu bahtiyarlığa ulaşan ilk yabancı kadın olmaktan dolayı öğünebilirim." diyorsun. İstanbul'a geldiğinde dil öğrenmek için her gün çok çalışmak suretiyle eğitim programını sürdürdün. Arkadaşın Pope'ye İngiltere'deki meşgalelerine göre fevkalâde denecek bir seviyede olan haftalık disiplinli etkinlik programını şöyle anlatıyorsun: "Kendimi seninkinden daha uygun bir ortamda yaşadığıma inandırmaya çalışıyorum. Pazartesi günü mutfakta kümes hayvanlarından oluşan bir mönü ile meşguliyet, salı İngilizce okuma, çarşamba –çok iyi öğrenmiş olmama rağmen – Türk dili çalışması, perşembe klâsik yazarlar, cuma yazı yazma, cumartesi el işleri, pazar ziyaretler ve müzik; Londra'da olduğu gibi aynı şeyleri her gün yapmaktan daha iyi bir yol gibi görünüyor." Hakikaten bir dili öğrenmek heyecanlı ve hoş bir uğraş olabilir.

Fakat sen dil öğrenimi konusunda mahir tek insan değilsin: Türkler bu oyunun sihirbazlarıdır. Muhtemelen bu kabiliyetleri

doğal zekalarından ya da her zaman dillerin geçiş noktalarında yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır. 16 Mart 1978'de yazdığın bir mektubunda diller hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarına değiniyorsun:

"... Babil kulesini andıran bir yerde yaşıyorum; Pera'da Türkçe, Yunanca, İbranice, Ermenice, Arapça, Farsça, Rusça, Slovakça, Eflakça, Almanca, Hollandaca, Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Macarca konuşurlar; daha kötüsü bu dillerin 10'u kendi evimde de konuşulmaktadır. Seyislerim Arap; uşaklarım Fransız, İngiliz ve Alman; dadım Ermeni; hizmetçilerim Rus; pek çok başka hizmetliler Yunan; Kahyam İtalyan; nöbetçi askerlerim Türk. İşte ben burada dünya diller çeşitlemesini sürekli duyarak yaşıyorum. Hepsi de yeteri kadar okumayı ve yazmayı bilmeksizin bütün bu dilleri aynı zamanda öğrenirler. Burada bu dillerden beş altısında aynı kelime dağarcığına sahip olmayan kadın, erkek ve çocuklardan çok az insan var. Size inanılmaz görünebilir bu, fakat bence bu ülke hakkındaki en ilginç şeylerden biridir ve İtalyan ya da Fransızın bazı bâtıl malumatlarına inanmakta fevkalâde yetenekli olan hanımlarımızda bu erdem yoktur."

Bugün de Türkiye'de konuşulan pek çok "farklı" dil bulunmaktadır: Hatay'da Arapça; Doğu Anadolu'da Kürtçe, Pera'nın eski Avrupalı aileleri Fransızca, Yunanca, ve çoğu İtalyanca... İstanbul'da başlıbaşına bir dil olan başka bir şey keşfettim: Pazar dili. İş sahiplerinin ve pazarcıların turistlere bir şeyler satabilmek için ustaca ve herhangi özel bir çaba harcamaksızın Rusça, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve hatta Japonca arasında nasıl büyük bir kolaylıkla geçiş yaptıklarına her zaman şaşırmışımdır. Bu dilleri yalnız konuşmakla kalmazlar, aynı zamanda tedavüldeki paraların karşılıklarını hemen ezberden söyleyebilir ve herhangi bir nesnenin döviz cinsinden fiyatını bir hesap makinası gibi zihnen yapabilirler.

Senin, arkadaşın Pope'ye övündüğün gibi ben de Türkçedeki cesaretimden dolayı sana övünebilmeyi isterdim. Pek çok seçkin hoca ile çalışmama rağmen Türkçede hâlâ rahat konuşabilecek bir gelişme sağlayamadım. İhtiyacım olan bir şeyi rahatlıkla söyleyebiliyorum, fakat konuşmaya başladığımda insanların gözlerinden tam olarak söylemek istediğim şeyin ne olduğunu anlama çabası içinde olduklarını ya da kırık ifadelerimin hoşlarına gitmiş olduğunu anlayabiliyorum. Yabancı dilleri öğretmek ve geliştirmek için uzun yıllar çalıştım ve dünyanın en büyük dil okullarından birini çalıştırdım; bu itibarla yeni bir dil öğrenmenin sıkıntısına, problemlerine ve zevkine yabancı değilim. Bunların içinde en zorlusunun Türkçe olduğunu iddia edebilirim; sadece lengüistik açıdan değil, aynı zamanda kültürel açıdan.

Türkiye'deki aileler için de birinci kuralın bütün iletişim alışverişlerinde geçerli olan aynı kural olduğunu hemen öğrendim: Saygı. Saygı çerçevesinde bir iletişim kurmakta oldukça dikkatlidirler. Bu saygı yaş, zenginlik, ilişkiler veya kişinin iş çevresi ya da toplumdaki konumu gibi etkenlere dayanmaktadır. Belli ölçüde saygı gösteremeyenler hoş görülmez. Türk tarzı iletişimde bu saygı temelde muhatabın aralıksız konuşmasına izin vermek ve o konuşurken ilgili bir şekilde bakmaktır. Muhatabın söylediğinin aksini söylemek karşı çıkışlı bir davranış olarak algılanabilmektedir. Türkler bu konuda oldukça hassastır ve bunu öğrenmek bana pahalıya mal oldu. Çünkü benim kültürümde, özellikle kurşun hızıyla ilerleyen New York şehrinde pek çok sohbet aynı anda devam eder. Fransa'da sohbette aykırılık, beklenen bir hayat tarzıdır, çünkü eğer söylenen sözlere karşı bir çıkışınız olmazsa ona önem vermediğiniz anlamına gelir. Ancak Türkiye'de durum öyle değildir. Başka bütün başarılı iletişim karşılaşmalarında olduğu gibi saf dil alışverişinde de küçük ayrıntıları anlamak gerekmektedir. Örneğin; bir kişiye yaklaşıp, "Merhaba, özür dilerim, sizi rahatsız ettiğim için üzgünüm vb."

gibi bir giriş yapmadan dobradobur bir soru sormak kötü bir başlangıçtır. Aslında Türkler bir karşılaşmada söze her zaman "Merak ediyorum, mümkün mü?" anlamlarına gelen "acaba" gibi hoş bir sözcükle başlarlar. Bu küçük kural ve ayrıntılara dikkat etmezseniz ilişkinizin ters yüz olmaya, kaba görülmeye başlandığınızı fark edersiniz. Örneğin; biri size yaklaşır da gitmek istediğiniz yeri tarif etmek isterse bunu bir nezaket olarak kabul etmeli ve gideceğiniz yeri çok iyi bilseniz dahi reddetmemelisiniz; aksi hâlde çok kaba davranmış olursunuz. Çay tekliflerini de her zaman kabul etmelisiniz. Türkiye'de yabancılar için herhâlde en büyük dil açmazı son derece basit bir sözcük olan "hayır"la ilgilidir. Bir Türk "hayır" demek istediğinde bunu söylemez, ciddi bir tavırla kaşlarını yukarı, başını geriye doğru kaldırır ve diliyle bir "cık" sesi çıkarır. Bazen jest ve mimiklerin sadece birini, bazen de hepsini bir arada görebilirsiniz; fakat genellikle hepsi bir arada bulunur. "Hayır", nadiren kullanıldığından jest ve mimiklere dikkat etmelisiniz. Soruları karşısında herhangi bir cevap alamayan yabancılar genellikle kendileriyle ilgilenilmediğini düşünürler, oysa aslında beden diliyle bir cevap verilmiştir.

Çok yüksek saygınlık beklentisine bağlı olarak muhtemelen evrensel iletişim kuralları Türkiye'de çok daha önemlidir. Yanlış anlamaktan kaçınmanın yolu yüzeyde görülenin değil, onun altında olanın ne olduğunu düşünmektir. Çünkü bütün iletişim tipleri için bir dizgede üç farklı mesaj vardır: İletmek istediğiniz mesaj, ağzınızdan çıkan mesaj ve muhatabın duyarak kendi algılaması çerçevesinde anladığı mesaj. Bir köyde, iş yerinde, şehir merkezinde ya da bir kasabada iş toplantısında odada sizinle birlikte olan herkes müzakerenin onlar üzerindeki muhtemel etkisine göre ya da diğerleriyle olan ilişkileri çerçevesinde bir davranış sergileyeceklerdir. Türkiye'de bu tarz düşünme biçimine sempati ile yaklaşan ve gerekli saygıyı gösterenler çok daha kolay kabul görürler. Üstelik bir günde meydana gelen

iletişim gülünçlüklerinden zevk alırsınız. Herhangi bir durum ve karşılaşmada hiçbir şeyden emin olunmamalı ve her zaman her şeyi anlayamayacağınızı kabul etmelisiniz. Hatta her şey size açıklandığında hâlâ onları bazen anlayamazsınız, çünkü siz Türk değilsiniz. Çok fazla şey normal ve sıradan olabilir, ancak sıradanlığın arka plânındakini anlayamadığınızdan şaşırtıcı görünür. Bir keresinde benim için, günlerce üzülmeme sebep olan at benzetmesinin yapıldığı söylenmişti, çünkü benim kültürümde bu bir hakaretti. Uzunca bir zaman sonra Türklerin ata besledikleri derin saygı ve sevgiyi öğrenince aslında bana yapabilecekleri en büyük övgüyü yapmış olduklarını fark ettim.

Türkiye'ye gittiğim ilk yıllarda, özellikle tercih ettiğim taşrada, Türkçe konuşan yabancılarla nadiren karşılaşıyordum. "Merhaba, günaydın, Ulucami'ye nasıl gideceğimi gösterebilir misiniz?" gibi bir soru Türklerin buğday tarlalarındaki çekirgeler gibi başınıza üşüşmelerine neden olabilir. Sen de benzer durumlarla karşılaştın. 1 Nisanda Lady Bristol'a yazdığın mektubunda Fransız elçisinin hanımıyla birlikteyken dışarda insanların nasıl çevrenize toplandığını anlatıyorsun: "Ertesi gün süslü, açık bir faytonla önde güvenlikçilerimiz ve beraberimizde bir düzine refakatçimizle insanların ne oluyor diye çevremize toplanmalarına sebep olan, bir daha da belki hiç göremeyecekleri bir toplulukla gezmeye çıktık. İki genç Hristiyan büyükelçi hanımı bugüne kadar bu ülkede bir arada görülmedikleri gibi, öyle inanıyorum ki bundan sonra da görülmeyecektir. Çevrenizde ne kadar büyük bir kalabalığın toplandığını hayal edebilirsiniz; fakat hepsi de bir ölü gibi sessizdiler. Maiyetinizdekilerden herhangi birine kalabalıktan birinin tecavüz etmeye cüret etmesi durumunda Yeniçerilerimiz palalarıyla üzerlerine gitmekte asla tereddüt etmeyeceklerdi."

Bu tür kalabalıklar insana yılgınlık verebilir ve pek çok kez bu kalabalıklardan biraz çekinmişimdir; fakat sonradan fark

ettim ki, insanlar sadece merak ettikleri için çevremde toplanıyorlar. Sonunda meraklarının nedeninin sadece ben değil, aksanım ve Türkçe gaflarım olduğunu anlayınca rahatladım. Öyle zannediyorum ki bu insanların çoğu ilk kez bir yabancının kendi dillerini konuştuğunu duyuyorlardı ve sadece kullandığım sözcükleri, cümleleri sıralayışımı ve daha çok da telaffuzumu merak ediyorlardı. Türkçe, size özel bir aksana sahip olmanızın, özellikle lokantalarda iyi hizmet almanıza sebep olduğunu fark ettim. Çünkü daha ben masaya oturur oturmaz beş garson, bozuk düzen aksanımı duymak amacıyla siparişlerimi almak, peçetemi ve suyumu koymak için yanımda bitiyordu.

Evet Türkiye'ye ilk gittiğimde yabancılara Türkçe öğreten birkaç dil kursu, çok az dilbilgisi kitabı vardı ve hemen hemen hiç test kitabı yoktu. Şimdi Türkçe tüm dünyada okullarda ve üniversitelerde öğretilmektedir. Türkler test kitaplarını karıştırmakta, Türkçe öğrenen gençler arasında yarışmalar yapmakta ve benim uygulamamdan çok önce dil okullarında, dil öğretim tüzüğü olarak Avrupa Genel Çerçeve Programı'nı benimsemiş bulunmaktadırlar.

Fakat Türkçe öğreniminin hâlâ zorlukları bulunmaktadır. Her zaman en kötüsü telefon etmek olmuştur; çünkü kendimi kaybederim ve hattın iki ucunda uzun sessizliklere sebep olan çok kötü hatalar yaparım. Telefon etmek benim için o kadar sıkıcıdır ki önceden yazdığım konuşma notunu telefon ederken elimde tutarım. Bir şeyi anladığımdan emin olmak için, anlamak daha kolay olduğundan (ya da aslında bütün dünyada kadınlar aynı aksanı kullandıklarından) genellikle bir kadına sormayı tercih ederim. Uygun sohbetler sırasında anlamlı kelimeleri yakalamak, onları bir cümle şekline koymak ya da söylenen her şeyi anlamak için sürekli zihinsel çaba göstermek beni yorar, bitkin düşürür; kafam durur; nezaketsizlik ya da saygısızlık olmaması için hemen oradan uzaklaşmaya çalışırım.

Türkçeyi öğrenmek ne kadar zor olursa olsun kendinizi ifade etmeniz sırasında Türklerin yaptıkları katkı, iletişiminizi on kat daha basitleştirir. Düşüncenizi ifade etmek ve sizin için uygun sözü bulmakta mükemmel destekçidirler. Kötü bir Türkçe konuşuyor da olsanız sözünüzün akışını asla kesmezler; konuşmayı sürdürürler. Bu itibarla dillerinin kurallarında yapılan basit bir ihlali bile düzeltmek için tetikte bekleyen Fransızlardan farklıdırlar. Türkler bir cümlenin sonuna geldiğinizde sizin nefsinizi okşamak için sürekli tebrik ederek yarış pistinde dolu dizgin koşan atlar gibi alkışlarlar. Hocalarımın üzerinde ve ötesinde bütün ülke dil edinimine amadedir.

Üstelik iletişim sırasında Türklerin saygıda kusursuzluk beklentisi yabancılar tarafından da hoş karşılanır ve takdir edilir. Türkler siz konuşmanızı bitirinceye kadar beklerler; hatta ne konuştuğunuz hakkında en ufak bir fikirleri olmasa bile; genellikle başlarını sallarlar. Türkçenizi asla düzeltmeye çalışmazlar. Ne ifade etmek istediğinizi anlamadıklarını göstermek için size kaşlarını çatarak da bakmazlar. Sizinle konuşurken sizi konuşmanın içinde tutmak ve kopmamanız için sürekli isminizi söylerler. Koptuğunuzu gördükleri anda onlar da susarlar ve konuyu anlayacağınızı düşündükleri yeni sözler ve cümlelerle sil baştan yeniden anlatmaya başlarlar. Bitmek tükenmek bilmeyen bir sabırları var. Bu dilde hata yapmak oldukça zordur, çünkü Türkler hata yapmanıza izin vermezler; bir şeyin yanlış gittiğini hissettikleri anda kibarca size yardımcı olurlar. Sizin onları anlamakta güçlük çektiğiniz gibi onların da sizin söylemeye çalıştığınız şeyi anlamaları o denli zordur, fakat bunu asla belli etmezler. Sizi besleyen gerçek bir iletişimcidirler. Türklerin tabiatı yabancılarla iletişim sırasında ortaya çıkar: Saygı, kibarlık, cömertlik, sabır ve mizah özellikleri onların tabiatlarının şahitleridir.

Şayet bu dili öğrenmek o kadar şeytanca bir iş ise ısrar neden? Seçkin sohbetler beklentisi, Nedim'in şiirlerini okumanın

yanı sıra beni Türk diline çeken pek çok şey var. Dilbilimsel açıdan cazip tarafı eklemeli bir dil olmasıdır: Uzun bir kömür trenine eklenen yük vagonları gibi bir sözcüğe pek çok sayıda son ek getirebiliyorsunuz. Almancadaki gibi yüklemin isimler ve sıfatlar vagonlarını çeken bir lokomotif gibi sonda yer alması hoşuma gidiyor. Bir cümle uzunluğunda tek sözcüğe dayanan cümleler kurmak da mümkün görünmektedir. İngilizceyle kıyaslandığında bu dilin ters yüz edilmiş ve geriye doğru plânlanmış olduğu görülmektedir. Türkçenin birinci ağızdan duymadığınız ya da görmediğiniz şeyleri bildirmekte kullanılan, böylece doğru olmayabilecek bir haberin taşıyıcısı olarak ince bir şekilde üzerinizden sorumluluğunu attığınız bir "olabilir" zamanı vardır. Türkçenin bu özelliği de hoşuma gidiyor. Durumun gereğine göre şimdi, geçmiş ve gelecek olabilen bir zamana sahip olması da hoşuma gidiyor. Bu itibarla biliyorsun, "kırmızı süveter giyinen saçlarını tutmak için hazırlanan yabancının önünde durduğu postahane… olabilir", anlaşılmaz bir ifade değil, mükemmel kurulmuş bir cümledir. Türkçe bu şekilde beni parmaklarımın ucunda tutuyor, çünkü cümlede nerede olduğumu tam olarak hiç bilmiyorum. Zihnin nadiren sıralı cümlelerdeki dilbilimsel kördüğümü çözdüğünde gizli bir belgenin şifrelerini çözmüş gibi seviniyorum.

Türk dilinin sesini de seviyorum. Erkekler konuştuğu zaman ağaçların arasından akan su sesini andırmaktadır; kadınlar konuştuğunda – özellikle İstanbullular – küçük kuşların cıvıldaşmalarını andırmaktadır. Türklerin sanat, moda ve idarenin ülkesinde konuşulan Fransızcadan pek çok kelime almış olmasını takdirle karşılıyorum; zira karşıma çıkan, hayatımı kolaylaştıran bu kelimelere sık sık başvuruyorum. Ödünç almaların dışında medeniyet yarışında "bilgisayar", "cep telefonu" gibi yeni sözcükler üretmedeki yaratıcılıkları ve sanatkârlıkları da zevk vericidir. Uzaya gitmekte olan bir roketi bile durdurabilecek "Yapma,

var, ayıp, dur, çek!" gibi ünlemlerdeki yaptırımı da seviyorum. Türkçedeki asıl zevk ise sözlerinin baharatı gibi kullandıkları binlerce atasözüdür. Türkler, sıradan konuşmalarında oldukça renkli olan folklorik ifadeler kullanmaktan hoşlanırlar. "Eşek hoşaftan ne anlar", "yenilen güreşe doymazmış", "hamama giren terler", "her gönülde bir arslan yatar", "kefenin cebi yok" ve "vakitsiz öten horozun başını keserler" saf mizah anlayışlarının bazı örnekleridir. Bu sözlerden oluşan sözlükler de bulunmaktadır.

Günlük hayatta bir yemek ya da güzel bir şey yapıldığında söylenen "eline sağlık", birinin hasta olduğu öğrenildiğinde söylenen "geçmiş olsun", beden işi yapanların yanından geçerken söylenen "kolay gelsin" ve mutlu günlerde söylenen çok dokunaklı bir söz olan "en kötü günümüz böyle olsun" ifadelerini de çok seviyorum. Türkçede pek çok anlamın yanı sıra "hayır" anlamına da gelen "yok"tan tutun da "dalga geçme!", "cesaretin yok mu!" gibi kullanımları olan başka mükemmel özellikleri de bulunmaktadır. Benim her zaman en çok sevdiğim ifadeler ise iyi dilek sözleri olarak söylenen "iyi sabahlar!" "iyi akşamlar!" sözleridir. Bunun sebebini sorduğumda genellikle boş bakışlarla karşılaşırım; çünkü onlar için kişinin bütün ömrünü kuşatan çoğul anlamdaki "iyi sabahlar" yerine sadece bir sabahı kapsayacak olan "iyi sabah" demek anlaşılmaz bir cimriliktir.

İngilizceye Türkçeden hikâyeler ve şiirler çevirmek için çok zaman harcadım ve mütercimlerin üzerinde başka dillerin getirdiği yükten daha fazla bir yük getirdiğini, daha zor olduğunu gördüm. Sen de bizzat çevirmiş olduğun çok hoş Türkçe bir aşk mektubunu bir arkadaşınla paylaşmıştın. Bu fokur fokur kaynayarak akan suya benzeyen dili, daha sakin akan İngilizceye çevirmek oldukça zordur, çünkü cümleler İngilizcedeki gibi doğrusal değil, dairesel çerçevede algılanmaktadır. Lady Mary, bir şiiri tercüme ettikten sonra şöyle itiraf ediyorsun: "Bütün üzerinde tercümede nasıl daha başarılı olabileceğime karar veremediğim

gibi bizde pek nadir hissedilen o denli şedit bir aşkın İngilizcede ifade edilebileceğini de sanmıyorum; üstelik Türk dilinde çok fazla görülen bileşik kelimelerden de yoksunuz." Tercümeler bir halının ters tarafı gibidir. Renkleri görebilir, atılan düğümleri tek tek sayabilir, dokumada ahengi bozan bir düğümü fark edebilir ve dokuyucunun ustalığına hemen o anda karar verebilirsiniz. Tercümelerdeki güzellik ve başarıya karar vermek için her iki yüzüne de bakmanız yeterlidir.

Lady Mary, çok dilli biri olarak sen de aylarca Türkçe çalıştığın hâlde sonunda bir duvara tosladın. Kafana tıka basa doldurduğun onca dil arasında İngilizceni kaybedeceğinden korktun. "On ayrı krallıkta tam hakimiyet sağlamak ya da aynı anda on adama karşı mücadele etmek nasıl mümkün değilse on ayrı dilde de çok iyi olmak insanoğlu için mümkün değildir." diyorsun. Bununla birlikte Türkçeyle bir cedelleşmeye girmeye değer, çünkü bir turist olarak değil, bir yabancı olarak orada yaşamamızı sağlamaktadır. Dostlar edinmemizi ve yaşantılarımızı paylaşmamızı da sağlamaktadır. Ahmed Efendi hakkında, "Benimle sohbet etme özgürlüğünden ne kadar zevk aldığını hayal edemezsin." dediğin gibi, onlar da bizim onlarla sohbet etme ayrıcalığından ne kadar zevk aldığımızı hayal edemezler.

Bir arkadaşına yazdığın son mektuplardan birinde, dilini öğrendiğin Türkiye'den ayrılacak olmandan dolayı üzüntü duyduğunu söylüyorsun. Lady Mary, şundan emin olmalısın ki, insan bir ülkeden ayrılabilir, fakat arkada hiçbir zaman öğrenilmiş bir dil bırakmaz. Dil, bütün özgürlüklerin başıdır.

Herkese iyi akşamlar

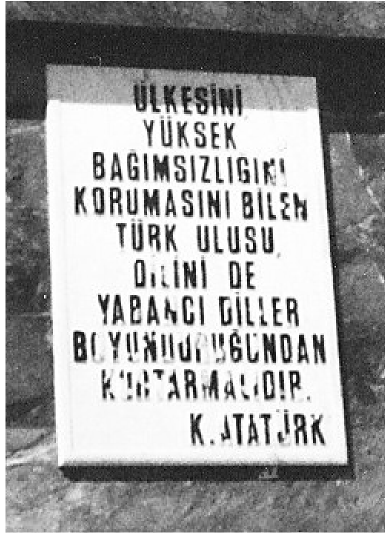
Kadriye Branning

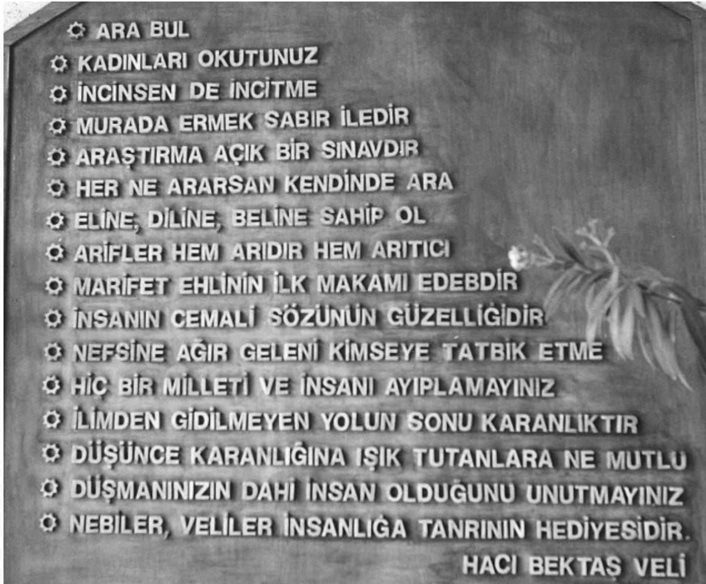
Hortu köyünde, doğduğu düşünülen evin duvarında halk kahramanı Nasreddin Hoca'nın bir sözü

Bellini tarafından resmedilen bir Osmanlı Hat sanatçısı

Karaman'da Karamanoğulları tarafından Türkçenin resmi dil olarak tanınmasının anısına dikilen bir kaide

Hacı Bektaş Veli'nin sözleri

11. MEKTUP: BURADA RAHATIM

Sevgili Lady Mary,

Hem Türk hem de Türk olmayanlar tarafından bana sürekli sorulan sorulardan biri de "Neden Türkiye'ye gittin ve her sene neden gidiyorsun?" sorusudur. Gidiş gelişlerin, özellikle Türkiye'ye, hem yorucu hem de bıktırıcı olduğu yolunda görüşler vardır. Bir mektubunda ortaya koyduğun gibi Lady Mary, oraya seyahat, operada oynamak gibi bir şeydir: "Bu ülke şüphesiz dünyanın en güzel ülkelerinden biri. Şimdiye kadar gördüklerim benim için o kadar yeni ki, her gün sanki operadan yeni bir sahnede gibiyim." diyorsun. 1978'deki ilk seyahatimden sonra seyahatin mükâfatını tam olarak anlamaya başladım. Beslenme kaynaklarımın başkalarınınkinden farklı olabileceğini düşündüm. Fakat sabitleşmiş düşünce duvarlarını yıkmak ve kaynakları tespit etmek için çok önemli çabalar gerekiyordu. Bu kaynakları tespit etmek ise ancak sürekli ziyaretlerle mümkündü.

Lady Mary, birbirimize çok benziyoruz ve mutlaka mükemmel bir yol arkadaşı olurduk. Ben de sosyal hayat ve İslam'la ilgilendim; çok emek vererek kendi kendime dil ve şiir üzerinde çalıştım; camileri ve eski abideleri ziyaret ettim; tüm bunları yanımda kocam olmadan gerçekleştirdim. Ben de kadınların hayatlarıyla, sağlıkları, eğitim meseleleri, fırsat eşitliği ve evlilikleriyle ilgileniyorum. Senin gibi ben de başka dinlere bakarak kendi dinimi sorguluyorum. İkimiz de çeşitli konularda iç gözlem

yapabiliyoruz, çünkü kadınız, yabancıyız ve belli bir duruşumuz var.

Seyahat, özellikle yalnız seyahat; sıcak, yorgunluk, iştah, merak, heyecan, atalet ve doğal tembellik gibi bütün engellere yeterince dayanabilecek itici bir esneklik gerektirir. Yabancı bir yerde olduğunuzda anlayışsızlık, melankoli ve çok kısa karşılaşmalar, içinde bulunduğunuz şehrin sağlayacağından daha fazla iç gözlem yapma imkânı sağlar.

Niçin seyahat ettiğimle ilgili, daha çok basit, hoşgörülebilen nedenler var. Yeni dostlar tanımama, farklı lezzetler tatmama, yeni oyunlar, sporlar keşfetmeme, bir sene önce tanıdığım dostlarla tekrar karşılaşmama, saatlerce pek çok konuda tartışmama imkân verir. Fotoğraflar çekebilir, resim çizebilir, boyayabilir, yazabilir, okuyabilir, günde üç öğün yemek yiyebilir, meyve kokteylleri, çay molaları verebilir, insan yapımı ve tabiî harikulâdelikleri seyredebilirim. Seyahat; yürümemi, tüm gün ayakta durmamı, gece gürültülü bir şekilde uyumamı sağlar. Seyahat tabiatta olmamı, ağaçlara bakmamı, kuşları dinlememi ve derin nefesler almamı da mümkün kılar.

Fakat Türkiye'ye seyahat, bana başka bir şey daha kazandırır. Özellikle uzun otobüs seyahatlerinde gündüz gündüz rüya görürüm. Benim için çalışan hayat kütüphanesindeki kitapların sınıflandırılmış katologlarını yaparım. Uçsuz bucaksız ovalardaki bu seyahat, kendi başıma sessizce oturmamı sağlarken, kendi sesimi dinleme fırsatı da verir. Yaralandığım zamanlar Türkiye'ye seyahat iyileşmemi sağlar. Gücünüzün kalmadığını düşündüğünüz anlarda perdenin arkasından iş hayatınızın çıplak sahnesinin spotları önüne çıkmaktan korktuğunuzda, aşktan başka hayat olmadığını düşündüğünüzde, bavulunuz taşıyamayacak kadar güvensizliklerle dolu olduğunda, hayatınızın kaybolan bölümlerini özlediğinizde, korku ve yalnızlığa büründüğünüzde… Evet, işte o anda açık kahverengi, boş yollar sizi rahatlatır, hatta Anadolu

bozkırlarında bile her türlü güzelliğin filizlenip yeşerebileceğini görebilirsiniz. Tanıdık her şeyden ayrılmış olarak o yolda hayatınızda nelerden soyutlanmış olduğunuzu görebilirsiniz. Bu benim için de hayli tuhaf olan soyutlanış ve yabancılaşma hem seyahat edebilme gücünün kaynağı hem de zevkidir. Bu yolda kuşkulandığım, yalnızlık, terk edilmişlik ve korkuyla karşılaştığımda ona önce boyun eğer, sonra alt ederek bu küçücük zaferlerimle gururlanırım. Onlar hırpalanmış duvarlarımdaki çatlakları onaran sıvalardır.

Türkiye'de yalnız seyahat ederken bile bu basit şeyleri yaparak, sürekli nöbette olduğum New York'ta bulunmayan, gerçek anlamda emniyet hissi ve rahatlama hissini orada duyabilirsiniz. Türkiye'ye yapılan bir seyahatte, ev ile bilinmeyenin çözümü arasındaki mutlu bir zaman diliminde, gezginlere adanmış, yorgunluk ve endişeden kaçıp sığınabilecek müşfik eller ve hayat verici şeylerle dolu bir ülke keşfettim.

Arkadaşın Fatma Hanım'da en çok takdir ettiğin şeylerden biri onun çekici ruhuydu: "Diğer ülke insanlarının davranış biçimleriyle yakından ilgili; dar kafalı insanlar için umumî olan yurttaşlık tarafgirliği onun için söz konusu değil." diyorsun. Ben de dar kafalı bir insan olmak istemiyorum, işte bu yüzden seyahat ediyorum. Evet özellikle Türkiye'ye seyahatte pek çok zevk bulunmaktadır. Edirne'den yazdığın ilk mektuplarda büyük bir haz ve şevk görülmekte ve ben sadece Osmanlı toplumunu değil, bir seyahat dünyası keşfetmiş olmandan duyduğum zevk ve heyecanı anlayabiliyorum. Çok geniş bir alanda seyahat ve benimkine benzer turist tecrübelerin var. Sen Sultan'ın saraylarından birinde kaldın ben de daha önce bir sultan sarayı olan Çırağan Otel'de kaldım. Edirne'de sana 500 kişiden oluşan bir Yeniçeri birliği eşlik etti; ben de seyahat ederken etrafımı saran, içinde kaybolduğum yardımcı eller arasında sanki özel koruma ordum varmış gibi hissedebiliyorum. Türk hamamlarının insanı

kendinden geçiren zevklerinden, bu hamamlardaki 200'ün üzerindeki kadından, onların senin üzerindeki meraklı gözlerinden söz ediyorsun. Ben de küçük bir şehir hamamında çevresine meraklıların toplandığı sarışın bir Batılı olarak buna şahidim. Sarayların mobilya ve süslemelerini kendinden geçercesine anlatıyorsun, fakat sen ayrıldıktan sonra inşa edilmiş olan Dolmabahçe Sarayı'nın tezyinatını da görmeni isterdim. Bir geçit resminde Sultanın geçişini izlediğini anlatıyorsun, ben de siyaset sultanlarını gördüm; Süleyman Demirel ve Tansu Çillerle tokalaştım. En meşhur mektuplarından biri, önceki sultanın eşiyle yenen bir yemeği anlatıyor. Ben de 1995 Uluslararası Kütüphaneciler Federasyonu Bilgi Şöleni'nde yarım sultan gibi olan İstanbul Belediye başkanı ile yemek yedim. Bir başka mektubunda dinî mekânları daha rahat gezebilmek için Türk giysilerini nasıl giydiğini anlatıyorsun. Benim de gezerken giydiğim, caddelerden fark edilmeden geçmemi, istediğim binaya kolayca girmemi sağlayan özel kıyafetim var. Pazardan otel odamda giymek için papuç terlikler, fesler, atkılar ve yün çoraplar satın almak da tattığım zevklerdendir. Edirne Selimiye Camii'ni en ince ayrıntılarına kadar öyle mükemmel anlatıyorsun ki günümüzün önde gelen tarihçileri bile böyle bir anlatımdan acizdir. Bir Türkle, güzel Fatma Hanım'la dostluk kurmuş olmana da sevindim. Ben de Türk dostlar edinme ve onları tekrar tekrar ziyaret etme zevkini yaşadım. Şehir çevresinde kısa gezintiler için araçlar kiraladın; ben de Kubadabad Harabelerini ya da kayıp bir hanı bulmak için bir taksi tuttum. İstanbul'a geldiğinde hayatın sanki benimkine benzer bir ahenk kazanmıştı; ben de seyahat ederken daha düzenli okurum, yazarım, Türk dili çalışırım, müzik dinlerim, caddeleri, pazarları, eski mahalleleri, hamamları, camileri, tekkeleri gezerim ve Boğaz'da kayıklarla gezintiye çıkarım. Görüyorsun ya Türkiye gezilerinde aynı zevkleri paylaşıyoruz; ben gerçekten senin izindeyim.

Bir seyyah, bir turist olarak aldığın haz, özellikle İstanbul'dan yazmış olduğun mektuplarda öyle bir ışıldar ki bir dürri yekta olan şehrin hakikatini anlamaya çalışan modern seyyahların bütün çabaları seninkinin yanında sönük kalır. Bahçeler, ormanlar ve mahir ellerce süslenmiş camdan bir biblo gibi Boğaz çevresine sıralanmış camiler arasından kayıkla geçişin; Topkapı, Ayasofya, Süleymaniye, Sultanahmet Camii, At Meydanı ve Mevlevî tekkesini anlatışın bugün hâlâ kulaklarımızda yankılanmaktadır.

Senin gibi Türkiye'ye seyahatlerimde pek çok heyecan yaşadım. Aziz Paul'ün pek çok risalesini (epistles) yazmadan önce arşınladığı aynı yolları arşınladım; Büyük İskender'in, Santa Claus'un, Atatürk'ün, Justinian, Teodora, Mevlâna, Heredot, Sezar ve Bakire Meryem'in ruhlarının gölgesinde yürüdüm. Kleopatra gibi, Antik Roma tiyatrosunun eteklerindeki Side'de yüzdüm. Sultanların dua ettiği camilerde dua ettim, Yunan imparatorları gibi, aynı amfitiyatrolardaki gösterilere katıldım ve meşhur coğrafyacı Strabon gibi aynı şehirden başlayarak dünyayı keşfe çıktım.

Türkiye'de benim için özel bir zevk de yaşlı ağaçları bulmaktır. Sultanlar tarafından dikilmiş, fırtınalara, kıtlıklara, savaşlara göğüs geren 500-600 yıllık ağaçların gölgesinde serinledim. Dayanıklılıklarıyla bize ilham veren bu ağaçlar hâlâ aynı şekilde ayaktadırlar. Türklerin niçin her ağacın bir ruhu olduğuna inandıklarını ve niçin düğünlerde onlara kurdelalar taktıklarını anlıyorum. Bu kutsal ağaçların pek çoğu tarihî herhangi bir camiin içi kadar çok canlı bir şekilde belleğimde yer etmiştir. Bursa'nın mistik Muradiye Mezarlığı'nın devasa ağaçları, Merzifon'daki Taş Han'ın ikiz avlusunun ve Amasya'daki II. Bayezit Külliyesi'nin ağaçları, Karaman'da Cile Han yanında nöbet tutan ağaç, Bursa'da Uludağ'a doğru yola yayılmış olan ağaç, Üsküdar'da Atik Valide Camii avlusunda Sinan'ın dikmiş olduğu ağaç bunlardan bazılarıdır. Eğirdir'de bu ağaçlardan birinin

çevresine yapılmış bir otel lokantasında yemek yedim. Bu devasa ağaçlardan birini ne zaman görsem gelecek nesiller için Türk millî ormanlarını koruma programı gibi etkili bir programı olan Türkiye'nin Kanuni Sultan Süleyman'dan Atatürk'e ve günümüze kadar olan tarih içerisindeki gelişmesiyle birlikte onların da nasıl geliştiklerini hayal ediyorum.

Meşhur ya da bilinmeyen pek çok kasabaya, kalabalık şehirlere, on evden ibaret olan köylere gittim. Başı açık tek kadının ben olduğum köylerde ve beldelerde bulundum. Burada, ziyaret ettiğim 250'nin üzerinde şehir, kasaba ve köylerle ilgili kişisel izlenimlerimi nakletmek imkânsız. Beğeni listem oldukça uzun. Tıpkı senin yaptığın gibi gittiğim her yerden tecrübe, görsel haz ve bütün duyularımın alabileceği kadar bir zenginlik edindim.

Lady Montagu, seyahat anılarını okumak benim için çok heyecan verici olduğu kadar, yalnız seyahat etmenin sıkıntısı ve hazzını asla tatmamış olman da benim için üzücü olmuştur. Türkiye'de her birinin aksilikleri ve zevkleri olan taksilerle ve şehir içi otobüslerle gezdim. Günümüzde Türkiye'nin her tarafına seferleri olan mükemmel otobüs ağı, taşımacılıkta tüm dünyaya örnek olacak bir yetkinliktedir. Ancak yıllar önce bu denli yeterli bir seviyede değildi. Otobüs istasyonlarının büyük bir karmaşa içinde hareket alışkanlıkları, rastgele yorumlanan kalkış ve varış saatleri, bir erkeğin yanına asla bir kadın oturmadığından müzik eşliğinde koltuk kapma yarışı, yol boyunca 3 yolcu 10 adet atsineği almak için duruşlar, korkunç sıcak, iple bağlanmış karton kutularla, çuval çuval yükle, spor çantalarıyla, uzun yolculuk sırasında akla gelebilecek her türlü yiyecekle seyahat hâlen hareket hâlindeki insanoğlunun yaşamakta olduğu tecrübelerdir. Otomobille seyahat, bir otobüsle seyahatte mümkün olmayacak olan, yol üzerindeki siteleri görme ayrıcalığı sağlar. Fakat Türkiye'de yolların çok tehlikeli sürücülerce dolu olduğu herkesin malumudur. Yol kenarında makinalı tüfeğiyle duran çetin bir

asker tarafından nasıl kenara çekildiğimi hatırlıyorum; ona teşekkürümü ancak tebessümle ifade edebildim; o da beni "Yolunuz açık ve engelsiz olsun misafir hanım!" diyerek uğurladı.

Lady Mary, yolculuğun senin tecrübe etmediğin başka hayal kırıklıkları da var; çünkü sen her zaman rehberler, tercümanlar ve 500 Yeniçeriyle birlikteydin. Örneğin; liyakatsiz turist büroları her zaman mebzul bir şaşkınlık kaynağıdır. Otuz yıl önce turist büroları oldukça yetersiz bir iş alanıydı. Yırtık plastik sandalyeler, alçak çay kahve masaları, masalar üzerine atılmış ne idüği belirsiz ve her zaman da sadece bir yabancı dille basılmış olduğu için işinize pek yaramayacak seyahat broşürleri bulunan kirli ve tozlu yerlerdi. İstisnasız oradaki tek müşteri siz olursunuz ve hizmet etmek için gösterdikleri her türlü iyi niyet ve çabalarına rağmen görevli memurların size yardımları son derece sınırlıdır. Genellikle mükemmel bir bilgi merkezi olarak da görev yapan eczanelere girmek sizin için her zaman en iyisidir.

Yalnız seyahatiniz sırasında canınızı en çok sıkan da sizi gün boyu takip eden, her adımınızı izleyen, her köşe başından önünüze fırlayan, her dönüşümüzde sizi ürküten, sizi, tacizlerden kurtulacağınız bir sığınak olan otel odanıza kaçmaya zorlayan halı simsarlarıdır. Öyle sanıyorum ki, rahatsız eden grupları dağıtmak üzere yanınızda bulunan 500 Yeniçeriye bile meydan okurlardı. Otomatik para bozdurma makinalarından önceki günlerde, bir bankada para bozdurma, doldurmanız gereken formlar, beklemeniz gereken sıra ve cevaplamanız gereken sorularla gününüzün yarısını işgal ederdi.

Basit şeyler Türkiye'de seyahat sırasında tehlikeli olabilmektedir. Mermer kaldırımlar güzel görünebilir, fakat ölümcül derecede kaygandır. Diğer taraftan kaldırımlar ya çukurlarla doludur ya da dengenizi kaybederek düşmenize sebep olan oynak taşlarla. Uçurum kenarlarında nadiren korkuluk bulunur. En büyük tehdit, kan kokusu almış köpek balıkları gibi çevrenize

üşüşen küçük çocuk kalabalıklarından gelir. Bir sene Siirt'te çocuklar gittikçe artan bir sayıda peşimden gelmeye başladılar. Yolumu şaşırdım ve bir adama sordum. Bana acıdı ve aramakta olduğum camiyi bulmama yardım etmek için bana eşlik etmeye karar verdi. Cami, şehrin en gariban semtindeydi ve oraya ulaştığımızda çevremizde çoğu erkek olan 4-9 yaş arasında 60 çocuk vardı. Bağırarak, hoplayıp zıplayarak, tutarak, itişip çekişerek ve bir şeyler atarak gittikçe kalabalıklaştılar. Hayatımda ilk kez beni parçalayacakları hissiyle korktum. Korkumu daha da artıran ise bana eşlik eden adamın benden fazla korkmasıydı. Böylece kendi kendimin Yeniçerisi olmaya karar verdim ve avazım çıktığı kadar "Yeteeeer!" diye bağırdım; büyü bozuldu, önümüz açıldı ve böylece devam edebildik. Sanırım adam bir turiste son kez yardım nezaketinde bulundu. Türkiye'de ilk kez hissettiğim tehdidin çocuklardan gelmiş olması ne ironik bir durum.

Belirgin bir diğer tehdid ne yazık ki Türkiye'de oldukça sık görülmektedir. Türkiye'nin güneyinde yaşadığım iki depremi, biri 1998'de 110 kişinin ölümüne sebep olan deprem, diğeri bir sene sonra gerçekleşecek dehşeti asla unutmayacağım.

Yol sıkıntılarına rağmen şaşırtıcı sayfiye yerlerinin en ufak parçası bile bütün yorgunluğunuzu gidermeye yeter; İncesu üzerinden Ürgüp'e giden toprak yol bilhassa dramatiktir. Yol, kıvrım kıvrım tepeye tırmanır ve yukarı çıkınca bir şaşkınlık yaşarsınız; çünkü önünüzde kapadokyanın nefesinizi kesen Göreme Vadisi uzanmaktadır. Aladağlar arasından Niğde'den Çiftehan'a, Torosların eşsiz geçitlerinden olan meşhur Külek Boğazı'ndan Bolkar Dağları'na seyahat Türkiye'de gördüğüm en güzel seyirlerdir. Yabani çiçeklerin bulunduğu yeşil Ardahan otlaklarından geçerken çevrelerinde oynayan taylarıyla dörtnala özgürce koşan yabani kısraklar gördüm. En sevdiğim gezilerden biri Tokat'tan Sivas'a giderken Çamlıbel üzerinde bulunan, şehri 360 derecelik bir açıyla görmenizi sağlayan olağanüstü güzel yukarı doğru

tırmanan çıkıştır. Aşağı doğru dikkatlice bakarsanız, sarımtırak tarlalarda Kangal çoban köpeklerinin iş başında olduğunu görebilirsiniz. Sessizliği bozan tek sesin arabanın camından gelen rüzgârın ıslığı olan bu yolda geçen saatlerin zevkini unutamam. Hatırat valizimde bu sessizlik ve ahenk anısından pek çok var ve yaşadığım şehrin betonları arasında tutsak olduğum izlenimine kapıldığım gecelerde o zevk anlarının paketlerini açarım. Seyahat anılarımın en sevgili ve kalıcı olan harika güzel gezilerini, büyüleyici tenhalığını hayalen yaşarım.

Lady Mary, Türkiye'deki mutluluğunu hissedebiliyorum. Çünkü daha önceki bir mektupta da dediğim gibi, Türkiye'de iken yaşadığım gönül hoşluğu ve tabiî mutluluk hislerini ifade edebilecek sözcükleri asla bulamayacağım. Hislerin özellikle kısa süre içinde ayrılacak olmandan dolayı duyduğun büyük kederin sindiği İstanbul'dan yazdığın son mektuplarında açıkça yansıyor. "İstanbul'dan ayrılma hazırlığı yapıyorum…" ve "… Üzgünüm; fakat iyi ki havasını kokladım, dilini öğrendim. Burada rahatım." diyorsun. Benim her seferinde yaptığım gibi sen de susadıkça içmek için hatırat pınarından doldurduğun eşsiz anılarla dolu valizlerle döndün değil mi? Hava alanlarında ağladım, daha birkaç gün önce tanışmış olmama rağmen arkamdan ağlayan insanlar oldu. Benim de yolculuğumun engelsiz ve su gibi akıcı geçmesi için arkamdan su döken kadınlar oldu. Benim pasaport acentam da gözlerimdeki yaşları görünce bana "Söz veriyoruz, tekrar bizimle geleceksiniz." dedi.

Fakat ayrılman gerekiyordu ve döndüğünde bir gezgin olmanın ne demek olduğunu tam olarak idrak etmiştin. Tekrar evde olmaktan da mutluydun. Seyahat arzumuza ve yabancı ülkelere duyduğumuz saygıya rağmen ev gibisi yoktur. Eve dönüşü anlama ve sevinç, köprüleri geçişin en tatlı ödüllerindendir. Bu bağlamda en etkili mektuplardan birini seninle bir meze niyetine paylaşıyorum.

"Kendi vatanıma tarafgir gözlerle bakmadan edemiyorum. Bu tarafgirlik, bize asla tam olarak tadacak bir şekilde yaratılmadığımız, bu bilgi peşindeki tutkumuzun etkisini ve avareliği ortadan kaldırmak için tabiatın bahşettiği bir nimettir. Ondan aldığımız her şey dünyanın farklı bölgelerine ihsan edilmiş ve asla herhangi biriyle tatmin olmayacak olan farklı zevkler ve rahatlık karışımından ibaret meyvesiz bir istektir. Nüfuz sahibi olduğum dilde bulabildiklerimi okuyup, gece boyunca çalışmaktan dolayı gözlerim yorulunca her pazar kilise ayinini dinleyen, her türlü bilgisine rağmen yine de bilgisiz kalmaya mahkum olacak olan okul ödevleriyle kafasını meşgul etmeyen, doğal görevlerinin dışında kafasında herhangi bir düşünce ıstırabı olmayan masum sütçü kızdaki zihinsel dinginliği kıskanıyorum. Asya ve Afrika'nın bir bölümünü gördükten, Avrupa turu yaptıktan sonra, sanırım Yunan şarabının, March birasından daha iyi olmadığına, Afrika meyvelerinin golden elmalardan daha lezzetli olmadığına, İtalyan ötleğen kuşlarının sığır butları kadar lezzetli olmadığına ve kısaca İngiltere'nin dışında hayattan bu denli zevk almanın mümkün olmadığına gerçekten inanan bir İngiliz köylüsü daha mutludur. Hayatımın geri kalan kısmında da böyle düşünebilmeyi, İstanbul'un hayat bahşeden güneşini unutup ışığı yetersiz gündüzlerimle yetinebilmeyi yüce Tanrı'dan niyaz ederim."

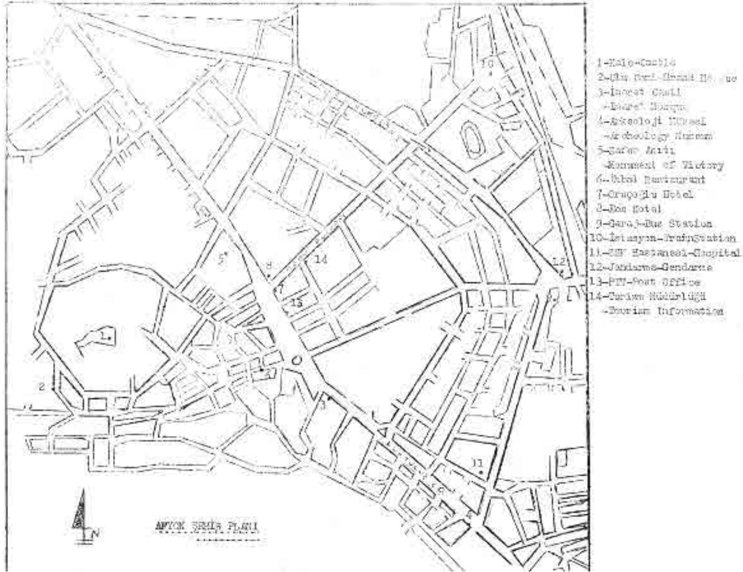
Evet eve dönmek, Türkiye'den ayrılmanın verdiği kederi hafifletmektedir. Ancak bu ülke benim olduğu kadar senin de evin oldu, bu sebeple biz şanslıyız. Dünya çevresinde bir milyon şehir keşfetmek ilginç gelmediği gibi beni ilginç kılacağını da sanmıyorum. Ziyaret edilen şehirleri ve ülkeleri kemerime kazımak da benim için onur sayılmaz.

Seyahatimin hitamül miskinin şöyle olmasını arzu ederim: Evimin olduğu, gerçek evime dönmüş olmanın değerbilirliğiyle

sonsuz bir huzur duymak. İşte Türkiye'ye seyahat bana bu hazzı veriyor.

Türkiye'ye niçin bu kadar çok seyahat etmek istediğim sorusuna başka nasıl cevap verebilirim? Gerçekten her sene kutsal bir yere giden hacı gibi beni buraya çeken şey nedir? Doğrusunu söylemek gerekirse sanıyorum, mesele sadece konuşan taşlar, köprüler, beş yüz yıllık ağaçlar ve açık yollar değil. Mesele oldukça basit; beni oraya çeken şey Türkiye'nin Türklerin yaşadığı bir ülke olmasıdır.

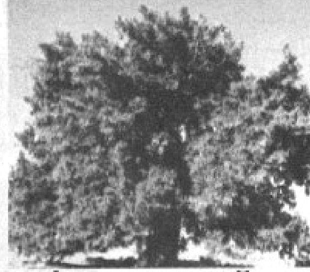
Saygılarımla
Katharine Branning

Afyon'un el yapımı bir haritası, 1983

Bursa Ulu Dağ ağacı

BİN YILLIK AĞAÇ

ERZİNCAN'ın Kemaliye ilçesine bağlı Akçalı Köyü'nde yaklaşık bin yaşında bir ardıç ağacı bulundu. Milli Eğitim Müfettişi Mehmet Yüksel ile Akçalı Köyü'nden Kadir Yüksel'in bulduğu ağacın, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nin en yaşlı ve kalın ağacı olduğu ileri sürülüyor. Köyün Alan Tepesi diye bilinen bölgesinde bulunduğu için, köy halkı ağaca 'Alan'ın Ardıcı' adını verdi. Yüksel, ağacın kalınlığının 4.60 metre, boyunun ise 7 metre olduğunu söyledi. Orman Bakanlığı Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü'nün Yüksel'in başvurusu üzerine verdiği raporda, Türkiye'de bugüne kadar tespit edilen en yaşlı ardıç ağacının Antalya Finike'de bulunduğu bildirildi. 'Aslan Ardıcı' adıyla tanınan Finike'deki ardıcın boyunun bin 300, kalınlığının ise 3.40 metre olduğu kaydedildi. Yüksel, rapora göre Doğu Anadolu Bölgesi'nin en yaşlı ağacı olduğunu ileri sürdüğü ardıcın, anıt ağaç statüsüne alınması için Orman Bakanlığı'na başvuracağını kaydetti.

Ebru UĞURLU/ANKARA

Erzincan yakınlarındaki bin yıllık bir ağaç haberi

Erzurum'a yakın bir yol

Asırlık çınar ağacı, 1983

Konya'da Tramway

İLLER

01 Adana	26 Eskişehir	51 Niğde
02 Adıyaman	27 Gaziantep	52 Ordu
03 Afyon	28 Giresun	53 Rize
04 Ağrı	29 Gümüşhane	54 Sakarya
05 Amasya	30 Hakkari	55 Samsun
06 Ankara	31 Hatay	56 Siirt
07 Antalya	32 Isparta	57 Sinop
08 Artvin	33 İçel	58 Sivas
09 Aydın	34 İstanbul	59 Tekirdağ
10 Balıkesir	35 İzmir	60 Tokat
11 Bilecik	36 Kars	61 Trabzon
12 Bingöl	37 Kastamonu	62 Tunceli
13 Bitlis	38 Kayseri	63 Şanlı Urfa
14 Bolu	39 Kırklareli	64 Uşak
15 Burdur	40 Kırşehir	65 Van
16 Bursa	41 Kocaeli	66 Yozgat
17 Çanakkale	42 Konya	67 Zonguldak
18 Çankırı	43 Kütahya	68 Aksaray
19 Çorum	44 Malatya	69 Bayburt
20 Denizli	45 Manisa	70 KARAMAN
21 Diyarbakır	46 K. Maraş	71 Kırıkkale
22 Edirne	47 Mardin	72 Batman
23 Elazığ	48 Muğla	73 Şırnak
24 Erzincan	49 Muş	74 Bartın
25 Erzurum	50 Nevşehir	75

Şehirlerin plaka numaraları

Kontrol noktası, New York'ta Türk Havayolları ofisi

Sinop Limanı

Haliç tersanesi

Otobüs terminali bilet gişesi, Malatya

Ünye'den bir otel arması, Karadeniz

Eğirdir

Erzincan'a girerken gökkuşağı

Karaman

12. MEKTUP:
NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE

Sevgili Lady Mary,

Görebildiğim kadarıyla Türk karakterini tahlil etme ya da onların davranışlarını yorumlamada fazla bir zaman harcamamamışsın. Her şeyi bir ayrıştırmaya tâbi tutmaksızın anlatıyorsun ve bu hoşuma gidiyor, çünkü ben de meslek ve özel yaşantımda aynı şeyi yapmaya çalışıyorum. Türklere karşı genelleyici, tenkitsel yaklaşımı reddetmiş olman mektuplarından geriye kalan en büyük mirastır. Bu ülkenin vatandaşlarıyla karşı karşıya gelen bir yabancının kaba bir davranış olan genelleştirme ve basmakalıp sözlerle onları sınıflandırmaya çalışmasının fevkalâde kibirli bir davranış olduğunun da farkındasın. Türklerden çok kendini ve kendi toplumsal yapınızı incelemeye zaman ayırdın. Türk karakteri hakkında yaptığın tek yorum onların yalan söylemedikleriyle ilgilidir. "Doğruyu söylemek âlicenablıktır ve bir Türkün ciddi bir yalan söylemesi nadir görülen bir durumdur." dedikten başka Abbe Conti'ye de şöyle diyorsun: "Efendim, size samimiyetle söyleyebilirim ki, Türkler bizim zannettiğimiz gibi siyasî, felsefî ve hatta kahramanlık konularında bilgisiz değiller."

Gerçekte siyaset ve özellikle Türklerle ilgili konularda bilgisiz olan Batıdaki bizleriz. Sanırım bugün hâlâ Viyana kapılarında ayak sesleri duyulan "Müthiş Türkler"den ve "Gece Yarısı Ekspresi" filminden kalma yanlış anlama ve algılamalar, sağlıklı bir yapıya sahip bugünki Türkiye ve Türk halkı için de

sürdürülmektedir. Türkiye'ye yıllarca yaptığım seyahatlerde kendi kültürümdeki insanların davranışlarından farklı olan Türklerin bazı tavır ve davranışlarına dikkat ettim. Bu davranışları gözlemlerken gül renkli gözlükler ardından ya da hor görücü lensler ardından bakmamaya, senin kadar objektif olmaya çalıştım. Buna rağmen benim bakışımın da kendi kültürüm ve yetişme tarzımla şekillenmiş şahsiyetimle işlenmiş bir cam ardından olduğu söylenebilir. Senin de açıkça dediğin gibi "İnsanın anlayışı, en az insan gücü ve iktidarı kadar sınırlıdır."

Daha önce de değindiğim gibi Türkler hakkında bugün de devam eden çok temel, köklü yanlış anlamalar var ve globalleşen dünyamızda insanların hâlâ geçmişten gelen köhnemiş imgelere sarılmalarına, endişe ve önyargı ile onları hâlâ canlı tutmaya çalışmalarına inanmak çok zor. Türkiye Ortadoğu'da bir ülke değil ve Türkler Arap değil, çölde yaşayan Bedevi Arap hiç değil. Konuştukları dil de Arapça değil Türkçedir ve bu dil Lâtin alfabesiyle yazılmaktadır. Ülke büyük bir çoğunlukla Müslümandır, ancak Selçuklulardan beri bütün dinlerin yaşadığı bu ülkede, senin yaşadığın devirde de olduğu gibi Lady Mary, kiliseler, sinagoglar bulunmaktadır. Orada bütün dinler özgürdür; yasalar da şeriat yasaları değildir. Türkler dünyada nüfusun çoğunluğu Müslüman olan tek demokratik ulus olmaktan büyük gurur duymaktadırlar. Senin zamanında olduğu gibi, kadınların erkekler gibi bir eşitlik ve bağımsızlığa sahip olma mücadeleleri bizim dünyamızda da hâlâ sürmektedir. Türkiye'de kadınlar erkekler gibi aynı yasal haklara sahipler ve toplum içinde başlarını ve vücutlarını örtmeye zorlanmamaktadırlar.

Türkler asla terörist olmamışlardır.

Dünyanın bir kısmı hâlâ Türkler hakkında yanlış bir kanaate sahipken zaman zaman Türklerin kendilerini nasıl tanımladıklarını da merak etmişimdir. Türkiye'de çok farklı ırk özelliklerine sahip topluluklar olduğundan ve bu farklı ırkları, dinleri, sınıfları,

ayrıca ülkenin sosyal tabakalarını bir kefeye koymak oldukça zor olduğundan böyle bir merak garip karşılanmamalıdır.

Türkler de Amerikalılar gibi karma bir kültüre sahiptir. Amerika'nın dünyaya verdiği ders, Türkiye'de olduğu gibi farklı ve çok kültürlülüğün nefes almasına, büyümesine izin verilmesi hâlinde toplumsal gücün canlanacağı şeklindedir. Gerçek anlamda bir Türk ırkı standardı yoktur; çünkü Türkler Lazlar, Kürtler, Araplar 10. yy.'dan itibaren Orta Asya'dan gelenlerden oluşan karma bir nüfusa sahiptir. Bu ırklar Türkler arasında şaşırtıcı derecede farklı fiziksel özelliklere sahip nesillerin oluşmasına yol açmıştır. Karadeniz'de büyük burunlu tipler; uzun boylu Balkan sarışınları; kısa, iriyarı, muhteşem çeneli, İran minyatüründen fırlamış gibi görünen çekik gözlü Moğol tipleri gibi farklı özelliklerde Türkler vardır. Sultanların haremlerine gelen açık tenli, kızıl başlı Çerkezlerden gelme tipler; zeytinyağı tenli Akdenizli tipler; uzun burunlu, büyük yeşil gözlü Kürtler; sağlam, sivri başlı, bıçakla çizilmiş gibi yüz hatlarına sahip tıknaz Anadolulu özelliklere sahip Türkler de bulunmaktadır. Uzak Doğu kadınları gibi ince kadınlar; geniş Sılav yüzlüler; Kızıl saçlı Haçlı çocukları; kartal burunlu Lazlar ve Hatay'ın yanık tenli Araplarından gelme kadınlar da vardır. Bu farklılık İstanbul'un parlak kenarlı moda tabaklarının desenlerinden, çok geniş bir yelpazede olan giysilerin desenlerine; Güneydoğu'nun kareli baş giysilerinden, düğümlü kemerlerden entarilere; Orta Anadolu'da hem kadınların hem de erkeklerin giydiği şalvarlardan, Kürt kadınların sırtlarından aşağı doğru sarkan pullu, kurdelâlı parlak canlı renkli giysilere kadar pek çok giyside yansımaktadır. Türkler pamuktan yapılmış sade şapkalar, beyaz başlıklar giyer; çok süslü ipek eşarplar ya da tığ ile kenarlarına çiçek işlenmiş daha sade pamuk bürgüler bürünürler. Lady Mary, bunlar muhtemelen senin görmüş olduğun giysilerin hemen hemen aynısıdır. Ancak günümüzün küreselleşen dünyasında bunların yerini her geçen

gün tişörtler, bulujinler ve Türk gençlerince de tüm dünya ile aynı anda giyilen spor ayakkabıları almaktadır.

Türkiye'ye geldiğim ilk günden itibaren başkalarından duyduğum ve bir ölçüde doğru olan basmakalıp yargıları gözlemlemeye başladım. Fransızcada birinin inatçılığından söz edileceği zaman "Katır kafalı bir Türk gibi" denir. Ben Türkleri o kadar inatçı değil de otoriter ve dik kafalı olarak tanımlayabilirim. Türkler iddiacıdırlar ve her zaman sizin için en iyisi olduğunu düşündükleri şeyi, sizin düşündüğünüzün aksine, yapmaya karar verirler. Şayet garson, seçiminizin sizin için en iyisi olduğunu düşünmüyorsa sizin ısmarlamadığınız ve ilgi duymadığınız yemekleri önünüze getirebilir. Çünkü o, sizin ısmarlamanız gereken siparişin kendi getirdikleri olduğunu düşünür. Bir tezgahtar, almak istediğiniz bir süeterin renginin size uymadığını düşünüyorsa, paranız ne kadar yeşil olursa olsun portakal renkli bir süeter alamayabilirsiniz. Kuaför'e tarif ettiğim şekilde saçımı kısa kesmesini söylediğimde elindeki makası sertçe masaya koymuş ve "Hayır, öyle kesmeyeceğim, sizin gibi bir kadının saçları her zaman bir baş hareketiyle arkaya atılabilecek uzunlukta olmalıdır." demişti. Bir keresinde de maniküre gitmiş ve tırnaklarımı bej renge boyamasını istemiştim; sandalyede uyuyakalmışım. Uyandığımda tırnaklarımda itfaiye arabasının kırmızı rengi parlıyordu. Buna tepki gösterdiğimde manikürcü bayan, "Üzgünüm, fakat siz tırnakları pembemsi renkte değil, kırmızı renkte olması gereken bir kadınsınız." demişti. Tabiî ki sonunda yapacağınız en iyi şey tebessüm etmek ve o gün için sizin adınıza alınan başkalarının kararlarından zevk almaya çalışmaktır.

Türklerin çok gelişmiş, gizli, özel bir radar sistemleri var. Çevrede olan her şeyden haberdardırlar. Dikkatlerinden hiçbir şey kaçmaz ve size göz kulak olmayı bir görev kabul ederler. Her yerde gözleri vardır. Hiçbir şeyi kaçırmazlar, kaçmasına izin vermezler. Bu tavır, gizli polislerin takip etmeleri gibi bir

tavır da değildir. Sadece bir çocuğun merdivenlerden düşmesini önlemekten ya da bayılmak üzere olan bir kadına oturması için sandalye yetiştirmekten, böylece size göz kulak olup olunmadığından emin olmak için gösterilen farklı bir tavırdır. Türkler çok koruyucudurlar ve çevrelerindeki insanların sıkıntıları ya da problemleri olsun istemezler. Bu durum Malatya yolu üzerindeki trafik kontrol noktalarında sizden resmî belgeler istenmesine benzer bir izlenim uyandırabilir, fakat daha çok sizi gayrı resmî gözetleyen bir meleği andırırlar. Gözetleme işi öyle kuşatıcı ve gizli yapılır ki, fark ettiğinizde çoktan sizin için bir tedbir alınmıştır. Bu melek, her ağacın arkasında; her köşede, ihtiyaç durumunda hemen ortaya atılacak, her şeyin farkında bir Türktür. Kendinizi iyi hissetmediğinizi fark ettiğinden bir sonraki ilçeye sağ salim ulaşıp ulaşmadığınızı öğrenmek ve size mukayyet olunmasını tenbihlemek için varacağınız yerdeki arkadaşına telefon eden, daha önce kaldığınız oteldeki servis şoförüdür bu melek. Kayseri'de bir ayakkabı dükkanına girer girmez sizi "Good morning Miss Caty!" diye – isminizi nasıl öğrenmişse – karşılayan dükkan sahibidir. Bu melek, siyasî problemlerin olduğu bir sırada Sivas'ta bana meyve suyu ikram etmek için elindeki silahını bırakan, sonra bana da bir silah vererek kapıdaki yerini alan bakkaldır; Doğu Anadolu'da beni taksisiyle "Hoşgeldiniz, sizi bekliyordum." diyerek heyecanla karşılayan ve "Burada olacağımı nerden biliyordun?" dediğimde, "Evet, sizi biliyorum, kasabada olduğunuzu duydum ve sizi bekliyordum. Herkes sokaklarda yürüyen uzun boylu sarışın bayandan söz ediyor." diye karşılık veren halı mağazası sahibidir.

Türkler çiçekleri çok sever. Bu millî bir duygudur. Çiçekler her yerde, perdelerde, kadınların başörtülerinde, çaydanlıklarda… Çiçekçiler törenlere gönderilmek üzere saatlerce çiçek çelenkleri üzerinde çalışırlar. Türkler satmak amacıyla üzerinde reçineden çiy tanelerinin olduğu plastikten sanatsal, karma çiçek

paketleri yaparlar; salataların üzerine, yemek masalarına tac yaprakları serperler; boş teneke kutulara çiçek tohumları eker, sonra da onları bahçelerindeki akla gelebilecek her boş noktaya dikerler. Tam bir çiçek delisidirler; fakat bir çiçek hepsinden çok sevilir: Lâle. Bir başka mektubumda İznik'in meşhur cennet bahçelerinden söz edeceğim, fakat şu hikâye onların çiçek sevgilerini göstermeye yeter. Hikâye Kırşehir'de 1272'de inşa edilmiş olan Lâle Camii hakkındadır. Cami, ismini Cacabey Medresesi'ne yakın bir yerde yaşayan bir öğrencinin camii yapacak olanlara verdiği fevkalâde güzel bir lâleden almıştır. Bu lâle, binanın cami olarak yeniden inşa edilmesi için yapılacak harcamaları karşılamak üzere satılır. Lady Mary, Türklerin lâle sevgilerini sana anlatmama elbette gerek yok değil mi? Sen Türkiye'de iken tahtta olan III. Ahmet devri, lâle sevgisi çevresinde şekillenen sosyal hayat, sanat ve edebiyatın tarihteki canlı ve neşeli yeri "Lâle Devri" olarak adlandırılmıştır. Lâleler, sen oradayken Türkiye'yi kasıp kavuran çılgınlıktan önce de gözdeydi. 1554'te Kanunî Sultan Süleyman'ın sarayında bulunan Avusturya büyükelçisi Busbeck mektubunda şöyle diyor: "Her yerde çok fazla çiçek gördük... Türkler çiçeklere çok düşkünler; hatta sefere çıkan ordunun çiçekleri çiğnememesi için fermanlar bile çıkmıştır. Busbeck, Avrupa'ya dönerken beraberinde lâle de götürmüş ve böylece 1630'a kadar lâle çılgınlığı bütün Hollanda'yı sarmıştır. Türkler her mevsimin zevkini çıkarırlar; lâleler yaşama sevinci ve yeniden doğuşun sembolleridir. Lâleler bugün de her yerde görülmektedir. Türk Hava Yolları'nın bürolarında saksılarda, broşürlerde, anahtarlıklarda... Türkiye'nin yarı resmî sembolü olmuş durumda. Ya içilen binlerce bardak çay? Elbette çay da lâleyi andıran küçük bardaklarda sunulur. Bununla birlikte lâlenin Hz. Peygamber'in sembolü olan gül gibi bir rakibi var. Türkiye'de en mütevazı ve toz toprak içerisindeki köylerde bile umuma açık bir tür park oluşturma çalışması vardır; bu, kavşakların merkezinde

çim ekilmiş ve ortasına da her zaman bir gül çalısı dikilmiş küçük dairesel bir alan da olabilir. Camilerin çevrelerinde de genellikle gönüllü bir bahçıvan tarafından bakımı yapılan çok canlı gül bahçeleri vardır. Benim gözümde Türkiye'deki en hoş güller Tokat'ta Yeşilırmak kenarındaki pembe güllerdir. Bir keresinde çaydanlık satın almak isteyen bir hanım arkadaşımla bir mağazaya girdik; işyeri sahibi bize modelleri tek tek gösteriyordu; fakat o, hiçbiriyle ilgilenmedi. Adam nihayet her tarafına açık kırmızı gül desenleri çizilmiş bir çaydanlık getirdi. Yakınımızda duran ve bizi gözetleyen bir gurup hanım "Aaa, evet, çok güzel, kesinlikle onu almalı!" dediler. Ancak arkadaşım bir çaydanlık almadan mağazadan çıktı. Adamın rahatsız olmaması için durumu izah etmek amacıyla biraz içerde kalmam gerekti, beğenmemenin kaliteyle ilgili olmadığını, arkadaşımın sadece gülleri sevmediği için almadığını izah etmem gerekti. Adamın yüzündeki inanmazlık şaşkınlığını asla unutamam, çünkü Türkler için güllerden hoşlanmamayı anlayabilmek mümkün değildir.

Türkler çiçeklerin yanı sıra tabiatı da şimdiye kadar karşılaştığım bütün milletlerden daha fazla severler. Tabiat onlar için kutsaldır; yeşil coşkusu kapılarda, pencere kenarlarında, kubbelerde, halı ve kilimlerde, fesleğen saksılarında da yansır. En sevileni Ilgaz Dağları Millî Ormanı olmak üzere tüm Türkiye'yi saran millî orman ağı oldukça geniştir. Türkler dağların eteklerindeki yaylalarda piknik yapmayı pek severler; böyle bir imkânları yoksa hemen yol kenarında durur, bir ağaç altına oturur, çaylarını, taze meyvelerini ve ızgaralarını başkalarıyla paylaşırlar. Türkiye'ye eşsiz tabiî zenginlikler ihsan edilmiştir ve bunun farkında olan Türkler denizlerin, dağların, ormanların ve göllerin tadını doya doya çıkarırlar. Kuşları da severler ve Osmanlı Sultanlarının, camilerin dış duvarlarına kuş evleri de yapılmasını emrettikleri gibi, halk da kuşları evlerinde süslü kafesler içerisinde tutarlar. Türkler çiftliklere ve toprağa yakındırlar,

baharın gelmesinden, şakayıkların açmasından zevk alırlar ve ister harman hasadıyla olsun ister bal hasadıyla, topraktan gelen bereketin kıymetini bilirler. Modern Türkiye'nin en büyük halk ozanlarından Aşık Veysel'in en meşhur şiirlerinden birinin adı "Kara Toprak"tır. Veysel şöyle der:

Benim sadık yârim kara topraktır
Karnın yardım kazmayınan belinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sadık yârim kara topraktır

"Türklerin kanatları" olarak kutsanmış sevgili atları Türkiye'nin yaylalarında, bozkırlarda hâlâ dört nala uçarcasına koşmaktadırlar.

Tabiat sevgisinin bir parçası olan suya da özel bir saygı duyarlar: Pek çok kaplıcadan ya da yol kenarlarındaki pınarlardan su içme şansını asla kaçırmak istemezler. Fransızlar şarabı nasıl severlerse Türkler de suyu öyle sever ve Bordelais'in şaraplarını birbirinden ayırt etmeleri gibi onlar da çeşitli kaynak sularını birbirinden ince bir şekilde ayırabilirler. En sevilen kaynak suları Niksar ve Ayvaz sularıdır. Şişelerini, mataralarını, bagajda özellikle bu maksat için bulundurdukları plastik kaplarını, bidonlarını yol kenarlarındaki kaynak sularından doldurmadan geçip gitmezler.

Türkler müziği severler. Müzik yaparlar, söylerler, canlı ya da banttan dinlerler. Amerikalılar gibi çok çeşitli müzik anlayışları vardır. Türkiye'de her yerde sesli ve sürekli müzik vardır; otobüslerde, parklarda, lokantalarda, cadde kenarlarında ve mağazalarda. Müzik tutkuları çok fazladır. Bu müzik genellikle biraz yorucudur, çünkü düşünmek, sabahleyin kuşların ötüşünü dinlemek fırsatınız, hatta sizi saran canlı müzik dolayısıyla yalnızlık hissetmek ve sıkılmak gibi bir şansınız da yoktur. Türkülerden klâsik şarkılara, poptan arabeske kadar her tür müzikten

hoşlanırlar. Şarkıcılar ve müzisyenler Türkiye'de birer ilâhî varlık gibidirler; yıldız sanatçı yetiştirme sistemleri de oldukça işlevseldir.

Aileden daha önce söz etmiştim, fakat Türkiye'de aile fikri bir evin ötesinde bir anlama sahiptir. Türklerin yakınlarıyla ilişkileri toplumsal bir anlaşma çerçevesindedir ve toplumu kendi küçük ailelerinin de içinde bulunduğu büyük bir aile olarak görürler. Aileyi her şeyin üzerinde tuttuklarından toplum görüşleri de, aile kadar önemli olan toplumun, ahenk içerisinde yaşamını sürdürmesi gerektiği şeklindedir. Bizim sınırlılık ve gizlilik duygumuz onlar için pek bir anlam ifade etmez; mezelerini birlikte yerler, çaylarını aynı çaydanlıktan içerler. Hiçbir Türk tek başına yemez, tek başına seyahate çıkmaz, caddede tek başına yürümez ve tek başına ölmez.

Türkler aşırı duygusal, içli, abartılı ve heyecanlı bir yaşam kültürüne sahiptir. Hassastırlar, birbirlerini kucaklamayı severler ve coşkucudurlar. Teksaslılarınki gibi büyük aşkları vardır. Türküleri genellikle kötümser, kasvetli ve trajik bir içeriğe sahiptir. Sinema, edebiyat ve müzikte çok güçlü bir şekilde yansıyan gurbet duygusuyla ters orantılı olarak nüktedan ve neşelidirler. Televizyonlarda tekrar tekrar gösterilen eski sinema filmlerinde, şarkılarında görülen acı, renkli resimlerle birlikte gazetelerin ön sayfalarında yer alan aşk cinayetleri, aile faciaları ve diğer bireysel acıklı olaylar hayatın bir parçası olarak normal görülür.

Türkler birbirlerine karşı gönül alıcı hareket ederler; dokunurlar, dürterler, gülümserler, çok fazla bayağı söz sarfederler, ellerini kalpleri üzerine korlar ve sizinle konuşurken sürekli isminizi söylerler. Gayrı ihtiyarî dokunmadan bir çocuğun yanından geçmezler; başlarını okşarlar, yanaklarından makas alırlar, havaya atıp tutarlar ve öperler. Hiçbiri şiire yan bakmaz. Sözlü gelenek de oldukça güçlüdür. Türklerin çoğu Yunus'tan, Mevlâna'dan ezbere en az bir şiir okuyabilirler ve sevdikleri içli

şarkıları söyleyebilirler. Hatta Osmanlı sultanları savaş sırasında bile şiir yazmışlardır.

Türkler meraklıdırlar. Bakmak için hemen her şeyin başına üşüşürler; feribotlarda sebze meyve rendeleri, kesicileri satanların; yumruk yumruğa dövüşenlerin; trafik kazalarının, düğün merasimlerinin ve kitap, gazete okuyan insanların etrafına toplanıp bakarlar. Gözlerinden hiçbir şeyin kaçmasını istemezler ve çevrelerinde olup biteni sorgularlar. Benim geliş gidişimi bir yabancı olduğum için merak ettiklerini düşünüyordum, fakat aslında bu tavrı herkes için gösteriyorlar. Bir keresinde şair dostum bana Mevlâna'nın hocası Seyyid Burhaneddin'i onun kabri başında anlatıyordu; daha beş dakika geçmeden çevremizde onu dinlemek için pek çok insan toplandı. Bir keresinde harikulâde manzaraları seyrederek Boyabat'tan Sinop'a giderken Çengel geçidinden hemen sonra yukarıdan görünüşün keyfini sürmek ve bir şeftali yemek için durmuştum. İki dakika içinde üç araç durdu; araçlarından inen 10 Türk konuşarak çevremde toplandılar ve bana da su ve meyve ikram ettiler. Eğer orada durmuşsam bir sebebi olmalıydı ve onlar da bunu kaçırmak istemiyorlardı. Bir keresinde de küçük bir bakkalı, fırını, bir berber dükkânı olan ve hemen hemen boş bir köy olan Ezine Pazarı'ndaki bir hanı görmeye gitmiştim. Kendi işime bakmak üzere minibüsten inip hana doğru yürürken resimler çekmeye başladım. Tıpkı Çengel Geçidi'nde olduğu gibi, ortada uçta kimse yokken araçlarıyla geçmekte olan dokuz kişi durmak ve ne yaptığımı görme ihtiyacı hissetmişlerdi. Konuşarak, itişerek, taslak defterime dokunarak, kamerama bakarak, her türlü sorular sorarak benim sade han ziyaretimi adeta bir karnavala dönüştürmüşlerdi. Bu kadarla kalmamıştı. Onların gelişinden sonra elinde makinalı silah olan bir asker bana doğru gelip – muhtemelen pencereden beni gözetlemekte olan – belediye başkanının, beni belediye binasında çay içmeye davet ettiğini söylemiş ve böylece de harap hana olan

basit ziyaretim dört saati aşkın tam bir diplomatik olaya dönüşmüştü.

Türkler çevrelerindeki dünya ile yakından ilgili ve yeni fikirlere açıktırlar. Özellikle yabancıların düşünce tarzlarını anlamak isterler! Bir kış günü İstanbul'daki kapalı çarşıda çok sevdiğim Havuzlu Restorant'ta öğle yemeğim olan harika bir Hünkârbeğendi güvecinden sonra oradan ayrılırken kasiyerden bir arzumu yerine getirip getiremeyeceğini sorma cüretinde bulundum. Acaba lokantanın tabaklarından birini alabilir miydim. Bu istek karşısında oldukça şaşırmış görünen adam, sorgulayan gözlerle baktıktan sonra "Hanımefendi tabağı ne yapacaksınız? Niçin tabaklarımdan almak istiyorsunuz?" diye sordu. Şimdiye kadar böyle bir talepte bulunan ilk kişi olduğum anlaşılıyordu ve o da meraklı bir Türk olarak bu talebin nedenini öğrenmek istiyordu. Konuya ihtiyatlı yaklaşıyordu. İlginç ve güven verici bir cevap vermem gerektiğini farkettim, aksi hâlde lokantadan elim boş çıkacaktım. "Dünyanın meşhur lokantalarının mönülerini ve tabaklarını topluyorum." dedim ve işi perçinlemek için de "Sizin lokantanız her zaman en sevdiklerimden biri olmuştur." diye ekledim. Adamın yüzünde memnuniyet ve tebessüm alâmeti görmeyince devam ettim, "Mönüleri çerçeveletir ve yemek yaparken bana ilham vermesi için mutfağıma asarım. Onlara bakınca zevkle yediğim yemekleri, yemek yenilen ortamı, yemeği paylaştığım insanları hatırlarım. Tabaklara gelince, benim yemeğimin de daha önce aynı tabaktan yediğim mükemmel aşçıların yemekleri gibi lezzetli olacağını, böylece bu küçük jestle onların ustalıklarını ve sanatlarını onurlandırmış olmayı ümit ediyorum. Bu tabakları benim yemeklerimin de daha önce onlardan yediğim yemekler gibi lezzetli olması ümidiyle kullanıyorum. Tabaklardan yemek yiyecek olan misafirlerimin de bugün benim Hünkârbeğendinizden aldığım zevk kadar zevk alacaklarını ümit ediyorum." Derin bir nefes almak için biraz durdum. Adam boş

gözlerle bana dik dik bakmaya devam etti ve sonunda şöyle cevap verdi: "Tamam hanımefendi, çok güzel, fakat hâlâ tabaklarımla ne yapacağınızı anlamadım."

Türklerde çekingenlik yoktur. Alışılması biraz zaman alan bu özelliklerini yabancılar genellikle bir saldırganlık ve hakaret gibi algılarlar. Yapmak istedikleri, sizinle de alâkası olan şeyi tabiî olarak ve masumane bir şekilde yaparlar. Okuduğunuz gazeteyi sizden isteyebilir, parkta hemen yanınıza oturarak sizinle dirsek temasında olabilir, omuzunuza dokunabilir ve tam karşınıza gelip "45 yaşında görünüyorsunuz... Doğru mu? Niçin modası geçmiş gözlükler kullanıyorsunuz?" gibi, incitme ya da zarar verme kastı olmaksızın, sadece çevrelerindeki her şeyi merak ettiklerinden, dobradobur sorular sorabilirler. Bir parkta, kafede sessizce oturmak, ziyaret ettiğiniz bir yerden tek başınıza zevk almanız mümkün olmadığı gibi, birinin kahvaltı masanıza, tam karşınıza sandalye çekip oturarak, gözlerinizin içine bakması olağandır. Batı kültüründe böyle gözlerinizin içine bakma ve teklifsiz oluş bir saygısızlık ve konumunuza bir saldırı olarak algılanır. Ancak herhangi bir Türk için bu, bir tür dostluk gösterisidir. Lady Mary, bir hamama gittiğinde kadınların sana nasıl dik dik baktıklarını ve nasıl itişip kakıştıklarını hatırlıyor musun? Benim de değinmek istediğim şey budur. Türkler sizin ilgilendiğiniz şeyle ilgilenirler. Kayseri'de bir müzede güvenlik görevlisi beni adım adım izlemiş, gittiğim her odaya gelmiş, hemen yanımda durup aldığım notlara ve çizimlerime bile bakmıştı. Yaptığım şeyi görebilmek için bir turna kuşu gibi boynunu uzatmış, yeterince göremeyince boynumda nefesini hissedecek kadar sokulabilmişti. Tahammül sınırımı aşınca "Yeter!" diyerek not defterimi sesli bir şekilde kapatmıştım. Adamın yüzünün asıldığını görünce işime burnunu sokmak amacıyla değil de görevli olarak bulunduğu bu yerde yapılmakta olan işlerle ilgilendiğini göstermek için böyle davrandığını fark ettim.

Türkler vatanseverdir ve Amerikalıların bayrakları için duydukları gurura benzer bir gurur duyarlar. Uçaklarına sevdikleri şehirlerin ve ırmakların adlarını verirler. Aynı dil, kültür ve kaderle birbirlerine kenetlenmiş bir Türk olmaktan sonsuz bir gurur duyarlar. Türklerin gelenek ve göreneklerinin kökleri İslam öğretisi ve ilkeleriyle İslam öncesi dönemin gelenek ve göreneklerine kadar gitmektedir. Tek Tanrı'ya inanan atalarının geleneksel değerlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bazı Türkler tam Türk tipi bir hayat sigortası olan nazarlıkları olmadan evden ayrılmaz ya da bir adak bağlamaksızın kutsal ağaçların yanlarından geçip gitmezler.

Türkler yalanlamayı sevmezler ve belki de Fransızların "katır başlılık"la kastettikleri şey budur. Bir keresinde en sevdiğim deniz mavisi renkli deri ayakkabımı bir ayakkabıcıdan boyamasını istemiş, özellikle siyaha boyamaması için deniz mavisi olduğunu ısrarla vurgulamıştım. Adam başını salladı, sonra bir boya kutusu çıkarıp açtı, siyah olduğunu fark edince hemen müdahele ettim ve durmasını söyledim. Adam sinirlendi ve "Yabancı bayan, ikisi arasındaki farkı ayırt edemeyeceğimi mi sanıyorsun? Elbette ayakkabınızın rengi tam bu renk." dedi. Adamın çıkardığı boya tabiî ki siyahtı ve boyacının sandığında deniz mavisi boyasının olmadığını kabul etmeme inadından dolayı muhteşem mavi ayakkabılarım bir daha asla dönmemek üzere rengini kaybedip gitmişti.

Türkler güçlü bir mizah duygusuna sahipler ve kendilerini pek önemsemezler. Kendi kendileriyle bile alay edebilir, kendilerini kolaylıkla eleştirebilirler. Hayatlarındaki aksaklıkları kaderci bir yaklaşımla çoğu zaman kabul etmeye hazırdırlar. Hayatın kusursuz olmadığına inandıklarından her şeyin birden yoluna gireceği beklentisi içinde de olmazlar. İyimserdirler ve nasıl candan güleceklerini iyi bilirler. Bir gaz kuyruğunda iki saat sabırla ve bir otobüsü şikayet etmeksizin saatlerce bekleyebilirler.

Bir Türk, bir sorunun cevabını bilmediğini ya da yapmakta olduğu işi doğru yapmadığını asla kabul etmek istemez. Lokantada verdiğiniz siparişi anlamamışsa emin olmak için her şeyden birer tabak getirirler. Bir yere gitmek için taksi kiralamışsanız yola koyulmadan önce gitmek istediğniz yeri bilmediğini asla kabul etmez. Yalan söylemedikleri konusunda haklısın Lady Mary; fakat hatalarını ya dallandırıp budaklandırılmış bir hikâye ile ya da genellikle çok komik bahanelerle örtmeye çalışırlar.

Türkler dirayetli, müteşebbis, zeki ve kavgacı iş insanlarıdırlar. Bir işi başlatmayı ve sonunu getirmeyi bilirler. Onları çok çalışkan Amerikalılara benzetmemin bir nedeni de bu özellikleridir. Sosyal bağlara teslimiyetle birlikte çok güçlü bireysel hareket kabiliyetine sahipler. Yokluk ve sıkıntı zamanlarında birbirlerine kenetlenirler, sürekli gelişme arzusu içindedirler; parayı çok iyi kullanırlar ve bireysel olarak fevkalâde güçlüdürler. Ahmaklığın, aptallığın, cehaletin üstesinden gelmeye kararlı ve her hâlükârda ayakta kalmayı başaran bir ulustur. Ufak tefek bazı görüşlerle bu konuya son vermek istiyorum. Türkler coşkulu bir millettir; futbol maçlarından sonra havaya ateş ederler; uçak hava alanına inince alkışlarlar. Türkler dilencileri kınamazlar, onları daha çok iman esaslarından birinin yerine getirilmesine katkı sağlayan sadaka toplayıcılar olarak görürler. Hayatlarını kurtarmak için yüzemezler; toplum içinde kitap okumazlar; sporcularıyla, özellikle Avrupa ülkelerinde mücadele eden sporcularıyla gurur duyarlar. Bir bakışta duygularını anlayabileceğiniz yüzlere sahiptirler. Düşündüklerini ve hissettiklerini yüzlerinden okuyabilirsiniz.

Türklerin meşhur misafirperverlikleri ve kibarlıkları başka bir mektubun konusu olacak. İyi ki Türkiyem ve Türk dostlarım var. Umarım buradaki görüşlerim çok basite indirgenmiş ya da incitici bulunmaz. Öğretmenin Ahmet Efendi'de, kadın dostlarında, hizmetçilerinde ya da 500 Yeniçeriden birinde bu özelliklerden herhangi birini gördün mü Lady Mary?

Şehir panolarında, her köyün, ilçenin meydanlarında bulunan heykellerin kaidelerinde, şehir meclislerinin kapılarında, umuma açık binaların bekleme salonlarında, dağların yamaçlarında istisnasız, Atatürk'ün şu meşhur sözü yazılıdır: "Ne mutlu Türküm diyene!" Ben de "Türküm" demekten mutluyum. Türklerde gözlemleyebildiğim değerli ve çok zengin tabiî millî cevherin farkında olan Atatürk'ün bunu "Ne mutlu Türküm diyene!" sözüyle cihana ilân etmesi de en tabiî hakkıydı. Bu asılsız bir gurur değildir ve Türklerin bunu bütün dünyanın duyacağı bir sesle haykırmasının zamanı gelmiştir. Ben de Türküm demekten mutluyum!

Saygılarımla
Kadriye Branning

Karpuz ve Uzaydan görülebilen surların şehri Diyarbakır

Lâle tutkunu III. Ahmet'in portresi
1741'de yayınlanan Londra kitabından

İyimser bir piyango bileti

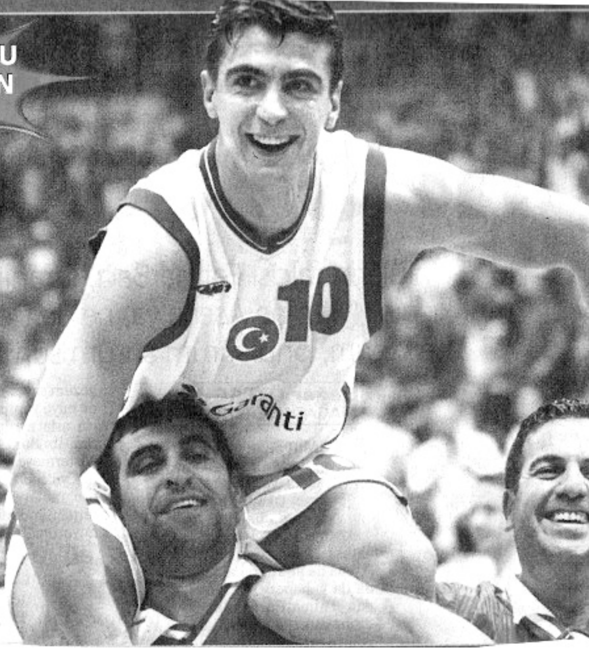
Bursa'da bir gül bahçesi

Osmanlı taş köprüsü, Amasya II. Beyazit Külliyesi

Plastik çiçekpazarı, Kayseri

65 MİLYONU SEVİNDİREN ZAFER

İbrahim Kutluay, sıkı markaja rağmen son çeyrekte sahneye çıktı. Üst üste attığı üçlüklerle takımı motive etti. Normal sürenin berabere bitmesiyle nefesler tutuldu. Maçın sonunda ise Abdi İpekçi Spor Salonu'ndaki binler ve televizyonlarının başındaki 65 milyon Türk sevinç çığlıkları attı.

İbrahim Kutluay, 2001 Avrupa Basketbol Şampiyonası yarı finalinin yıldızı

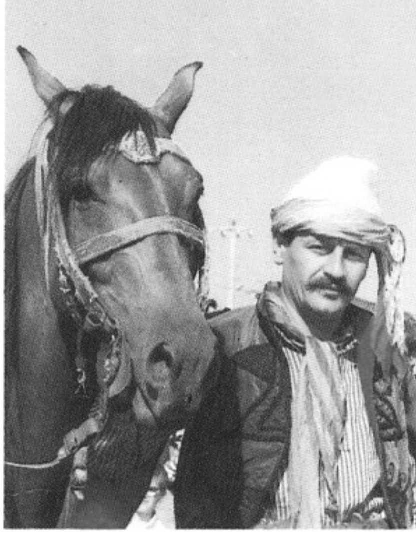
Yağ tenekelerinde bir gül bahçesi, Manisa

Güller size

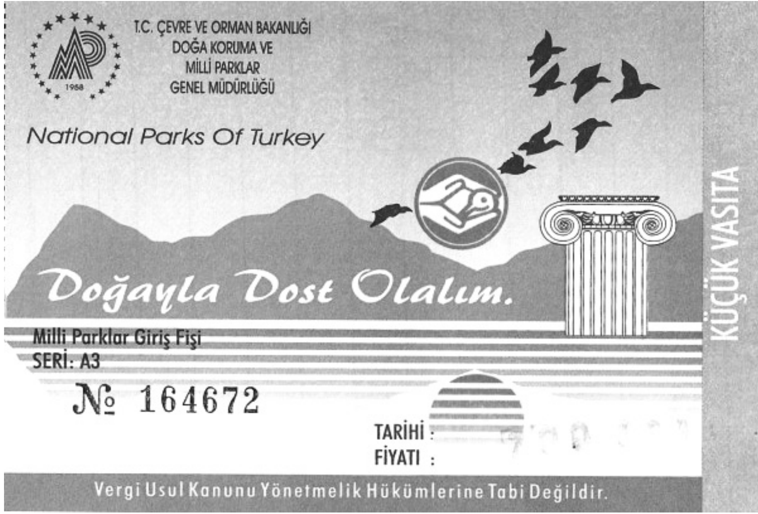
Topkapı sünnet odasından

Türklerin kutsal kanatları

Mükemmel bir Tokat gülü

Doğaya dost olalım

Çaydanlıkta güller

Bir minibüste resimli süsleme

SİNOPSPOR

–YARDIM PULU–

250.000 (İKİYÜZELLİBİN)TL.

Seri/A № 063282

Sinop Valilik makamının 12 10 2000 tarih ve B.05.
1. EGM.4.5700. 12/5.14411-1360 sayılı onayıyla

Yardım pulu

Tokat

Konya: "Cami kenarında oturmak yasaktır"

13. MEKTUP:
DÜNYAYA GETİRİLECEK BİR SES

Sevgili Lady Mary,

Mektuplarında en keskin çizilmiş portreler kadınları anlattığın portrelerindir. Ratipson'dan Viyana, Edirne, Paris'e kadar gittiğin yerlerde karşılaştığın Avrupalı kadınların portrelerini, saç modellerinden giyim zevklerine, en çok konuştukları konulardan kişiliklerine varıncaya kadar büyüleyici ve canlı bir şekilde çizebilmeyi her zaman başardın. Türkiye'ye gelince keskin gözünü Türk kadınları üzerinde de yoğunlaştırdın. Onlar hakkındaki gözlemlerin tarihçilere ve feministlere dönemin günlük hayatıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Avrupa seyahatlerinde karşılaştığın kadınlar ile Türkiye'de karşılaştığın kadınlar arasındaki yaptığın karşılaştırma, konunun can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Türk kadınlarını ziyaretini anlatan dört önemli mektubun var; hatırlanmayı fazlasıyla hak eden bu mektuplarından sadece Türk kadınlarına dair gözlemlere değil, kendine dair gözlemlere de yer verdin.

Bu dört mektuba ilave olarak belki de bütün Sefaret Mektupları'nın en meşhuru olan bir mektup var; çünkü bu mektup 19. yy.'ın sonlarında Avrupa'daki oriyentalist hareketin ilham kaynağı olmuştur. Bu mektupta Sofya'da bir Türk hamamına yaptığın ziyareti anlatıyorsun. Egzotik severler bu mektupta Türk hamam gelenekleriyle ilgili bütün ayrıntıları çok özlü bir şekilde bir arada görebilmişlerdir. Fransız ressam Ingres

fırçaları, boyaları ve çok yüksek hayal gücüyle her ayrıntısını anlattığın kadınların hareketlerini, hamam âdetleriyle birlikte odanın mobilyalarını "Türk Hamamı" adlı tablosunda yorumlamıştır. Bu mektup benim en sevdiğim mektuplardandır, çünkü Türk kadınlarını o kadar sevgiyle ve çok doğru bir şekilde anlatmaktadır ki! Hamama kıyafet değiştirerek gitmeye karar verdin ve bir sabah erkenden gitmek için fayton kiraladın. Lady Mary, hamamda olan 200 kadının yanından gerçekten farkedilmeden hamama girebileceğini düşünmüş müydün? Eğer senin yerinde ben olsaydım geri dönüp çıkardım, fakat sen dik durdun ve içeri daldın. Üzerinde olan 400 gözle ilgili olarak şöyle diyorsun:

"Seyahat alışkanlıklarımdan biri de beraberimde biniş giysileri taşımaktı ve bu giysiler onlar için çok değişikti. İçlerinde bir kişi dahi yoktu ki şaşırmamış ve sabırsız bir tecessüs göstermemiş olsun; lâkin kadınları bir yabancıya bu kadar nazik, bu kadar kibar söz ve hareketlerle muamele eden bir Avrupa sarayı bilmiyorum. Öyle sanıyorum ki 200 kadar kadın vardı ve bizim toplumumuzda âdetlerin, modanın hilafına giyinen birine her ferdinin kibirli, eleştirel bakış ve sözler sarfetmelerinin kaçınılmaz olmasına karşın onlarda en ufak bir küçümseyici, eleştirel bakış ve bıyık altında gülme dahi olmamıştı. Tekrar tekrar bana, "Güzel, pek güzel!" dediler."

Dört mektup, Türk kadınlarının evlerine yaptığın özel ziyaretlerin ayrıntılarını da anlatmaktadır. İlk ziyaretin başvezir Halit Paşa'nın elli yaşlarındaki hanımına idi. Edirne'deki evine akşam yemeğine davet edilmiştin ve beraberinde Yunan tercümanını da götürmüştün. Sana gösterilen zarif ve hoş davranışlardan büyük keyif aldın. Hizmetçiler tarafından çok çeşitli yemekler sunuldu ve yemekten sonra güzel kokular döküldü. Kibar olmasına karşın vezirin hanımını, zamanının çoğunu hayır işlerine ve ibadete ayırdığı için biraz durgun buldun. En önemli mektuplardan

birini yazmana sebep olan ziyaret ikinci ziyaretindi. Başvezirin hanımının durgun geçen akşam yemeğinden ayrıldıktan sonra tercümanın, ikinci vezirin eşi Fatma Hanım'ı ziyareti önerdi. Fatma Hanım başvezirin dindar hanımından daha canlıydı. Fatma Hanım seni büyük bir nezaketle kabul etti, müzik ve dans konserleriyle eğlendirdi; ayrılırken de avuç dolusu işlemeli mendil hediye etti. Bu büyüleyici kadını adeta masallar dünyasından çıkıp gelmiş gibi anlatıyorsun. "Çok zarif bir kadın olan Fatma Hanım aynı zamanda o kadar güzeldi ki, İngiltere'de ya da Almanya'da güzel kabul edilebilecek ne varsa hepsini zihnimden silip yok etmişti ve bizzat ben ne bu kadar güzel bir kadın gördüğümü hatırlıyorum ne de onun yüzünün yanında başka bir güzele bakılabileceğini zannediyorum. Beni selamlayarak, kendilerine özgü bir tarzda elini kalbinin üzerine koyarak ve hiçbir saray asilzadesinin bile beceremeyeceği zerafet, tatlılık ve hoşlukla içeri buyur etti. Yastıkların getirilmesini emretti ve beni misafirler için bir onur olan köşeye oturtmak için özen gösterdi. O kadar takdir ve hayranlıkla dolmuştum ki gözlerimi ondan almaksızın bir süre konuşamadım. Sanat sanki bu bu ter ü taze çiçeğin görünüşünü lekelerdi! Büyüleyici gülümsemesi hiçbir dudakta görülemezdi! Yapmacıklık katılığından azade bütün haşmetiyle ne kadar tatlı, zarif ve rahat tavırlı. Bizim barbar olarak adlandırdığımız bir ülkede eğitim görmüş olmasına rağmen şayet mümkün olsa da Avrupanın en zarif tahtı üzerine oturtulmuş olsaydı, onun bir kraliçe olmak için doğduğundan ve bir kraliçe olduğundan asla kimsenin kuşkusunun olmayacağından eminim. Tek bir cümle ile ifade edilecek olursa bizim en meşhur İngiliz güzellerimiz bile onun yanında sönük kalır."

Üçüncü ziyaretin III. Ahmet tarafından tahttan indirilen ve birkaç hafta sonra zehirlenerek öldüğü anlaşılan II. Mustafa'nın gözdesi Hafize Hanım'a idi. Bu mektubunda giysilerini ve mücevherlerini bütün ayrıntılarıyla anlatıyorsun; hindi yumurtası

büyüklüğünde zümrüt, fındık büyüklüğünde mücevherlerden oluşan küpeler, şimdiye kadar gördüğün en büyük elmas yüzüğe sahip olduğunu söylüyor ve "Şuna eminim ki, hiçbir Avrupa kraliçesinin onunkinin yarısı ayarında mücevherleri yok ve imparatoriçelerin mücevherleri, çok güzel olmakla birlikte onunkinin yanında sıradan görüneceklerdi." diyorsun. Altın işlemeli şahane peçetelerin eşliğinde akşam yemeği sunuldu. Yemekten sonra bahçede yürüyüşe çıktınız; daha sonra Hafize Hanım seni yatak odasına götürdü. Bütün kürkler gelişigüzel yatağın üzerine atılmıştı. Bunun zengin kürk koleksiyonunu göstermek için bir bahane olduğunu elbette hemen farketmiştin.

Dördüncü ziyaretin bir sene sonra bu sefer İstanbul'da yine güzel Fatma Hanım'ın evindeydi. Onun evine yapılan ziyaretlerde yaygın yapılan bir eğlence şekli hizmetçileri tarafından icra edilen müziktir. Fakat bu sefer onunla Türkçe sohbet de edebilmiştin. Çünkü "Güzelliği kadar, zekasının da fevkalâde olduğunu" anlamıştın. İşte bu kadın seni bir kez daha "çok güzel bir melek gibi" kendine bağlamıştı. "Güzelliğin Paris'te ne büyük yankı yapar!" dediğinde sana, "Size inanamıyorum, eğer güzelliğe memleketinizde söylediğiniz kadar değer veriyor olsaydılar sizin oradan ayrılmanıza tahammül edemezlerdi." diye karşılık vermişti. Böyle bir cazibeye senin üstesinden geldiğin ölçüde dayanabilmek bizim için mümkün değildir.

İstanbul'da kaldığın zamanlarda Türk kadınlarıyla ilgili, özellikle güzellikleri, makyajları, giyim kuşamları ve özgürlükleri hakkında pek çok gözlem yapma imkânın oldu. Türk kadınlarının güzellikleri seni çok şaşırtmıştı. 1 Nisan 1717'de kız kardeşin Lady Mar'a yazdığın bir mektubunda şöyle diyorsun: "Hayatımda hiç bu kadar çok güzel saçlı başlar görmedim. Burada her türlü güzelliğe bizim sahip olduğumuzdan daha fazla sahip oldukları anlaşılıyor. Bu sebeple güzel olmayan genç bir kadın görmek şaşırtıcı bir şey olurdu."

Onların giyim kuşamlarına dair yorumlara ilave olarak en önemli gözlem konularından biri de Türk kadınlarının özgürlükleriyle ilgilidir. Örtülü kadınların gerçekte bütün kadınlardan daha özgür olduklarında ısrar ediyorsun. "Bu daimî maskeli balo, onlara tanınma tehlikesi olmaksızın temayüllerini gerçekleştirme imkânı sunmaktadır." diyorsun ve ekliyorsun, "İmparatorluğun en özgür insanlarının Türk kadınları olduğunu görüyorum."

Benim de pek çok kez Türk kadınlarını gözlemleme fırsatım oldu, fakat sanırım ben senden daha şanslıydım, çünkü sadece fındık büyüklüğünde elmas küpeleri olan, her arzularını karşılayan kocaları tarafından şımartılmış, bütün zamanlarını aralıksız zevkle geçiren saray kadınlarını değil, hayatın her kademesinden kadınları gördüm. Türk kadınlarıyla ilgili olarak haremin üst sınıf kadınlarında görebileceğinden daha fazla şey bulunmaktadır. Türkiye'de oldukça geniş yelpazede kadınlarla tanıştım. Kadın kütüphane yöneticileriyle profesyonel konularda tartıştım; kadın bir doktor tarafından muayene edildim; bir çiftçinin hanımıyla fındık torbaladım; ev hanımlarından türlü kebaplar yapmayı öğrendim; kadın avukatlarla politika konusunda tartıştım; İstanbul'da kadınlardan altın mücevherat, Konya'da plastik tabak satın aldım; okuması olmayan bir köylü kadına cep telefonunun mesajlarını okudum; taşra kadınlarıyla sokağa bakan pencere kenarlarında oturdum.

Türkiye'nin pek çok simsarın bulunduğu bir şiddetli rekabetler ve aykırılıklar ülkesi olduğu söylenir. Söz konusu kadınlar olduğunda sanırım bu söz çok yerinde. Kadınlar bir taraftan doktorlarları, Amerika ve Avrupadakinden fazla olan üniversite profesörleriyle profesyonel modernliğin zirvesinde iken; diğer taraftan gazetelerin ilk sayfalarında bütün renkleriyle canlı bir şekilde yansıtıldıkları üzere köylerde aile onurunu kirletmiş oldukları gerekçesiyle yakın akrabaları tarafından öldürülmektedirler. Tepeden tırnağa çarşafla örtünmüş kadınlar, dar ve sıkı giysiler

içinde kadınlar ve kısa kesim buluz giyen kadınlar da gördüm. Başını önünden kaldırmayan çok ağırbaşlı kadınlar, çok arsız kadınlar da gördüm. Ancak her zaman bir şekilde babaları, kardeşleri, oğulları gibi erkek yakınlarının gölgesinde kalmışlardır.

Bu aykırılıklar Türk kültüründe her zaman var olmuştur. Osmanlılar zamanında devlet 130 yılı aşkın bir zaman 16., 17. yy.'ın güçlü kadın sultanlar zinciri tarafından yönetilmiştir. Muktedir kadınlar arasında, oğlunu geniş çapta genel olarak Batılılaşma konusunda teşvik eden II. Mahmut'un (1785-1839) annesi Fransız kökenli etkili kadın Nakşıdil de bulunmaktadır. Atatürk, Fransızlardan önce (1934'te) –Fransa 1944'te– kadınlara seçme hakkını getirmiş ve her fırsatta dünya ülkelerinin kadınlarına karşı gösterdikleri davranışlara göre değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Diğer söylemlerine göre bu sözü kulaklarımızda farklı bir yankı yapmaktadır.

Türklerin çok farklı fiziksel tiplere sahip olduklarından daha önce söz etmiştim; kadınlar da aynı hükme dahildir. İpek başörtülü, uzun pardesülü, somurtkan, beyaz İstanbul tülleri bürünmüş orta yaşlı ağır kadınlar; yıpranmış yüzlerindeki derileri boğum boğum olmuş, başörtüsünün altından gülümseyen parlak gözlerle sizi gözetleyen köylü kadınlar; tesettürlü anneleriyle rahat tavırlar içerisinde Blujinli, sıkı tişörtler giyinmiş genç kızlar görebilirsiniz.

Türk erkekleri gibi çeşitli üstün özellikleri olan bir kısım Türk kadınları beni çok şaşırtmıştır. Özellikle girişken, cesur ve dayanıklı kadınlar beni daha çok etkilemiştir. Bunlar boş laf etmeyen, sıkı çalışan, iş bitirici kadın tipleridir. Fabrikalara, işyerlerine, ailelere hükmederler. Bütün bunların altında Türkiye bugün senin ziyaret ettiğin haremlerdeki entrikacı kadınlar tarafından değil, serbest meslek alanlarında hızla çoğalan ve kara toprağı işleyen kadın sultanların modernleşmiş şekilleri tarafından bir arada ve sağlam tutulmaktadır. Bunlar aileleriyle gurur

duyan, iyi yönetilen ve düzenli bir evin, aşk kaynağı olacağına inanan tecrübeli kadınlardır; örgü örme, mantı yapma, bulaşıkları yıkama ve nakış işlemede hızlı, becerikli, kararlı, bildiğini okuyan, sağduyulu kadınlardır.

"Çalışan kadın" kavramı Türk kadınları için yeni değildir. Yüzlerce yıldır kadınlar Anadolu topraklarında çalışmaktadırlar. Askerlere cephane taşıdılar. Pamuk, buğday, tütün tarlalarında hasat yaptılar; hayvan çiftlikleri çalıştırdılar; su, odun, her çeşit meyve, soğan, patates gibi ürünler taşıdılar; evlerini geçindirdiler; çocuk yetiştirdiler; fevkalâde halılar dokudular. Bugün Türkiye'de koyun kırkma, meyve ve fındık kurutma, çorap ve süeter örme, peynir yapma, yağ çıkarma gibi işlerde 5 milyon kadar kadın çalışmaktadır. Sebze bahçelerinde, sahil kenarlarındaki zeytin ağaçlıklarında, ovalardaki sulak alanlarda yakıcı güneşin altında çalışırlar. Eşeklerin üzerinde tarlaya, pazara gittiklerini; pazar yerlerinde bohçalarıyla oturduklarını, sırtlarında büyük büyük ot, saman balyaları taşıdıklarını, yabalarla saman savurduklarını görebilirsiniz. İstanbul'da Büyük Postane Eczanesini çalıştıran fırtına gibi bir kadın gördüm; bütün elemanlarını acil odasındaki hastaları aciliyetine göre guruplandıran bir hastabakıcı gibi yönlendiriyor; emirler yağdırıyor, herkesi selamlıyor, tebessümle, dokunarak, çay ikram ederek herkesle ilgilenmeye çalışıyordu.

Türk kadınları da Türk erkekleri gibi pervasızlar; fakat bir kadının yaşınızı sorması, erkeğin yaşınızı sormasından daha kabul edilebilir bir durumdur. Yabancıları büyük bir merakla izlerler, nelerden ibaret olduğunuzu, saygıdeğer olup olmadığınızı görmek isterler. Türk kadınları çok dost canlısıdırlar. Afyon'da daha önce hiç karşılaşmadığım ve gelinle yan yana oturduğum bir kına gecesine davet edildim. Elbistan'da otelin yöneticisi olan kadın benimle ilgilendi ve meslekî görevlerinin ötesinde,

benimle arkadaş olabilmek için ne gerekiyorsa yaptı. Hamam ziyaretini anlattığın mektubunda "Kadınların bir yabancıya bu kadar kibar davrandığı bir Avrupa sarayı bilmiyorum." dediğin gibi, yaşlılarına da çok hürmetkârlar ve özenle muamele ediyorlar. Kayseri'deki ailemin büyük kızının, babasının çalışmakta olduğu üçüncü kata altın tepsi üzerinde çinî bir fincan ve peçetelerle nasıl nezaket ve zerafetle kahve getirip babasının önüne sessizce koyduğu dikkatimi çekmişti.

Türk kadınlarının güzelliğinden senin etkilendiğin kadar etkilenmiş olmamakla birlikte ister tesettürü isterse mini eteği tercih etmiş olsunlar çok şık ve kadınca olduklarını kabul ediyorum. Gösterişi, altını, atkılarında çiçek süslemelerini, leylak ya da pembe yağmurlukları, bunlara uygun küçük çantalar taşımayı severler. Şirin ayakkabılar ve modaya uygun takılar takınmayı da severler. Son zamanlarda moda pistlerinde modellerin sergilediği tesettür modası hakkında çok şey söylendi. Bu moda gösterilerinin ardında yatan düşünce tesettürlülerin de modaya uygun giyebilecekleri, hatta tesettürün "açık" giysilerden daha şık ve güzel olabileceğidir. Göze çarpan takıları, renkli atkılar ve giysiler giyinmiş Konya'nın şık kızlarıyla bir zaman geçirdikten sonra açık bacaklı, açık göğüslü İstanbul kadınının daha kaba göründüğü doğrudur.

Türkiye'de kadınların kardeşliği çok güçlüdür. İster lokantaların aile bölümlerinde, oturma odalarında, otobüslerde, ister camide olsun kadınlar birbirine bağlıdır. Sosyal etkinliklerde erkeklere karışmazlar; kadınlar bir tarafta erkekler başka bir tarafta oturma eğilimindedirler. Dolayısıyla bir kokteyl partisi fikrini burada ifade edebilmek hiç de kolay bir şey değil. Anneler ve kızlarını el ele yürürken görebilirsiniz. Şansınız varsa üç kuşağı da bir arada görme imkânınız olabilir. Yolda sıkıntıya düştüğümde herhangi bir Türk kadınına yaklaşıp "yardım etmesini"

isteyebileceğimi ve anında evine kabul edileceğimi, hastalık ya da problemimin onun şefkatli ellerinde çare bulacağını biliyorum. Bu kız kardeşliği, bütün sınıf ve sosyal tabakaların üzerindedir. Bir keresinde Konya'da Beyşehir'e hareket etmek üzere terminalde beklerken çoğu buğday torbaları, yağ tenekeleri ve iple bağlanmış, üstü başı tozlu köylüler olmakla birlikte çok çeşitli tip ve fiziksel farklılığa sahip oldukları hemen dikkat çekiyordu. Şalvarlı köylü bir kadının bebeği ağlıyordu, nereden çıkmışsa altın kolyeli kozmopolit bir İstanbul kadını gelip, bir şey demeden bebeği köylünün kollarından alıp susturmak için okşadı ve çantasından bir şeker çıkarıp verdi.

Türkiye'ye 1978'de ilk gelişimde aldığım notlarımda kadınların iki grup hâlinde % 95'inin tesettürlü olduğu tahmininde bulunmuşum; bir grup siyah çarşaf tarzı örtünme, diğer grup ise daha ılımlı tesettür tarzını tercih ediyordu. Bir kadını tek başına araç kullanırken, bir garson ya da servis görevlisini ve otobüste seyahat eden birkaç kadını hiçbir zaman kendi başlarına görmedim. Ancak şimdi kadınlar şehir içlerinde hız bile yapmaktadırlar. 2001'de bir Karadeniz kasabası olan Side'de otomobilime ilk kez bir pompacı kız gaz doldurmuştu. 2002'de Şavşat'ta birkaç erkeğin çalıştığı ve her şeyiyle bir kadın tarafından işletilen bir pide salonunda karnımı doyurmuştum ki, daha önce böyle bir şey duyulmuş değildi. Şimdi her yerde, yollarda direksiyon başlarında, lokantalarda ve iş toplantılarında kadınları görmek mümkün. Kadının yeri ile ilgili eski devirlerin anlayışı artık tamamıyla değişmektedir.

Bütün dünya kadınları toplumsal onay, ümit, bireyin önemine olan inanç, bireysel etkiye olan ilgi, paylaşım, cömertlik gibi aynı değerleri paylaşmaktadırlar. Hepsinden öte kadınlar sosyal değerleri, maddî değerlere tercih etmektedirler. Türk kadınları da dünya kadınları ile birlikte yaşamlarında iş, aile,

duygusal yaşam, ruhsal durum, sağlık, kadınlık ve çeşitli alışkanlıklar gibi ögeleri paylaşmaktadırlar. Cezayirli bir yazar bana bir keresinde bu dünyanın gerçek "adam"larının kadınlar olduğunu ve erkeklere gerçekte nasıl adam olunacağını öğretecek olanların da kadınlar olacağını söylemişti. Bu anlamda Türk kadını, yeni Türkiye'nin oluşumunda güçlü bir etken olacaktır, zira her şey bir yana kadınlar, evleri ve çocukları için en iyisinin ne olduğunu, başarılı bir cemiyetin sağlıklı temel tuğlalarının nasıl olacağını daha iyi bilmektedirler. Bunu yaparken Türkiye'yi dünyaya dinletecek bir ses getireceklerdir.

Saygılarımla

Kadriye Branning

Eyüp'te sağlık kliniği

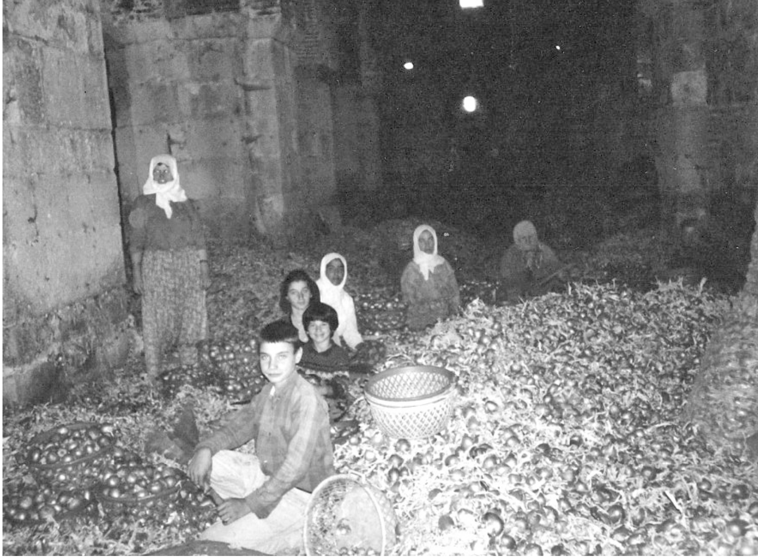
Sandıklı

Söğüt'te folklor ekibi

Eyüp

Apolyant, Issız Han'da soğan seçme

Yufka yapımı

Erzurum

Lady Mary Montagu'nun Portresi

14. MEKTUP:
YALNIZ BİR KADIN

Sevgili Lady Mary,

Son mektupta kadınlardan söz ettim, fakat Türkiye'de özellikle yalnız seyahat eden bir yabancı kadına dair birkaç şey daha söyleme gereği duyuyorum.

Senden yüzlerce yıl uzakta olmama rağmen kadına dair görüşlerimizdeki benzerlikten dolayı sana bir yakınlık duyuyorum. Ben de senin gibi büyük çabalarla kendi kendimi yetiştirdim. Senin ilgi duyduğun aynı şeylere ilgi duydum: Camiler, kadîm anıtlar, manzaralar, binalar, sosyal yaşam, şiir… Kadınların, yaşadıkları dünyadaki yerini ve konumunu anlamak istiyorum. Türk dili ve şiiri üzerinde de çalıştım; sosyal hayat ve İslam'la ilgilendim. Bir başka dinin karşısında kendi dinimi sorguladım; her ikimiz de çeşitli konularda bir anlayış sahibi olduk; çünkü ikimiz de dışarda yaşayan belirli bir sosyal duruşu olan kadınlarız. Senin gibi ben de İstanbul'dan ayrıldığım için üzüldüm.

Ancak en ortak noktamız ikimizin de Türk toplumu içinde kocasız yaşamanın nasıl bir şey olduğunu biliyor olmamızdır. Kocan 1717 Eylül'ünden 1718 Mayıs'ına kadar diplomatik müzakereler gereği Edirne yakınlarındaki bi Türk ordugâhında kalırken senin de bütün zamanını geçirdiğin İstanbul'da 10 ay boyunca yalnız yaşaman gerekti. Benim de yanımda kocam yok, çünkü yalnız seyahat etmeyi tercih ediyorum. Bir kadının yalnız seyahat etmeyi seçmesini bir Türkün anlaması ve kabul

etmesi zordur. Kadınlara çok küçük yaştan itibaren babalarına, ağabeylerine, kocalarına tâbi olmak öğretildiğinden tek başlarına gezdiklerini görmek oldukça güç. İslami gelenek bir kadının üç günden fazla, yanında aile bireylerinden bir erkek olmaksızın seyahat edemeyeceği şeklindedir. Bir keresinde Kangal yakınlarında modern genç bir kadın otobüste yanıma oturdu ve konuşmaya başladık. En son moda portakal ayakkabılarına rağmen mümkün olamayacağını düşündüğü için benim yalnız seyahat etmeme çok şaşırmıştı.

Daha önce bu toplumun ortak mizacı ve birlikteliği hakkında, Türklerin birbirlerine sıkı sıkıya bağlı bir toplum olarak nasıl yaşadıklarıyla ilgili bazı şeyleri sana anlatmıştım. Sanırım bu durum onların yalnız olmakla yalnızlık arasındaki farkı anlamalarını güçleştirmektedir. Yalnızlıkta yalnız olmak da elbette mümkündür. Biz Batılıların çok sevdiği bağımsız olmayı Türkler yalnızlık olarak algılarlar. Benim gibi ikisi arasındaki farkı senin de bildiğini, iyi ve neşeli bir toplumla olmakla birlikte yalnız olmayı ve dokunulmazlığı beğendiğini, tercih ettiğini düşünüyorum.

Yol kenarlarında bana yan yan bakıyor olmalarına rağmen Türkiye'ye seyahatte ısrarlıyım. Seyahatin verdiği zevklerle ilgili olarak daha önce bazı şeyler söylemiştim. Tek başına olmak, birtakım grupların içinde olduğum takdirde asla yapamayacağım şeyleri yapmamı sağlar. İstediğim zaman kütüphanelere gidebilirim; günde 350 sözcük yazabilecek bir yalnızlık sunar. Ne istersem yiyebilir, nereye istersem giddebilirim. Yalnız seyahat etmemin bir başka nedeni güç toplamak, özgüvene sahip olduğumu ispatlamak, cesaret, beceriklilik, başkalarının beni koruyup gözetmesine ihtiyacım olmadığını göstermektir. Seyahatler kendimi güçlü hissetmemi sağlıyor, bu nedenle döndüğümde gücümü başkalarına da aktarabiliyorum. Şayet Türkiye'nin dil, sosyal, dinî, kültürel yapısının üstesinden gelebilirsem o zaman

bu mücadelem ve yaşantım, daha ziyade etnik bir kimliğe sahip olan şehirlerde işimi daha da kolaylaştıracaktır.

Yalnız seyahat etmenin bir diğer nedeni de oldukça basittir; yaşadığım tecrübeleri bir grupla ya da bir adamla birlikte seyahat ettiğimde asla yaşayamayacaktım. Türkiye'de yalnız bir kadına her türlü özen ve nezaket gösterilir; çünkü Türkler kendinizi yalnız kalmış hissetmenizi istemezler. Bir erkekle birlikte olduğunuzda tanışmalar, sohbetler, çay ve gül ikramları, yalnızken olduğunuz gibi olmaz. Türkiye'de yalnız seyahatin en iyi kısmı, kadın başınıza seyahatin mümkün olmasıdır; çünkü Türkiye çok güvenli bir ülkedir. Türkiye'de hiçbir zaman bir korku duymadım. Kaderim 72 milyon çift güvenli ellerdedir. Burada ben de bir hanım (Lady)'ım ve her zaman saygıdeğer ve muteber bir insan muamelesi gördüm. Türklerin kadınları umursamadıklarıyla ilgili anlatılan bütün hikâyeler uydurmadır. Yalnız seyahat eden bir kadın elbette sadece Türkiye'de değil her yerde tedbiri elden bırakmamalıdır. Zamanla lokantaları seçmekte özen göstermeyi öğrenirsiniz. Kaldığınız otelde lokanta varsa oraya takılırsınız; erken gidersiniz ve değer kaybına sebep olabileceğinden asla alkol almazsınız. Bir sohbetin başlamasına sebep olmazsınız, sorular sormaz, insanların gözünün içine bakmaz, vücudunuzu teşhir etmek için dolaşmazsınız. Türkiye'ye 30 yıl boyunca yaptığım seyahatlerde başka ülkelerde, hatta kendi ülkemde yaptığım seyahatlerde bile erkeklerden gördüğüm saygısızlığın ve karşılaştığım sıkıntıların birini bile görmedim.

Sen de biliyorsun ki, meşhur Türk gözleri, güvenliğinizi sağlamak için her zaman sizin üzerinizdedir. Her zaman onların sosyal radarlarının ekranındasınız. Yaşadığım en basit radar hadiselerinden biri aynı zamanda en zengin olanlarındandı; çünkü Türkün birlik, kardeşlik, misafirperverlik, kibarlık ve nezaket gibi sosyal özelliklerinin bir özetidir. Kayseri'de Hatuniye

Medresesi'nde köşedeki türbeyi ziyaret ettikten sonra avlunun ortasında bulunan küçük bir kafeden su almaya karar verdim. Henüz orada beş dakikadır bulunuyordum; bir kadın bana doğru gelip "Merhaba arkadaşım, yalnız görünüyorsun, acaba masamızda bize katılmak ister misiniz?" dedi. Kadın beni tanımıyordu, fakat yalnız olmamı da istemiyordu. Bir keresinde bir köy minübüsünde bir kadın yolculuk süresince bebeğini kucağıma verdi. Bebeğini bana vermekteki amacı, başka bir işini görmek ya da dinlenmek değil, bebekle yalnızlığımı unutturmaktı. Bir başka seferinde Eğirdir'de yalnız bir şeyler yerken orta yaşlı güzel bir çift kendi masalarına giderlerken, adam masamın yanında durup kibarca, hafiften eğilip selam verdikten sonra "Afiyet olsun, bir şeye ihtiyacınız olursa yandaki masadayız." dedi.

Yalnız bir kadın insanların hafızalarında bir iz bırakır. Geçen sene Kayseri'de Türkiye'de iskender kebabının en iyi yapıldığı yer olan ve şehrin göbeğinde yer alan İskender Lokantası'nda kendime bir kebap ısmarladım. 20 yıl önce de orada bir kebap yemiş ve hiç unutmamıştım. O gün baş garson çevremde dolaşmış, ilgimi çekmeye çalışmıştı. Nihayet yanıma gelip, "Daha önce de burada bulundunuz değil mi? Hatırlıyor musunuz? Nasılsınız?" dedi. Ya adamın fevkalâde bir hafızası vardı ya da benim çok farklı bir görünüşüm vardı diye düşündüm; fakat hayır, ikisi de değildi. Buradaki tek gerçek bir kadının yalnız olması o kadar tuhaf bir durumdu ki, sizi gören birinin 20 yıl sonra bile sizi hatırlayabileceğidir. Tam buna benzer bir tecrübeyi 15 yıl önce bulunduğum Konya'da bir lokantada ve 12 yıl önce bulunduğum Erzurum'da da yaşadım. Erzurum'da caddede yürürken bir halı satıcısı peşimden koşmuş yalnızca 12 yıl önce dükkanına geldiğimi hatırlamakla kalmamış, satın aldığım halının modelini ve fiyatını bile hatırlamıştı.

Lady Mary, yalnız olmanın senin de hissettiğin bir başka sonucu var. Yalnız bir kadın çocuksuz bir kadın demektir. Bazı

mektuplarında Türklerin çocuklar konusundaki düşüncelerine ve çocuksuz olmanın nasıl üzücü bir tabu olduğuna öfkelendiğini de yazıyorsun. Türk kadınları hâlâ sahip oldukları çocukların sayısıyla anılırlar. Sana en çok sorulan ikinci soru budur. – Birinci soru "Evli misiniz?" idi. En az altı mektubunda Türk kadınlarının çok çocuk doğurmaları, sosyal konum açısından çocuk doğurmanın önemi, evlenmemiş ve çocuksuz fakir kadınların içler acısı durumu üzerinde durdun. Daha önce de söylediğim gibi Türk aileleri bahçelerinin çiçekleri olan çocukları çok severler. Annelik duygusunu Türkiye'de sen de bizzat yaşadın Lady Mary. Hamileliğinin büyük bir bölümü Türkiye'de geçti ve 19 Ocak 1978'de küçük Mary'yi dünyaya getirdiğinde şu notu düştün: "İnsanlar beni ayıplayıcı davranışlar takınıyorlardı. Nihayet ben de onların değerleri gibi modaya uydum ve diğerleri gibi yaptım." Lady Mary, çocuksuz kadınlara Türkler bugün de acırlar, yazıklanırlar.

Evlilik sorunu, alaturka mektuplarını meşgul ettiği gibi seni de meşgul etmiş görünmektedir. Bir başka kültürde bile kadınların toplumdaki yerinin karmaşık taraflarını, bir anne ve bir eş olarak toplumdaki rolünü anlama çabasında olduğun bu mektuplar seni bir feminist olarak tanıtmaktadır. Bağımsız feminist düşünceleri, evlilik ve çocukla sınırlanmış bir yaşamı, öz saygısını; sosyal, politik, ekonomik eşitliği, hayattaki seçimleri, erkeklere karşı dürüst olmayı, fırsat eşitliğini, eziyet edenlere arka çıkanları kınamayı ve hiyerarşinin ortadan kaldırılmasını destekliyorsun. Bunlar paraya dönüştürebilecekleri yetenekler edinecek yerler aramak, seçimleri, cinsiyetleri ve gelecekleri ile ilgili sorumluluk alabilecekleri yerler aramak gibi, Türkiye'de ve Batı'da kadınların her gün başetmeye çalıştıkları sorunlardır.

Lady Montagu, mektuplarında ilginç bir şekilde yer almayan bir adam var: Kocan. Arkadaşlarına mektuplarında kocandan hiç söz etmedin, sağlığından ve müzakere görüşmelerinin

seyrinden de söz etmedin. Ona çok seyrek yazdın; yazdığında da arkadaşlarına yazdığın ve sürekli gözlemlerini aktardığın coşkulu mektuplarından farklı, şaşırtıcı bir şekilde aşksız ve kuru bir ton vardır. Neden ne olursa olsun evliliğinde bir şeylerin kesinlikle yanlış gittiği ortadaydı ve onun umurunda da değildin. Türkiye'de yalnız bir kadındın.

İngiltere'ye döndükten sonra hayatında yeni bir dönem başladı ve bu yeni aşamada erkekler önemli bir rol oynadı. Yazar dostların, oğlun, iş ortakların, kocan, seni sevenler kesin bir şekilde hayatının yönünü Doğu'ya yönelttiler. Fakat bu sana ait bir hikâyedir ve hayatının geri kalan kısmını geçirmeyi seçtiğin yurt dışından yazdığın pek çok mektubunda da bunu gerçekleştirdin. Evet, kocan ya da çocukların olmaksızın kadın başına olmayı seçtin; ancak en cömert ve sevgili dostların kâğıt ve kalemin olduğundan, asla yalnız sayılmazdın.

Saygılarımla

Katharine Branning

15. MEKTUP:
KİTABA SAYGI İNSANLIĞA SAYGIDIR

Sevgili Lady Mary,

Kelimelerle uğraşmayı seçtiğimiz için ikimiz de şanslı kadınlarız. Sen kaleminle sözleri bir edebiyat yapmak için kullandın. Yazılarında kadınların eğitimi, sağlık konuları gibi inandığın ideallerini ortaya koydun. Ben de hayatımı kelimelere adadım, fakat farklı bir şekilde. Bir dil öğretmeni olarak insanların kelimeleri öğrenmelerine, onları iletişimde nasıl kullanacaklarını öğrenmelerine katkıda bulundum; bir kütüphaneci olarak ise kelimelerin toplanmasını, korunmasını ve başkalarının ellerine, kalplerine ve kafalarına ulaşmasını sağladım. Gerçekten kelimelerin dünyasında yaşayabildiğimiz için ikimiz de şanslıyız. İstanbul'da sahaflar çarşısında nadir bir kitabı aramak için hiç dolaştın mı? Sahaflar, bir kitapseverin keşfedeceği muhteşem hazinelerle dolu bir açık hava kütüphanesidir.

Dostun Alexander Pope'ye yazdığın 1717 tarihli bir mektupta Belgratlı Ahmet Efendi'nin zengin kütüphanesi aracılığıyla sana öğrettiği Arap şiirine takdirlerini belirtiyorsun:

"… Bana Arap şiirinden beyitler açıkladı; gördüğüm kadarıyla Arap şiiri bizimkine benzemeyen farklı sayıda mısralardan oluşmakta ve çok müzikal bir tınısı var. Aşkı ifade ediş şekilleri çok ateşli ve canlı; çok hoşuma gitti. Şayet birkaç ay burada kalırsam Arapçayı öğreneceğime inanıyorum. Her türden pek çok

kitabı olan bir kütüphanesi var ve bana söylediğine göre hayatının büyük bir kısmını burada geçiriyor."

Türkiye'de en şanslı karşılaşmalarımdan bir kısmı, meslektaşlarımla olan karşılaşmalarımdır. Kütüphaneciler genelde ortak ideallerle birbirine bağlı, kaynaşmış bir gruptur ve idealleri ister Paris'te, New York'ta, ister Amasya'da bir kütüphanecide olsun hep aynıdır. Ne zaman bir seyahate çıksam çalışma sistemlerini görmek için kütüphaneleri ziyaret ederim ve hiçbir zaman oralarda da kendi kütüphanemde yaptığım işlerden farklı bir iş yapıldığını görmedim.

Türkçede kullanılan "kütüphane" kelimesi, "kitapların evi" anlamına gelir. Türkiye'de çok önemli bazı kütüphanelerde önemli kütüphanecilerle dikkate değer görüşmeler yaptım. Bu görüşmelerden biri, bana Türkiye'deki en eski yazma Kur'an olan 15. yy.'a ait, meşhur hattat Şeyh Hamdullah tarafından yazılan nadir Kur'an-ı Kerim'i göstermekten büyük zevk duyan Amasya'daki kütüphaneci ile yaptığım görüşme idi. Ben de bunun bir kütüphaneci olarak şimdiye kadar dokunduğum ve tuttuğum en eski kitap olduğunu söyleyince bana şu Türk atasözünü söyledi: "Kitaba saygı insanlığa saygıdır" İşte tac yapılacak Türkçe anahtar kelimelere bir örnek daha: Saygı. Beni kütüphaneci olmaya iten saiki bu denli sade bir şekilde özetleyen sözler nadirdir. Gerçekten insanlığa en yüksek seviyede saygı duyanlar kütüphanecilerdir.

1990'da İstanbul'da kadınlar kütüphanesinin açılışından hemen sonra kurucusu Şirin Tekeli ile görüşmemi hatırlıyorum. Oluşturmaya çalıştıkları şeyle duyduğu gurur, itici gücü ve ilham kaynağıydı. Kusursuz Fransızca ve İngilizcesiyle sanatlı bir şekilde yenilenmiş olan medresede toplanan 5000 ciltlik bir koleksiyonu gösterdi ve bu çok özel koleksiyonlara daha fazla dost kullanıcının ulaşabilmesi için kütüphanelerinde nasıl kendi

tasnif sistemlerini geliştirdiklerini izah etmişti. Bu ziyaret ve tartışma koleksiyonların sınıflandırılması ve meslek yaşantımda beni önemli bir görev yüklenmeye iten bilginin halka sunulmasına dair geleneksel yetki çerçevesi üzerinde düşünmeye sevketti. Bununla birlikte görevliler ve okuyucularca kabul edilen sigaralı ortamı ben kütüphaneme asla kabul etmeyeceğim.

Bir başka İstanbul kütüphanesine ziyaret de beni farklı bir şekilde daha motive etti; çünkü tanıştığım insanlar işlerine o kadar şevk ve inançla bağlıydılar ki onlardan ilham ve enerji almamanız mümkün değildi. Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi'nin arka tarafına Sinan tarafından 1543'te inşa edilmiş ek binalardan birinde ufacık bir halk kütüphanesi de eklenmiş. Kütüphane kapalı olmasına rağmen kütüphaneci beni içeri davet etti, çünkü ben bir kütüphaneci kızkardeştim. Öğle sonrasını bana kendi kütüphanesi gibi kütüphanelerin varoş çocukları için ne kadar önemli olduğunu, binanın onarılmasından, rafların temizlenmesine, yeni masa sandalye alınmasına, yerlerin fırçalanmasına, kitapların seçimi ve kataloglanmasına varıncaya kadar her şeyin üstesinden onlar için gelmeye çalıştığını anlatmakla geçirmişti. Kütüphane mütevazı ve eskiydi, fakat sanki bana Dolmabahçe Sarayı'nı gösteriyordu. Ondan öğrendiğim ve farkına vardığım şey de şudur: Kütüphanecilikte önemli olan okuyucuya verilen hizmettir. Yoksa raflardaki kitapların niceliği ve niteliği değildir.

Türkiye'de kütüphanelere, arşivlere ve koleksiyonlara girmek için büyülü bir şifre gibi olan "kütüphaneci olduğum"u söylemem kâfi idi ve bana her zaman kütüphanelerini ve kalplerini açmaya hazırdılar. 25.000 kitaba sahip olan ve müdürünün bana hediye olarak Türkçeye çevrilmiş Dewey Onlu sistemi programının kopyasını verdiği Üsküdar Şemsi Paşa Halk Kütüphanesi ya da Ürgüp'teki 30.000 kitaba sahip olmasıyla ve köylerdeki

şubeleri olan 11 kütüphanede her sene sırayla 10.000 kitabının dolaşmasıyla övündükleri küçük halk kütüphanesi de hatırladığım dikkate değer ziyaretlerdir. Bu kütüphanenin çocuklar için olan bölümünün bir köşesinde ergen gençler için Atatürk'e dair kitapların yer aldığı raflar bulunmaktadır. Tire'de 1397'de yapılan Bağdatlı Necip Paşa Kütüphanesi'nde de harikulâde bir nadir eserler koleksiyonu bulunmaktadır. II. Mahmut'un bu mühimmat nazırı, beraberinde Bağdat'tan çok özel yapılmış kırmızı deri mahfazalar içinde muhafaza edilen kitaplar getirmişti. Kayseri'de Ulucami yanındaki Raşit Efendi Kütüphanesi'nde de benzer nadir eserlerden gördüm. Bununla birlikte beni en çok etkileyen şey, Türk kütüphanecilerin halk kütüphanelerine verdikleri özel önemdi. Aksaray'da 30.000 kitabı olan bir halk kütüphanesinin gezisine, personel toplantısına davet edildim; coşkulu bir tartışmaya katıldım ve hatta gezici kütüphane ile gezmeme izin verildi. 1482'de inşa edilen İshak Paşa Külliyesi Medresesi'ndeki İnegöl Kütüphanesi'nde ve İstanbul Köprülü Kütüphanesi'nde sanki büyük bir insanmışım gibi ziyaretçi defterini imzalamaya davet edildim. İstanbul'da Bayezit Üniversite Kütüphanesi'nde iken bir kez daha Türklerin meşhur radarları çalışmaya başlamış ve derhal yanıma gelerek benimle, nihayet ziyaretim müdürün odasında sonlanıncaya kadar ilgilenmişler, müdürün odasına giderken memur bana, "Kataloglardaki kartları kılı kırk yararcasına incelemenden kütüphaneci olduğunu hemen anladık." demişti. İki saat süren ziyaretimde pek çok kütüphaneci ile selamlaştım, içlerinden biri nadir bir kitap koleksiyonuyla 1690 tarihli bir Celâleddin-i Rumî yazması gösterdi. Bir kez daha doğrulanıyordu ki, bir kütüphaneci her zaman kütüphanecidir. Çok ağır işiten, fakat samimî bir emekli kütüphaneci olan Hakkı Bey, Karatay Han'ı ziyaretimde birden karşımda bitmiş, resmî rehberim olmayı gönüllü olarak üstlenmiş ve kendisinin söylediğine göre

sahip olduğu ve benim de sahip olduğundan kuşku duymadığım, malumatını bana aktarmaya çalışmıştı.

Bununla beraber Türkiye'de yaşadığım kütüphane hikâyelerinin en büyüğü 1995 Ağustosunda İstanbul'da düzenlenen 61. Uluslararası Kütüphaneciler Birliği Federasyonu'nun (IFLA) yıllık kongresiydi. Daha önce de bir benzeri görülmeyen IFLA kongresini enerjik kütüphaneci Altınay Serenikli organize etmişti. İstanbul Belediye Başkanı, UNESCO temsilcisi, IFLA başkanı ve final çiçeği olmak üzere Türkiye'nin ilk kültür bakanı, benim de çok sevdiğim bir hoca olan, nükteleriyle kalabalığı kırıp geçiren Talat Sait Halman'ın konuşmalarının yer aldığı açılış töreni, Taksim'deki Atatürk Kültür Merkezi'nde yapıldı. O akşam eski bir Osmanlı sarayı olan Çırağan Otel'de sultanlara lâyık bir resepsiyon verildi. Akşam eğlenceleri arasında Hilton'un aşağısındaki açık hava tiyatrosunda folklor gösterileri eşliğinde bir konser, peynirli sandöviç ve şimdiye kadar yediğim en lezzetli armuttan oluşan pakette piknik yemeği de vardı. Ertesi gün İstanbul'daki kütüphanelerden Topkapı Sarayı yazmalar koleksiyonuna, arkelojik buluntulara, Topkapı'daki II. Ahmet'in kütüphanesine bir tur düzenlendi ve Taksim Atatürk Kültür Merkezi'nde verilen bir klâsik müzik konseriyle de kongre sona erdi. Bütün bunlar belki senin için heyecan verici gelmez, fakat benim için muhteşemdi. Mini mini Altınay Hanım ilk konseri başlatmak için sahneye geldi ve kollarını genişçe açıp yalnız bir Türkten gelebilecek vatansever bir gurur ve misafirperverlik hisleriyle dolu, yankılı bir sesle "Ülkeme hoşgeldiniz!" deyince kalabalığın coşkusu zirveye çıktı.

Bir kez de yıllar önce ebedî âleme göçmüş kütüphaneciler dostu İbrahim Paşa ile bir görüşmem oldu. 1726'da yaptırdığı cami, kütüphane ve medreseden oluşan Nevşehir'deki külliyesinde dolaşırken hayalen onunla karşılaştım. Lady Mary,

sen muhtemelen onunla hayatta iken tanıştın. İbrahim Paşa hem Sultan III. Ahmet'in damadı hem de başveziriydi. Orta Anadolu'da Kapadokya'nın eteklerinde tamamıyla "yeni bir şehir" olarak Nevşehir'in yerleşimini plânlamıştı. Fransa ile ilişkileri aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşması için çaba gösteren aydın bir insandı. Topkapı Kütüphanesi ve Harem dairelerindeki muhteşem meyve odasının inşası için III. Ahmet'i teşvik eden de oydu. Ancak Yeniçerilerce katledilmek gibi hazin bir sonu olmuştu. Fakat o, Kapadokya bölgesinin sarı taşlarından yüksekçe bir yerde inşa edilmiş olan bu külliyede yaşamaktadır. Külliyenin, ortasında Atatürk büstü olan medresesi halk kütüphanesi olarak kullanılırken, kütüphane olarak inşa edilen yerin çorba lokantası olarak kullanılması oldukça gariptir. Halka hizmet düşüncesi hâlâ belirgin bir şekilde sürdürülmektedir.

Diğerlerinden belirgin bir şekilde farklı bir yeri olan diğer bir ziyaretim ise Akşehir'deki küçük Halk Kütüphanesi'ne olanıydı. Sıcak bir öğle sonrasında genç, güzel bir kütüphaneci, koltuğunun altına paket paket şeker dolu bir sepet sıkıştırmış, her okuyucunun yanına varıp okumalarına eşlik etmesi için bir tebessüm bir de şeker ikram ediyordu. Kütüphanecinin çocuklara bakışları kaçamak, fakat şeker kadar tatlı; basit, fakat saygıdeğer. Senin de hatırlayacağın üzere Türkiye'de hatta kütüphanelerde bile saygı ve sevgi, işleri nasıl yürüttüklerini gösteren bir misafirperverlik şeklidir.

Saygılarımla

Kadriye Branning

Gezici Kütüphane, Aksaray

TC.
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
İSTANBUL, ELEKTRİK, TRAMVAY VE
TÜNEL İŞLETMELERİ
Genel Müdürlüğü

1995
ÜCRETSİZ SÜRELİ
TOPLU TAŞIMA KARTI

20-26 Ağustos 1995 Tarihlerinde geçerlidir.

İSTANBUL 95 ifla MİSAFİR

IFLA Konferans Kartı, 1995

Üsküdar Mihrimah Çocuk Kütüphanesi

Şemsi Paşa Kütüphanesi, İstanbul
"Sizi Kütüphanede Bekliyorlar"

Sahaflar Eski Kitap Pazarı, İstanbul, 1980

Nevşehir, İbrahim Paşa Kütüphanesi

İshak Paşa Medresesi'nde İnegöl Halk Kütüphanesi (1482)

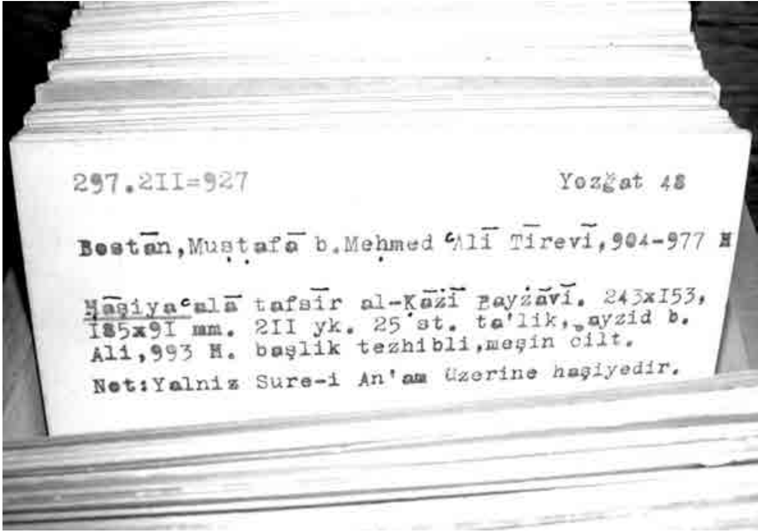
Topkapı, Sultan III. Ahmet Kütüphanesi

Amasya II. Beyazit Külliyesi Yazmalar Kartı Kataloğu

Manisa Ulu Cami medresesinde bir sınıf

Süleymaniye kütüphanesinde muhafaza edilen yazmalar kartı kataloğu, Istanbul Dünyanın en büyük yazma eserler koleksiyonu

Üsküdar Mihrimah Çocuk Kütüphanesi

16. MEKTUP:
BİR TEPSİ GAZİANTEP BAKLAVASI

Gülnihal Eke Hanımefendi'ye

Sevgili Lady Mary,

Harem kadınlarını ziyaretini anlattığın mektuplarında bize sadece kadınların karakterleriyle ilgili vukufiyetini ve günlük hayatla ilgili ayrıntıları vermekle kalmadın, meşhur Türk misafirperverliğini az da olsa görmemizi sağladın. Lady Mary, huzur içinde uyuyabilirsin, çünkü Türk evlerinde seni nasıl ağırlamışlarsa hâlâ hiçbir şey değişmemiştir. Türkiye'yi sultanlar yönetmiyor ve Pera'daki pencerenden gördüğün bulutları şimdi gökdelenler deldi, fakat cana yakın Türk misafirperverliği tertemiz ve pırıl pırıl durmaktadır.

Türk misafirperverliği dünyaca meşhurdur ve her türlü övgüyü hak etmektedir. Uzunca bir zaman bu ülkenin neden dünyanın en misafirperver ülkesi olduğunu anlamaya çalıştım ve çeşitli sebepleri olduğuna inanıyorum. İlki muhtemelen konar göçer asıllarıyla ilgilidir ve bu nedenle seyyahlar için tabiî bir empati duymaktadırlar. Selçuklu sultanları seyahat eden tüccarların kalacağı üç günlük barınma ve yeme içme gereksinimlerinin devletçe karşılandığı kervansaraylar sistemini kurmuşlardır. Osmanlılar bütün ihtiyaç sahiplerine yemek dağıtan zengin aşhane programlarıyla bu geleneği zenginleştirerek sürdürmüşlerdir. Denizde gemicilerin söylenmeyen ipi gibi bir seyyahla her

zaman ilgilenilir ve seyyah asla potansiyel bir tehlike içerisinde olmaz.

İkinci sebep de muhtemelen İslamî kültürden gelmektedir. Misafirperverlik dünya üzerindeki bütün Müslümanların ortak karakteridir. İlkesel olarak her Müslüman Allah'a kulluklarının bir göstergesi olmak üzere başkalarının gereksinimlerini yerine getirmeyi bir görev kabul eder. Bu, iyiliği emretme kötülükten nehyetme şeklinde ifade edilen Müslümanların hayatlarının altın kurallarının bir parçasıdır. Çünkü Türkler için Allah'a hizmet, misafir edecekleri insanların kalpleriyle birlikte atan bir misafirperverlik şeklini almıştır. Bu sade anlayışın, ortak yaşama şeklinin temeli olmasındandır ki bütün Türkler her şeylerini birbirleriyle paylaşırlar, birbirlerine rehberlik ve koruyuculuk ederler. Onlar evlerine gelenlerin "Tanrı misafiri" olduğuna, Tanrı'nın gönderdiği bir armağan olduğuna inanırlar. Sonuç olarak seyyahlara, yolculara kapılarını açarlar ve karşılığında hiçbir şey istemezler. Hükmü verecek olan, cömertlikleriyle ev sahiplerini değerlendirecek olan misafirlerdir. Ahilik teşkilatının mensupları tarafından misafir edilen meşhur dünya seyyahı İbni Batuta'nın 1330'da yazdığına göre: "Yabancıları bu denli büyük bir istek ve şevkle karşılayan, başkalarını hoşnut etmeye, yiyecek içecek sunmaya çalışan genç insanları Anadolu'dan başka dünyanın hiçbir yerinde görmeniz mümkün değildir."

Sonuncu sebep muhtemelen İslamın kuralları üzerinde şekillenen, çok veciz bir Türkçe ile sık sık kullanılan bir atasözü şeklinde özetlenen "Ne verirsen elinle o gider seninle" sözünde anlatılan anlamdır. İtici güç ne olursa olsun Türk misafirperverliği sıcaktır ve çokça yapılan iltifatlar, verilen hediyeler, yiyecekler, sevgi, kibarlık, hepsi büyük bir nezaketle sergilenen farklılık, sevgi ve kalbî samimiyetleri karşı konulmazdır. Bu candan davranışlar sizi derhal rahatlatır. Lady Mary, mektuplarını okuduğumda

da bu zarif davranışlara muhatap olduğunu anlıyorum ve bunlar muhtemelen mektuplarındaki yorumlarının cömert havasının oluşmasında da etkili olmuştur. Bir yabancı olarak orada hiç tedirgin değildin, rahattın ve kültürler arası yüzleşmelerin, üzerinden sel gibi akmasına izin verdin.

Ben Türkiye'deyken günde en az bir kez bu misafirperverliği en üst seviyesiyle idrak ettim. Bu o kadar farklı bir iltifat olabilir ki bunun bir misafirperverlik gösterisi olduğunu bilemeyebilirsiniz ya da o kadar karmaşık olabilir ki, duygusal boyutlarıyla sizi şaşkına çevirir. Anadolu "Anne güneşin ülkesi" demek ve öyle anlaşılıyor ki, her bir Türk bu anne güneşin ışığıyla beslenmekte, sonra da onu bütün dünyaya yansıtmaktadır. Her misafir payına düşeni alır, fakat ben de senin gibi pek çok turistten farklı olarak daha derin bir şekilde bunu yaşadım. Türk misafirperverliği sadece yabancılara gösterilmez, kendi aralarında birbirlerine gösterdikleri tabiî bir yaşam biçimidir. "Buyurun!" sözü bütün sadeliği içinde çok geniş anlamları olan harikulâde bir söz; her duruma uyar; "Buyurun!" demenin en etkili şekli de her zaman mütebessim bir şekilde hediye takdim edercesine uzatılmış bir el hareketiyle birlikte olandır.

Beni içlerine kabul eden ailemin misafirperverliğinden daha önce söz etmiştim. Günlük hayatta da her gün caddelerde altın bir tabakta sunulan bir fincan kahve, derhal önünüzde açılan bir kapı, en yaygın olarak da bir bardak çay ikramıyla bu misafirperverliği mütevazı bir şekilde yaşarsınız. Bunlar için bir ücret teklif ederseniz adeta kahrolurlar ve bu teklifi hiçbir zaman özellikle bir erkeğe yapmamalısınız; bunu yaparsanız erkek onurunu ve Türk ev sahipliği şerefini fevkalâde aşağılamış olursunuz.

Türk misafirperverliği yiyecek ve çay merkezlidir. Size sunulan her şeyi kabul etmelisiniz, çünkü kabul edinceye kadar sizi rahat bırakmayacaklardır. Bizim kültürümüzde birine, bir şey arzu edip etmediğini sorarsınız; verdiği evet ya da hayır cevabı son

söz olur. Oysa burada öyle değil, soru en az üç kez tekrar edilir, çünkü Türkler, "evet" demekten utandığınızı ya da çekindiğinizi düşünürler. Lady Mary, elli tabak yemekten söz ediyordun ve ben bir misafir için her zaman bahçeden taze taze koparılmış meyvelerden, el yapımı kebaplardan, mantı ve iç köftelerden oluşan cömertçe sunulan sofraların şahidiyim. Bir keresinde akşam yemeği tatlısı olarak Gaziantep'ten Kayseri'ye 150 km'lik bir yoldan özel bir kurye ile koca bir tepsi dünyaca meşhur şam fıstıklı Antep baklavası gelmişti.

Türklerin misafirperverliklerinin en basit şekli lâle şeklini andıran bardaklarla sundukları yakut kırmızılığında sıcak çaydır. Her yudumda bu halkın tatlılığını ve sıcaklığını koklarsınız. Her yudum daha büyük getirisi olan bir yatırım jestidir. Yudumlar her şeyi bir otel kaydının kontrol edilme hızından, bir parkta yeşillikten keyif alma yavaşlığına indirir.

Çay teklifleri gittiğiniz her yerde, alışveriş yaptığınız işyerinde, bir dostun evine çat kapı yaptığınız ziyarette (en az üç bardak çay içmeniz önerilir) baş ağrınız için sadece bir aspirin almaya gittiğiniz eczanede, fotoğraf stüdyolarında ve elbette muhtelif zamanlar halı satın almak için yaptığınız uzun görüşmelerde. Çay ikramı, yapılacak bir iş ve görüşme için bir ön protokol gibidir. Çayı karıştırırken kaşığın bardak kenarına her dokunuşunda bir dostluk başlar ve derinleşir.

Misafirperverlik gösterisinin en mükellef şekli sizi rahat ettirmek için bir Türk evinde en az üç kuşakla birlikte bütün aile ve konu komşunun da katıldığı ortamlarda misafir edilmenizdir. Evdeki en güzel yatak size verilir, tüm programlar size uydurulur ve sizinle ilgilenmek için sanki dünyada yapacak bir işleri yokmuş gibi hareket ederler. Ayakkabınızı nasıl bağladığınız, yemeklerde tuz kullanıp kullanmadığınız gibi sizinle ilgili her şeyi merak ederler ve sizinle ilgili her şeyinizin kılı kırk yararcasına incelenmesine hazır olmalısınız. Bir keresinde New York'tan bir

dostumun İzmir'deki ailesinin evine misafir oldum. Ev sahibesinin, rahatım için durmaksızın gösterdiği acele ve telaşla hiçbir şey ihmal edilmemişti. Balkonda akşam yemeği yerken korkuluklara eğilmiştim, geri çekilirken her nasılsa parmaklıklara yapışmışım; mümkün olduğu kadar durumumu gizlemeye çalıştım ve nihayet tabakların değiştirilmesi sırasında kendimi kurtarmayı başardım. Elbisemin bir tarafı tamamen beyaza boyanmıştı. O akşam geç vakitte yatağa gitmeden önce yatak odamın penceresini açmaya çalıştım, fakat nafile; çünkü oldukça fazla sıkılmıştı. Tekrar tekrar denedim; ellerime dikkat ettim, onlar da beyaza boyanmıştı. O zaman anladım. Bu henüz kurumamış boyalar gösteriyordu ki telefon konuşmasından iki gün önce benim ziyaretime hazırlık olmak üzere geldiğim günün sabahına kadar bütün binayı boyamışlardı.

Kayseri'deki ailemi ziyaretim sırasında akşam yemeği sonrasında benimle tanışmak, konuşmak, çay içmek, meyve, fındık fıstık yemek ve serin akşamın keyfini çıkarmak için bir sürü konu komşu davet edilmişti. Bu insanların hepsi bana hoşgeldin demek için gelmişti ve Lady Mary kendimi biraz senin kocan gibi, elçilerin sadakatlerini kabul eden bir sultan gibi hissettim. Akşamın sonuna doğru Muzaffer adındaki misafir yere oturunca herkes sustu. Anlayabilmem için yavaşça ve sakin bir şekilde konuşmaya başladı: "Kadriye hanım, bize ziyarete gelmenizden dolayı size teşekkür ederiz; hepimiz sizinle tanıştığımıza sevindik. Seneye yine bekleriz, fakat bu sefer kocanızı da getirmenizi istiyoruz. Yolculuğunuzun sağ salim geçmesini ümit ederiz. Tanrı sizi korusun." Sonra herkes ayağa kalktı, beni öptüler ve ayrıldılar. Sultan Ahmet'in sarayındaki hiçbir elçi bu denli lütuflara mazhar ve bu denli üstün olmamıştır.

Türkler dışarda iken de evlerinde imiş gibi davranırlar. Bir keresinde Afyon'da bir lokantada 20 kişilik, aile kutlaması için bir araya gelmiş bir topluluk vardı. Beni görünce akşamı

onlarla geçirmem için davet ettiler. İşyerlerinde ve bürolarda da aynı onurlu misafir muamelesini görürsünüz. İşyerleri evlerin uzantısından başka bir şey değildir; ustalıklı hayat biçiminin kurallarının orada da geçerli olduğunu görürsünüz. Bir han ziyaretim sırasında nasıl Ezinepazarı belediye başkanının belediyesine davet edildiğimden söz etmiştim. Avluya tepeden bakan betonarme belediye binasına vardığımda başkanın yardımcısının eşliğinde ikinci kattaki çalışma odasına merdivenlerden çıkarken duvarlarda Osmanlı ve Selçuklu sultanlarının çerçevelenmiş portrelerinin asılı olduğunu görmüştüm. Koridorda "şehit köşesi" adı verilen camekanlı bir teşhir bölümünün önünde biraz durduk. Büyük altın renkli bir Atatürk büstüyle birlikte bir süre önce teröristler tarafından öldürülmüş askerlerin siyah beyaz resimleri ve içinde kırmızı plastik çiçekler olan büyük bir vazo vardı. Washington'daki Vietnam abidesi kadar dokunaklı bir sadeliği vardı. Başkanın odasına girince Batı'da bizim bildiklerimize benzemeyen bir işyeriyle karşılaştım. Üzerinde kayıt defteri, kalemlik, telefon, başkanın adının ve ünvanının yer aldığı büyük altın bir plaket, günlük gazeteler ve bir ayaklık üzerinde üç Türk bayrağının bulunduğu herhangi bir Fransız başkanının odasında bulunabilecek masalardan çok daha büyük bir masa vardı. Dahası da vardı. İki kanepe, altı koltuk, kristal kesim kül tablaları, düz ekran büyük bir televizyon, kitap rafları, bilgisayar, sekiz sandalyeli bir yemek masası, üç boyutlu Atatürk portresi, çerçevelenmiş manzara resimleri, çiçek vazoları ve içlerinde ötücü sarı kanaryaların bulunduğu üç kafes. Lady Mary, seni temin ederim harem ziyaretlerinde sana gösterilenden daha büyük bir ihtişamla buyur edildim. Başkan üç saat boyunca süren neşeli bir sohbete başladı. Masanın üzerinde ve raflarda kâğıtlarını bulabilmek için deli gibi çabalıyor, dosyaları ve çekmeceleri hızla çekip itiyordu. Yardımcısını çağırdı ve ürün raporları, mahallî istatistikler, hana dair makalelerden oluşan bir tomar belgeyi

eline vererek bunlardan benim için birer fotokopi hazırlamasını söyledi. Masasının üzerindeki uzaktan kumandayla odanın havasını serinletmek için duvardaki büyük bir klimayı çalıştırdı. Çay, maden suyu, soda geldi; hepsi de benim içindi. Sonra Başkan bir Türk kahvesi ikram etti. Birkaç hafta önce Han'ın avlusunda gerçekleştirilen sünnet düğününün DVD kaydına baktık; tekrar yardımcısını çağırıp bundan da benim için bir kopya çıkarmasını söyledi. Gözüm kitaplık rafındaki modern bir İznik çinisine takılmıştı; başkanın portresi ve arka plânında da Han vardı. Böyle değerli bir hazineyi nereden alabileceğimi sorma cesareti gösterdim. Emre âmâde başkan yardımcısı, şimşek gibi yine yanımıza geldi. Başkan, az önce sorduğum İznik tabağını benim için paketlemesini söyledi. Ben çalışma saatlerim içinde beklenmeyen ziyaretçiler için sıkıştıra sıkıştıra ancak 10 dakikalık bir zaman ayırabilirim; oysa burada bir belediye başkanı her türlü içecekle birlikte beni üç saat ağırladıktan başka pek çok döküman ve hediyeler de hazırlamıştı.

Seyahat, Türklerin misafirperverliklerindeki yaratıcılıklarını göstermeleri için sayısız fırsat demek. Yolcuların otobüsteki bagajları bir yabancı bayana öncelik vererek düzenlenir ve şoförün arkasındaki herkesin imrendiği bir numaralı koltuk ayrılır. Otele yerleşeceğiniz zaman da herkes sizi saygıyla selamlar ve görevli elemanlar valizlerinizi odanıza taşır. Van Akdamar adasına olan rehberli gezimizde botun kaptanı benimle şahsen ilgilenmişti. Amasya'da bir adam bana Ezinepazarı'na gitmek için yanlış yerde dolmuş beklediğimi söyledi (nereye gitmek istediğimi nerden biliyorsa) ve elimden tutup yarım kilometrelik bir mesafede olan doğru yere kadar bana eşlik etti. Ne yazık ki uzun bir süre önce vefat etmiş olan Antalya'daki Çatı Restorant'ın sahibi yan taraftaki masada oturmakta olan kabadayı tipler adına benden özür dilemek için dondurma ve nane likörü göndermişti. Restoranlarda şarkı söyleyen kadın şarkıcılar her masanın çevresinde

dolaşmayı ve onları selamlamayı fırsat bilirler; adımı öğrenip program sırasında masanın yanında durarak kendimi özel hissetmem için adımla bana selam verirler. Küçük köylerde pilav yiyebileceğiniz yerler vardır; sipariş etmediğiniz hâlde önünüze yemek gelir; çünkü bir yabancının, mütevazı müesseselerini ziyaret etmesinden heyecan duymuşlardır. Beyşehir'de Kubadabad Harabeleri'ne gitmek için tuttuğum taksici göl çevresinde bol miktarda bulunan elma, armut, şeftali, erik, kiraz, dut gibi meyvelerin her birinden bana toplamak için beş dakikada bir durmuştu. O akşam üzeri de gölün üzerinde güneşin batışını izlemek ve aileleriyle birlikte çay içmek için göl kenarındaki parka davet etmişti.

En büyük misafirperverlik gösterilerinin bir kısmı, şehirlerinin tarihi zenginliklerini yabancılara göstermekten saf bir gurur duyan Türklerden gelir. Bu, "Ne mutlu Türküm" demenin farklı bir yoludur. Edirne'de Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı arkasında atölyesi olan adam tarihleriyle gurur duyduğu için Han'ı gezmemde özel rehberim oldu. Aynı gururla Gevaş Selçuklu mezarlığında elinde teneke olan iki büklüm yaşlı bir adam "Karakoyunlu hanımefendisi" Halime Hatun'un türbesini gördüğümden emin olmak için ayaklarını sürüyerek benimle birlikte geldi. Aynı gururu Niksar'da Ulu Camii ziyaretimde caminin imamında da gördüm. Kaleye kadar bana rehberlik etti ve bütün öğleden sonrasını bana ayırdı. Çünkü hiç bir yabancı, şimdiye kadar camisini ziyarete gelmemişti ve başka bir ihtiyacım olduğunda da her zaman ona güvenebilirdim.

Kayseri'de Gevher Nesibe Medresesi'nin müdürü de aynı gururla iki saat benim özel rehberliğimi üstlenmiş, ziyaretçi defterini imzalatmıştı. Hortu Köyü'nün tozlu meydanında fıkra kahramanı Nasreddin Hoca'nın doğum yeri olduğu için onun anısına yapılan küçük heykelin önünde rahatça oturmakta olan ve daha iyi bir fotograf çekebilmem için oradan kalkarak rahatını

bozan yaşlı adamda da aynı gurur vardı; Birgi'deki Selçuklu Camiinin şimdiye kadar gördüğüm en büyük demir anahtar olan anahtarını çıkararak caminin orjinal ağaç oymalarını ve minberini görebilmem için kapıyı açan, caminin karşısındaki bakkal dükkânının sahibinde de aynı gururu gördüm. Bir öğleden sonra Sivas'ta Şeyh Hasan Türbesi'ni görmek için taksi tuttum; daha sonra taksici bana biraz çekinerek "Çok seveceğim bir yer bildiğini", oraya götürmesini isteyip istemediğimi sordu. İnsan genellikle bu tür teklifler karşısında tedbiri elden bırakmamalıdır, fakat burası Türkiye olduğu için herhangi bir endişem yoktu. Sonra beni belirgin olarak "L" şeklinde olması dolayısıyla bu adı alan köprüye götürdü. Bu köprü bölgedeki hemen her şeyi yerle bir eden 1939 ve 1942 yıllarında meydana gelen büyük depremlere inat Kızılırmak üzerinde sağlam bir şekilde hâlâ durmaktadır. Türkiye'deki Selçuklu köprülerinin en güzellerinden birini keşfetmemi sağlayan kibarlığın ve bütün kibarlıkların bir özeti olmak üzere günbatımı sırasında çektiğim köprü fotoğrafı bugün hâlâ masamın üzerinde durmaktadır.

Lady Mary, en büyük korkularımdan biri Türk misafirperverliğinin kaybolmasıdır. Günümüzde yabancıların Türkiye'ye akınlarının Türklerin bitmez tükenmez sabırlarını aşındıracağından ve genellikle onlara saygı göstermeyen, ülkelerine ve evlerine gelen insanları Tanrı misafiri olarak kabul eden Türklerin duygularını ortadan kaldıracağından endişe ediyorum. Fakat İbni Batuta'nın sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla 1330 yıllarında ziyaretçilere gösterilen misafirperverliğin aynıyla devam etmesi, 1718'de senin İstanbul'daki tecrübelerin, endişelerimin yersiz olduğunun delilidir. İhtiyacım olan tek şey Türkiye'de gösterilen misafirperverliklerden birkaçını hatırlamaktır. Ziyaretimden kısa süre önce boyanmış odalar, Gaziantep'ten gönderilen tepsi baklava korkularımı gidermek için yeterlidir.

Saygılarımla

Katharine Branning

Şerefime gönderilen Gaziantep Tepsi baklavası

Gevaş, Halime Hatun Kümbeti

Çay için toplanan komşular, Kayseri

Eğri Köprü, Sivas

17. MEKTUP:
MİNDERLER VE KEKLER

Sevgili Lady Mary,

Seyahat yazılarımın her birinde "Sıradışı" başlıklı özel bir bölüm açarım. Bu sayfalarda seyahatim sırasında tam anlamıyla şaşırtıcı, sıradışı her şeyi kaydederim. Bunlar seyahatim sırasında yalnızca hayretimi mucip bir mimari, sanatsal, tabiî harikulâdelikler değil, tarihî ve coğrafî yerler olduğu gibi insan jest ve mimikleridir de. Sen de biliyorsun ki Türkler yalnızca dünyanın en misafirperver insanları olmakla yetinmezler, aynı zamanda size insan zerafetinin inanılmaz ve şaşırtıcı hareketlerini sunarak çok önemli hayırseverlik duygusunun ilerisine ve üstüne çıkmaya çalışırlar.

Bu hareketlerin büyük bir kısmı tabiî insan zerafeti ve incelik duygusuna uygundur. Bunlar, teklif edilen bir bardak çay, uzatılmış bir el, sıcak bir tebessümle birlikte söylenen "Buyurun!"; elinize dökülen kolonya gibi çok basit hareketler ya da bir şiir ithaf edilmesi, bir tepsi Antep baklavası ikram edilmesi gibi gösterişli hareketler de olabilmektedir. Sizi en fazla şaşırtan şey ise hep beklenmedik zamanlarda çıkıp gelmeleri ve yapmacık olmayan bir samimiyet, bir nezaket göstermeleridir. Onlarla çok kolay, açık ve tabiî bir dostluk kurulabilir; zira açıklık, sadelik ve tabiîliğin yaşam tarzları olduğu anlaşılmaktadır. Bunların Türk halkının gerçek insanî tarafını gösteren semboller olduğuna artık iyice inanmaya başladım. Bu insanlar sanki gökten yeryüzüne

inmiş meleklerdir; her zaman sizi ararlar ve gününüzün daha güzel ve anlamlı geçmesi için yardım ederler.

Lady Mary, bu jestleri sana nasıl anlatabilirim? Pek çoğu yolculuğum esnasında karşılaştığım hareketlerdir ve sen tek başına bir Türkle karşılaşacak kadar yalnız kalmadığın için tabiatıyla bu ülke insanının en zengin hazinelerinden bir kısmını keşfetme şansını hiç elde edemediğini düşünüyorum. Anlatacağım olaylar senin için fevkalâde olmayabilir, fakat gerçekte yaşadığım şehir çevresinde her şey Türkiye'de olduğu gibi göz önünde değildir; burada herkes çevresine dokunulmazlık ve gizlilik duvarları örmüştür. Seyahatim sırasında yaşadığım sıradışı hareketlerin çoğu, gösterilen sınırsız saygı, tatlı iltifatlar, mütevazı hareketler ya da pek çok hediye takdimi gibi hareketlerdir.

Daha önce de dediğim gibi Türkler fevkalâde kibar insanlardır ve "Buyurun!" diyerek size her zaman çay ikram ederler ya da gün boyu karşılaştıkları insanlarla güzel sözler söyleyerek selamlaşırlar. Hatta mektuplarını imzalama şekilleri bile kibarlığa ne kadar önem verdiklerini gösterir. "Saygılarımla" diye basmakalıp selamlama gösterisi yerine "Saygı ve sevgi ile…" derler. Bir şey yapmak için "İzin verir misiniz?" diyerek her zaman onların önüne geçebilirsiniz. Güvenliğim ya da huzurumu tehdit eden talihsiz bir davranış olduğunda bunu defetmenin en kestirme yolunun nefesi burnunuzdan alıyormuş gibi solumanız ya da "Ayıp!" demek olduğunu keşfettim. Türklerin kendine güvenlerini kaybetmelerine neden olan ve hakaret olarak algılanan bu davranış sonunda, sıkıntı kaynağı derhal ortadan kaybolmaktadır. 30 yıl boyunca yaptığım seyahatlerde yalnızca iki defa saygısız ve aksi konuşmalara muhatap oldum; bu konuşmalar da doğrudan bana yönelik değil, talihsiz politikacılarımıza yönelikti.

Türklerin bana karşı o kadar kibar olmalarının nedeninin benim onlara karşı saygılı olmaya çalışmam, uygun giyinmem, onların edeb anlayışları çerçevesinde hareket etmem ve hepsinden

öte onların dilini konuşmam olduğu bana defalarca söylenmiştir. Bu muhtemelen doğrudur, fakat onlar bütün yabancılara saygı duymaktadırlar; bunu yabancılara gösteriş olsun diye de yapmazlar; birbirlerine karşı da oldukça kibar ve hürmetkârdırlar. Cahil köylüler ve dilenciler de büyük saygı görürler. Türkiye'ye ilk seyahatimde ıssız bir sokakta yürüyordum, kör bir adam bana doğru geldi ve kenarları kırılmış, soluk bir kartpostal uzattı. İlkin ne yapmak istediğini anlamadım; fakat sonunda bir lira karşılığında kartpostaldaki kedi yavrusunu göstermek istediğini anladım. Gördüğünüz gibi o böylece bir dilenci olmuyor, hizmet satan biri oluyordu. Yakın bir yerde, ayakta oyalanmakta olan bir adam, kör adamın yanına gelip "Amca onu rahat bırak, o bir yabancı, seni anlamaz." dedi ve kolundan tutup yanımdan uzaklaştırırken eline de bir lira sıkıştırıverdi. Böylece ben rahatsız edilmeyecektim, amcanın onuru da korunmuş olacaktı. Adam bana Türklerin sadaka isteme ve sadaka verme davranışları konusunda bir ders vermiş olduğunun farkında olmalıydı. Konya'da yaşadığım bir olay da aynı şefkat duygusunu yansıtıyordu. İlaç almak için eczaneye gitmiştim; çıkar çıkmaz biraz dinlenmek ve hapımı almak için yakındaki çay bahçesine oturmuştum. Eczaneden çıktığımı, hapımı açmaya uğraştığımı gören keskin gözlü garson kendimi iyi hissetmediğimi de anlamıştı. Daha bir çay söylememiştim ki masama dilenci bir kadın oturup benden para istemeye çalıştı. Hemen garson gelerek kadına müdahale etti ve "Lütfen teyze onu yalnız bırak, kendini iyi hissetmiyor." diyerek kolundan tutup başka bir masaya oturtarak bir bardak da su verdi. Ne oradan uzaklaştırmaya ne de başından savmaya çalışmıştı. Hürmet göstermiş, üçümüzün haysiyet ve şerefini de korumuştu. Çayımı içip ücretini ödeyeceğim sırada garson, işyerinde yaşanılan münasebetsizlikten dolayı bir özür olarak çay parasını almazsa sevineceğini söyledi. Bir başka ilginç tecrübe de Eğirdir'de bir köylü ile yaşadığım olaydı. Bir Pazar sabahı ilçenin

çevresindeki meşhur Selçuklu âbidelerini hayran hayran gezerken birden bir adamın beni takip ettiğini farkettim; her hareketimi gözlüyordu o kadar. Yine bu sabah modern çağa bir sıçrayış yapmaya karar verdim ve ilk kez dijital kameramdaki fotoğrafları belleğe aktarmak istedim. Yeni bir kameraydı, nasıl yapacağım konusunda hiçbir bilgim yoktu; böyle küçük bir ilçede bu denli önemli bir işi bir fotoğrafçıya yaptırtmak canımı sıkıyordu. Çünkü kameramda bütün bir yaz yapmış olduğum araştırmaların fotoğrafları vardı ve transfer sırasında onları kaybetmek büyük bir felaket olacaktı. Fotoğrafçı benim yapılacak işlem konusundaki endişelerimi derhal fark edip güven sağlamak, beni rahatlatmak için elinden geleni yaptı. Arka taraftan baş örtülü teknik personeli olan bir bayanı getirerek onun da benim gibi bu işlerde ehliyetli olduğunu söyledi. Teknik eleman, değerli belleğimi alıp arka tarafa geçince işyeri sahibi endişelerimi gidermek için bir sandalye getirdi, çay söyledi, bölgenin fotoğraf albümünü göstererek hatıra olmak üzere bu güzel göl çevresinin fotoğraf setini önerdi. Tam rahatlamaya başlamıştım ki kapıdan sabahleyin beni takip eden adam girdi ve yanımdaki sandalyeye oturup gelişigüzel lakırdı etmeye başladı. O zaman bir kuyruk gibi peşimden gelen bu adamın bir mecnun olduğunu anladım. Onun peşinden de bir başka adam girdi ve fotoğrafçıya beni takip ettiğini fark ettiği için bütün gün gözünün bu adam üstünde olduğunu söyledi. Ben ise bütün bu zaman zarfında ikinci bir çift gözün beni takip ettiğini fark etmemiştim. Bir yardımsever, benden habersiz benim güvenliğimi üstlenmişti. Fotoğrafçı derhal duruma el koydu, adamı dışarı çıkardı ve dükkânın karşısındaki çınar ağacının altına oturtarak bir de çay götürdü. Güvenliğimden sorumlu melek de adamın yanına gitti ve eğilerek "Bu yabancı hanımefendiyi yalnız bırakmanın" çok iyi olacağını söyledi. Belleğimi ve Cd kopyasını mütebessim bayandan alıncaya kadar da meleğim benimle kaldı; artık bir izlenme korkusu olmaksızın ve

mecnun adamın, yaptığı uygunsuzlukla ilgili en ufak bir fikrinin olmadığını bilerek dükkândan ayrıldım.

Suçu işleyen ben olduğum açıkça belli olduğu zaman karşılaştığım otoriteler de muteber ve saygıdeğer olduklarını her zaman göstermişlerdir. Bir keresinde Anadolu yollarında giderken bayan arkadaşım bir yokuşta Türklerin çok sık yaptığı bir hatayı tekrarladı. Özel araçta şoförün yanındaki koltukta oturmak beni hep rahatsız eder, fakat arka koltukların değeri inkâr edilemez. Arkadaşımın yaptığı hatalı sollama dolayısıyla tepenin arka tarafında avlarını beklemekte olan polisler tarafından durdurulduk. Gözünde kendisini haşin gösteren gözlükler ve belindeki keyif kaçıran silahıyla bir polis memuru bize doğru geliyordu. Cama yaklaştı, arabanın içerisini dikkatli bir şekilde süzdükten sonra boğuk bir sesle ehliyet ve ruhsat isteyip kendisine verilen evrakı büyük bir ciddiyetle inceledi. Korkudan neredeyse arkadaşımın ödünün patlayacak gibi olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim; fakat ben durumdan gizli bir memnuniyet duymuştum, çünkü yaptığı tehlikeli hareketlerden dolayı nihayet cezalandırılacaktı. Ancak ben onun bir Türk hapishanesine atıldığını San Fransisko'daki aziz annesine nasıl söyleyeceğim konusunda endişe etmeye başlamıştım. Evrakı arkadaşıma iade eden polis ona doğru eğilip yavaşça ve üstüne basa basa, "Bunu sakın bir daha yapma, sakın, anlıyor musun?" dedi. Sonra döndü ve gidebileceğimizi işaret etti. Saygı çerçevesinde yapılan bu haşin, fakat asil azarlamadan herkes payına düşeni almıştı ve arkadaşım bir daha asla aynı hatayı yapmadı. Ben de masum bir şekilde askerî üs çevresinde fotoğraflar çekerken yakalanınca gerek arabama binen askerlerden gerekse istasyondaki askerlerden, sonradan masumane bir eğlenceye dönüştürdüklerini görmekten başka, saygılı davranışlar dışında bir şeye tanık olmadım.

Tuhaf olan şey ise bir Türk sizinle oyun oynuyorsa sizin de onun oyunuyla ve onunla oynamanızdan hoşlanmaması ve

diğerlerinin kendisine karşı kibarlık gösterilerini kabul etmekte zorlanmasıdır. Bir sene bir bayan arkadaşımla Antalya'da kaldığımız otelin yöneticisine yıllarca bize gösterdiği pek çok nazik davranışına bir teşekkür olmak üzere bir hediye götürmeye karar verdik. New York'tan ayrılmadan önce hediye olarak büyük bir özenle bir kalem seti aldık ve Antalya'ya geldiğimizde ona görünmeden hediyeyi bir kartla birlikte masasına koyduk. Beş dakika sonra kapımız vuruldu, oda görevlisi hediyemizi iade etmek için gelmişti. Çok kırıldık ve neden iade edildiğini anlayamadık. Akşam yemeği için çıktık. Döndüğümüzde odamızdaki havluların yenileriyle değiştirilmiş, yatakların düzeltilmiş, banyoya parfümler konmuş; yeni pamuklu bornozlar, vazolara çiçekler, bir büyük sepet meyve ve iade edilen hediyemiz için teşekkür bildiren bir kart konmuş olduğunu gördük. Bizim alaturka saygı gösterimiz muhtemelen onu rahatsız etmiş, fakat aynı zamanda düşüncemizi takdir ettiğinden tipik bir Türk usulü olan, misliyle mukabelede bulunmuştu.

* * *

Çiçek, tatlı, açıktan ve tamamıyla samimi bir şekilde yapılan iltifatlar Türklerin kibarlık gösterilerinin bir başka şeklidir. Kendilerini ifade etmekten asla çekinmezler ve duygularını ifade etmekte genellikle çok açık sözlü olabilmektedirler. Bu denli bir açık sözlülük Batı kültüründe çok nadir görülür. Lady Mary, arkadaşın Fatma Hanım'ın size yaptığı çok etkileyici iltifatlarından söz ederek şöyle diyorsun: "Onun yüzünün Londra ve Paris'te ne büyük bir yankı yapacağını söylediğimde çok tatlı bir şekilde 'Size inanmıyorum, şayet güzelliğe ülkenizde söylediğiniz gibi kıymet veriyor olsalardı sizin oradan ayrılmanıza dayanamazlardı' diye karşılık vermişti."

Bunların bir kısmı gerçekten nefes kesen iltifatlar. Güllerle birlikte yapılanlar ya da arzulu âşıkların iltifatları her zaman

gurur okşayıcıdır. Tıpkı Fatma Hanım'ın sana yaptığı iltifatlar gibi kadınların bana olan iltifatlarının daha çok hoşuma gitmesi oldukça garip. Bir keresinde Kayseri'de bir markette bir şeyler seçmek ve yolculuklarım sırasında benim için ilginç bir vakit geçirme şekli olan satılık ürünleri seyretmek için avare avare dolaşıyordum. İzlenmekte olduğumu farkettim, göz ucuyla baktığımda gözetleyicimin market çalışanlarından genç bir bayan olduğunu gördüm. New York'ta da bu tür küçük marketlerde ve eczanelerde gözetlenmeniz çok normaldir, fakat bu aynı zamanda, güvenlik görevlisinin sizin potansiyel bir hırsız olmanızdan şüphelendiği anlamı taşır. Ancak bu genç bayanın davranışları farklıydı ve her koridor dönüşümde gittikçe bana doğru yaklaşıyordu. Nihayet yanıma gelip kocaman gülümseyerek elimden tuttu ve meyve sergisine götürdü. Şeftalilerini gösterip "çok taze" diyerek onlardan almam için teşvik ediyordu. Sonra tıpkı bir çocuğun övünerek oyuncaklarını göstermesi gibi beni raf raf dolaştırarak ürünlerini gösterdi. Sonra bana dönüp, "Ne kadar güzel gözleriniz var! Lütfen yine gel, arkadaş olabiliriz." dedi. Evet sen ve Fatma Hanım gibi biz de dost olabilirdik, çünkü tıpkı bir Akçaabat lokantasında karşılaştığım 12 yaşlarındaki küçük Sevda gibi, neşe dolu kızlara karşı koymak mümkün değil. Eleman azlığında babasına yardımcı olduğu bir akşam dört yıldızlı lokantada çalışan bir baş garson edasıyla masamızda tam bir profesyonel gibi bekledi. Kayseri'deki markette çalışan kızın sergilediği aynı davranışları o da sergiledi. Birkaç saniyeliğine de olsa yanımdan ayrılmıyordu. Dinlenme odasına gittiğimde de koşarak benimle birlikte geldi; benim için musluğu açtı, havlu getirdi, kapıyı açtı; sonra masada tuzluğu önüme koyma, bardağıma su doldurma, her değişmemde peçetemi katlama gibi işleri yapmak için etrafımda dolaşıp durdu. Türk dostuma onun niçin böyle hizmete âmâde olduğunu sorunca güldü ve "Sizi seviyor; bana sizi çok sevdiğini, kendisininki gibi büyük gözlerinizin

olduğunu söyledi." dedi. Ve elbette ayrılma vakti geldiğinde beni yolcu etmeye geldi, el salladı ve kapıya vardığımda bütün lokantanın duyacağı şekilde "Seni çok seviyorum!" diye bağırdı.

* * *

Lady Mary, daha önce de söylediğim gibi Türkiye bir kısmı nefes kesecek kadar büyük olan zarif jestler ülkesidir. En sevdiğim zarif Türk jesti "perili el" adını verdiğim jesttir. Eğer bir Türk yardım etmek için elini uzatmışsa yardım etmeyi başarır. Bu uçuşan eller kendine engel olamaz. Sanki bir perinin sihirli deyneğinin sallanması gibi bir Türkün perili eli de ihtiyaç duyulan yere hemen ulaşır. Bir keresinde Tokat terminalinde gece geç vakitte inmiştim; askerlerin izine dönüş günleri imiş ve çok büyük bir kalabalık vardı. Gençler izinlerini evlerinde geçirmeye geliyorlardı ve tüm aileler de onları karşılamak için terminale gelmişlerdi. Otobüsten indim ve cüzdanımdan bir şey çıkarmak için birkaç saniyeliğine valizimi yere bıraktım; tekrar valizimi almak için eğildiğimde yok olduğunu gördüm. Büyük bir panikle çevreme baktım ve uzakta valizimi koltuğunun altına sıkıştırıp hızla uzaklaşmakta olan bir adam gördüm; takip ettim. Bir süre gittikten sonra taksi durağının başında valizimi yere koydu. Beni tanımıyordu, fakat otobüsten yalnız indiğimi, beni karşılamak için herhangi birinin gelmediğini ve bir taksiye ihtiyacım olacağını biliyordu. Görünmeyen sihirli el uzanmış, valizimi buraya kadar taşımıştı. Valizimi taksinin yanında yere koyduktan sonra bir şey söyleme ya da teşekkür etme şansı bırakmaksızın terminalde birlikte olduğu grubun yanına döndü.

Bir keresinde de Kayseri'de ağır valizimle otobüse binmek için bekliyordum. Orada kucağında bebek tutan şalvarlı bir köylü kadını da duruyordu. Otobüsün kapısının açılma sesi duyulur duyulmaz küçük çocuğunu bir koltuğunun altına, kalçalarının üzerine doğru alıp boşta kalan eliyle de valizimi kaptı ve otobüsün basamaklarından çıkmaya başladı. Bir an bile düşünmeksizin,

parlayıp sönen bir ışık hızıyla yardım elini uzatıp otobüse binmeyi benim için çok rahat bir şekle dönüştürmüştü.

Daha önce de her ağacın arkasında her şeyi gözetleyen bir Türk olduğuna değinmiştim. Eğirdir'deki adam gibi bir koruyucu melek olarak etrafımda ne kadar göz ve el olduğunu saymak imkânsızdır. Doğru otobüse bindiğinizden, doğru kapıya yöneldiğinizden ve en iyi şeftaliyi aldığınızdan emin olmak için sizi gözetlerler. Lady Mary, mütevazı bir yaşama sahip olmalarına rağmen sana elli tabak yemek sunanlardan daha cömert görünürler. Yıllar boyunca bana sunulan gül bahçelerinden daha önce sana söz etmiştim, fakat dahası var. Düşerseniz kaldırırlar ve sizi kibar bir şekilde bir tabureye oturturlar. Sıcaktan dolayı kendinizden geçtiğinizde de aynı şeyi yaparlar ve işe yarar diye bir bardak su getirirler. Otobüs biletlerini size verirler. Yol kenarında dolmuş bekliyorsanız, onlar da at arabalarıyla yanınızdan geçiyorlarsa sizi gideceğiniz yere götürmeyi teklif ederler. Sadece bir aspirin almak için eczaneye girdiğinizde oturmanızı isterler ve bir bardak su getirirler. Gezeceğiniz yerlerde size eşlik etmek için işyerlerini kapatırlar. Taksiciler, taksilerinde unuttuğunuz eşyalarınızı otelinize kadar getirirler. Meyve ikram ederler ve elbette ellerine geçen her fırsatta çay teklif ederler. Tokat'taki otel görevlisi Ahmet'ten, üzerinde mütebessim bir yüz resmi bulunan bir faks gelmişti; "Tanrı seni korusun." diyordu.

Bir keresinde Şeyh Alaaddin Karabaşı Velî İmarethanesi'ni görmek için Karaman'a gitmiş, fakat bu yeri bulamamıştım. Yorgun, terli ve bitkin olmakla birlikte mutlaka burayı görme azmiyle bir berber dükkânından içeri kafamı uzatmış, doğru yönü gösterip gösteremeyeceklerini sormuştum. Bir müşterisinin saç ve sakal tıraşının tam ortasında olan berber, müşterisine sorduktan ve bana "problem yok" dedikten sonra adamı öylece koltukta bırakıp benimle hiç de yakın olmayan İmarethane'ye kadar gelmişti! Kayseri'de bir Pazar sabahı Pan Su ve Şeker Fabrikası

arazisinde bulunan Keykubadiyye Sarayı harabelerini görmeye gitmiştim. Rehberim tarihçi Muhsin İlyas Subaşı olduğundan ve – elbette ikna kabiliyetiyle – görevli bekçiden içeri girme izni kopardık; fakat bekçi güvenlik nedeniyle bize eşlik etmek şartıyla buna razı olmuştu. Tam yola düşmüş aşağı doğru gidiyorduk ki Bekçi birden “Durun!” diye bağırdı. Kalbim yerinden fırlayacaktı; verdiği izni tekrar düşünüp iptal ettiğini zannettim. Fakat hayır, çıktığı binaya tekrar girip soğuk su ve sodalarla birlikte döndü. Sadece korumakta olduğu fabrika hakkında değil, büyük Selçuklu sultanlarının saraylarının kalıntıları hakkında da bir fikri olmadığı anlaşılıyordu. Bekçi, o gün Kayserili tanınmış tarihçiden aldığı tarih dersini sonsuza kadar unutmayacağı gibi ben de ikram ettiği şişe sularını unutmayacağım.

Bir başka zarif jest örneği de yaptığı işle ilgilendiğimi, meraklı olduğumu düşündüğü için bana, ziyarete kapanmış olan ve onarım yapılmakta olan alanı gezdiren Amasya’daki Bimarhane’de çalışan işçiden gelmişti. Bir zarif jest de Safranbolu’da çok güzel orjinal kesme cam ve bozulmamış oyma ağaçla süslenmiş 1942 tarihli lokum dükkanında gerçekleşmişti. Kapının önünde durmakta olan dükkan sahibi caddede beni görünce rahatsız olduğumu anlamış, yanıma gelip kolumdan tutarak dükkânına almış, bir sandalye getirerek oturmamı sağlamıştı. Bir zarif jest de Tokat’ta bir manavda gerçekleşti; yine sıcaktan çok bunaldığım bir sırada manav, oturmam için şeftali sandığı getirmişti. O sırada küçük bir oğlan elinde pide ile geldi. Manavın kendisi için ısmarladığı öğle yemeği idi. Pideyi alıp önüme koyarak ısrarlı bir biçimde “Kendini iyi hissetmek için bunu yemelisin.” dedi. Ne bunu kabul etmeme yolundaki çabam bir sonuç verecekti ne de öğle yemeğini en azından benimle paylaşmasını istemem onu razı edecekti.

Başımdan aşağı aktarılan sadece pide, çay ve güller değildi; aynı zamanda her türden meyve idi. Amasya’da bir keresinde

havuzda 40 dakika yüzüp çıktıktan sonra benim sandalyemin önünde bir sehpa üzerinde, istemediğim hâlde esrarengiz bir şekilde tabakta, soyulmuş ve kesilmiş şeftali ile meşrubat konmuştu. Bursa Umur Bey Camii'ni ziyaretim sırasında kapının iki yanında konan 1454'te inşa edildiğini anlatan mermer plâkalara öyle dalmışım ki yanımda bir oğlanın durduğunu farketmedim. Yavaşça iki avucunu bana doğru uzattı; avuçları inci gibi değerli şeylerle doluydu; bunlar caminin avlusundaki ağaçtan topladığı taze beyaz dutlardı. Hayatımda ilk kez böyle sulu ve bal gibi tatlı bir meyve yemiştim. Konya Karatay Medresesi'ndeki bekçi de benim için bahçedeki ağaçtan taze kayısı toplamıştı. Yine meyve ile ilgili bir başka olay bir kez daha çok önemli zarif bir jesti yaşama fırsatı sundu. Kayseri ile Ürgüp arasında uzak bir dağın tepesinde bulunan mutasavvıf Şeyh Turesan Derviş Tekkesi'ni ziyaret için davet edilmiştim. Ev sahibim Şuayip Türker, jipiyle oraya yönelmeden önce Tekke muhafızı ve ailesi için marketten taze meyve almak için durdu. Katkıda bulunmak istedim ve tabiî ki sadece reddedilmekle kalmadım, yansıttığı söz ve tavırlarla onu ciddi bir şekilde kırmış olduğum hissini de yaşadım. Tekke'ye varınca Şuayip jipten indirdiğimiz karpuz, şeftali, kayısı ve üzüm poşetlerini elime tutuşturdu. Tekke muhafızı ve çocukları koşarak bizi karşılamaya geldi. Şuayip, hadi diyerek arkamdan itti ve "Hadi utanma, onlara meyveleri ver." dedi. Onlarla iletişim ve dostluk kurabilmem için katkıda bulunduğu bir yoldu; böylece sanki onlara meyveleri ben almış ve getirmiş gibi olacaktım.

Zarif jestlerin en etkileyici olanları size gösterecekleri kibarlıktan başka verecek bir şeyleri olmayan fakir insanlar tarafından sunulanlardır. Bu jestler onları sultanlardan daha yüce mertebelere çıkarmaktadır. Bir keresinde Tokat'ta Hatuniye Camii'nin çevresindeki alçak duvara oturmuş camiye girebilmek için namazın bitmesini bekliyordum. Kambur bir ayakkabı boyacısı ağır

aksak yürüyerek bana üzerine oturmam için bir çuval getirdi. Çuval, oturmakta olduğum yerden daha temiz değildi, fakat bunun bir önemi yoktu. Bana bir şey vermişti ve fakir olmasına rağmen bana anlamlı bir hediye verebiliyordu. Tokat halkının size oturacak bir minder vermekten zevk aldıkları anlaşılmaktadır. Bir keresinde de Garipler Camii'nde namazın bitmesini beklerken yakındaki evinin penceresinden benim oturduğumu gören yaşlı bir kadın oturmam için pırıl pırıl bir kilim minder getirmişti. Bu denli sade ve zarif bir olaya sen tanık oldun mu Lady Mary? Sanmıyorum. Türkiye'deki gözde camilerimden olan Bursa Çekirge Tepesi'ndeki Murat Hüdavendigar Camii'ni ziyaretimde aynı mütevazı ruhlardan unutulmaz bir zerafete daha tanık oldum. Büyük bir manevî atmosferi olan bu yerde yaptırdığı muhteşem caminin bulunduğu caddenin karşısındaki türbede, Osmanlı sultanlarının en meşhurlarından Sultan I. Murat yatmaktadır. Bu türbenin çevresinde de bir çay bahçesi bulunmaktadır. Şehrin üzerinde yüksekçe bir konumda bulunan bu yerde rüzgârın esintisini duymak, ağaçların ve çiçeklerin zevkini çıkarmak, Kosova savaş meydanında öfkeli bir Sırp tarafından öldürülen Sultan'ın trajik hayatı üzerinde düşünmek için her zaman dururum. Bir keresinde yine burada oturuyorken yoksul olduğu anlaşılan yaşlı bir adam ayaklarını sürüyerek yanıma yaklaşmış, kirli eliyle bana Bursa'nın meşhur etli şeftalisinden vermişti. Oradan ayrılıp çay paramı vermek istedim. Elleri kirli ve yoksul bu yaşlı adam bir de benim çay paramı vermişti; sanki banket üzerinde beni oturmaya davet etmiş gibi bir şeftali bir de çay ikram etmişti. Bir başka gün uzunca bir günün sonunda bir cami ziyaretinden sonra tepeden aşağı doğru yürüyemeyecek kadar yorgun düşmüştüm ve otelime bir taksiyle gitmeye karar verdim. Taksiye binmeden önce taksici inip bagaja yöneldi. Bagajda muhtemelen ailesinin akşam yemeği için aldığı, fırından yeni çıkmış 10 kadar somun vardı. Bagaj mini bir fırın olmuştu ve somunların kokusu ağzı

sulandırıyordu. Sıcak somunlardan bir tane aldı ve bana vererek "Buyurun, akşam yemeğiniz için." dedi. O da çay bahçesindeki yaşlı adam gibi verebileceğini cömertçe vermişti.

Fakat bütün jestler içinde en tatlı olanı Sivas'ta bir grup genç kızdan gelmişti. Bir öğleden sonra şehrin merkezindeki Konak Meydanı'nda bulunan güzel çay bahçesinde bir süre dinlenmek istedim. Çayımı yudumlarken yan taraftaki masada bir yandan çay içip konuşup gülerken bir yandan da ev yapımı bir keki açmaya çalışan altı genç kız dikkatimi çekti. Ya birinin doğum günüydü ya okul sonunu kutluyorlardı ya da öylesine kendi aralarında eğleniyorlardı. O kadar düşüncelere ve okumaya dalmıştım ki, kızlardan birinin masama gelmiş olduğunu farkedemedim. Elinde az önce masalarında gördüğüm, şimdi dilimlenmiş kek vardı. Tabağı bana uzatarak "Buyurun, kekimizden tatmak istemez misiniz? Kendim yaptım, afiyet olsun." dedi. İlk dilimi almakla onurlandırılmam beni etkilemişti; çok daha fazla duygusallaşmama neden olan şey ise o günün benim doğum günüm olmasıydı. Sanki onlar bunu biliyorlardı! Zevkle kutladığım doğum günlerinde tattığım kabartmalı, kremalı kekler ve pastalardan hiçbiri bir yabancının, güler bir yüzle bana uzattığı bu sade kek kadar lezzetli değildi.

* * *

Türkler ince ruhlu insanlar olmakla birlikte etkili ve şiddetli kişiler de olabilmekte; mütevazı olmalarının yanı sıra dramatik davranışlara da kabiliyetli görünmektedirler. Örneğin; bir sene New York'tan İstanbul'a uçarken uçuştan önce lenslerimi çıkardım. Ne yazık ki daha önce başıma hiç gelmeyen bir şey geldi ve lens elimden kayıp gitti. Nereye düştüğünü görmedim. Oturduğum yerin çevresini aradım aradım, tahmin edebileceğiniz gibi kalabalık ve dar olan uçak içindeki çabalarım beyhude oldu. Havaalanına indikten ve herkes çıktıktan sonra oturduğum yerin çevresine son bir kez daha bakmaya karar verdim. Biraz sonra

dört hostes, bulacaklarından emin, araştırmama katıldılar. 11 saatlik bir uçuştan sonra uçaktan inmeyi muhtemelen benden daha fazla isteyen hosteslerin de pes etmeye niyetleri yoktu ve hazinelerini arayan küçük çocuklar gibi dizleri ve elleri üstünde oraya buraya neşeli neşeli sürünüyorlardı. Biri aniden "Buldum!" diye haykırdı. O genç kadın böyle küçük bir şeyi nasıl bulabilirdi ve nasıl ayaklar altında ezilmemişti hâlâ benim için bir sırdır. Fakat o, bulacağına inanıyordu; ısrarcı, inatçı bir tür olan bu Türk sanki bir mucize gerçekleştirmişti.

Büyük bir jest aynı zamanda dikkat çekici olabilir. Bir keresinde Kayseri'de bir kitabevinde işyeri sahibi bana bir kitap hediye etmek istediğini söyledi ve elime bir kitap tutuşturdu. Bu, herhangi bir kitap değildi, kırmızı meşin ciltli, altın harfli, sayfaları cetvelli bir kitaptı. Kapağına baktım, lüks baskılı İngilizce bir Kur'an tercümesiydi. Her sureden önce küçük bir çerçeve içinde Arapça faksimile orjinaliyle birlikte çok güzel tercüme edilmiş açıklayıcı notlar sayfası bulunuyordu. Bir kütüphaneci olarak baskı kalitesinin mükemmel oluşundan ve bir misafir olarak, adamın bu hediye ile potansiyel anlamda hayatıma çok büyük bir kapı açma çabasından etkilendiğimi söylemeliyim.

Talihsiz kazalar genellikle büyük kibar davranışlar sonucu onarılabilir. Eğirdir'den Konya'ya otobüsle giderken 30 yıl boyunca yaptığım seyahatlerde ilk kez bana, otobüsün en arkasında bir erkek yanında yer verilmişti. Çok şaşırtıcı bir durumdu ve beni çok rahatsız ettiğini itiraf etmeliyim. Çünkü çok münasebetsiz bir hareketti. Fakat bir yandan da saçmaladığımı düşündüm; zira her sabah metroda erkeklerle birlikte otururdum, o hâlde bu neyin nesiydi? Yanımda oturan adama pek dikkat etmedim; fakat orta yaşlıydı ve şişman elleri vardı. Kendi kendine mırıldanmaya, tuhaf sesler çıkarmaya başladığını duyunca ona baktım; uygunsuz hareketler yapıyordu. Hatta buna benzer durumları da New York ve Paris metrolarında yaşamıştım. Ancak bir otobüs yolculuğunda ilk kez bir erkekle oturduğum anda Türkiye'de de

benzer bir olayın başıma gelmesi beni fevkalâde üzmüştü. Aniden çantamı alıp yerimden kalktım ve doğruca şoförün yanına giderek derhal yerimi değiştirmelerini istedim. Sebebini izah etmemekle birlikte bir şeylerin yanlış gittiğini anlamış olmalılardı. Ertesi sabah saat beşte birden derin uykumdan uyandım. Yatağımdan fırlayıp "Kameram nerede, kameram nerede?" diye bağırmaya başladım. Onun çantamda olmadığını nereden biliyordum ve uykudayken böyle bir anda nasıl içime doğmuştu anlayamadığım bir şeydi. Odanın altını üstüne getirdim, fakat elbette rüyamda söylendiği gibi kameram yoktu. Düşünebildiğim tek şey, öğleden sonra otobüsteki karışıklık sırasında çantamdan düşmüş olabileceği idi. Biletimin kalan kısmını kapıp doğruca terminale gittim ve şirket yetkililerine başıma geleni anlattım. Bazı telefon konuşmaları yaptılar ve yaklaşık 5 dakika sonra ilgili eleman bana "Lütfen oturun bayan, bir şey bulmuşlar, birazdan biri getirecek." dedi. Bir bardak çay geldi. Bunun benim kameram olduğuna ümit etme cesareti gösteremiyordum. Kaybolması hâlinde ise yaz araştırmalarımın bütün fotoğraflarının yer aldığı bir seyahat, harcanan para ve zaman yok olup gitmiş olacaktı. Yaklaşık 15 dakika sonra içlerinde önceki gün geldiğim otobüsün muavini de olan altı genç çıkageldi. Ellerinde benim kameram vardı. Nasıl böyle değerli bir şeyi kaybedecek kadar dikkatsiz olmamdan; otobüste yaşadığım sıkıntıyı hatırlamaktan ve New Yorklular için üzücü Eylül olayının yıldönümü sabahı olduğunu hatırlamamdan mütevellit bir asabiyetle ağlamaya başladım. Boşalan sinirlerimle ağlamama engel olamıyordum, sıkılmıştım. Bölük pörçük teşekkür sözleri mırıldanıp oradan ayrıldım. Sonra yaptığım kabalığı fark ederek gözyaşlarımı silip tekrar bilet bürosundaki adamın yanına vardım. Şükranlarımın ifadesi olmak üzere bir hatıra vermek istediğimi belirtince "Hayır bayan, size yardım etme fırsatını verdiğiniz için biz size teşekkür ederiz." dedi. Onun tebessümüyle her şey hallolmuştu.

Daha önce söylediğim gibi, Türklerin her şeyden haberdar olmalarını sağlayan tabiî bir radar sistemleri vardır. Hiçbir şey, ama hiçbir şey onlardan kaçmaz. Bir yılbaşında kocamı da İstanbul'a getirmeye karar verdim. Otelle kurduğum iletişimde bu seyahatin kocamın doğum yıldönümü dolayısıyla ona hediyem olduğunu söyleyerek bizim için özellikle daha iyi bir odaları olup olmadığını sormuştum. Otele vardığımızda gerçekten Sinan'ın camilerinin en güzellerinden biri olan Sokollu Mehmet Paşa Camii'ne bakan, otelin en güzel odasını ayırmışlardı. Kocamın doğum günü olan yeni yılın arifesinde öğle üzeri üşümüş, fakat Boğaz'da yaptığımız uzun bir feribot gezisinden mutlu olarak otelimize dönmüştük. Birkaç dakika sonra kapımız vuruldu. Kapıyı açtım, karşımda elinde bir tepsi üzerinde tabaklar, peçeteler, çok zengin süslenmiş bir kek, mumlar ve kocamın doğum gününü kutlayan otel personeli adına yazılmış bir kart olduğu hâlde garson duruyordu. Muhtemelen otel kaydı sırasında kocamın pasaportundan doğum tarihini kontrol etmişler, daha önceki talebimi de hatırlayarak kocamın doğum gününde kendilerine özgü jestlerini yapmayı kararlaştırmışlardı. Bu kek, Sivas'taki benim sade kekimden çok daha özenli süslenmişti ve kocam da benim Sivas'ta hissettiğim aynı şeyi hissetmişti; daha önce hiç bu kadar hoş bir jestle karşılaşmamıştı.

* * *

Türkler bu nazik jestlerde yalnızca Türkiye'de iken bulunmazlar. Nerede olurlarsa olsunlar bu jestlerde bulunmak onların kanında vardır. Göç ettikleri yerlere sanki valizlerini götürüyorlarmış gibi bu alışkanlıklarını da götürürler. Paris'te yaşadığım sıralarda sık sık küçük bir Türk lokantasında yemek yerdim ve oradaki garsonlarla arkadaş olmuştum. Bir akşam onlara yarın yeni bir eve taşınacağımdan, daha farklı ve daha iyi bir çevreye taşınacağım için de heyecanlı olduğumdan bahsetmiştim. Metin, "Şimdi nerede oturuyorsun, nereye taşınacaksın?" diye sordu. Ben de düşünmeden hemen cevap verdim. Bilmem gerekirdi.

Ertesi sabah 8'de eşyalarımı küçük arabama taşımaya hazırlanırken apartmanın önüne beyaz bir kamyonet geldi ve içinden hiçbiri de tek kelime Fransızca bilmeyen iri yarı altı Türk indi. "Taşınmanıza yardım etmek ve her şeyin yolunda olduğunu görmek için bizi Metin gönderdi." dediler. Donup kalmıştım. Ağaca çıkan sincaplar gibi aceleyle yukarı çıktılar; çabuk elleri ve güçlü belleriyle hiç zaman kaybetmeden her şeyi kamyonete taşıdılar. Yeni adresime geldiğimizde de her şeyi, bu sefer 6 kat yukarıya, dar merdivenlerden Paris'in tavan arası evlerinden olan yeni evime taşıdılar. Bütün bunları yalnızca 2 saatte yaptılar ve sonra su, yemek, bahşiş vermeme ya da bir teşekkür etmeme fırsat vermeden geldikleri şimşek hızıyla kayboldular. Yardıma gelmişlerdi, çünkü Metin öyle istemişti. Gelmişlerdi, çünkü Metin yalnız bir kadının yardıma gereksinimi olacağını biliyordu; onlara söylemiş, onlar da hiç düşünmeden hemen yardıma koşmuşlardı. Koşmuşlardı, çünkü cömertçe kullanabilecekleri kasları ve zamanları vardı. Hayatım boyunca hiçbir evde Paris'teki 6. katta bulunan bu tavanarası evimde olduğumdan daha mutlu olmadım ve her zaman bu mutluluğumun inanılmaz bir şekilde yardıma koşan Türklerin kibar davranışlarından kaynaklanan bir uğur olduğunu düşünmüşümdür.

* * *

Görüyorsun Lady Mary, nefes kesici ile kastettiklerim bunlardır. Küçük ya da büyük, bu inanılmaz kibar jestlerin bir kısmı hayatımda karşılaştığım en değerli armağanlardır. Hiçbirini, bir dilim sade keki, kirli bir minderdeki bir dakikalık istirahati, uzatılmış bir el yardımıyla kalkışı dünyadaki hiçbir şeyle değişmem. Hayatımı inanılmaz ölçüde zengin kılan bunlardır ve böyle bir zenginlik içinde Hafize Hanım'ın fındık büyüklüğündeki elmas küpeleri kimin umurunda?

Saygılarımla

Kadriye Branning

Stephen E. Gottlieb'e Arena Hotel'de sunulan doğum günü keki, İstanbul, December 31, 2005.

18. MEKTUP:
BÜYÜKLÜK GÖSTERİLERİ

Sevgili Lady Mary,

İngiltere'nin en güzel evlerinden birinde, görkemli Nottinghamshire sayfiyesindeki büyük Thoresby Hall'da dünyaya geldin. 275 odalı bu İtalyan mimarisi örneği ev, yüzlerce dönümlük bir arazi üzerinde olup, 30 dönüm büyüklüğünde bir gölü, bahçeden akarak çeşitli pınarları besleyen yarım metre genişliğinde bir su kanalı vardı. Bu suretle atalarının muhteşem evi ile Edirne'de ikamet ettiğin büyük efendinin evi arasında bir karşılaştırma yapabilecek iyi bir konumun vardı. Genellikle dikkatli gözlerinden hiçbir şey kaçmadı. Mobilya ve eşyalarla ilgili olarak şunları aktarıyorsun:

"Küçük büyük her ev bir mabeynle birbirine bağlanan iki ana bölüme ayrılır. İlk evin önünde büyük bir avlu ve çevresinde benim çok hoşuma giden açık tüneller var. Bu tünel genellikle bir sırası boyalı camlardan yapılmış iki sıra penceresi olan büyük odalara gider… Bu, evin efendisine ait olan odadır ve yanındaki de kadınların kaldığı haremdir. Hem boyalar hem de mobilya çok canlı ve gösterişlidir. İkinci sıradaki pencereler çok alçak olup manastırdaki gibi kafeslidir… Askı kullanmazlar; sedir ağaçlarıyla kaplanmış, gümüş çivilerle süslenmiş ya da çiçek resimleriyle bezenmiş odaların hepsinde dolap olarak kullanılan kapaklı bölmeler vardır ki bizimkilerden daha kullanışlı olduğunu düşünüyorum. Pencerelerin arasında çiçek sepetleri ve

parfüm şişeleri koymak için takalar vardır. En çok hoşuma giden ise odanın zemininde su püskürten ve aynı zamanda hoş bir serinlik ve ses yayan bir fıskıye bulunmasıdır. Her evin iki ya da üç odalı bir hamamı da bulunmaktadır."

Senin tasvirlerin Türkiye'de ziyaret ettiğim restore edilmiş Osmanlı evlerini anlatıyor gibi. Kütahya, Birgi, Sivas, Tokat ve Diyarbakır gibi şehirlerde bulunan bu evlerin önemli olanlarının çoğu bugün müzeye dönüştürülmüştür. Edirne'deki büyük efendinin evinde insanların nasıl yaşadıklarını senin merak ettiğin gibi, bu müze evleri gezerken ben de insanların oralarda nasıl yaşadıklarını hayalen gözümün önüne getirmeye çalışırım. Bu çok iyi restore edilmiş evlerden duvarların nasıl beyaz badana ile boyandığını, yerlerin nasıl ışıl ışıl kilimlerle kaplı olduğunu öğrenmiş oldum. Duvarlarda ve tavanda yapılmış, insana canlı oldukları hissini veren tabloları bütün ayrıntılarıyla kaydettim. Edirne'de gördüğün vazoların ve şişelerin yanı sıra havlu, peçete gibi eşyaları koymak için kullandıkları bir tür dolap olan yüklükleri de gördüm. Sabah olunca bütün ailenin yatakları, çarşafları, battaniyeleri de bu yüklüklere konuyor, böylece ailenin ortak yaşamına, misafirlere, sofra kurmaya, çocukların oynamasına, atılıp tutulmalarına, duaya ve tıpkı bugün köy evlerinde olduğu gibi el işleri yapmak için sofa olarak bilinen ferah bir alan açılmış oluyordu.

Türk evlerinde seni özellikle etkileyen, pencerenin olduğu duvar boyunca döşenmiş geleneksel oturma alanı olan sedir olarak bilinen döşeme şekliydi. Aynı şekilde üst katlarda bulunan sundurma şeklindeki kameriyeler de çok hoşuna gidiyordu. "Bütün odalarda İran halıları serilmiştir ve biri diğerlerinden yaklaşık bir metre yüksekliğinde sofa adı verilen bir oturma odası vardır. Buraya daha değerli halılar serilir. Sofada üzerine ipek halıların serilmiş olduğu 50-60 cm. yüksekliğinde bir sedir

bulunur; yine bu sedirde çepeçevre konmuş minderler, yastıklar vardır. Köşedeki minder daha büyük, diğerleri daha küçüktür ve Türkler baş köşeye büyük saygı duyarlar. Bu minderler öyle rahat ki, yaşadığım sürece artık sandalyelere tahammül edebileceğimi sanmıyorum."

Hakikaten dostlarla çay içerek, konuşarak renk cümbüşünün sergilendiği zevkli kilim minderler üzerinde bir sedirde ayaklarınızı altınıza almış olarak oturmak; ya da pencereden dışarıyı seyretmek için cumbalı pencerelerin koruyuculuğunda kıvrılıp oturmak Türkiye'de tecrübe ettiğim zevkli yaşantının iki küçük mükemmel örnekleridir.

Bu restore edilmiş Osmanlı evleri hakikaten çok etkileyicidir, fakat Türkiye'de benim hoşuma giden evler, misafir edilme onurunu tattığım daha sade ve mütevazı olanlardır. Türk evleri huzur sığınakları, ailenin neşe kaynağı ve bütün toplumun temel yapı taşıdır. Türk evlerinin iç kısımları daima aydınlık, havadar, rahat ve sıcaktır. Bugün modern şehirli Türklerin tercih ettiği üzere Türk evleri ya tıka basa barok tarzı mobilyalarla döşenmiş ya da halı kilim kaplı, sedir tarzında daha sade alçak kanepelerle donatılmıştır. Döşeme şekli nasıl olursa olsun hem modern hem de geleneksel tarzdaki evlerin ortak noktaları mükemmel halılarla donatılmış olmalarıdır. Türklerin konar göçer asıllarından hiçbir zaman uzaklaşmadıklarına, ister makine halısı olsun ister el dokuma, göz alıcı örnekler olarak bu halıların her zaman var olması şahittir. Üstelik her evde neresi olursa olsun çiçek bulunmaktadır. Plâstikten bir buket hâlinde bir masanın yanında, pencere kenarlarında kutuların içinde; evlerin girişlerinde, kapı önlerinde yağ tenekeleri içinde, perdelerde, halılarda, resimlerde, çaydanlıklarda ya da senin de değindiğin gibi Lady Mary, cumbalarda, evet, her yerde çiçek bulunur. Evlerin içerisinde bulunan çiçekler hayatın ve Allah'ın fazlının, cennetten gelen

yağmurlarla beslenmiş harikulâde renkleri, kokularıyla huzur veren bir armağanı ve kutsal toprakta kök salarak açan Türk ailesinin bir sembolüdür.

Hepsinden öte ister şato gibi büyük evler olsun isterse gecekondu, hepsi de temizdir. Çamurlu sokaklara ve toplumlarındaki keşmekeşe inat Türk evleri düzenli ve temizdir. Lady Mary, "Evlerinin dışında düzene, temizliğe o kadar riayet etmemeleri doğrudur." derken yerden göğe kadar haklısın. Evin dışı ne kadar sıradan ne kadar eskimiş görünürse görünsün, evin bulunduğu sokak ne kadar gürültülü, mütecaviz, kirli olursa olsun, bir Türk evine adım attığınızda kendinizi düzen ve temizliğin hüküm sürdüğü bir huzur ortamında bulursunuz ve bu durum beni hep şaşırtmıştır. Bir Türk evine hiç kimse ayakkabılarını çıkarmadan girmez, bu nedenle sokakların kiri bu temizlik mabedlerine nüfuz edemez. Lady Mary, sen de buna şu şekilde değinmiştin: "Büyük Türk kadınlarının evleri Hollanda'nın titiz evleri kadar temizdir."

Fakat zihnimde Türkiye'de ziyaret ettiğim iki ev var. Daha önce bir Türk evinde misafir edilmenin ve aileden biri olarak kabul edilmenin nasıl bir şey olduğundan söz etmiştim. Bir Türk evine her girişinizde, ziyaretiniz ne kadar kısa olursa olsun bir şekilde aileden biri oluverirsiniz. Nefesleri kesen bir köy olan ve 18. yy.'dan kalma güzel Osmanlı ahşap evlerinin yaşayan bir açık müzesi olan Safranbolu yakınlarındaki Yörük köyünde de durum aynıydı. Öğleden sonrayı bu büyük evlerden birinin avlusunda evin reisinin de olduğu bir toplulukla fındık kabukları soyarak geçirdim. Sonra bizi çay için içeriye davet ettiler. Akraba dört ailenin yaşadığı bir yer olan bu büyük geleneksel Osmanlı evi ihtiyaçlar çerçevesinde daha modern bir ortama dönüştürülmüştü. Alafranga bir tuvalet vardı, sofanın ortasına gururla bir derin dondurucu konmuştu. Evin yaşlı annesi serin havadan istifade

etmek, çevrede olup biten güzellikler üzerinde tefekkür etmek, aramızda geçen konuşmaları izlemek için pencere kenarında oturuyordu. Güneş batmadan az önce otlakta bulunan hayvanları, hayatta bulunan ahıra getirip girdirmek için evin kızına yardım ettim. "Hayat" yaşam anlamına gelmektedir ve ağaç parmaklıklarla çevrelenmiş taş döşeme bir alandan ibarettir. Soyulmuş fındık küfelerinin ve hayvanların, hayata bakan alt taraftaki odalarda tutulması, hane halkının üst tarafta uyumaları benim gibi bir Orta Batılı'ya hiç de yabancı gelmemektedir.

Beni özellikle etkileyen ikinci ev, bir tek odadan ibaretti. 13. yy.'da bölgesinde etkin bir şeyh olan Kayseri civarında inşa edilmiş Şeyh Turesan Zaviyesi'nin muhafızına aitti. Zaviye, 1097'de ilk Haçlı seferine çıkan Tancred'in ordusunun geçtiği toz toprak içinde kalan geniş alana yukarıdan bakan bir konumda, dağın etkili rüzgârlar bulunan tepesinde kurulmuştu. Bozkırın güzelliği, yalnızlık içindeki sükunet, tarihin yüklediği görev ve bizzat Şeyhle ilgili efsane burada ender görülen bir manevi ortam oluşturmak için bir araya gelmiş. Zaviyeyi ziyaret ettikten sonra muhafızın evine çaya davet edildim. Muhafızın hanımı telaşla hazırlık yapmaya çalışırken evin bir tek odadan ibaret olduğunu gördüm. Çok geniş bir odaydı; turkuvaz halılarla döşenmiş, sade, Selçuklu tuğlasıyla yapılmış, beyaz badanalı, duvara kilim yastıklar dayanmıştı. Duvarlarda ne resim ne radyo televizyon sesi ve ne de odanın ortasında ısıtma için kullanılan şişkin sobadan başka bir demirbaş eşya vardı. O kadar hakim bir sessizlik vardı ki, aşağıdaki ovadan geçen Haçlı askerlerinin anılarından kalma rüzgârın taşıdığı nefeslerini ağaçlardan; zırhlarının şangırtısını kuşların cıvıldaşmalarından; güm güm vuran davullarının sesini yakındaki kovanlara girip çıkan arıların vızıldaşmalarından duyabiliyordum. Halıda en ufak bir kir lekesi olmadığı gibi duvarda da herhangi bir lekenin gölgesinden eser yoktu. Bütün dikkat odadaki hayat dolu insanlar üzerinde toplanmıştı.

Şimdiye kadar bu odadan içeri adım atan ilk yabancı olduğum muhakkaktı ve muzaffer Selçuklu Sultanı Kılıç Aslan'dan daha az saltanatlı bir muamele gördüğümü söyleyemem. Evin hanımı çay ve taze meyve koyduğu tepsiyle gelip zarif bir şekilde diz çökerek elindeki tepsiyi hürmetle önümüzde yere koydu. Bana utangaç bir şekilde gülümsedi, sonra sizi temin ederim, Thorsby'nin asil leydileri gibi aynı tabiîlik ve asaletle çaylarımız doldurdu. Lady Mary, böylece görüyorsun ki tek odalı bir Türk evi 275 odalı bir şato ya da başvezirin sarayı kadar zengin olabilmektedir. Türkler büyüklüklerini evlerinde işte böyle sergilemektedirler.

Saygılarımla
Kadriye Branning

Şeyh Turesan Zaviye'sinin muhafızının evi

Sedirde akşam yemeği, Pandeli'nin Restoran'ı, İstanbul

Eski Ahşap Ev, Üsküdar

Cep telefonlarından önceki günlerde iletişim

Osmanlı evi iç mekânından, Safranbolu

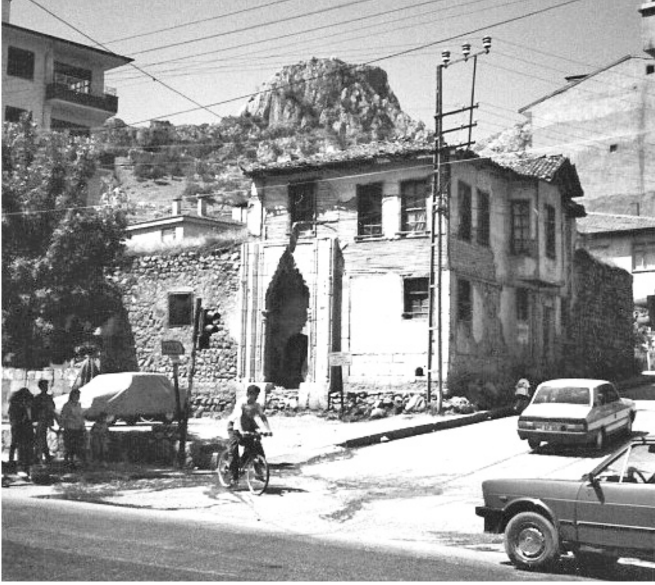
Osmanlı evi iç mekânından, Safranbolu

Hayata direnen bir yalnız, Beşiktaş

Eski ahşap evler, Üsküdar

Selçuklu kümbeti üzerinde bir ev, Tokat

Süleymaniye'de bir sokak, İstanbul

19. MEKTUP:
DOĞRU BİR YAŞAM ANLAYIŞI

Sevgili Lady Mary,

Tarihin hangi dönemine bakarsanız bakın önemli ve heyecan verici olayların hep Türkiye'de olduğu görülmektedir. Fakat en meşhur dönemlerden birinde orada yaşayacak kadar şanslı olsaydın yine de bunların çok azını fark edebilirdin. Sen ayrıldıktan sonra bu dönem Türkiye'de yabanî olarak ormanlarda yetişen hançer yapraklı ve ülkenin gayrı resmî sembolü hâline gelen çiçeğe izafeten "Lâle Devri" olarak anılagelmiştir.

II. Ahmet'in "Lâle Devri" gerçekten bütün Osmanlı İmparatorluğunun sanat âleminin en önemli safhası olarak görülür. Muhteşem Süleyman, II. Selim ve III. Murat dönemi gibi bizzat saray tarafından desteklenen muhteşem sanat ürünlerinin ortaya çıktığı dönemler kadar olmasa da dünya sanat mirasında yalnızca birkaç dönem bu çok etkili yıllarla karşılaştırılabilir. Ahmet dönemi, çığır açıcı kültürel gelişmelerden ziyade eğlence hayatı dolayısıyla dikkate değerdi. "Lâle Devri" eğlence zamanıydı. 400 yıldan fazla süren fetihler ve mağlubiyetlerden sonra Osmanlılar birden savaşlara ara vermeye, zamanlarını çeşitli zevklerle geçirmeye karar vermişler ve böylece III. Ahmet'in "Lâle Devri" bir barış, eğlence, israf ve edebî faaliyetler devri olmuştur. Bu dönem Türklerle Avusturyalılar arasındaki savaşı sonlandırmak için eşinin müzakere görüşmelerinde bulunduğu, her ne kadar

başarısız olsa da 1718 Temmuzunda Pasarofça anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte başlamıştır.

12 yıl boyunca süren bu dönemde "Lâle"nin hükümdardan daha hâkim olduğu anlaşılıyor. Türbanlı bir başı andıran bu çiçek, sanatın tepesinde, eğlence hayatının, kalender anlayışın ve kreatif duygusal sanatların bir sembolü olmuştur. Müzik festivalleri, At Meydanı'nda büyük resmi geçitler, danslar, sayfiye gezintileri, zevk bahçeleri, Boğaz boyunca yapılan keyifli gezintiler… Almış başını gidiyordu. Lâleler yalnızca şehrin bütün bahçelerine dikilmekle kalmıyor, aynı zamanda süslemelerde, seramiklerde ve minyatürlerde de hayat buluyordu.

Lâlelerin bahçelerde ve sanat eserlerinde görülmesinin yanı sıra "Lâle Devri", Osmanlı toplumunun yönünü yeni bir yöne ve yönlere çevirmişti. Avrupa ile ilişkilerin sıklaştığı bir dönemdi. Bu güç daha sonra kütüphaneler oluşturma, tercüme komisyonları kurma ve Türkçe kitapların basımı için ilk matbaanın gelişi gibi bilimsel ve zihinsel faaliyetlere yöneltilmişti. Sultan Ahmed'in damadı ve başveziri olan İbrahim Paşa imparatorlukta çok etkili bir kişi olmuştu; medeniyetlerini, sanatlarını, edebiyatlarını, mühendislik ve teknolojik faaliyetlerini incelemek ve araştırmak için Fransa'ya bir kültür ve diplomasi elçisi göndermişti. Bu görev Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bugün olduğu gibi moda, porselen ve saat gibi ürünlerin yanı sıra yeni fikirlerin de gelmesi gibi canlı bir alışverişin başlamasına sebep oldu.

III. Ahmet aynı zamanda büyük bir mimardı ve bu damgasını şehre 1728'de Topkapı Sarayı'nın girişine yakın bir yerde inşa ettirdiği mükemmel çeşmesi ile vurmuştu. Lady Mary, ne yazık ki sen onu göremedin. Ne zaman bu çeşmenin yanından geçsem aklıma sen gelirsin. Üsküdar rıhtımına da mükemmel bir çeşme yaptırmıştır. Sen ayrıldıktan sonraki ayda başvezir

olan İbrahim Paşa da gücünü Şehzadebaşı ve Ortaköy camilerinde yaptırdığı iki çeşme ile göstermiştir. Ne yazık ki bunlar da sen ayrıldıktan sonra yapılmıştı. Bununla birlikte bu sıralarda Boğaziçi kıyılarında yapımı hızla artan ve "yalı" adı verilen ahşap köşklere şahit oldun. Abbe Conti'ye yazdığın bir mektupta, "Hiçbir şey bu Boğaziçi'nden daha hoş olamaz ve Türkler oranın güzelliklerine yeterince aşinadırlar; bütün zevkli mekânları bunun kıyısında yapıyorlar, burada yüze yakın harikulâde köşkler bulunmaktadır. Sen ayrıldıktan kısa bir süre sonra 1721'de III. Ahmet Eyüp yakınlarındaki Kâğıthane mesiresinde meşhur zevk mahalli Sadabad köşkünü yaptırdı. Fransa'yla kültürel ilişkiler sonucunda Versay'daki mermer oymalar gibi yapılmış mermer su kanallarından akması için Boğaz'dan bir akıntı gelmesini sağlamıştır.

Bu dönemin ruhunu bütünüyle III. Ahmet'in oğullarının sünnet merasimleri dolayısıyla saray ressamı Levnî tarafından yapılan meşhur tablolarda ve Nedim'in şiirlerinde yansıtılmış görürüz. Nedim şöyle der: "Zevk u safa hengâmıdır âşıkların bayramıdır bu mevsimi ferhunde dem" Heyhât ki, halk ekmek ve tuz bulamazken eğlence partileri ve hoplayıp zıplamalarla sürdürülen bu aymazlık ve şımarıklık dönemi ayaklanmalara sebep olmuş, III. Ahmed tahttan alaşağı edilerek Lâle Devri 1730'da birden bire sona erdirilmiştir.

Lâle Devri'nin altın çağına şahit olmamakla birlikte Türklerin içgüdüsel yaşamlarında nasıl ağır zevklere yer vermeye başladıklarını bizzat gözlemlemiştin. Bahsettiğin "eğlence, dans ve oyunların" sadece senin zamanına münhasır olmadığını söyleyebilirim. Eğlenceyi her gün ve her şekilde, bugün de sürdürmektedirler. Türkler hayatlarını dört "F" adını vediğim aile (family), arkadaş (friend), yemek (food) ve güzel mekânlar (fine settings) çerçevesinde hayatlarını sürdürürler. Üstün sanatlara çok zaman

ayırarak bu kabiliyetlerini geliştirmişlerdir. Hatta insana saadet bahşeden bu yarı resmî millî eğlenceleri için bir sözcükleri dahi vardır: Keyif. Günlük hayatta karşılaştıkları fecaat, zorluk ve problemlere rağmen Türkler sağlam bir ruhla ve sürekli neşeli görünmeyi başarabilmektedirler. Bu, olumsuzluk ve ıstırabın üstesinden gelmelerini sağlayan bir pozitif davranış kültürüdür. Türklerin arasında iken ya çay içersiniz ya ızgara yapar ya gül koklar, şarkı türkü dinler, deniz kenarında bir diskotekte dans eder ya da bir düğünde oynarsınız. Yani iyi bir zaman geçirmemeniz mümkün değildir. Onlarla bir arada iken bol bol gülümsersiniz, gülersiniz, hatta gülmekten kırılırsınız; tıpkı Abbe Conti'ye dediğin gibi:

"Gördüğünüz gibi sör, bu halk bizim takdim ettiğimiz gibi nezaketten yoksun değil. Onların zevk anlayışlarının bizimkinden farklı olduğu, belki de daha iyi olduğu doğrudur. Neredeyse onların 'Doğru bir hayat anlayışına' sahip oldukları düşüncesindeyim; onlar hayatı müzik dinleyerek, bahçelerde üzüm ve tatlılar yiyerek tüketirlerken, biz siyasî plânlarla, bizi hiçbir zaman bir yere götürmeyecek bazı bilimsel çalışmalarla beyinlerimize işkence ediyoruz. Bizim değerlerimizi onlara kabul ettirmeye çalışsak, bunda başarılı olamayız… Şu duygusal açıklamam için istersen bana gül, fakat sıradan zengin bir efendi olmayı, bilgili Sir Isaac Newton olmaya tercih ederim."

Doğru bir hayat anlayışı her nasılsa alışılmışın üstünde bir dereceye yükselen yaşamın her günki görevlerinin sıradan olmasıyla başlar. İster tatlı bir söz, basit bir kibarlık, isterse hoş bir jest olsun, hayatın hiçbir safhasının fazlasını reddedecek kadar can sıkıcı olduğu düşünülmez. Caddedeki hayat, marketler, hepsi duygularınızı baştan çıkarmak için tasarlanmış bir dizi eğlence ve her köşe başında sürprizlerle karşınıza çıkar. Sözgelişi pazar

yerlerinde gıda maddelerinin zengin bir gösterisiyle karşılaşabilirsiniz. Ürünlerini rengârenk ve şekilden şekle üst üste büyük bir hassasiyetle istif edip, etli sulu bir meyveyi de keserek, oluşturduğu piramidin en üstüne koyan sade bir manavın, gösterinin sonunda şapkasından tavşan çıkaran ve görsel bir ziyafet sunan sanatçıya dönüştüğünü görebilirsiniz. Sarraflar da altının farklı tonlarındaki halka bileziklerini, Anadolu güneşi altında danseden ay çiçekleri gibi parlak ışıklar altında ışıl ışıl ışıldayacak şekilde sıra sıra dizerlerken aynı dikkat ve özeni gösterirler. Pazarlarda ya da caddelerde, el arabalarında ya da tezgâhlarda satılan ürünler ne kadar basit olursa olsun hep aynı özenle sergilenirler. Basit bir tornavide takımı, Jackson Pollack'ın renk ve şekil infilâkına dönüşüverir. Ürünlerin geniş ve acayip dizilişleri bir sirk gösterisini andırır; şapkalar, eldivenler, tavalar, sebze rendeleri, iç çamaşırlar, fenerler, eski çiçekli kartpostallar, kilitler, tırnak cilaları, taklit parfümler, pembe plastik tepsiler, tencereler, açık sarı ve pembe kalıp sabunlar, donlar, taklit ayakkabılar, el çantaları, süpürgeler, faraçlar, hepsi abartılı bir renk cümbüşü hâlinde kılı kırk yaran bir özenle dizilirler. Bütün bu işleri yapanların Paris'te bir mağaza çalışanı edasıyla peçetelerini, çorapları, perakende sigaralarını satmaya çalışan sokak çocukları ya da muhtaç insanlar oldukları unutulmamalıdır.

Sıradan olan kibar davranışlar, bir ayakkabı boyacısının boyanmaktan korumak için tıpkı bir sihirbaz gibi beyaz bir örtüyle çorabınızı kapatması; berberin havlularını kurutmak için dükkânının önündeki askılara bir gemide sallanan bayrakları andırır şekilde sermesi; kadın gereksinimlerinden alkole ya da çocuk bezine kadar, aldığınız ürünün ücreti ne olursa olsun caddedeki gözleri ve sizi emniyet altına almak için kâğıt ve iple özenle sarılması; bir büroya girdiğinizde ya da bir lokantadan ayrılırken elinize dökülen limon kolonyası da olabilir.

Türklerin bir iş yaparkenki davranışları kibar ve asildir. Basit bir alışveriş zevki, insanları tanıma, onlarla paylaşma ve öğrenme adına bir maceraya dönüşebilir. Herhangi bir ürün satın almak için bir görüşmeye başladığınızda sadece bir iş yapılmayacağına, aynı zamanda bir dostluğun da başlayabileceğinin işareti olmak üzere çay görünüverir. Dükkânlar da asla kilitlenmez. Şayet dükkân sahibi bir şey almak için dükkânını terk ederse kapının önüne içerde olmadığını gösteren bir sandalye koyar ve sandalye oradan çekilinceye kadar hiç bir kimse içeriye girmeyi düşünmez. Her yerde dükkânlardan dışarıya taşan müzik sesi, bazen sıkıcı da olsa, sokağın canlı olması için iyimser bir katkıdır. Oteller de aynıdır; çevreden üzerinize yağan dikkatlerden ya da bir tartışmadan kurtulamayacağınız kadar küçük mekânlar oluverirler. Hoş iltifatlarla her yerde karşılaşırsınız. Sanki Birleşmiş Milletler diplomatıymışsınız gibi saygıyla hafif eğilip selam verirlerken birazcık da geri çekilirler; göz kırparak ya da gülümseyerek kapıları sizin için tutarlar; günaydın demek ve sabahınızı neşeli kılmak için beyaz peynir üzerine yuvarlak yuvarlak dilimledikleri havuçları, sizin için gülümseyen bir yüz şeklinde sunarlar ve gizli bir hayranınız olduğu hissini uyandırmak için banyo havlunuzun etiketi içerisine plastik bir gül sokuşturuverirler.

Sokakta görülen bir başka incelik ise mekânın herkesçe bilinen yol ve yordamıdır. Türkler evlerini, camilerini ve anıtlarını bilimin gereklerine uygun şekilde yaparlar ve abidelerinin etkili, elverişli, en iyi konumlarının nasıl olacağı hakkında adeta içgüdüsel bir sezgileri vardır. I. Murat ve Yıldırım Bayezid camilerindeki sessizlikten yukarı doğru, Bursa'daki kartal yuvalarının üzerindeki ağaçlar arasında rüzgâr, iki sultanın acıklı sonlarına dair ebedî bir ilâhi seslendirmektedir. Safranbolu'da tepelere doğru komşuların birbirinin manzarasını kapatmamak için satranç tahtasındaki damalar ahenginde dizilen Osmanlı evleri de unutulamaz.

Benim gözümde Türklerin su katılmamış keyiflerinden biri de dışarıda yemeye olan düşkünlükleridir. Bu keyif teras katta bir lokanta, şehrin göbeğindeki parkta bulunan bir çay bahçesi, yoldan geçerken durdukları bir pınar başı, bir akarsu kenarı, açık bir apartman balkonu ya da bir şeftali yemek için yol kenarında durdukları bir ağaç altı olabilir. Açık havanın, yemeğin lezzetini artıracağını iyi bilirler. Ben de babamın kışın karların ortasında düzenlediği pikniklerle, parklarda yapılan kahvaltılarla, domates tarlalarında taze domates yemek için elde tuzluk dolaşarak, ormanlardaki derelerde ailece düzenlediğimiz neşeli pikniklerle büyüdüğüm için dışarda yeme keyfini iyi bilirim. Bu nedenle her zaman doğallıkla, keyifle ve kardeşlik duygularıyla dışarda yenilen yemeklere katılırım. Bu itibarla Türklerin açık havada yemek yeme zevklerini öğrenince evimdeymişim gibi hissettim. Türkler yazın ağaçlıklarda, bahçelerde, millî parklarda, çok sevdikleri yaylalarda bir ağaç altında ve tabiî güzelliği olan herhangi bir noktada piknik yapmaya düşkündürler. Öğünleri çok serbesttir ve sadece taze meyve, bal ve ekmek gibi basit ya da ızgarada et gibi daha mükellef de olabilir. En eğlenceli âdet ise pek çok lokantada, yol kenarındaki mola yerlerinde, etinizi ve balığınızı keyfinize göre ızgara etmeniz için masanıza ızgara getirdikleri kendin pişir kendin ye âdetidir. Açık havada yemeyi ne kadar severlerse kaldırımlardaki kafelerde yemeyi de o kadar sevmezler; çünkü buraların yemek yiyecek kadar temiz olmadığını düşünürler.

Edirne'den Alexander Pope'ye yazdığın bir mektupta bu bahçe sevgisinden, bahçelerdeki "kumruların tünediği uzun selvi ağaçları"ndan söz ederek şöyle diyorsun:

"Her taraf bahçelerle donatılmış; akarsuların kenarlarında sıra sıra meyve ağaçları var; insanların bu ağaçların altında sadece her akşam gelip yürümezler, gün ortasında da gölgenin en

yoğun olduğu bir yer seçip piknik yaparlar, halılarını serip kahvelerini içerler!"

Senin de değindiğin gibi yaylalar sadece eğlence yapılan, yemek yenilip içilen yerler değil, aynı zamanda Türkler için yazın dağların çevresindeki bu yerler hakikî millî bir ibadet mahalli, dua yerleridir. Türkler, bilinç altlarındaki cennet bahçeleri olan bu yaylaları pek çok rengi, çiçeği ve şekliyle birlikte kilimlerine, halılarına da işlerler. Yaylaya çıkma geleneği de 11. yy'dan itibaren Anadolu'ya büyük göçler hâlinde gelen Orta Asyalı Türkmen atalarından gelmektedir. Hayatlarını sürdürmeleri, hayvanlarına her mevsim yeni otlaklar bulmalarına bağlıydı. Artık bu gelenek Türklerce büyük ölçüde terk edilmiş olmakla birlikte izleri ruhsal yapılarında mevcuttur. Her baharda Türklerin yürekleri dağların, kırların yeşilliklerine yönelir ve tabiatla hemhal olmak, huzur bulmak için yükseklere çıkarlar. Şırıl şırıl akan sular, sisli havalar, meleyen kuzular halk türkülerinde yansıyan yaygın ögelerdendir. Türk çocukları özgürce kırlarda koşarlar, ağaçlara, kayalıklara çıkarlar ve bütün aile akşamleyin yaz günlerinde barınmak üzere yapılan küçük kulubelerinde toplanır. Yedikleri gıdalar, yağ, peynir, süt, ekmek, yoğurt, sıcak gündüzlerin ve serin gecelerin havası gibi taptazedir. Yaşadıkları yaylalar, Karadeniz bölgesinde, Toroslarda, Kaçkarlarda ya da Erciyes'te olabilir, ama hep aynıdır. Önemli olan özgür hissetmek, ailece yemek yemek, mevsimle bütünleşerek tabiatı doya doya solumak, bir macera duygusu yaşamak, hepsinden öte zaman sınırlaması kaygısından azat olmaktır.

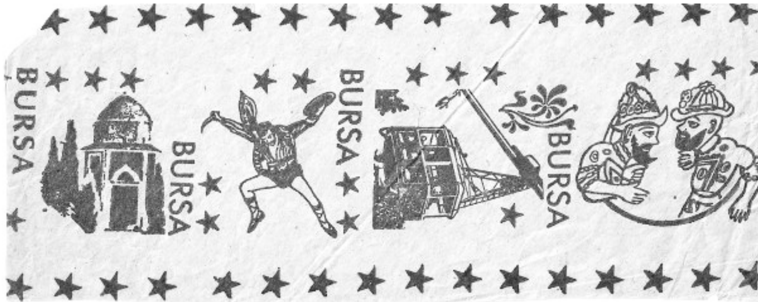
Bir yaylayı ziyaret zevkini tatmamış olmanla birlikte Türk havasının ve tabiatının sarhoş edici lezzetini tattığın, "İklim, aşırı derecede güzel. Şimdi ocak ayının dördü ve ben güneş ışıklarının sıcağıyla mest olmuş vaziyette pencerem açık oturuyorum… ve yatak odamda bahçemden toplanmış karanfiller, güller ve nergisler var." sözlerinden anlaşılıyor.

Lady Mary, sizinle "Yüzlerce harikulâde köşklerin" bahçelerinden birindeki su kenarında ya da bir yaylada serilmiş bir halının üzerinde oturmak, muteber insanlarla yapılan bir seçkin sohbeti" paylaşmak, Ahmet Efendi'nin sana öğrettiği şiirleri yüksek sesle okumak, taze şeftaliler yemek ve birlikte çay içmek kimbilir ne keyifli olurdu. Tıpkı Türklerin günün her saatinde yaptıkları gibi neşeli çok zamanlar geçirecek ve kahkahalarla gülecektik. Isaac Newton'u ve hareket yasasını bir kenara bırakacak, tıpkı Nedim gibi gülecek, eğlenecek, kâm alacaktık hayattan. Türkiye'de böyle zamanlarda çok hoş ve zarif bir şekilde gelişen dostluklar gibi biz de dost olabilirdik. Hakikaten halis ve doğru hayat anlayışı budur.

Saygılarımla
Kadriye Branning

Akşam yemeği için ağaçlar altında bir mekân, Beyşehir

İçki dükkânlarının kullandığı ambalaj kâğıdı, Bursa

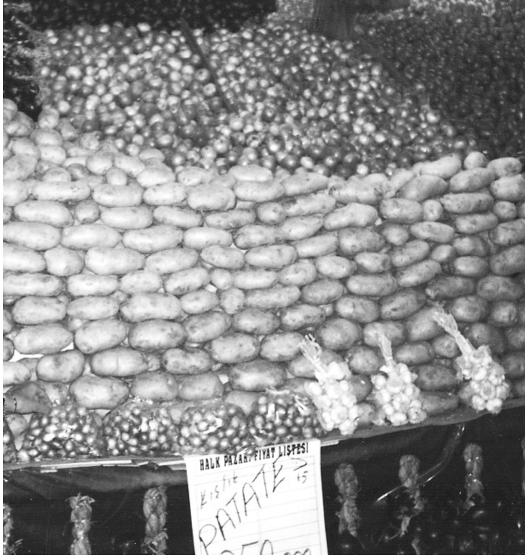
"Kendin pişir kendin ye": Fethiye

Yangına müdahaleye hazır araç gereç, Edirne

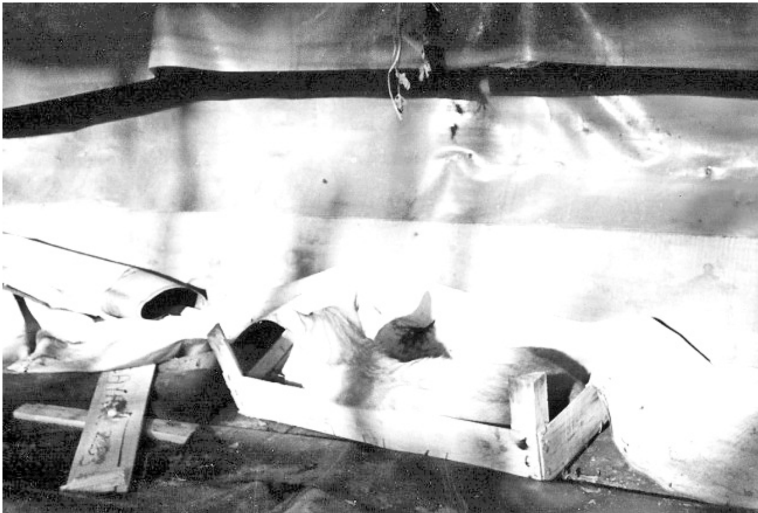
Satışa sunulan tatlıcanlar, Hatuniye Pazarı, Konya

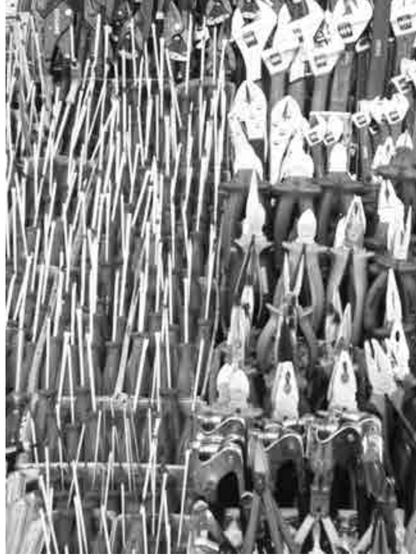
Patates, Besiktaş Pazarı

Biber, domates ve soda modeli, Tatvan

Bu da kedi keyfi:Bir Pazar yerinde uyku

Satılık alet edevat, İstanbul

Temizlik araçları, Kadırga

Satılık aletler, İstanbul

Afşin

Salatalık, Hatuniye Pazarı, Konya

Caddeden bir sahne, Konya

Yine kedi keyfi, Sahaflar Çarşısı, İstanbul

Sultan III. Ahmet Çeşmesi, 1728

20. MEKTUP: ACIKTIM

Sevgili Lady Mary,

Türk kültürünün kıymetini takdir etme konusunda muhtemelen seninle yalnızca bir yerde uyuşmuyoruz. Başvezirin hanımıyla birlikte olduğun akşam yemeğini anlatırken bir üzüntünü şu şekilde belirtiyorsun:

"Her türlü eğlenceyle akşam yemeği vaktine kadar beni eğlendirdi, sonra yemek servisi başladı; önce her seferinde birer tabak, sonra çok sayıda… Belgrad'da bir efendinin evinde üç hafta kalmış, ilk hafta çok zevk almış olmakla birlikte daha sonra bunlardan bıkarak bir ya da iki tabak da kendi mutfağımızdan tatlar eklemiş olmalarını arzu eden biri olarak yemek kültürleri hakkında sağlıklı bir yargıya sahip olduğumu söyleyebilirim."

Ah Lady Mary, sen istemiyorsan bu tabak tabak yemekleri bana getir ne olur, ne olur o çok çeşitli mezelerini de bana getir, çünkü çok geniş Türk mutfağından ben bıkmam. Bununla birlikte Türk yemeklerinin iddia edilen tek düzeliğiyle ilgili senin gibi başkalarının da aynı duyguyu ifade ettiklerini ifade etmeliyim. Bir keresinde Antalya'da ojeli tırnaklarından donuk kâküllerine kadar tam bir güneyli dilber olan Atlantalı güzel bir kadınla tanışmıştım. Tatlı çaya benzettiğim kalın aksanıyla "Tomates, tomates, tomates! Bıktım bunlardan. Kahvaltıda yerler, öğle yemeğinde yerler, akşam yemeğinde yerler; burada satın aldığınız her şeyin içinde tomates var. Bir an önce eve dönüp etli ve

hububatlı şeyler yemek istiyorum." diyordu. Dürüst olmak gerekirse benim cennetimin sabahtan akşama kadar domates yenen bir yer olduğunu söyleyerek onun düşüncesini değiştirmek gibi bir çaba içinde olmadım; sustum, geçti gitti. Çok bol tüketilen domateslerine rağmen -ya da onlar dolayısıyla- Türk mutfağının gerçek bir mutfak olduğuna ve ülkenin en üstün zevklerinden biri olduğuna inanıyorum. Bu mektupta Türk yemekleriyle ilgili gönülsüz tekrarlarından dolayı seni ikna etmek gibi bir çaba içinde de olmayacağım. Türkiye'de hazırlanan sofraların lezzeti ya da her yemeğin tadı hakkında da tekrar tekrar konuşacak değilim; bu konuyu fanatik yemek yazarlarına bırakıyorum. Sadece beğendiğim Türk yemekleriyle ilgili kişisel zevklerimden bazılarını seninle paylaşmak istedim.

Türk yemekleri de Türkler gibidir: Dosdoğru, sade, dürüst, lezzetli, bol kepçe… Tıpkı Türklerin hemen okunabilen yüzlere sahip olmaları gibi yemekleri de öyle. Gizli ajandaları, gizli içindekiler listesi, ana yemekleri ya da yemek için mükellef hazırlanmış sosları yoktur. Cesur, sade ve yapımında nelerin kullanıldığını tam olarak bilebilirsiniz. Fakat sade olması demek bıktırıcı olduğu anlamına gelmiyor, çünkü bu yemekler şimdiye kadar tattığım en lezzetli yemeklerdir ve dünyada meşhur olan en güzel yemekler konusunda yeterince bilgi sahibi olan bana göre Türk yemekleriyle karşılaştırılabilecek tek mutfak Fransız mutfağıdır.

Kuzu etini mutlaka tadarsınız, çünkü kuzu eti Türk mutfağının vazgeçilmezidir; sığır tercih edilmediğinden, domuz da yasak olduğundan kuzu adeta ülkenin parası gibidir. Kuzu eti olmadığı zaman da taze çiftlik tavuğu ve Türkiye'nin üç tarafını çeviren Karadeniz, Egedenizi ve Akdeniz'den çıkarılan balıklar her öğün zevkinize âmâdedir.

Türkiye çok et tüketen bir ülke olmakla birlikte et yemeyenler için de adeta bir cennet gibidir ve Türk sofrasından

aldığım en büyük keyiflerden biri de budur. Et yemeyenler için Türkiye'den daha uygun bir ülke olduğunu bilmiyorum. Hatta meyve ve sebze bolluğu Fransa'dakilerle de mukayese edilmez. Zeytinyağında yapılan sebze yemeği ve başlangıç olarak bunun sunulması her vejeteryanın ayaklarını yerden keser. Hatta denir ki, evin hanımı patlıcan yemeğini aynı şekilde ayda iki kez yaparsa boşanmasına bile sebep olabilirmiş. Bu da sebze yemeklerini ne kadar çok çeşitli yaptıklarını gösterir. Şahsen burada yemekleri çok sevmemin bir nedeni belki de gösterişsiz ve sade yemekler yapmalarıdır. Ben de sade severim. Hoş bir tadla sunulan pirinç pilavı, nohut ve yanında ayran en sevdiğim yemeklerdendir. Bu yemeklerin yapıldığı yerlerde sıradan kamyoncular bile dururlar. Pek çok yemekle birlikte içecek olarak tercih edilen ayran bana Ortabatıda akşam yemeğinde içtiğim yağlı testi sütünü hatırlatıyor. Türkiye'de en sevdiğim ikinci gıda ne olurdu acaba? Tabiî ki, beyzbol gibi yuvarlak, mükemmel etli şeftali. Bu meyveyi ilk kez Türkiye'de tatmıştım. Kusursuz olgunlaşmış, hem etli hem yumuşak; ısırdığınız anda dilinizin üzerine şekerli su fışkırırcasına yayılıyor ve ağzınızın içini tamamıyla istila ediyor.

Yemekler çok sade olmasına karşın sultanlar için hazırlanmış Topkapı Sarayı mutfağında çok karmaşık yemeklerden örnekler de bulunabilmektedir. Yemek kültürünün anlatıldığı önemli yemek tarihi kitaplarında bu yemeklerin tarifleri kaybolmamaları için kaydedilmiştir ve bu yemeklerin daha az türlü olan benzerleri Osmanlı mutfağında olduğu gibi aynı lezzetle Cumhuriyet Türkiye'sinde milyonlarca evin mutfağında da yaşamaktadır.

Türkiye'de her şey o kadar taze ki elinize aldığınız kayısıda ağacın, böldüğünüz ekmekte fırın tuğlalarının sıcaklığını hissedebilirsiniz. Yemekleri her köşede bulunabilecek, gururlandıkları bölgesel yemeklerle birlikte ülkenin coğrafyası ve insanları gibi çok çeşitlidir. Bunlar çok keskin tadı olan baldan çörek otlu tel peynire, etkili pastırmadan güneşte kurutulmuş (kak)

ete ya da ekşi ve keskin ayrana kadar, lezzetleri kabul edilen yiyeceklerdir.

Türk kahvaltı sofrasındaki zevk ve lezzetlerden daha önce söz etmiştim. Fakat Türklerin sofrada en iyi olduklarına, yemeğe başlamak için pek çok küçük tabakta sıraladıkları meze adı verilen gelenekleri şahittir. Ülkenin küçük, enstantane fotoğrafları gibi çeşitli, çekici lezzetlerdir bunlar ve her zaman sizde biraz daha alma arzusu uyandırırlar. Türklerin bütün ailenin aynı tabaktan yedikleri mezelerini seviyorum. Bazen sayamayacağınız kadar çok meze masaya konur ve tabaklara hep birlikte banarlar.

Türkler iyi yerler ve büyük zevk alarak tüm yemeği bitirirler. Yemeklerine çok tuz dökerler; yemek önlerine konur konmaz tadına bakmadan otomatik olarak tuzluğu alıp sekiz on kez silkelerler.

Türkler gayretli yurtseverlerdir. Vatanseverlikleri yalnızca dalgalanan al bayraklarında değil, masalarında da yansır. Bir keresinde hiç yurt dışına çıkmamış bir Türkle arkadaş olmuştum. Bir zamanlar yaşadığım Fransa'nın zenginliklerini ve tabiî pek çoğu onların masalarında bulunan lezzetlerini anlatmak için epeyce bir zaman harcadım. Ne zaman beni ziyarete gelse onun için pişireceğim yemeği hayal ederdim. Bir gün ona benim için büyük bir zevk olan, pişireceğim ilk Fransız yemeğini anlatmaya başladım ve mönünün nelerden oluşacağını belirtmek için şöyle devam ettim: "Senin için özel bir şey… İlk olarak bir soufle de framoge, sonra terrine de sauman auxs epinards ve ana yemek olarak lezzetli bir salata ile birlikte bir eminence de volaille au sauce roquefort ve büyük finalde bir tatlı, mousse au chocolat: Voila!" Mönümün içeriğindekilerden ve sevginin en büyük işaretlerinden biri olan onun için yemek yapma keyfinden kelimenin tam anlamıyla ağzımın suyu akmaya başlamıştı ki, yüzü korkunç bir hâl aldı ve "Kes şunu, saçmalama! Bu yemekleri yemek istemiyorum! Sadece Türk yemekleri istiyorum! En iyisi Türk

yemekleridir, hiçbir yemek onlarla kıyaslanmaz." diye çıkıştı. Çok az Türkün başka kültürlerin yemeklerine ilgi duyduklarını ve çoğunun kendi mutfaklarını adeta kutsallaştırdığını, benim için çok acı olan böyle bir dersle öğrenmiş oldum ve … Evet, kendisine pişirmek istediğim Fransız yemeğini istemeyen birinin arkasından elbette gidemezdim. Böylelikle görülmektedir ki, poulet a la crème kebaba karşı zafer kazanamazdı ve sonuç olarak bir aşk hikâyesi Türk mutfağı üzerinde yapılan bir konuşmayla sona erdi.

Türkiye'nin tabiî zenginliklerinin en büyüğünün, petrokimya ile kömürden daha hayatî bir kaynak olan besleme kapasitesi olduğu, herhangi bir gıda maddesini ithal etmeye ihtiyacının olmadığı söylenir. Bu nedenle olmalı ki, Türkler meşhur misafirperverliklerini göstermek için çok ısrarcı bir yol izlerler. Lady Mary, Hafize Hanım'ı ziyaretin sırasında sunulan akşam yemeğini anlatırken, "Âdet olduğu üzere her seferinde tabak tabak olmak kaydıyla yaklaşık elli tabak yemek sunuldu." diyorsun. Bugün de aynı şekilde tabak tabak servis etmeye devam ediyorlar. Avrupa'da olduğu gibi porsiyonlar şeklinde olmayıp uzun süren bir servis şekli tercih ediliyor ve böylece biraz sonra gelecek başka bir tabakla, bir arada olma duygusu canlı tutuluyor. Daha önceki bir mektupta bahsettiğim gibi bir aile ortamına kabul edildiğimde Hafize Hanım'ın sana gösterdiği ilgiden hiç de daha az bir ilgi gösterildiğini söyleyemem. Serin bir bahçe kameriyesinde Kayseri'ye özel bir yemek olan mantı, fırından yeni çıkmış ekmek, soslu beyaz fasülye ile birlikte domates ve hıyar salatası ikram edildi. Daha sonra ana yemek olarak ızgarada yapılmış kâğıt inceliğinde pirzola, közlenmiş yeşil biber, pirinç pilavı ve portakallı soda sunuldu. Arkasından üzerine ezilmiş fındık ve antep fıstığı ekilmiş çukolata pudingli bir tatlı geldi. Fakat yemek burada bitmiş olmuyordu. Masa temizlendi ve çay kaynatıldı. Önümüze büyük bir semaverle birlikte fındık fıstık,

kayısı ve başka kuru meyvelerin olduğu on kadar tabak kondu. Sonra konu komşu gelmeye başladı; beraberlerinde tepsilerle taze meyve: Kavun, karpuz, üzüm ve her tabakta herkes için bir tane elma ve armut! Hafize Hanım'ın ikramı gibi belki elli tabak değil, fakat seni temin ederim daha az da görünmüyordu.

Lokantalardaki servislerde de her seferinde tabakların, kaşık, çatal, bıçağın değiştirilmesi sanki bir sihirbazlık gösterisi gibi büyük bir maharetle dakik bir şekilde yapılır. Yemek sırasında kalkacak olursanız peçeteniz katlanır, sandalyeniz çekilir, kırıntılar temizlenir ve bardağınıza su doldurulur. Alışmanız biraz zaman alan, sizinle ilişkisi olmaksızın gerçekleştirdikleri bir âdetleri var. Birinin önünde tabağı boş olarak durdurmak saygısızlık kabul edildiğinden tabağınızdaki son parçayı alırken bile, çatal daha ağzınıza ulaşmadan önünüzden tabağın alındığını görürsünüz. Yemekler, sipariş ettiğiniz sıra ile değil, karmakarışık bir şekilde, hatta bazen istemedikleriniz de gelebilir. Çünkü daha önce de söylediğim gibi siz ne istediğinizi belirtseniz bile garson sizin için neyin daha iyi olduğunu bilmektedir.

Fransızlar 600 çeşit peynirleri olduğunu iddia ederler ki büyük ölçüde doğrudur. Türkler de arkada kalmazlar ve bir o kadar köfteleri, kebapları olduğunu iddia ederler. Türkler sanki ızgara, şiş kebap ve güveç yapmak için doğmuşlardır. Kayıtlarda 291 farklı tür bulunmaktadır ki oldukça şaşırtıcıdır. Izgaralar, güveçler, kızartmalar, buğulamalar, kavurmalar… Hatta çiğ etler. Köfteler ve kebapların çoğu yapıldıkları yerlerin adlarıyla, İzmir, Akçaabat, İnegöl, Tekirdağ, Harput, Tokat, Adana, Beyti gibi adlarla anılırlar. Bir kısmı da pişirme şekline ya da mucidine göre salçalı, içli, mangal, odun, testi, döner ve Trakya'da satır, iskender, beyti, Erzurum'dan cağ, tandır, Van'dan ali nazik kebabı gibi adlarla anılırlar. Bir kısmı ise hamsi gibi, içerdikleri ürünlere göre ya da cızbız, kuşbaşı kebap gibi benzetmeler şeklinde adlandırılırlar.

Son olarak Türkçede yemekle ilgili dilbilimsel bir konunun açıklığa kavuşturulması gerektiğini belirtmekle yetineceğim. "Acıktım" derken neden her zaman geçmiş zamanlı olarak ifade edilir?

New York'ta evde olduğumda ne zaman kendimi üzgün, yorgun ve sıkılmış hissedersem bunu gidermek için ne yapmam gerektiğini çok iyi bilirim. Biraz dana eti, biraz patlıcan, bir soğan ve birkaç domates alarak işe koyulurum. Kebabın terepatik gücü benim için efsanevidir. Mor patlıcanları soyarken Anadolu bozkırlarının sıcak güneşini hayal ederim; eti ve soğanı yağda o harika kokusu gelinceye kadar kızartırken ruhum da bu çarpıcı kokuyla birlikte yükselmeye başlar… Görüyorsun Lady Mary, bir Türk yemeği pişirirken Türkiye'de sofralarda bulunan çok çeşitli ve bol yemekleri, özellikle insanlarla birlikte sofraların üzerinde doğan dolu dolu sevgiyi hayal ederim. Türkiye'de hiç bir zaman aç kalmadım ve hiçbir şekilde de aç kalmayacağımı çok iyi biliyorum.

Saygılarımla
Kadriye Branning

Fırın, Kars

Kuru meyveler, Samatya Pazarı, Ankara

İstanbul ekmek etiketi

Diyarbakır Karpuzu

Ortaköy Pazarı'nda kış meyveleri

Ortaköy Pazarı'nda kış sebzeleri

Konserve meyveler, Haci Abdullah Restorant, İstanbul

Pirzola, Kavak Köyü

Konya'nın meşhur etli ekmeği

Balık pazarı , Ankara

Pilav ve fasulye yemeği için ara, Yeniköy

KEBAPÇI

İSKENDER

Kuruluş Tarihi: 1867

Kurucumuz

Ünlü Cad. No: 7 Bursa-Türkiye

Tel: (24) 21 46 15 - 22 37 79

En meşhur Bursa İskender Kebabları

Kavrulmuş ürünler, Çorum

Kavun karpuz satıcısı

Melike Hatun Gıda Pazarı, Konya

Paça salon, Afşin

Simit satıcısı, Eminönü

AMASYA ŞEHİR DERNEĞİ
Hükümet Köprübaşı
☎ : 10 13 - 18 20
Amasya V.D.Hes.No. KA 1735

T.C. MALİYE VE GÜMRÜK BAKANLIĞI

Seri (A)

Sıra № 1206

Tarih-Date 26/6/199[illegible]

AD SOYAD - NAME : ....

Kredit-Kredit	Peşin-Cash	Masa-Table	Fiyatı Cost	TUTAR SUM
Adet				
X	Ekmek-Su / Break water		500	1000
	Meşrubat / Soft drinks			
	Çorba / Soup			
X	Izgara ve et yemek / Foods with meat adn grill		5500	11000
	Sebze yemekleri / Foods with vegetables			
XX	Zeytinyağlılar / Foods with oliye oil		3000	12000
	Meyvelar / Fruits			
	Mezeler / Appetizers			24000
	Special Mezeler / Special appetizers		%10 Servis	2400
	Special eats			26400
	Yemek Yekünü / Eat TOTAL			
	İÇKİLER — DRINKS			
	1 (70) Şişe Dolund		15000	15000
			%10 Servis	1500
				16500
	İÇKİ YEKÜNÜ / DRINK TOTAL			26400
	KDV. Dahil YEKÜN — TOTAL			42900
	İSKONTO—DISCOUNT (%___)			
	Yalnız Bu Yekünü Ödeyiniz PAY ONLY THIS TOTAL			

GARSON MAKBUZU — WAITERS RECEIPT

Yeşilırmak Mat. GB. 38076
Basım Yılı : 1990 İl Kodu : 05
Anlaşma Ta. : 25.12.1989

Fatura, Amasya Şehir Kulübü

GÜZELYURT RESTAURANT
ERZURUM - TURKEY
TEL : 9(011)11514
FAX : 9(011)19222

Güzelyurt

BOĞAZİÇİ
Döner, Kebap ve Pide Salonu

Tel : 213 60 90
Yeni Çarşı Şadırvan Karşısı No : 29 NİĞDE

Boğaziçi

21. MEKTUP:
"TT"

Sevgili Lady Mary,

Mektuplarında sürekli olarak, bizimkinden farklı olmakla birlikte Türk zevkinin ne kadar halis olduğunun altını çiziyorsun. Yaşam biçimlerinin her aşamasına nüfuz etmiş olan bu tat; aile (faily), arkadaş (friend), yemek (food) ve güzel mekânlar (fine settings) çevresinde oluşur ve temas etmediği kimse bırakmaz. "Bizim onları göstermeye çalıştığımız gibi kaba insanlar olmadıklarını, çünkü güzellik anlayışlarının farklı olduğunu söylerken elbette haklıydın. Fakat Türk kültürünün bu titiz güzellik anlayışı hükümranlığının dışında kalan küçük bir ayrıntısı var. Ben buna "Türk tarz"ı, bir başka deyişle "TT" diyorum.

Benim aşina olduğum ve "Fransız tarzı" denen bir başka meşhur tarz var. Bu, Fransız halkının giyim kuşamdan mutfağa ve hatta şimdi farklı zarif rugby'a varıncaya kadar bütün ürünlerine yönelik olarak kullandıkları modaya uygunluk ve mükemmellik atıflarıdır. Fakat Türkiye'de "tarz" kavramı tamamen farklı bir şeydir.

Görebildiğim kadarıyla "TT", yaptıkları her şeye, bilerek ya da bilmeyerek Türk tarzı bir kusur atfetme şeklidir. Her zaman bazı şeyler gözden kaçar, olması gerektiği gibi olmaz ya da bazen tamamen yanlış olur. Hiçbir şey mükemmel değildir; her şeyin hâlâ yine de yolunda gittiğinden emin olabilirsiniz, fakat her zaman bir acayiplik, tuhaflık, kusur, gariplik ya da bir şiirde bütün

dikkatinizi üzerine çeken ve şairin gerçekte söylemeye çalıştığından daha farklı düşünmenizi sağlayan şaşırtıcı bir söz ve özel bir mısradaki duruma çok benzer karışık bir durum vardır.

Pek çok Türk bana bunun bilerek yapılmadığını söyleseler de bir ölçüde bilerek yapılmış olduğu anlaşılıyor, çünkü her şey çok kusursuz göründüğünde onlarda da rahatsızlık başgöstermektedir. Hayat kusursuz değildir, çevrenizdeki her şey de öyle. Tek kusursuz Allah’tır; bu nedenle asla bu çizgiden ayrılmamalı, sonuç olarak alçak gönüllü olmalı, asla mağrur olmamalı. “TT”nin hükmünü böyle yürüttüğünü düşünüyorum. Bu aynı zamanda kebîr olan Allah’a sade bir dua şeklidir.

Sağlık konularından modaya, müşteri hizmetlerine, aya yolculuğa ya da tüp bebeğe varıncaya kadar her şeyde mükemmel olma çabası içinde olunan bir kültürden geliyorum. Bu itibarla Batılı titiz bakış açısıyla bu TT’ler yaralı parmaklar gibi göze çarptığından benim için onları tanımak çok kolaydır. Ancak onları kınama ya da küçük görme gibi bir davranış içinde bulunmamak gerektiğini de çabuk öğrendim. Kabiliyet, dikkat ve nihâî üretimde ihtimam eksikliği gibi bir kusurlarının olmadığını da biliyorum. Sinan ve benzer sanatkârları çıkaran bir kültür, doğru maddeyi yanlış maddeden ayırmayı elbette bilir. Böyle bir kültüre mensup insan mütevazı, insancıl ve ahlâklıdır. Hepimiz hatalar yaparız öyle değil mi? İşte her şekilde günlük hayatımızda her an hatırlamamız için gözümüzün önünde duran dünyamızdaki, çevremizdeki, evlerimizdeki ve kalplerimizdeki hayat gibi.

TT’nin en klâsik ve zamanın onurlandırdığı örnek, eldokumacıların dokumalarında kasten araya sıkıştırdıkları çok küçük hatalar şeklinde, Türk halı ve kilimlerinde aykırı bir renk, bozuk bir süs, bir küme nokta nokta konulan düğümler şeklinde görülebilir. Bu bile maddî bir dünyada olduğumuzu, gölgelerin ya da rüyaların egemen olduğu ruhsal bir dünyada olmadığımızın hatırlatıldığı bir andır.

TT'nin en açık şekli ise işaretlerde, mönülerde, hatta bilimsel kitaplarda yapılan yanlış ve genellikle çok gülünç tercümelerdir. Böylece mönülerde görülen bazı yemekleri yemekten dehşete kapılabilirsiniz. Örneğin; şimdiye kadar herhangi bir dilde okuduğum en etkili sanat tarihi kitaplarının birindeki ilk cümlenin İngilizce tercümesini aktarabilirim. (Yazar ve editörü rahatsız etmemek için kitabın adını vermeyeceğim): "The culture of the ancestors of Turks has caused the architecture to be continuous and with pains." (Türklerin atalarının kültürü mimarinin özenli ve sürekli olmasına neden olmuştur) Elbette buna benzer karmaşıklık ondan sonraki 350 sayfa boyunca size meydan okumayı sürdürecektir. Amasya'daki Bayezid Paşa Camii'nin uzun ve pahalı olan 10 yıllık yenileme çalışmasından sonra İngilizce kitabede çok fena yanlışlar yapılmıştır. Veya Kahramanmaraş İl Kültür Turizm Müdürlüğünce yayınlanan broşürde meşhur dondurmalarının lezzetini anlatan çok zarif görünen şu değerli cümle broşürden nasıl çıkartılır: "Sahlep gets the milke harden and process of beated the ice creem provide it to become solid." (Sahlep sütü katılaştırır ve dondurmayı çırpma işlemi dondurmanın daha katı olmasını sağlar)

En acayip hatalardan bir kısmı Topkapı'dan Hilton'a kadar olan en meşhur ve sevilen yerlerin bazılarında da görülmektedir. Geçmişteki tercüme deneyimlerimden hareketle bir keresinde Türk kültür bakanlığı elemanlarından birine resmî yayın ve broşürler için düzeltmenlik ya da editörlük gibi bir görevi yürütme teklifinde bulunup bulunamayacağımı sormuştum. Yabancıların ilgisini ülkenize çekmek için bu pazarlama ürünlerine çok yüksek oranda paralar harcıyorsunuz, bu itibarla onların daha doğru ve şık bir İngilizceyle yazılması daha yararlı olacaktır, demiştim. Adam dik dik baktı ve şaşkın bir vaziyette şöyle dedi: "Anlamıyorsunuz! Biz Türkler her şeyin mükemmel olmasını istemeyiz; bu bizim tarzımız değil." Hedef kitlenin bu

görüşü paylaşmayabileceğini izah etmeye çalıştım, fakat adamın kederlere boğulduğunu görebiliyordum; dolayısıyla daha ileri gitmedim. Evet, Türkler işlerin mükemmel gitmesini istemezler, çünkü tıpkı benim ısrarımdan adamın rahatsız olması gibi mükemmellik de onları rahatsız eder.

Yapılaşma dünyası TT'yi bütün haşmetiyle göz alıcı bir şekilde gösteren bir vitrin gibidir. Türkiye'de elektrik düğmelerini kullanmaya alışmak bunun tipik bir örneğidir. Bu düğmeler nadiren dikey konurlar ve yerleştirildikleri çıkıntılı yerden 10-22 derece çevirerek yakmayı başarabilirsiniz (şimdi bu çevirmeli anahtarlar kullanılmıyor). TT'yi çinilerin kavisli ya da ters yüz edilmiş şekilde dizilmesinde de görebilirsiniz. (Benim de üzüm salkımı gibi yukarı doğru dekoratif dizilmiş çinilerim var) Henüz döşenmiş mermer zemin ve yeni sıvanmış duvarda geceleyin oluşan çatlaklarda da bu "TT" vardır. Ayrıca engelli araçlarının kaldırım rampalarında insan hayatına mal olabilecek eksikliklerde, inşaat ya da restorasyon işlemi için kurulan ürkütücü iskele sisteminde, tuvaletteyken ihtiyacınız olduğunda çektiğiniz zaman akmayan suyun geceleyin horultuyla akıp sizi uyandırmakla kalmayıp evinizi de batıran sifonda hep bu "TT" vardır.

"TT" saymakla bitmez: Hiçbir zaman dengede olmayan masaların ayaklarında, İznik'te tarihî Hacı Özbek Camii'nin eflatun, açık mavi ve pembe boyalı yapay mermer mihrabında ya da Konya İplikçi Camii'nde havaalanı iniş pistindeki gibi çepeçevre dizilmiş fülorasan lambalarda; belirli bir saatte kalkacak olmasına rağmen iki saat geçse de kimsenin umurunda olmayan ve habire çayların söylendiği otobüs terminallerinde; Paris'e aktarmalı uçuşu kaçırdığı için kimsenin telaşlanmadığı, uyarı olmaksızın uçuşların ertelendiği hava alanlarında; bir yıkamada küçülen, ama önce sizi Berberî Türküne dönüştüren boyalarıyla vücudunuzu boyayan tişörtlerde; fena şekilde kokan deri ve çok sert olduğu için bir giymeden sonra çatlayan kalitesiz plastik

ayakkabılarda; Konya'da büyüleyici yeni bir alışveriş merkezi olan Site Kulesi etrafında dolaşan uyuz sokak köpeklerinde; en lüks lokantalarda, yemek yiyenlerin bacakları arasında zikzak yaparak dolaşan kedide; Dolmabahçe Sarayı'nda dünyanın en büyük avizesinin altına, çatlamış tavandan akan yağmur sularının toplanması için konmuş plastik leğenlerde; beş yıldızlı otelin bahçesinde dolaşarak taze çimlerle saksılardaki çiçekleri otlamasına rağmen kimsenin şezlongundan kalkarak müdahalede bulunmadığı inekte yine bu "TT"ler vardır.

Gerçekten seyahat ve otel yaşantısı "TT"lerde oldukça zengindir. Düzenli, mütevazı otellerde "TT"lerin karşınıza çıkması normal görülmektedir, fakat beş yıldızlı şirketlerde de çok miktarda karşınıza çıkması şaşırtıcıdır. "TT"ler Anadolu'nun, tek kelime yabancı dil bilmeyen resepsiyonistlerinin bulunduğu, yalnızca bir televizyon kanalının olduğu beş yıldızlı otellerinde de bulunur. Otellerde aynı anda bütün asansörlerin çalışmadığı (kimsenin umurunda olmadığı gibi şikâyet de olmaz); lüks döşenmiş süitlerde de havluların ve çarşafların delik olduğu görülebilir. Yemek salonlarındaki her gün en az bir kişinin düşmesine sebep olan halılardaki kırışıklıklara da dikkat etmek gerekir. Bir "TT" kapı kilidine bantlanmış, elle yazılmış oda numarası; çok güzel bir otel banyosunun malzeme dolabında saç kurutma makinesi asmak için duvara çakılmış kocaman bir çivi; üç numaraya bastığınız hâlde ikinci katta duran bir asansör; istemediğiniz hâlde saat beşte uyandırılmanız; bıçağınızın kör olması, buzdolabınızın soğuk olmaması; temmuz ayında lobide karşılaştığınız, yapay karla dekore edilmiş çarpuk çurpuk bir yılbaşı ağacı olabilir.

"TT"lerle sokaklarda da karşılaşırsınız. Binadan binaya alçaktan geçen elektrik kabloları (özellikle Kars bu konuda dikkat çekici bir yer) başınızı sıyırıp geçebilir. ATM makinaları o kadar yükseğe yerleştirilir ki, benim gibi uzun boylular bile (kibarca

yakındaki bir işyerinden istenmiş) bir tabure ile ancak ulaşabilir. Kar yağarken palmiye ağaçlarında neon lambaları size göz kırpabilir ve milli bir müzenin önünde boş zeytin yağı tenekeleri içerisinde bir çiçek bahçesi oluşturulmuş ve böylece bir geri dönüşüm işlemi de gerçekleştirilmiş olduğunu görebilirsiniz.

Benim özel gözde "TT" grubum turist danışma bürolarında elime tutuşturulan fantazi haritalardır. Genellikle elle çizilmiş saçma sapan ve yanlış çizilmiş, şehir gezinizi Alice Harikalar Diyarında deneyimine dönüştüren anlaşılmaz haritalardır. Bursa'da bir Turist bürosunda bana bu anlaşılmaz haritalardan verildiğinde memura, yolumu bulmaya yardımcı olacak daha iyi bir harita olup olmadığını sorma cesareti gösterince adamın gözleri parladı ve heyecanlı bir telaşla kaybolup birkaç dakika sonra müdürün odasında duvarda asılı duran 5x7 büyüklüğündeki çerçeveli ağır kadastro haritasıyla geri geldi. Bu kocaman ve ağır haritayı pat diye önüme koyarak, "Bunun bir yardımı olabilir mi acaba?" deyiverdi.

Fakat bir "TT" kibar ve hoş bir özen de olabilir. Vazolardaki plastik çiçekler üzerine yapıştırılmış reçineden nefis çiy damlaları, fiyongla bağlanmış kâğıt peçetelere sevgiyle sarılmış çatal ve kaşıklar, tozlu topraklı arazilerin ortasındaki lokantalarda İsveç Alplerinin posterleri, zarif şarkıcılar gibi şekil verilen karpuzlar ve Siirt Ulu Camii'nin içini süsleyen mavi çiçekli banyo çinileri.

Ya da bir "TT" Kars'ta bir sabah 4.09'da bugüne kadar aklımdan çıkmayan, kapatılmamış hoparlörden duyulan müezzinin ton ve makamdan mahrum şaşırtıcı ve uygunsuz ezanı veya Afyon'un tozlu yollarının kaldırımlarını süsleyen büyük mermerler olabilir.

Bu ve benzer kusurların çevremizdeki varlıklara ve dünyaya hayat verdiğini öğrendim ve tıpkı Türklerin yaptığı gibi ben de bunlara mübtela olmaya başladım. Daha az titiz ve daha çok meraklı ve tenkitçi olmayı öğrettiler bana. Bir "TT" gördüğümde

bazen çok gülünç olabildikleri için gülerim. Fakat onlar her zaman benim kalbimi ısıtırlar, çünkü onların arkasında insan sevgisiyle dolu, varlığın kozmik düzenindeki kendi yerini bilen bir Türk elini hissederim. Onlar bana kendimi önemsemememeyi de öğrettiler, çünkü insan kendisinin ne olduğunu bilir, kimse mükemmel değildir; mükemmel ancak Allah'tır.

Saygılarımla

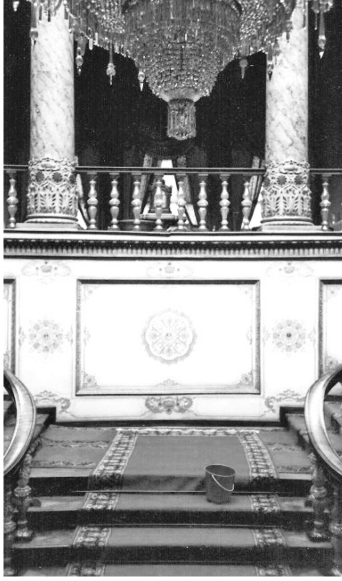
Kadriye Branning

Pide Restorant, Silvan

Lüks bir otelin havuz kenarı

Dolmabahçe Sarayı

Restorasyon Çalışması, Konya

Kastamonu

Kastamonu

Kars

Açılın

Engelli rampası

Temmuzda yılbaşı

Adonlar ve süslemeler

22. MEKTUP:
70 MİLYON İLMEKLİ BİR HALI

Sevgili Lady Mary,

Bir öğle sonrası piknik gezisi için seninle Boğaziçi'nden kayıkla gitmeyi ne çok isterdim! Bir yerde kıyıya çıkacak, oturmak için bir Türk halısı serecek ve çayın, pastaların, tatlı karpuzun, manzaranın, hayat dolu sohbetin keyfini çıkaracaktık. Aslında bir keyif mekânı oluşturmak için kayığa ya da Boğaziçi'ne de ihtiyacımız yok; zira bir Türk halısı serdiğiniz herhangi bir yer küçük bir zevk mesiresine dönüşüverir.

Mektuplarında devrin günlük yaşantısı, modası, mobilyası, mücevherleri, gıdaları, gelenekleri, dans ve müziği ile ilgili olarak pek çok ayrıntıyı bize sunuyorsun. Ayrıntılar üzerindeki bu dikkatin seni 18. yy. Türk saray hayatı maddî kültürünün önde gelen kaydedicilerinden biri hâline getiriyor. Giyim kuşama dair dikkatin özellikle çok keskin. Sultan'ın camiye giderken giydiği gömlekleri, harem reisinin süslü elbisesini, maiyetindeki muhafızların tezyinatlarını ve tabiî ki senin ziyaretin sırasında bütün saray hanımlarının giydikleri elbiseleri anlatıyorsun. Günümüzde söylendiği üzere tam anlamıyla bir etnografyacı olmanla birlikte günlük hayatın hiçbir ayrıntısının görmezden gelinemeyecek olduğu gerçeğini ortaya koyarak onlara bir çığır açtın. Çok dikkatli söyledin, dikkatli dinledin ve dikkatli not ettin. En küçük ayrıntıya dikkatin daha büyük bir resmin ortaya çıkmasını sağladı.

Mimari ve sanatlar konusunda, giyim kuşam konusunda yaptığın yorumlar kadar ayrıntılı yorumlar yapmadın; belki ben aynı zamanda bir sanatçı olduğum için ne zaman bir caddede yürüsem, bir odaya girsem ya da seyahate çıksam ilk dikkat ettiğim şeyler bunlardır. Yine de bir sanat eseriyle ilgili ayrıntıları naklettiğinde de gözün giyim kuşam konusunda olduğu kadar keskindi. Hafize Hanım'la yediğin akşam yemeğini anlatırken, altın çiçeklerle süslenmiş ince tül peçetelerle ilgili olarak, "…Bu ülkede şimdiye kadar görülen en güzel mendiller kadar mükemmel işlenmiş bu değerli peçeteleri kullanacağıma öyle mükedder oluyordum ki!" diyorsun. Som altın kapaklı çinî kâselerden, elmas kakmalı sapları olan altın bıçaklardan, altın lavabolardan ve süslü havlulardan da aynı dikkatle söz ediyorsun. Mektuplarından birinde Boğaziçi yalıları ve tezyinatı konusunda şöyle diyorsun:

"… Beyaz taş yollar, müzehhep tavanlar, Japon çinîlerle kaplı duvarlar, zümrüt ve sedef kakmalı ahşap kaplamalar, çok fazla mermer süslemeler, her türlü cam karışımı porselen tabaklar, renkli sıvalar, çiçekli kavanozlar, en güzel kristal camlarla çerçevelenmiş pencereler, pek güzel meyve ve çiçek resimleri…"

Mimari de 1569'da meşhur Sinan tarafından Sultan II. Selim için Edirne'de yapılan Selimiye camisinin ziyaretini anlattığın en canlı mektuplarının birinin konusuydu. "Bir seyyahın ilgisini yeterince çekecek bir bina" derken haklıydın, çünkü o gerçekte Sinan'ın bir şaheseridir. İçeri gizlice girmek için Türk giysileri giydin ve öyle ayrıntılı bir şekilde tasvir ettin ki, daha sonra gelen mimarinin çağdaş tarihçilerinin yaptığı tasvirler seninkinin yanında sönük kaldı. Bu uzun mektubunda avludan kubbeye, bakır paslı mermer sütün revaka, bir tek kubbeyle mümkün kılınan yüksek orantıya, mermer trabzanlara, İran halılarına, "oyma ağaçlarla süslenmiş büyük kürsüler"e, sultanın ibadeti için yapılmış olan balkona, kalın beyaz şamdanlara, senin de çıkmayı çok

istediğin dört büyük minareye varıncaya kadar hiçbir özellik dikkatinden kaçmadı. Pek çok kişi senin "şimdiye kadar gördüğüm en asil bina" şeklindeki düşünceni bugün de paylaşıyor.

Özellikle süsleme tarzından hoşlanmana ben de sevindim. Mektubunda, "Duvarlar bana öyle küçük, canlı çiçeklerle süslenmiş göründü ki onların nasıl bir taştan yapılmış olduklarını tahmin edemedim; fakat daha yakına varınca Japon çinî ile çok güzel bir şekilde kaplanmış olduğunu gördüm." diyorsun. İznik çinileri üzerindeki kalın, kabartma sırlamayı taş zannetmen hoşuma gitti ve onlardaki Asya tesirini farkedebilmenden etkilendim.

Selimiye ve yalıları tasvir edişin öyle özel ve canlı ki sanki onları önümde görüyormuş gibiyim; herhangi bir resimden de daha etkili ve çekici görünüyor. Fakat halılara çok az değinmiş olmana şaşırdığımı söylemeliyim. Türk halılarına çok aşina olduğun için onları anlatma gereği duymadığından olabilir mi acaba? I. Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat'ın saraydaki atölyelerinde dokunan bu halılar, malikâneleri süslemek için İngiltere'ye çok uzun bir zaman önce getirilmişti. Muhtemelen senin atalarına ait Thoresby Hall'da da bir tane olmalı. Bu atölye halıları çok büyük olmakla birlikte ben daha küçüklerini, Boğaziçi'nde çay partisine götürebileceğimiz büyüklükte olanları, yalnız bir kadının dokuduğu tezgâhtan, tek elden çıkmış olanı tercih ederim.

* * *

Dünyanın en güzel halılarından bir kısmını Türkler üretir ve Türkiye'ye gelip de valizinde bir halıyla dönmeyen ziyaretçi çok enderdir. Fakat bir Türk için halı yere sermek için dokunan çok güzel bir eşya olmaktan daha fazla bir şeydir: O bir sanat ürünüdür. Biz Batıda "sanat" sözcüğünü kullandığımız zaman meyve sepetlerini, çıplak kadınları, müzelerin duvarlarına asılmış olan manzara resimlerini ya da modern sanat merkezlerinde

milyonlar için şevkle toplanmış resimleri düşünürüz; Kendini beğenmiş sanat eseri toplayıcılarını, estetikçileri ya da Pikasso ve Matissa gibi pop star sanatçıları düşünürüz. Hatta sıradan bir Batılıya sanat sözcüğü şehir, din, soyut, münevver, erkek-egemen, yüksek sosyete ve genellikle de tuval üzerindeki yağlı boyaları çağrıştırır.

Bununla birlikte Türkiye'deki algılamalar farklıdır. Türklerin sanat kavramından anladıkları, üstün bir ustalıkla ve ayrıntıda gösterilen dikkatli bir özenle yapılan herhangi bir şey anlamındadır. Teknik yeterlilik ve disipline yapılan vurgu, ilham ve sezgi kadar önemlidir. Sanat; şehirli, köylü, sıradan ya da seçkin herkes içindir. Türkler pratik insanlardır, bu nedenle sanatları da öyle. Çevrelerinde olan malzemelerle çalışırlar. Bu malzeme kuzey bölgesindeki ormanlardan gelen ceviz kestanesi, Afyon yakınlarındaki ocaklardan çıkan mermer, canlı koyunların yününden eğrilen, bitki, kök ve çamurla boyanan yün iplikler olabilir. Türkiye'de sanat ürünlerinde gösterişe yer yoktur. Hakim etken, kullanmaktır ve ürünler dekoratif olmaktan ziyade pratiktir. Türkler el aletleriyle, iğnelerle, ateşle ya da tezgâhta; üç boyutlu nesneler ve parçalar üretirler. Sanatlarının temeli el sanatlarıdır ve hat, sedef, ebru, dokuma, dericilik (daha çok eğer ve giysi yapımında), oya (kenar süslemeleri), keçe yapımı, örgü, yorgancılık, seramik, bakırcılık, sepet yapımı, ağaç işleri gibi alanları içerir. Türkler ahşap evler ve seramiklerle süslenmiş taştan evler yaparlar; elbise ve ev eşyaları dikerler, mobilya yaparlar; cam boncukları hayvanlarının koşumlarına süs yaparlar; lezzetli güveç ve çorbalar yemek için ağaç kaşıklar yaparlar. Dekoratif unsurlar genellikle çok sevilen çiçekler, kuşlar gibi ya çevrelerindeki tabiî dünyada olan varlıklardan ya da daha zihnî, matematiksel geometrik sembollerden seçilir.

Türkler memleketleri, aileleri, inançları ve sanatları hakkında güçlü duygular beslerler. Sanatın asıl unsurlarının ustalık ve

kabiliyet olduğuna inanırlar. Kullandıkları dekoratif süslemelerin dinî ve tarihî önemine üstün bir değer verirler.

Türkler kabiliyetlerinden dolayı Allah'a şükranın bir ifadesi olmak üzere sanat eserlerini mümkün olduğu kadar güzel ve mükemmel yapmaya ve onlara çok yüce anlamlar yüklemeye çalışırlar. İşlerinde cesur ve dürüsttürler. Yemekleri gibi, dinleri, bölgesel kültürleri, tekrar tekrar işleyecek kadar önem verdikleri ve saygı duydukları geçmişten gelen miraslarıyla şekillenmiş sanatları da sade ve dosdoğrudur. Türk sanatçısının objektifliği gerçekten düpedüzdür. Türk sanatçısı bütün kabiliyetiyle Allah ve aile sevgisinin yansımasına katkı sağlayacak, yurttaşlarına bir hürmet olsun düşüncesiyle faydalı bir eser ortaya çıkarmaya çalışır; bu kadar basittir.

* * *

Türkler kültürel kimliklerini ifade etmek için niçin halıları, Fransızlar mutfağı ve modayı, Amerikalılar müziği, İtalyanlar sinemayı, Britanyalılar bahçeleri seçtiler? Sanatın insanoğlunun varoluşunun bir ifadesi olmadığını, her kültürde farklı açılımları olmadığını; her dönemde oluşturulmuş maddî kültürün bir ifadesi, sanatkârının görüşü kadar zamanın, coğrafyanın ve kültürün kendine has bir yansıması olmadığını kim söyleyebilir? Türkiye hakkında oradaki üretilen nesnelere bakarak pek çok şey keşfedebilme imkânınız vardır. Yapı bakımından eklemli olan dillerini, asla anlayamayacağımı düşündüğüm yılgın zamanlarımda özellikle halıları bana çok daha anlaşılır görünmüş ve bu insanlara benim daha yakın olmamı sağlamıştı.

Geleneğe saygı çerçevesinde şekillenen, aynı zamanda büyüme ve gelişme çabası içinde olan sanatlarını takdir ediyorum. Günlük hayatlarında eski ve yeninin mükemmel bileşimi şeklinde geçen Türk tarzı hayat orada bulunduğum zamanlarda hep huzur içinde olmamı sağlamıştır. Eski Roma harabeleri Selçuklu

medreseleriyle; Bizans surları Osmanlı çeşmeleri, bahçeleri, duvar boyunca sıralanan gülleri, çiçekleriyle; kadîm su kemerleri de köprülerin üzerinden geçen ana yollarla bir aradadır. Evlerin içerisindeki sükunete inat caddelerdeki telaşın; ticarî mekânlarla dinî, kutsal mekânların ahenkli bir şekilde iç içe geçmiş olduğunu görürsünüz. Burada farklı çıkan sanatsal değeri olan seslere de yer vardır ve saygı duyulur, onlar da toplumun farklı renkleri arasındaki yerini alır; tıpkı müezzinlerin namaz vaktinde birbiri peşi sıra okudukları ezan sesinin oluşturduğu zincirlemeli ahenge Eminönü'ndeki martıların çok farklı tonlarda ve tek düze çıkan seslerinin karışması gibi.

Eski ve yeniye olan saygılarını el sanatlarına da işlemişlerdir. Zenaat "onların" sanatlarını da içine alır; Batı'da bizim bildiğimiz resim ve heykel güzel sanatlar okulu, geleneksel olarak sanatlı ifade biçimlerinde büyük rol oynamaz. Türkler ağaca şekil veren, sepet ören, halı dokuyan insanlara büyük saygı duyarlar. Burada zenaat ile sanat arasında bir fark yoktur; çünkü zenaat da bir sanattır. Kelimenin tam anlamıyla bir sanatçı olarak yüklendikleri göreve olan bağlılıkları bir 'zenaatkâr sanatçı' olarak Türkiye'nin benim üzerimdeki en çekici tarafıdır.

Batıda geçtiğimiz 30 yıl boyunca çok hararetli bir şekilde yürütülen sanat-zenaat tartışmaları artık yatışma sürecine girmiştir. Sanat geleneksel anlamda özellikle nesnelerin estetik düşünceler çerçevesinde yorumlanması olarak tanımlanırken, zenaat temelde yararlı işlevi aracılığıyla tanımlanan nesnenin kendisi olmaktadır. Sanat tarihçileri ve bilim adamları bu farkları uzunca bir zaman tartışmışlar ve daha anlaşılır bir zemine oturtmayı başarmışlardır. Batıda son 20 yılda kurulan, geleneksel sanatlara özgü kılınan pek çok sanat müzesi buna şahittir. Ancak ayırımın izleri hâlâ vardır. Bir cam sanatçısı olarak ellerimi yeterli ve güçlü bir şekilde konuşturabilmeliyim ve bir Türk sanatçı tarafından

üretilen bir nesneye baktığımda onun güçlü ellerini de orada görebiliyorum. Türkiye'nin beni kendisine çeken nedenlerden biri de belki budur; çünkü Türkiye zenaatkâr sanatçılarla dolu bir ülke. Türk sanatçıları sanatın mükemmelliğinin güzellik ve faydanın kaynaşmasında yattığını bilmektedirler. Eğer bir nesne hüner, beceri, kendini adama ve aşkla üretilmişse o zaman sanat olur.

Bir cam vazo ya da kadeh yaparken kreativite, sıkı çalışma ve hüner gösterme şansım var. İşte Türkler de böyle düşünür. Eserlerini bir niyet ve aşkla ortaya koyarlar, onları toptan üretilen ürünlerden ayıran şey de budur; onu bir göz dengeler, bir el düzeltir; üreticisinin iradesinin ve ruhunun kıvılcımlarını içerir ve evet, bazı durumlarda çok farklı bir "TT" olur. Türkler sanatın su doldurmak, zerzevat taşımak, testi çevirmek gibi günlük davranışlarla ilgili olduğunu düşünürler ve böyle yapmakla, sanatları, günlük hayatlarındaki hareketlerini ulvileştirmiş ve onları asalet, güzellik ve zerafetle doldurmuş olur.

Sonuç olarak zenaatkârlarla sanatçılar aynı macerayı paylaşırlar. Sanat eserini inceleriz, kabiliyetlerimizi geliştirerek kendimizi sanatımıza veririz, meraklıyız, hayal etmek ve cesaret etmek için statükoyu zorlarız; sürecin üründen daha değerli olduğuna inanırız ve içimizdeki "derin sanat"ı anlamaya, derinliklerimizdeki üçüncü gözümüzü önemsemeye çalışırız. Bir Türk halısına ya da bir ağaç kaşığa baktığımda bütün bu maceraların gölgesini görebiliyorum. Bir İznik tabağındaki her göz alıcı çiçekte bütün Türklerce paylaşılan renk cümbüşünü ve tabiat sevgisini hissedebiliyorum. Bir hat boyunca yukarı doğru çekilen her çizgide Allah'a doğru kanatlanan bir kalbi duyabiliyorum ve her bir ilmekte bir Türk kadınının yüzünü, onun sıcaklığını ve hayat sevincini hissedebiliyorum.

* * *

Ah evet, şu ilmekler! Bütün Türk sanatları içerisinde benim ilgimi özellikle bu renkli halılar çekiyor. Daha önce söz ettiğim altın taşlar gibi, onların ilmekleri de benimle derin anlamları olan kelimeler gibi konuşuyorlar. Lady Mary, bu mektubun başında da sana dediğim gibi, Boğaziçi kenarındaki pikniğimize götürebileceğimiz şu küçük köy halılarına, göçerlerin halılarına özel bir sevgim var. Burada köy halılarından tamamen farklı ürünler olan 16. yy.'ın büyük salon halılarından söz etmiyorum. Bunlar sarayın ürettiği, modeli saray sanatçılarınca çizilmiş, İran estetiğinin izlerini taşıyan ve erkekler tarafından dokunan halılardır. Hayır, ben, "büyülü halılar" olarak isimlendirdiğim halılardan söz ediyorum. Hâlâ yaşayan en güzel örneklerin çoğu kök boyaların kullanıldığı 1850'den 1925'e kadar olan sürede dokunmuştur. Hâlâ dokundukları gün gibi canlıdırlar, renkleri ve desenleriyle günümüzde dokunanları etkilemektedirler. O zaman olduğu gibi hâlâ bugün de o büyülü eller, koyun üreten, otlatan kadın ve erkeklerin elleri; yünleri kırkan, tarayan, iplik hâline getirmek için iğlerle eğiren, ot toplayan, boya yapan, tezgâh yapan, bir göz ve el hatırası olmak üzere dokuma yapan eller, halılara vücut vermek için işbirliği yapıyorlar. Bu pek çok işe yarayan halılar ibadethaneler için, evler için, zirai maksatlar için veya çeyiz sandığına koymak ya da pazarlarda satmak içindir. Köylüler bu halıları sırtlarında taşırlar, onların üzerinde yerler, otururlar, uyurlar. Evlerine kapı yaparlar; tuz, yiyecek taşırlar; bebeklerini kundaklarlar; hayvanlarının üzerine örterler; çadırlarını süslerler ya da çadır evlerinin katlanabilir duvarları olarak kullanırlar. Büyülü halılar sade ya da çok süslü dokunabilir, kullanılma maksatlarına göre de çeşitli ebatlarda olabilir. Bir halı, Türk evinin içinde yaşayanlar kadar canlı bir parçasıdır.

Bu halıları oldukça çekici buluyorum. Bir halı bilimcisi değilim ve onlara bir sanat tarihçisi gözüyle değil, daha çok bir sanatçı gözüyle bakıyorum ve bu halıların saf görsel ve

duygusal yapısı beni etkiliyor. Bir halı gördüğüm zaman artık, Cezanna'nin resimleriyle karşılaştığımda tuvalin üzerindeki renkleri analiz etmeye çalıştığım gibi, halının ilmeklerini saymak için yere çökmüyorum. Tamamen dünyevî bir araç ve sıradan ürünler olarak isimlendirilen güzel, ruhu harekete getiren ve herhangi büyük bir sanat eseri gibi zihni besleyen bu ürünler ve sahipleri amaç ve sembolizmleriyle insanda genellikle bir saygı hissi uyandırmaktadır.

Türk halılarında albenisi olduğunu düşündüğüm dokuma modeli ilkelerinden ilham alarak cam sanat ürünlerinde uygulamaya çalışırım. Bu halılar uçuk renklerle yapılan gölge uyumu, ana renkler ve gökkuşağını andıran bütün tonların karışımıyla oldukça renklidir. Genellikle cesur bir şekilde belli olan sıcak ve çarpıcı bir renk seçilir. Bu halılar modelleri ve renkleriyle cesur, içten geldiği gibidirler; bir özür belirtme tavrı onlarda görülmez. Küstahça görünür düşüncesiyle de karmakarışık renkler ve ahengi bozan modelleri uygulamaktan kaçınmazlar. Enerjileri, renkleri ve açıklıkları sizi şaşırtabilir. Fakat başka örneklerde model ve renk unsurlarının bileşimindeki zarif yumuşak şekillerden tatlı bir huzur fışkırmaktadır. Yünleri sık, fakat bu halılara oyma işi görüntüsü veren bir yumuşaklığı var. Kullanılan yünün sürekli canlı kalmasından olacak, bana sanki canlı imişler hissini veriyorlar. Canlı olmalılar, zira bitkilerden, minerallerden ve çevremizdeki tabiî dünyanın hayvanlarından elde edilerek kullanılan tabiî boyalardan kalma tabiat izlerinin kokusunu alabiliyorum. Köy halıları ışıl ışıl parlar, titrer ve size onlarda resmedilmiş gördüğünüz çiçekler, güneş, kuşlar, hayvanlar, yıldızlar, gökkuşağı ve yeşil tarlalar gibi ses verirler. Bu halılar mükemmel olmadıkları için mahcubiyet duymazlar; aslında mütevazı olduklarını göstermek için ilmeklerini "TT" olarak sergilerler. Bu, gözle görülen küçük zenaat kusurları, insanoğlunun gerçekleştirdiği bir ürün üzerindeki küçük imzalarıdır. Bütün bu gösterişsiz halılar

sizden, nasıllarsa öyle sevilmelerini isterler. Bütün bu sebepler ve kavranamayan pek çok başka sebep dolayısıyla bu halılar bana sade bir neşe ve mutluluk vermektedirler.

* * *

Halıların benim üzerimdeki çekiciliği yalnızca sanatçı bakış açısından değil, bir kadın gibi benimle konuşuyor olmalarından da kaynaklanmaktadır. Bir kadının sanatını göstermiş olmalarından dolayı bu halıların cazibesine kapılmış olmam inanılmaz bir şeydir. Halılar ve kumaşlar her zaman kadın bakış açısının hükümranlığında serpilen baskın bir kadın sanatı olmuştur. Halılar Türk kadınlarının kendi portreleridir. Özel anlamlar yüklenmiş kişisel bir sesleniş olmakla birlikte aynı zamanda bütün dünyaya toplumca yapılan bir sesleniştir. Lady Mary, tıpkı senin arkadaşlarına yazdığın mektuplar gibi bu halılar da dokuyucularının çevreyle olan bağlantılarını hissetmelerine yardımcı olur. Senin ve benim fikirlerle, sözlerle oynadığımız gibi onlar da ilmeklerle oynarlar. Bir halı, onu dokuyan kadın gibi bir şahsiyettir ve bu halılardan birine bakarken her zaman onun arkasında bir kadın düşünürüm. Çünkü her bir halıya çocuğunun saçlarına ve sevgilisinin tenine dokunuyormuş gibi dokunmuştur. Uzun boylu mu yoksa kısa mı? Kaç çocuğu var? Kocasını seviyor mu ya da onunla tartışıyor mu? Güzel mi? Gülüşü nasıl? Benimle aynı şeyleri mi hayal ediyor? Tutkuları arzuları neler? Zenaatkârlığının seviyesiyle yaşını da tahmin etmeye çalışırım. İmzasız ve meçhul halılar olmakla birlikte dokuyucularının ruhlarına açılan çok özel mahrem pencerelerdir. Bu halılarda onlarla bir bağ kurduğumu hissederim. Kendini kocasının kollarına bırakması ya da çocuğunu kucağına alması gibi bütün sevgisi ve dokunuşu bu halılardadır. Türkiye'nin batı bölgesine ait halıların parlak zeminlerinde kızıl saçlı kadınlar, Orta Anadolu'nun seccadelerinin uçuk sarı zeminlerinde kumral saçlı kadınlar ve doğunun koyu renkli heybelerinde siyah saçlı kadınlar gördüğümü hayal ediyorum.

Kendisine hükmetmenizi isteyen, meydan okuyan bir malzeme olan cam eriyiklerle çalışırım. Bu itibarla halı dokuyucusunun karşı karşıya bulunduğu üretme güçlüklerini tahmin edebiliyorum. Zira dokuma da aynı şekilde zor bir sanattır. Bazen onlarla birlikte bir tezgâhın başındaymışım gibi hissederim. İlmeklerin geçirilmesi ve sıkıştırılmasıyla geçen her günde parmaklarının değişen gücünü ve gerginliğini hissedebiliyorum. Bir türlü doğru çıkmayan modeliyle başı belaya girdiğinde nasıl öfkelendiğini ya da tezgâhta hayalen ulaşmak için belirlediği hedefe ulaşamayınca nasıl öfkelendiğini anlayabiliyorum. En sonunda iş tamamlanınca duyulacak olan korku ve ümidi anlayabiliyorum. Çünkü Lady Mary, iyi işler gerçekleştirmek cesaret de gerektirir.

Bu halılarda bir kadının dünya görüşünün ifadesini ve Batılı modern bir kadın olarak iş, aile, duygusal hayat, toplum ve ruhsal hayat gibi, hayatımın aynı parça buçuklarını görebiliyorum. Bu halıların renk düzenleri, model şekilleri aracılığıyla ve diğer hikâye söyleyen büyüsel anlam ve semboller aracılığıyla ortaya konulan derin bir hikâyesi ve hayatı vardır. Kadının gizli kalan dünyasının bir ifadesi olan bu çabayı oldukça cesur bir çaba olarak görüyorum. Bu halıların arkasında olan kadınlarla tanışabilmeyi istiyorum, çünkü kendi hayatımda edinmeye çalıştığım haşin, zeki, kabiliyetli, cömert, yaratıcı, sabırlı, düzenli, çok yönlü üreticiler gibi niteliklere sahipler. Bunlar takdir ettiğim ve dost olmak istediğim kadınlar. Müslüman, talihin Allah tarafından insanın alnına yazıldığına inanır; buna göre, dünyayı yönlendiren kendi irademiz değildir. Fakat öyle inanıyorum ki, halı dokuyucusu kadın bu halılarda özgür olmaktadır. Elinin, gözünün ve zihninin nasıl ruhunun tercümanı olacak şekilde bir araya geleceğine karar verebilmektedir. Elmaların kırmızılığı, vücudundaki kan, sıcaklığı, gün batımı gibi sebeplerle renklerini

seçebilmektedir. Ya da bu neden, görünce mutlu olduğu mavi gökyüzü olabilir mi? Semboller aracılığıyla bir şey söyleyeceği yer olarak kenar çizgisini belirler. Bir acıyı ifade etmek için desene aniden bir son mu verir acaba? Ya eski desenlerden ya da kendi icadı olan anında belirlediği desenlerden oluşan, ama tekrar edeceği bir model seçer. Biz bu eğilimleri sadece tahmin edebiliriz. Her kadının eli, kalbi ve hikâyesi bu desenlerin içine akar. Kadın sanki şöyle demektedir: "Bugün de tezgâhın başındayım ve kararlar benim, yalnızca benimdir. Çocuklarım ne bana ait ne de kocama; fakat bu ilmekler benim, bu halı diğer kadınlarla, gelenekle, mirasla ve geleceğimle bağ kurmak için bir şansım. Bendeki benimi, ümitlerimi, ilhamımı, kabiliyetimi ve hepsinden öte aşkımı ifade etmemi sağlıyor."

Evet bu ilmekler kıvrılıp bağlanmış düğümlerden daha çok şey ifade ediyor; hayatın zevklerine, üzüntülerine, şaşkınlıklarına tepkiyi ifade ettiği kadar hayallerini ve ümitlerini de ifade etmektedir; ve böylece halı, herkesin görebileceği güçlü, şahsî bir anlatım olup çıkar. Keşke bütün dünya kadınlarının kendilerini böyle ifade edebilecekleri yaratıcı bir çıkış yolları olabilseydi.

* * *

Sanatsal güzelliklerinin ve beni bu halılara bağlayan kadınsı bağların ötesinde, en fazla takdir ettiğim yanları ülkenin coğrafi bölgelerinin canlılıklarını ve farklılıklarını nasıl böyle simgesel ifade edebildikleridir. Türkiye'nin çok çeşitli manzaralarını bu halılar tercüme etmektedir. Batı Ege'nin kalın, kare halılarında zeytin ağaçları ve pamuk tarlaları, İç Anadolu'nun seccadelerinde sarı ayçiçek tarlaları ve Doğu'nun Kürt halılarında vahşi dağ yamaçları görülür. 30 yıl boyunca geldiğim, tanıdığım ve sevdiğim Türkiye ve Türk halkıyla oldukça değişken halıları arasında

özellikle bulunan sosyolojik bağı çok takdir ediyorum. Halı dokuma insanlık kadar eskidir ve Türkiye 10.000 yıllık kültürlerin zengin kalıntılarını barındırmaktadır. Bu halıları, Türkiye'yi ve Türk halkını şekillendiren çok büyük tarihî ve kültürel mirasın kesintisiz bir yansıtıcısı olarak görüyorum. Bilhassa köy halılarının, Türklerin takdir ettiğim özelliklerinden sadelik, doğruluk, sıcaklık, ilgi, üretkenlik, çaba, cömertlik, samimiyet, vatandaşlarının sosyal refahlarına olan alâka, aile kelimesinin ifade ettiği en küçük ve en büyük dairede hayatın bir aile olarak paylaşılmasına olan inançları gibi özelliklerinin bir aynası olduğunu görüyorum. Evet Türkiye 70.000.000 ruhla ilmek ilmek birbirine bağlanmış çok renkli bir memleket halısıdır.

Saygılarımla

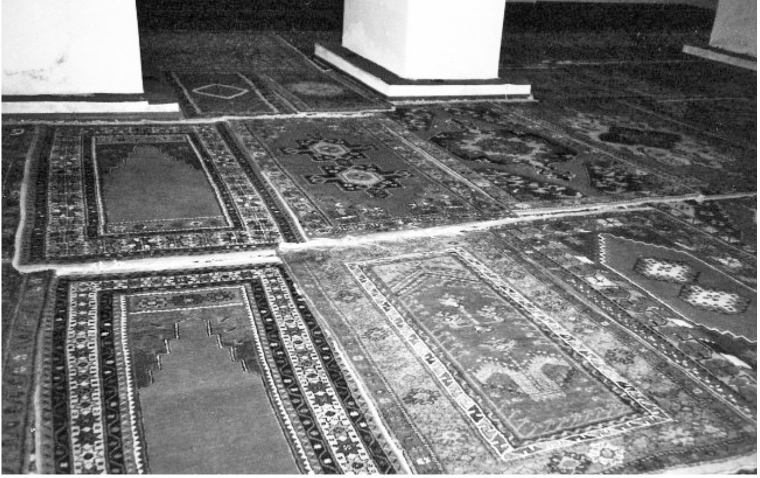
Kadriye Branning

Pandeli'nin Restoran'ının Basamakları, İstanbul

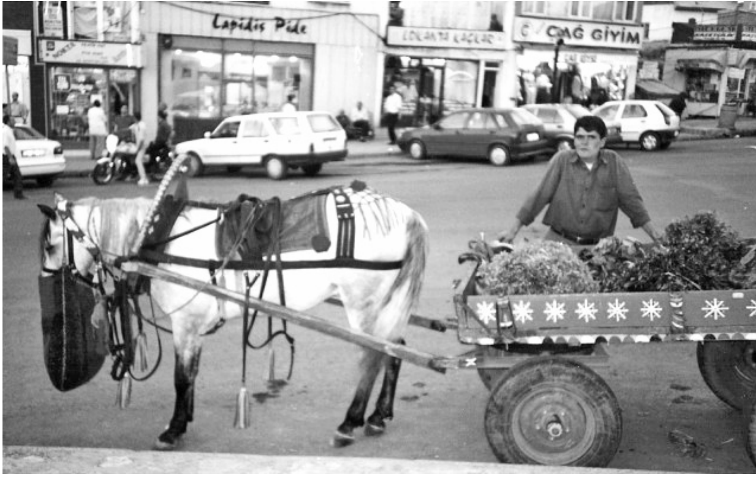
Cem Sultan Türbesinin İç Kısmı, Bursa

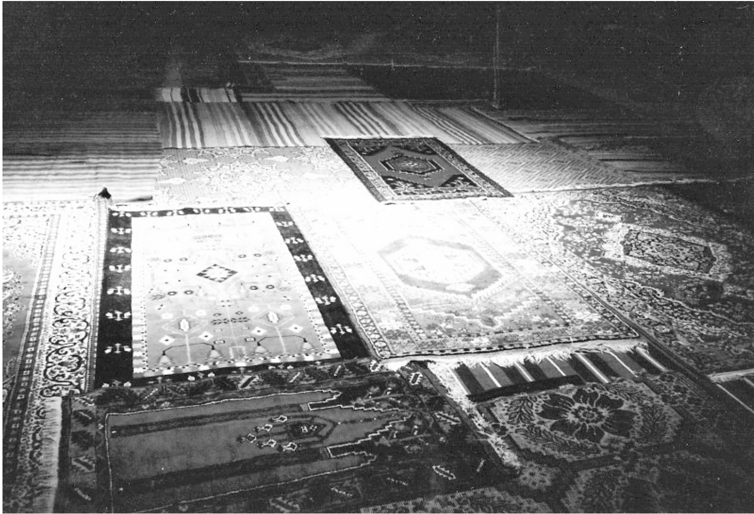
İplikçi Camii Halıları, Konya

Etnografya Müzesi'nin Girişi, Kayseri

Süslü at arabası ve kilim yemliği, Erzurum

Sultan'ın namaz kılması için serilmiş halılar, Alaeddin Camii, Niğde

23. MEKTUP:
ONU KALBİMDE BULDUM

Sevgili Lady Mary,

Türkiye'ye gittiğimde genellikle yönümü Türkiyemin İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerine çevirmeden önce İstanbul'da birkaç gün kalırım. Bu birkaç gün bana, New York'un çılgın hayatından Türkiye'nin daha sakin olan hayatına geçişte bedenimin düzenlenmesi ve Türkiye'de olmanın sevinciyle bir rahatlama fırsatı verir. Türkçenin tatlı akışına kulaklarımı akort ederim; yoğurdumdan ilk kaşığımı tadarım; ilk "var" ve "yok" sözlerini duyarım; ilk neşeli güler yüzleri görürüm; ilk kibar davranışlarla karşılaşırım; yeni bir "TT" gözlerim ve ilk ezan sesini duyarım. Bu birkaç gün, Batılı şehirli toplumumla Anadolu arasındaki farkları iyice içime çekmek ve karşılık vermek için hazırlanmamı sağlar.

Lady Mary, aynı şekilde Avrupa'ya seyahatlerin de seni ilk gerçek kültürel farklılıklara açılmaya hazırlarken Türkiye ile karşılaşmaya da hazırladı. Avrupa'daki gelenekler, özellikle dinle ilgili olanlar, Anglikan İngiltere'sindeki geleneklere benzemez. Avrupa'dan yazdığın mektuplar orada gördüğün Katolik kiliselerinin titiz ve süslü techizatının tasvirleriyle dolu. Senin protestan inancının sadeliğine karşın bu gördüklerin sana saçma bir putperestlik gibi göründü. Anlattıklarının çoğuyla bizzat karşılaştım; zira Katolik Fransa'da yaşamak için gittiğimde memleketteki metodist kilisesinin sade ahşap kürsülerine hiç benzemeyen süslü

Gotik katedrallerle karşılaştığımda benzer bir tepkiyi ben de göstermiştim.

* * *

Yol boyunca şahit olduğun bütün hususiyetlerden sonra Belgrad'a gittiğinde her şey değişti. Seni İslamın ilk temel bilgileriyle tanıştıran öğretmenin Ahmed Beyefendi'nin evinde kaldın. İslam'ı Protestanlığın sadeliğine çok benzeyen bir din olarak tanımlıyorsun. Öyle olduğu içindir ki, bir Protestan olarak Türkiye'ye geldiğimizde bir takdis ayini, şekilleri, suretleri, techizatı olmayan bu dine karşı daha açık fikirli olduk. Kültürler arası samimi bir anlayışa sahip olduğun için orada kaldığın üç hafta boyunca Ahmed Efendi ile düzenli olarak sohbet ettin; bir yerde şöyle diyorsun:

"Ahmet Beyefendi ile her gün yapmış olduğumuz samimi sohbetler bana, şimdiye kadar muhtemelen herhangi bir Hristiyanın yapmadığı bir şekilde çok hususi olarak dinleri ve ahlâklarını öğrenme imkânı verdi. Ona İngiltere ve Roma dinleri arasındaki farkı izah ettim. Hristiyanların suretlere ve Bakire Meryem'e tapınmadıklarını söyleyince memnun oldu. Aşai Rabbani ayini ona çok tuhaf göründü. Şayet Arapça anlıyor olsaydım Kur'an'dan benim için zevkle okuyacağı bölümler olduğundan bahsetti. Kur'an en güzel dille gelen en saf ahlâktır. Tarafsız Hristiyanların da Kur'an'dan aynı tarzda söz ettiklerini duymuştum."

Edirne'deki Selimiye Camii'ni ziyaretin seni İslam'ın sadeliği konusunda iyice rahatlatmıştı; bu bağlamda, "Bana göre camilerin bizim kiliselerimizdeki gibi oturmak için dizi dizi sıraların ve Roma Katolik kiliselerinde sütunlara oyuncak mağazaları imiş gibi çirkin bir hava veren zevksiz suretlerin yerleştirilmemiş olması, güzelliğine ayrı bir katkı sağlamış." diyorsun. Mektuplarında dinden çok söz ediyorsun. Edirne'deki Yahudi halktan ve

kendilerini işlerinde Sultan'a nasıl vazgeçilmez olduklarını kabul ettirdiklerinden bahsediyorsun. Mektuplarında Türkiye ve dini hakkında Batılıların olumsuz yargılarının çoğunun yanlışlığını ve doğrusunun ne olduğunu ortaya koymaya çalıştın. Batının, İslam'ın akla uygun olmadığı konusundaki görüşünü delilleriyle çürüttün; hatta aklın doğuş yeri ve Allah'ın sözü ve iradesinin yalnız bir tek görevli tarafından nakledilmesinin imkânsız olduğu konusunda Avrupayı sorgulayacak kadar ileri gittin. Mektuplarında Avrupa'nın Katolik inancı hakkında tenkitçi bir dil kullanmış olmana rağmen İslam'dan bahsederken daha yumuşak bir dil kullandın. "Öğretilerden ve farklılıklardan uzak durdun; yalnızca sosyal özelliklerini görmek"le ilgilendin. Ben de İslam'la karşılaşmalarımda aynı şeyi yapmaya çalıştım.

* * *

Ahmed Beyefendi senin için ne harika bir göz ve açık fikirli bir rehberdi. Edirne'ye geldikten sonra dostun Abbe Conti'ye 1 Nisan 1717'de bir mektup yazdın ve bu mektupta İslam'la ilgili izlenimlerini şu şekilde dile getirdin:

"İşten başka bir şey düşünmeyen tüccarlarca ya da tam malumat elde edemeyecek kadar kısa kalan gezginlerce nadiren ziyaret edilen dünyanın bu bölgesindeki halk, onların dinleri, davranışları hakkında ne yazık ki hiç de iyi olmayan anlatımlarımız var."

Keskin zekalı, hassas ve meraklı bir kadın olarak Türkiye'nin geleneklerini araştırmaya çalışman şaşırtıcı gelmedi. "Kısa kalan bir seyyahtan" farklı olarak çok önemli bir konumda olman senin için bir şanstı. Türkiye her sene büyük çoğunluğu Müslüman olmayan ülkelerden gelen milyonlarca turist tarafından ziyaret edilir. Kırların tabiî güzelliklerinden zevk alırlar; muhtelif medeniyet evrelerine ait tarihî alanları ziyaret ederler; diskoteklerde ve sahillerde rahatlarlar. Çoğu şirketlerin organizesiyle camileri

ziyaret etmek için para öderler. İstanbul At Meydanı'ndaki meşhur Sultan Ahmed Camii (Mavi Cami) mutlaka ziyaret edilir. Elbette bu ziyaretlerden önce kalem şeklinde göklere yükselen minareler, başörtülü kadınlar ve her zaman, her yerde duydukları ezan sesi turistlerin dikkatini çekmiş olur. Diskolarda dans etmekten yorulan turistleri de gün doğmadan uyandıran ezan sesi günde beş vakit bütün şehre hoparlörler aracılığıyla yayılır. Sık sık duyulan bu ezan sesleri, Türkiye'ye gelenleri, bu halkın inançlarını toplu bir şekilde yaşadıklarını düşündüren tek belirtidir. Lady Mary, sen Türkler tarafından gerçek anlamda, duyulan ve yaşanan İslam'ı anlamak için ayrıca bir zaman harcadın.

Türkiye her gün göze çarpacak şekilde, inancın hayata yansıtıldığı, derinliği olan bir dindarlığın yaşanmakta olduğu bir ülkedir. Turistlerin çoğu Türkiye'de İslam'ın yaşanan gelenek ve göreneklerini, ibadetlerini anlamak ya da ayırdına varmak gibi bir düşünce içinde olmadıkları gibi genellikle de olumsuz düşünceler içerisindedirler. Buradaki inancı anlamak mavi çinîlerin güzelliğinin farkına varmaktan daha fazla bir zaman gerektirir. Bu camilerin içlerinde neler olup bitiyor, insanlar renkli halılar üzerinde ibadet kastıyla neden eğilip secdeye gidiyorlar ve burada öğrenilen dersler duvarların dışındaki hayata nasıl taşınıyor, vb. Ben de Sinan'ın kubbelerini ve İznik çinîlerini mükemmel buldum; özellikle her biri bir selâtîn cami ile taclanmış İstanbul'un göklere yükselen yedi tepesini çok sevdim. Bütün tonları anlamaya çalışmaksızın Türkiye'yi gezmek demek, Chartres'in boyalı pencerelerinin ya da Roma'daki Paskalya öncesi tutulan orucun önemini anlamamak gibi bir şeydir. Niçin namazdan sonra tespih çekerler; cenazeler neden cami avlularına herkesin görebileceği şekilde tabutla konur; Türk dilinde neden çok fazla selamlama ve İslamî ifade şekilleri vardır; bütün bunları anlamak önemlidir. Hem manevî hayatın hem ibadethanelerde hem de

evlerde nasıl yaşandığını anlamak ve Sinan'ın geniş kubbeler, mekânlar, avlular, pek çok kullanılan çinîlerle, ulaştırmak istediği mesajın ne olduğunu anlamak da önemlidir.

Lady Mary, sende olduğu gibi Türkiye'ye seyahat bende de kendi Hristiyanlık inancımı sorgulamama yol açtı ve beni manevî hayatın İslam'la ortak yanlarını araştırmaya itti; bir ortak yan vardı. Hepimiz yaşantımızda bir anlam ve amaç bulmaya çalışırız ve hakikatin pek çok farklı biçimler, tarzlar aldığını görürüz ki, din de bunlardan biridir. Yeryüzündeki herkes, dinlisi, dinsizi, bir manevî tepki tarzına sahiptir. Hayatta, hayat sonrasında önemli olanın ne olduğu; aşkın etkisinin, dinî törenlerin ve manevî yasaların ne olduğuna ilişkin sorulara herkes bir cevap arar. Pek çoğumuza bunların anlamlarının ne olduklarının, geleneklerde, vaazlarda, kutsal metinlerde, azizlerde, din adamlarında ve kurumsallaşmış dinlerin peygamberlerinde aramak gerektiği öğretildi. Ancak hakikat tek başına bir dinin cevaplayamayacağı kadar çok katlıdır; bu itibarla insanoğlu, ne kadar kendisini yetiştirmek ve bilgilendirmekten çok, gelenekleriyle yetinmek ve onlardan bir şeyler öğrenme çabası içinde olursa kendi anlamını ve hakikatini o kadar parçalamış olacaktır. Söz konusu anlamlar gerçekten dinde bulunabilir; fakat aynı zamanda sanatta, tabiatta, çalışmada, özel ya da içsel konuşmalarda, bilimde ve başkalarına hizmette de bulunabilir. Bir tek yol, bir tek ses ve bir tek metin yoktur. Dünya böyle olmayacak kadar büyüktür.

Benim Türkiye ile tanışmam, bana dünyanın ne kadar büyük olduğunu öğretti ve bana, genellikle şaşırtan, kışkırtan, sinirlendiren, fakat sonunda irfanımı yenileyen, kendi fikirlerimle saygıdeğer bir yüzleşme yapma cesareti verdi. Kendi ülkemde olduğu gibi günümüz Türkiye'sinde de her şeyde din ve ahlâkın rolünü sorguluyoruz; yalnızca kutsal ibadet yerlerinde ya da hayat ve hayat sonrasının temel konularıyla ilgili olarak değil, aynı zamanda evlilik, aile, toplum, ahlâklar, bilimsel şüphe, cinsellik

dengesi, siyasî ahlâk ve yönetimle ilgili konularda da. Bu konularda ortaya çıkan açmazlara kesin cevaplar önermek yerine ne kadar çeşitli dinlerin bilgeliğiyle düşünürsek, onları o kadar paylaşma, onlarla yüzleşme ve herkesin düşüncelerine saygılı, işleyebilir bir çözüm bulma şansımız da o kadar çok olacaktır.

Her gün mücadele ettiğim en çetin manevî konulardan bir kısmı günah, trajik olaylar, ölüm korkusu, özgürlük zaafı, ıstırap ve organize dinlerin ne kadar uygun olup olmadığıdır. Şüpheye düştüğümü söylemekten; bununla mücadele ettiğimi söylemekten utanç duymuyorum. Çünkü bunların hepsi adı geçen sorunları varoluşumun önünde tutmama ve mümkün olduğunca onları keşfetmeme; kriz anları maneviyatımı yapılandırmama yardım ediyor ve Tanrılı ya da Tanrısız bir hayatın yaşanıp yaşanamayacağına karar vermemde destek oluyor; fakat aynı zamanda çevremde yanlış gördüğüm şeyleri düzeltmeye çalışma cesareti de veriyor. Bütün bu mücadele ve şüphe anlarına rağmen, akılla izah edemeyeceğim mucizelerin, izah edilemeyen, rastlantı olduğuna inanamadığım mükemmel anlarının olduğunu söylemekten de mahcubiyet duymuyorum. Sanki Tanrı'nın elinin bana dokunduğunu hissettiğim ve bilimin ölçülebilir olaylarıyla izah edemeyeceğim sırlı anlar da var. Bir kızkardeş ruhuyla tanışma, âşık olma, tabiî bir güzellik anı yaşama, mucizevî bir sağlığa kavuşma, bir kazadan ya da trajediden kurtuluş gibi şeyler, korku ve günah gibi çok zor açmazları bana izah etme cesareti veren şeylerdir. Bu zamanlarda maruz kaldığım düzen ve akılcılık duygusu, hayatın karmaşasını şekillendirir ve bende, hayatımızda Tanrı ve manevî inanç olarak isimlendirilecek bir öz olduğuna inanmaya iten izah edilemeyen bir sihir etkisi yapar.

İnançlı olmama rağmen çağdaş dünyamızın vahşet ve şuursuzluğunu kabul etmem ve tahammül edebilmem oldukça zor. Bununla birlikte İslam'la karşılaşmam bana cesaret verdi, zira önemli olduğuna inandığım dinî görevlerimi ve Hristiyan

geleneklerimin gerçek zenginliklerini yeniden keşfetmemi sağladı. Dinî uygulamaları farklı bir ışık altında yeniden inceledim. Türkiye'de yaşayan İslam'ın ve sosyal değişimin portresini olduğu kadar bu hususî konuları anlamak için de Kayseri'de üniversitede dinler tarihi profesörüyle, köylerde fakir kadınlarla, Atatürk sevgisiyle Allah sevgisini uzlaştırmaya çalışan askerlerle, aydın şehirli mutasavvıflarla, Konya'da semazenlerle, İstanbul'da tehlikeli solcu ateistlerle, Pera'da yaşlı Yunanlı kadınlarla, Elbistan'da Alevî müzisyenlerle ve hayatın her alanında insanlarla tartıştım. Türkiye'deki çok farklı inanç biçimlerinin portresini kavramak o kadar kolay değildir; çünkü bu pek çok renkten, şekilden ve içerikten oluşan bir biçimdir. Lady Mary, Edirne'de Selimiye Camii'nde gördüğün İznik çinîlerini beğenmek ne kadar kolaysa Türkiye'deki bütün inanç biçimlerinin gerçek anlamlarını kavramak da o kadar zordur.

* * *

Bugünün Türkiye'sindeki İslamî hayat ne kadar karmaşıksa ben de bir şeyden o kadar eminim; bu ülkede ben her zaman kendimi rahat hissettim, çünkü burası her caddesinde Hristiyanlık tarihinden izler olan bir ülkedir. Anadolu, modern Türk ülkesi 10.000 yıllık medeniyetlerin pek çok kalıntılarına şahitlik etmektedir. Urartular, Hititler, Likyalılar, Lidyalılar, Ermeniler, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti. Bu medeniyetlerin dinleri, gelenekleri, dilleri, politikaları farklı olmakla birlikte izleri günümüz kültürüne kadar süzülerek gelmiş bulunan evrensel ve insanî değerleri paylaştılar. Bunlar hangi zaman ve yerde olursa olsun yeryüzündeki bütün insanları birleştiren insan deneyimlerinin merkezinde yer alan duygular ve heyecanlardır. Bütün bu insanî değerlerin Türkler tarafından en çok sevileni herhalde yardımseverlik duygusudur. Yunus Emre'den Mevlâna'ya, Atatürk'e gelinceye kadar

hep aynı güçlü ezgi söylenmiştir. Burası bir hoşgörü ülkesidir; herkes seçtiği yolda manevî hayatını inceleme ve yaşama hakkına sahiptir.

Bir Hristiyan olarak sanki kutsal bir ülke oluşturmak için tarih ve inanç izlerinin bir araya geldiği bu ülkeyi inanılmaz ölçüde zengin bulduğumu söylemeliyim. Benim "Türkiyem" bir inanç ülkesidir. İstanbul, Constantine'in Hristiyanların katl edilmesine son verdiği yeni Roma'ydı. Lady Mary, çocukken kilisede tekrar tekrar okuduğum Nicean Öğretisi (Nicean Creed), senin de çok beğendiğin Selimiye ve Sinan'ın diğer camilerinde kullanılan çinîlerin yapıldığı İznik'te yazılmıştı. Büyük Tufanda Nuh'un gemisinin, Urartuların krallıklarının bulunduğu Türkiye'nin doğusundaki Ağrı Dağı (Ararat)'nın tepesine oturduğuna inanılır. Eski Ahit bize İbrahim'in, Fırat yakınlarında, daha sonraki yıllarda Edessa olarak anılacak olan 1096'da birinci Haçlı Seferi sırasında II. Baldwin tarafından kurulan ilk büyük Haçlı devletinin merkezi olan Ur şehrinde doğduğunu söyler. Türkler bugün buraya Şanlıurfa demektedirler; hakikaten şanlıdır, zira bu şehirden başka Kudüs dışında bütün semavî dinler için kutsal olan başka bir mekân yoktur. İbrahim'in iki oğlu İshak ve İsmail, Harran yakınlarında dünyaya gelir. İshak, eşi Raşel'le Harran'daki bir kuyudan su çekerken tanışırlar ve aşk hikâyeleri dünyanın kaderini belirler. Musa, Davud ve İsa, İshak ve Raşel'in çocuklarındandır. İslam inancının kurucusu Hz. Muhammed de İshak'ın kardeşi İsmail'in neslindendir. Bu şehrin sokaklarında yürümek dünyanın tek Tanrılı üç dininin ve bütün insanlık için simgeleştirdikleri her şeyin özüne yapılan gerçek bir Hacdır. Bu şehrin sıcak toprakları, iman peygamberlerinin hatıralarıyla doludur ve bu şehrin çarşılarında, dar arka sokaklarında yüzlerce yıldır kutsal kitaplar peşindeki ayak izleriyle terbiyelenmiş taşları üzerinde mütevaziyâne yürürsünüz.

Bir Protestan Hristiyan olarak elbette Paul'un Türkiye'deki ayak izleri, özellikle benim için anlamlıdır. Paul Türkiye asıllıdır ve Çukurova'daki modern Mersin şehri yakınlarında bulunan Tarsus kasabasında dünyaya gelmiştir. Onu bulmak, onun ilk misyonerlik faaliyetlerinin merkezi olan bu kasabayı ziyaret etmek için Antakya'ya özel bir Hac yaptım. İsa'ya inananlar kendilerini tanımlamak için Hristiyan adını ilk kez burada kullanmaya başlamışlardır. Paul buraya İsa'nın öğretilerinden anladıklarını nakletmek üzere Peter, Mark ve John'la birlikte çalışmak için Barnabus tarafından çağrılmıştır. Çocukluğumun geçtiği Ohio'daki dinamik ve meşhur üniversitenin isimlendirilmesine esin kaynağı olan bu ünlü Antakya şehrini; hayatım boyunca kiliselerdeki ayinlerde minberden okunan kutsal metinlerde Paul'un mektuplarından taşarak yankılanan kutsal Antakya'yı; Fransa'daki tarih derslerinde Haçlı Bohemond tarafından krallığı olmak üzere fethedildiği anlatılarak isminden övgüyle söz edilen bu tarihî şehri; evet, Hristiyanlığın ilk ayak izlerinin bulunduğu bu efsanevî şehri bizzat kendim keşfetmek istedim.

Şimdi çok sakin olan bu ilçenin sokaklarında yürürken, buranın bir zamanlar bütün Roma İmparatorluğu'nun en büyük şehirlerinden biri, hem de İskenderiye'ye rakip bir şehir olduğuna; pek çok güzel binalar, spor arenaları, su kemerleri, lüks mozayiklerle süslü özel villalarla dolu bir şehir olduğuna inanmak ne kadar zor geldi! O zamanlarda yalnızca ticaretin ve lüksün kavşak noktası değil, aynı zamanda depremlerin ve sapkınlıkların da merkezi olan bu şehrin özgeçmişini gözümde canlandırmaya çalıştım. Öyle muktedir bir şehirdi ki, M.S. 47'de başlamak üzere ilk misyonunu kurmak üzere Paul'ü buraya çekmişti. Antakya'ya liman görevi gören, şimdi tamamıyla unutulmuş kirli ve pis olan, antikite günlerinin şaşaasından hiçbir şey kalmamış Çevlik Köyü sahilinde yürürken, ilk vaazlarını vermek

üzere Antalya'ya gitmek için buradan küçük kayığıyla ona Akdeniz'e açılmasını telkin eden imanın derinliğini tahayyüle çalıştım. Suların üzerinden batıya doğru bakarken İsa'da tecessüm etmiş Tanrı aşkının haberlerini insanlara bildirme şevkiyle dolu bu insanın karakterini tasavvur etmeye çalıştım. O an, şimdi bildiğimiz dünyanın kaderini sonsuza kadar değiştiren işlerin olduğu aynı yeri kendi gözlerimle müşahede etmekte olduğumu farkettim. Hristiyanlığın kilisesi tam üzerinde durduğum bu dişli kumlar üzerinde yükselmişti. Sahile vuran dalgalarda Paul'un "Yahudi ya da Yunan, köle ya da özgür, erkek ya da dişi yok; hepiniz İsa'da yekvücutsunuz." hitabının yankılarını işittim. Sonra onun izinden, aşk dolu sözlerini yaymak için kayıktan indiği aynı yerden başlayarak, yaya ya da at arabalarıyla Anadolu'nun sıcak ve tozlu yollarında yürümeye başladım. Sonra Paul'a en önemli mektuplarından biri olan "Galatalılara Mektup"u yazma ilhamı veren, pek çoklarının Hristiyan halkın yerleştiği yer olduğunu düşündükleri Kastamonu'yu ziyaret ettim. Bu mektup orada bizzat kendisi tarafından kurulan kilise üyelerinin İsa'nın asıl öğretilerinden uzaklaşmalarına duyduğu öfkeyle kaleme alınmıştı. O sinirle mektubunu yazarken, her pazar ayininde duyduğum ve gerçek aşk yoluna bağlı olmamanın sonuçlarını gösteren bir simge hâline gelmiş olan "Sizi aptal Galatalılar!" diye seslenişini ve yumruğuyla masaya nasıl vurduğunu hayal etmeye çalışıyorum. Paul'un Konya Sinagogunda vaaz ederken İncil'den "Eylemler Kitabı" bölümünü okuduğunu da düşünüyorum. Şimdi Selçukluların başkenti olan kutsal şehrin kıvrım kıvrım olan arka sokaklarında gezinirken bu sinagogun nerede olabileceğini tasavvur etmeye, Alaaddin Keykubat ve Mevlâna'nın sesleriyle karışmış olan Paul'un sesinin yankısını kulaklarımda hissetmeye çalıştım.

Bazıları harabe hâlinde, bir kısmına eklentiler yapılmış olan, Yeni Ahit'in son kitabında John tarafından anlatılan Apocalyps'in

yedi kilisesi olarak meşhur olan yerleşkelerin hepsini ziyaret ettim. İsa, John'a açıkça şöyle demişti: "Gördüğün şeyi kitapta yaz ve Asya'da bulunan Ephesus, Smirna, Pergamum, Thyatira, Sardis, Philadelphia ve Laodicea şehirlerinde bulunan yedi kiliseye gönder." (Revelations 1:11) Bunlar kiliselerden ziyade daha çok Hristiyan topluluklardı, fakat Hristiyanlık inancının tüm dünyaya yayılmasına beşiklik ettiler. Bu kiliseler bugün bir Hristiyan yerleşkesi olma özelliğini tamamen yitirmiş olan İzmir (Smirna), Bergama (Pergamum), Akhisar (Thyateria), Sardis, Alaşehir (Philadelphia) ve Eskihisar (Laodicea)'da bulunuyordu. En güçlü olanı daha önce bir Yunan kolonisi olmuş olan ve John'un, İsa'nın annesi Meryem'i hayatının geri kalan zamanını geçirmek üzere getirdiği, Romalılar zamanında inşa edilmiş en önemli kütüphanelerden birinin gölgesinde, burada, Efes'te olandı. Bütün bu yerleşkelerin bıraktığı duygusal etki hep aynıdır: İncil'in ayetlerinde geziniyorum.

Karadeniz dağlarının yoğun beyaz sisleri ardına gizlenmiş, Artvin yakınlarındaki Barhal, İşhan gibi ya da çok görkemli kayalıklar içinde bulunan Sümela Manastırı gibi metruk Bizans kiliselerini de ziyaret ettim. Trabzon'daki 13. yy.'a ait, hiç şüphesiz Selçuklu sanatkârlarınca işlenmiş çok süslü taş revakları bulunan Ayasofya Kilisesi'nden çok etkilendim. Ani tarlalarındaki metruk Ermeni kiliselerinin mezarlıklarında gezindim. Kutsal toprakları ve Kudüs'ü müthiş Türklerden korumak için, yanlış yönlendirilmiş Haçlıların Türkiye'ye akınları sırasında geçtikleri ovalara yukardan baktım.

Bu Hristiyan yerleşkelerinin hemen yanında elbette başka devir ve inançların abideleri de yükselir. Türkiye'deki dinî zenginlik dünyanın bir başka ülkesinde yoktur. Roma döneminin Sardis Sinagogu harabelerini de gezdim ve mozayik zeminlerdeki İbranice kitabeleri okudum. Osmanlı İmparatorluğunun

büyük camileri, Sinan'ın büyük abideleri İstanbul'da Tanrı'ya olan inancın şahitleri olarak duruyorlar; fakat benim ve başkalarının inançlarını hissedeceği yer, bu erkeklerin arzularının şehrinde değil. "Türkiyem"in kalbinde, hâlâ altın ovaların kavşak noktalarında pek çok inancın ibadet seslerinin hâlâ işitilebileceği İç Anadolu'dadır. Bu karmaşık abidelerde, Türkiye'nin Kutsal Topraklar'ında temsil edilen bütün inançların evrensel doğrularını buldum. İşte görüyorsun ya Lady Mary, Türkiye yalnızca benim Hristiyan mirasımı derinleştirmekle kalmadı, aynı zamanda bana başka inançları anlama kapılarını açtı. Eminim Türklerin çoğu, ülkelerinin Hristiyanlar üzerindeki duygusal etkisinin farkında değiller.

* * *

Türkiye'de İznik çinîlerinin gerisinde gördüklerim; Kur'an'dan okuduklarım; sayısız Türklerle yaptığım tartışmalar beklentilerimi doğrulamaktadır. Benim inancım ve İslam inancı, hem İslam'ın hem Hristiyanlığın kutsal metinlerinde tekrar-be-tekrar eden aynı prensiplere dayanmaktadır. Üç büyük din; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyetin özde, dayandığı temel birdir ve aynıdır: Allah sevgisi ve yaratılmışların sevgisi; bu kadar açıktır.

Her Müslüman Kur'an'ın ilk suresi Fatiha'yı günlük kıldığı namazlarında en az on yedi kez okur. Müslümanlara tekrar tekrar Allah'ın kudretini, bu dünya ve öbür dünyadaki rahmet ve merhametini, bağışlayıcılığını hatırlatır:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Hamd âlemlerin Rabb'i Rahman ve Rahîm olan, ceza gününün sahibi Allah'adır.

Yâ Rabbî, yalnız sana ibadet eder,

Yalnız senden yardım dileriz.

Bizleri doğru yola ilet;

Nimet ve ihsan vermiş olduklarının yoluna;

Gazaba uğramışların ve sapıkların yoluna değil." (Fatiha, 1-7)

Ayetlerde tekrarların olması kişinin bütün kalbi, ruhu, zihni, duyguları ve iradesiyle Allah'a teslim olması gerektiğini göstermek içindir. Fatiha'yı okuduğum zaman ya da namaz sırasında camilerde okunduğunu duyduğumda İncil'in ve Eski Ahit'in Deuteronomy kitabındaki, "Bütün kalbinizle, ruhunuzla, gücünüzle Rabb'iniz Tanrı'yı seveceksiniz." Ve Matheww 22'de İsa'nın sözlerinde, emirlerin en büyüklerinden birini verdiği Mark 12'de "Rabb'iniz olan Tanrı'yı bütün kalbinizle, ruhunuzla, gücünüzle seveceksiniz. Bu, ilk ve en büyük emirdir ve ikincisi onun gibidir. Başkalarını da kendiniz gibi seveceksiniz. Bütün peygamberler ve şeriatler bu iki emre bağlıdırlar." Ayetlerini hatırlarım. Bir Hristiyan olarak bana öğretilen de budur: Bütün kalbim ve ruhumla Tanrı'yı sevmek ve tam olarak ona itaat etmek. Bunun, bir Müslümanın Fatiha'yı okurken hissettiklerinden farkı var mıdır?

Matthew'deki pasajda İsa açıkça diyor ki, büyük emrin ikincisi "başkalarını da kendiniz gibi sevmek"tir. İslam'da da Hristiyanlıktaki gibi inancın temelini oluşturan başkalarına sevgi ve merhametin gerekliliği hakkında sayısız emirler vardır. Bir Müslümanın çevresindeki insanlara sevgi göstermesi Tanrı'ya imanın canlı bir parçasıdır; çevreye sevgi gösterilmeyen bir yerde gerçek bir Tanrı sevgisinden söz edilemez. Hazreti Muhammed de bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Kardeşlerinizi kendiniz kadar sevmedikçe iman etmiş olmazsınız." Türkiye'de bu başkalarını sevme çok ciddiye alınır ve yalnızca ibadet yapılan mekânlar çerçevesinde de kalmaz. Bu sevgi Türklerde de bütün hayatın temelini oluşturur. Kendiniz için istediğinizi başkaları için de istemedikçe, cömertçe ve fedakârca vermedikçe gerçekten Tanrı'yı sevmiş olmazsınız. Bu hayırseverlik önceki mektuplarda çokça söz ettiğim küçük erdemli jestlere dönüşebilir; genellikle

görünmeyen bu jestler Türk misafirperverliğini o kadar güçlendirir ki, gerçekten yaşam bulan küçük dualar oluverirler. Ramazanın son gününde hayvan kurbanı ya da ihtiyacı olan komşulara ya da yardım vakıflarına para bağışında bulunmak gibi daha büyük çapta yardımseverlik davranışları da bulunmaktadır. Türkiye'de bu âdet, İslam'ın tam olarak nasıl yaşanması gerektiğini gösteren güçlü bir yapıştırıcıdır. Böylece İslam'ın altın esaslarının en güçlü tezahürü "İyiliği emir kötülükten nehiy" şeklinde belirginleşir. İslamiyet ve Hristiyanlık aynı altın esasları paylaşmakla birlikte bu, Türkiye'deki günlük hayatta daha aşikârdır ve burada halka hizmetin Hakk'a hizmet olduğundan kimse kuşku duymaz. Çünkü bizzat örnek olmanın gücü, O'na giden muhtelif yolların en güçlüsüdür.

İslam'ın bu sosyal yapısını ve Türklerin hayırseverliğe, sadakaya, cemiyetin yararına verdiği önemi takdir ediyorum. İslam, bireyi bütün düşünceleriyle toplumun yararına olan şeyleri yapmaya çalışan insanlık kovanındaki işçi arı gibi görür. Uygulamada ve yaşantıda İslam'la Hristiyanlık çok farklı iki din olmakla birlikte en azından iki esasta ortaktırlar. Öyleyse farklılıkları belirginleştirip saldırmak yerine ortak yanları bulup el ele insanlık yolunda yürümek niçin o kadar zor olsun? Tanrı tektir ve ister Ohio'da bir Methodist olalım ister Konya'da bir sünnî, hepimiz O'nu ve mahlukatını seviyoruz. İbadetlerin, seccadelerin üzerinde ya da sıralarda, ezanla ya da çanla, nasıl uygulandığının bir önemi yok; inançlarımıza gerçekten temel yapmamız gereken esas bütün dinlerde ortak olan bu "sevgi"dir.

* * *

Türkiye'deki İslam inancında hem modern teknolojik dünya ile hem demokrasi ve kadın haklarıyla hem de Şaman atalarından gelen kültürlerle uyumlu daha farklı bir bakış vardır. Ayrıca İslam'ın beş esasının dışında göz değmelerine karşı mavi boncuk

taşıma, fal bakma, yıldız falı, ruh çağırma, türbe ziyaretleri, Şamanistik şekillere ve büyülere inanma, rüya yorumlama, evlenmek ya da çocuk sahibi olmak için kutsal yerlerde tavuk ve horoz kesme, şans getirmesi için ulu ağaçlara yapılan törensel ziyaret, özellikle çocuklara yapılan övgünün uğursuzluk getireceğiyle ilgili mantıksız âdetler gibi uygulamalarla da karşılaşabilirsiniz. Türklerin ağaçlara ve çalılara adak olarak bez parçaları bağlamalarına ve kutsal İslamî mekânlara olduğu kadar aynı saygıyla Hristiyanlığın kutsal mekânlarını da ziyaret etmelerine her zaman şaşırmışımdır. Onların gözünde şayet bir maneviyat merkezi olmuşsa bunun İslamî ya da Hristiyan olmasının bir önemi yoktur. Bir devre ait olması ve kutsal olması yetelidir. Görünüşte aykırı ve yaygın uygulamalarla uyuşmuyor gibi görünen bu davranışlara dikkat ettiğimizde "Birlik şarabı" ve "Paskalya yumurtası" gibi yerleşmiş Hristiyan ibadetlerindeki Ortodoks usullerinin bir kısmına yabancı olmadıklarını görürsünüz.

* * *

Lady Mary, Abbe Conti'ye yazdığın mektupta işaret ettiğin üzere ben de tıpkı senin gibi bu ülkeyi tanıdıkça İslam inancıyla ilgili pek çok şeyi takdir etmeye ve saygı duymaya başladım. Sanırım benim de senin gibi İslam'ı beğenmemin ilk ve en önemli nedeni ritüellerinde kişiyi özgür bırakması, şekle, gösterişe, törenlere yer vermeyen sadeliğidir. Lady Mary, özellikle bir tek kubbe altında oluşturulan son derece etkili mimarisi ile insana nefes aldıran genişliği ve içerisinin sıralarla tıka basa doldurulmayarak rahat bir mekân oluşturmuş oldukları konusunda seninle aynı görüşteyim. Kapadokya'nın Göreme Vadisi'ndeki Bizansın taş kiliselerini ziyaret ettiğimde, duvarlara mizah kitabı karakterinde resmedilmiş azizlerin ve yılanların korkunç hikâyelerini anlatan çok süslü esrarengiz resimleri, bir gün önce Kayseri'de som gri granitten yapılmış Selçuklu camiinden müezzinin haşmetli

çağrısının ardından bende biraz çocuksu bir izlenim uyandırdı. Ölüm şehri Bursa'daki 500 yıllık çınar ağacının önünde durmak ve Sultan II. Murat'ın "Yağmur suları yüzümü her fakir insanın yüzünü ıslattığı gibi ıslatsın." dediği için üstü açık inşa edilen etkileyici ve sade türbesi önünde durup tefekkür etmek bana daha dokunaklı geliyor. İslam'ın şartları ve kelime-i şehadet getirerek Müslüman olmak da ne kadar kolay ve sade. Kelime-i şehadet getirmek teferruatlı takdis töreni gibi olmayıp sadece kendi başına imanını ikrar etmiş olmaktan ibaret. Tanrı'ya yapılan en önemli ibadet şehadet getirmektir; bu ibadetin sadeliği ve hususiliği İslam'ın en cazip özelliklerinin başında gelmektedir.

İslam'ın beğendiğim bir diğer yanı da diğer dinlere karşı gösterdiği hoşgörü ve Kur'an'da İsa, Musa, İbrahim, Davud, Süleyman, Adem, Yunus, Nuh, İshak ve diğerlerinden aynı şekilde bir peygamber olarak bahsetmesidir. Kur'an'da şöyle bir ayet var: "… Mesih Meryem oğlu İsa ancak Allah'ın peygamberi ve kelimesidir ki, onu Meryem'e bırakmıştır. O, Allah tarafından bir ruhtur…" (Nisa 4; 171) Türklerin Kur'an tarafından kendilerine öğretilen doğru ya da yanlışın ne olduğundan emin çok güçlü bir ahlâk anlayışına sahip olmalarını da takdir ediyorum. Kur'an her türlü ırkçılığı, terörü lanetler ve yasaklar. Kur'an'a göre bir insanı öldürmekle bütün insanlığı öldürmek arasında bir fark yoktur. Hristiyanlığın İslam'la olan ortak yanlarına değer veriyorum. Cami de kilise gibi ibadet edilen, güvenli, huzurlu ve sığınılabilecek bir yerdir. Hristiyanlıktaki halka hizmet; insanların Tanrı'nın nimetlerinin emanetçisi oldukları düşüncesi; emirlerini, iradesini, günahları bağışlayıcılığını bilmek İslam toplumu için de aynı şekilde önemlidir.

Çok yoğun geçen günlük hayatımda her gün beş kez ibadet için camiye gitme düşüncesi bana çok zor gelse de çok büyük şehirlerin ya da çok küçük köylerin sokaklarında yürürken

müezzinin sesini duyduğumda bende hasıl ettiği tefekkür anlarını önemsiyorum. Hemen o anda durur, yaşamakta olduğum güne ilişkin düşüncelerimi zihnimde tekrarlar ve içinde bulunduğum anda hayatta olmuş olmaktan dolayı sevinç duyarım; ibadet vaktinin girdiği çağrısına sözsüz bir davranış koduyla ben de eşlik ederim. Caddelerdeki hareketlilik birkaç dakikalığına sükunet bulur; insanlar işlerine, konuşmalarına ara verirler; kornalar çalmaz; işportacılar seslerini kısarlar; radyolar kapatılır ve kaldırımlar sessizliğe gömülür. Bütün insanların üzerine ve çevreye sözsüz bir bereket yağar. Ben de durur bu güzelliği dinlerim ve kendi özel ibadetimi yapmak için bu anı fırsat bilirim. Bu çağrı bana tıpkı Müslümanların yaptığı gibi ruhumu başkalarının hizmetine sunmam gerektiğini hatırlatır. Onu duyduğumda birgün başkalarının hakkına tecavüz etmiş olabileceğimi düşünerek bundan dolayı günahlarıma tevbe etmek gelir aklıma. Kendi kendime şöyle sormamı tembih eder bana. "Pekâlâ, kaba bir söz söyledin mi? Kötü düşünceler geçti mi aklından? Başkalarına karşı daha iyi olamaz mıydın?

Konya'da bütün günlerini bana çevreyi gezdirmekle harcayan çok başarılı üç fotoğrafçı dostum var. Günün sonunda yakında bir köy olan Sille'yi ziyarete gittiğimizde bir camide ikindi namazını kılmaları için durduk. Daha sonra çay içerken onlara vakit namazlarının kendileri için ne ifade ettiğini, çok meşgul oldukları işlerine niçin ara verip o kadar zaman harcadıklarını, buna uymak için zamanı parçalamayı nasıl başarabildiklerini sordum. Onlar büyük bir sabırla bana, böyle bir uyma problemi olmadığını, verdikleri üç beş dakikalık aranın fiziksel ve ruhsal bakımdan kendilerini rahatlattığını, böylece oluşan zindelikle işlerinin üstesinden daha kolay geldiklerini anlattılar. Biri şöyle dedi: "Sadece Müslümanlar değil, bütün insanlar bu aynı huzur anlarını her gün aynı şekilde paylaşmış olsalardı, muhtemelen dünyada hiçbir sorun kalmazdı." Bu sözdeki anlam son derece

açıktı ve bir dakika da olsa öğle sonrası güneşinin aydınlığında onların iyimserliğine katıldım.

İslam da ülkemle Türkiye arasında geçiş yapmamı sağlayan bir başka köprüdür. İnançlar arasındaki diyalogu nakleden ve destekleyen biri olarak önemli bir işlevim olduğuna inanıyorum; zira eğer Hristiyan olarak arkadaşlarım ve ailemle konuşarak İslam'ın güzelliklerini ve orjinalliğini anlamalarına yardımcı olabilirsem, o zaman herkese bir hizmetim dokunmuş olacak. İslam'la ortak değerlerimizi keşfetmiş olmakla benim ruhumun derinleşmesi ve genişlemesi gibi, bir biçimde yurttaşlarımın ruhunun zenginleşmesine de katkıda bulunmayı çok istiyorum. Böylece belki yaşadığımız yerler bütün dinlerin nihâî hedefi olan huzur mekânlarına dönüşebilir.

Türkiye, Türk halkı, yaşam biçimi ve Türk Müslümanlığı bana pek çok şey öğretti. Dinî çoklukla karşılaşma ve dinî uygulamaların çeşitlilikleriyle karşılaşmanın insanı güçlendirebileceğini gördüm. Tabiat sevgisinin ruhlarımızın çok önemli bir parçası olduğunu ve kalplerimize nur ektiğini farkettim. Ailenin, bütün toplumun ve sevginin nasıl merkezi olabileceğini ve bu aile hücresinin, hayatın günlük koşuşturmalarından ayrı, nasıl güvenilir ve kutsal bir alan oluşturduğunu gördüm. Bireyin, çevresinde oynayabileceği gücü ve bir sevgi dokunuşunun nasıl uyumlu, sıcak saatler yapabileceğini farkettim. İnsanların, nasıl iyilik elçisi olabileceğini ve nazik davranışların dünyayı nasıl daha yaşanabilir hâle dönüştürecek bir araç olabileceğini keşfettim. Mevlâna ve sufilerin aşk derslerinden öğrendim ki, inancın tanınmaz diyarları gerçek ve kabul edilir olabilir. İbadete tasavvufî yaklaşımları, bana kutsallığın, yeryüzündeki bu hayatı daha asil yapma hedefiyle herkesi ve her şeyi sevmek olduğunu gösterdi. Kendi dinî geleneklerimden ve görüşlerimden süzülerek gelen bütün bu dersler beni, sevginin sadece başkalarının iyiliği için giydirilmiş bir davranış ve Tanrı'nın, tabiatın bütün güzelliklerindeki,

günlük hayatın mucizelerindeki, hepimizin içindeki aşk ve hayatın özü olduğuna inandırdılar. Benim için en önemli olan ise Tanrı'nın nur, güzellik ve iyiliğin galip geleceği inancını temsil ettiği düşüncesine ulaşmış olmamdır; çünkü Tanrı umuttur.

En büyük ders belki de geleceğin bu ümit ve ümitsizlikle karşı karşıya kalmak zorunda olmayacağıdır. Müslüman ulusların barışçı olduklarına inanıyorum ve İslam, kendi yanında olmayanları yok etmek üzere gelmiş bir din değildir. Kutsal metinlerinde İsa ile ilgili o kadar güzel düşüncelere sahip bir inanç Hristiyanlara karşı nasıl kötü niyetler besleyebilir? İnanmayanlar saf olduğumu söyleyecekler, fakat ben ümitlerimi biçimlendiren bu düşüncelerin doğru olduğuna inanmalıyım ve ulaşılan bu inanç artık dinler arası zarif diyalog toplantılarının, dinî liderlerin veya ortak ekümenik hizmetleri yayın organlarının gıdası olamaz. İslam, Hristiyan ve Yahudi halklar arasındaki ilişki, yaşadığımız dünyaya anlamlı bir barışa katkıda en önemli etkendir ve çok basitçe ifade edilecek olursa bu halkların barış içinde olmaması dünyanın da barış içinde olmayacağı anlamına gelir. Her türlü kötülük ve güçlü silahlarla dolu globalleşen dünyamızda din, kendini büyüten hükümetlerle aptal fanatikler arasında bir piyon olarak kullanılamaz. Amerika gibi, dünyada başka örneği olmayan bir ülkede yaşıyoruz. Burada Yahudiler, Hristiyanlar, Budistler, Sihler, Hindular, Müslümanlar, ateistler aynı ibadet haklarından yararlanırlar ve aynı şükran gününü paylaşırlar. Hem içerde hem de dışarda barışçı bir birleşmenin olabileceğini bütün dünyaya göstermek Amerika'nın, İslam'ın kötü niyetlerle dolu olmaktan ziyade nasıl takdir edilen, gıpta edilen, barışçı bir din olduğunu dünyaya göstermek de Türkiye'nin görevidir. Dünyanın bütün komşularının ortak geleceği sahnededir ve bizden oynayacağımız rolleri beklemektedir. İsa'nın dediği gibi, "Elçiye zeval olmaz."

Senin mektupların da Lady Mary, her biri küçük bir barış elçisiydi; ve öyle ümit ediyorum ki, onlar ve diğer kalemler kardeşlik iradesini güçlendirmeyi sürdürecekler. Bu mektubumu bitirirken seni barış elçilerinin en fasihi Mevlâna'nın sözleriyle başbaşa bırakıyorum. Bu ateşli Türk mutasavvıfının ateşli hikmeti öyle bir maneviyat yakalamış ki, bu yöndeki bütün çabalarımızda bize rehber olabilir:

"O'nu Hristiyan haçında bulmaya çalıştım, fakat orada değildi;

Hinduların tapınaklarına ve kadîm pagadoslara da gittim; oralarda da bir iz bulamadım.

Dağları, ovaları aradım; yükseklerde de alçaklarda da yoktu; Mekke'ye Kabe'ye de gittim yoktu;

Bilim adamlarına, filozoflara sordum, onların bilgisinin de ötesindeydi.

Sonra kalbime baktım, orada yerleşmiş gördüm, başka bir yerde değil."

Saygılarımla

Kadriye Branning

İstanbul ufkunun sultanı Süleymaniye Camii

Hunat Hatun Camii, Kayseri

سورة القيامة ثلثون وتسع آيات
بسم الله الرحمن الرحيم

Kur'an'dan bir sayfa, Selçuklu dönemi 1278

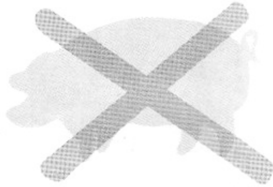

İstanbul ufkunun sultanı Süleymaniye Camii

Leylek yuvası

TURKISH AIRLINES

Yemeklerimizde domuz eti
bulunmamaktadır

This meal does not contain
pork

Ce plat ne contient'pas de viande de
porc

Dieses Gericht enthält kein
Schweinefleisch

هـذا الطعـام خـال من لحـم الخنـزير

Ahi Evren Derviş Zaviyesi, Kayseri

Şeyh Turesan Zaviyesinin kapısı

Nuh'un Dağı Ağrı (Ararat)

Daha önce Bizans kilisesi olarak kullanılan yerleşkede yapılmış Ashab-ı Kehf külliyesindeki çalılara bağlanmış adak kurdelalar

Hacı Bektaş Velî zaviyesinde 500 yıllık dut ağacına bağlanmış adak kurdelalar

TAKVİM

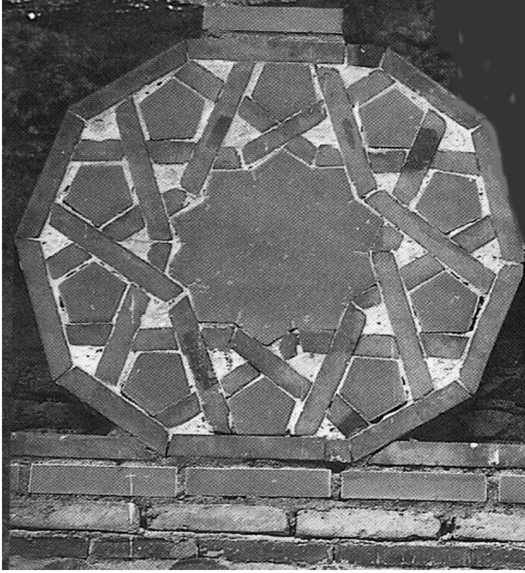
HİCRİ: 9 REBİÜLAHIR 1416
RUMİ: 22 AĞUSTOS 1411

Vakit:	İmsak	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı
Vasati:	4.56	6.26	13.08	16.47	19.39	21.04

Günlük bir gazetede yayınlanan namaz vakitleri

Konya Mevlana Müzesi Giriş Bileti

Siirt Ulu Camii minaresindeki kitabe

Selimiye Camii, Edirne, 1985 yılından bir fotoğraf

24. MEKTUP:
EVDEN UZAKTA HASTALIK

Sevgili Lady Mary,

Postanelerde uzun kuyruklarda sıra beklerken, sonu gelmeyen otomobil yolculuklarında, havaalanlarında geciken uçağı beklerken, hatta bazen uyuyabilmek için kendi kendime bir oyun oynamaktan hoşlanırım. Hayatımdaki fevkalâde şeyleri, bütün zenginlikleri ve kavuştuğum lütufları düşünmekten zevk alırım. Sevdiğim insanlar ve hayvanlar, tabiat, cam ürünlerim, işim, ülkem… gibi değer verdiğim, hayatımın parçalarıyla ilgili listeler yaparım. Ülkemin dünyaya kazandırdığı Bob Dylan, caz, modern tıp, demokrasi, dinî özgürlük, William Fulkner ve hamburger gibi etkileyici, efsunlu, tuhaf ve hatta saçma şeyler hakkında liste yaparım. Bu oyunu aynı şekilde Fransa ve Türkiye ile ilgili olarak da oynarım.

Türkiye gerçekten dünyaya bir ıslah, aydınlanma ya da endüstriyel bir yenilik bahşetmemiş olabilir belki, fakat tarih boyunca dünya sahnesinde kimi zaman küçük, kimi zaman büyük oyuncu olarak hep yer almıştır.

Kişisel olarak Türkiye bana çok şey verdi… Sana yazdığım mektuplarda bunları görebilmeni ümit ediyorum Lady Mary. Elbet yalnızca sanat, mimari, konuşan taşlar, başka bir kültür olma düşüncesi, fiziksel ve metafiziksel köprüleri geçme fırsatı bahşetmedi, fakat aynı zamanda son derece sıcak insanî ilişkiler,

insanlık inancı, kararlılık dersi, dostluk ve bir bütün olarak insanlık inancı da bahşetti.

* * *

Etkin kültürlerin hepsi kültür alışverişinde ve paylaşımında bulunurlar. Türkiye; divan, köşk, sofa, havlu, hamam, masaj kültürü gibi temizlik kültürünü; kaftan, başörtüsü, kabartmalı kumaşlar, kadife, cübbe gibi giyim kuşam kültürünü; halayık, oryantalizm gibi lüks ve rahatlık kültürünü dünya ile paylaşmıştır. Tezgâhında bulunan tatlıları da paylaştı ve şimdi kahve, yoğurt, pastırma, helva, şiş kebap, lokum ya da havyarsız bir hayat düşünemiyoruz. Fransızlar her sabah sütlü kahveleriyle birlikte çöreklerini yerlerken bunların kahvaltılarına Türkler tarafından getirildiğini bilip bilmediklerini merak ediyorum. Kelime hazinemiz de paşa, uşak, başı-bozuk ve sancak gibi yönetimsel kelimelerle zenginleşmiştir. Türk kervanları Uzak Doğunun lüks hazinelerini Avrupa'nın güzel evlerinin salonlarına taşımıştır. Türk kültürü Mevlâna ve Yunus'un kalpleri teshir eden şiirleri ile dünya edebiyatına bir ölçüt sunmuştur. Dünya, Sinan ve Atatürk gibi dahilerden dersler almıştır. Türkiye bize köprüler, "Türk halıları" ve çiçeklerin en mükemmeli lâleyi de armağan etmiştir.

Belki de Türkiye'nin dünyaya bıraktığı en önemli miras senin görmemizi mümkün kıldığın bir şeydi Lady Mary. Evet Osmanlılar dünyaya ebedî bir damga; ilginçtir, şiddeti zuhurundan gizli bir damga vurmuştur.

Türkiye dünyaya öpülecek tombul yanaklı çocuklar da verdi. Neden bahsettiğimi biliyorsun. Yirmi altı yaşındayken güzelliğin ve zekanla Londra'nın saraylarında ve salonlarında çevrende fırtına gibi esen sanki sen değildin. 1715 yılbaşından önce çiçek hastalığına yakalandın. Hastalık yirmi gün kadar sürdü. Ancak çiçek bozuğu ve berbat izleri hayatın boyunca sürdü. Yüzün çukurlaştı, kaşlarını ve kirpiklerini kaybettin. Mektuplarının

hiçbirinde bundan söz etmedin, fakat üzerindeki etkisini, evlilik ilişkilerini ne kadar gerdiğini, hatta Londra'nın sosyete çevresinde sana nasıl acındığını hayal bile edemiyorum. Kısa süre önce erkek kardeşinin hastalıktan öldüğünü de görmüştün. Makyajla yüzünü gizlemeye çalışsan da sanki daha önceki o şöhretli güzelin seninle bir ilgisi yokmuş gibi ya da insanlar sanki sana hiç hayranlıkla bakmamışlar gibi, yeni duruma alışmak çok büyük bir irade gerektirmiş olmalı. Dört ay sonra kocan Osmanlı sarayına elçi tayin edildi ve temmuzda, hayatını değiştiren bu olaydan yedi ay sonra Türkiye yollarındaydın.

Kendine acıma ya da mektuplarında Türkiye'de karşılaştığın kadınların hayret verici güzelliklerinden kendinden geçmiş bir hâlde yaptığın tasvirlerde bir kıskançlık yoktu. Fakat kendi güzelliğini kaybettiğin ve bütün kadınların senin çirkinliğin yanında güzel görünmesi konusunda özellikle hassaslaşmış olduğunu düşünmeden edemiyorum. Çirkin bir görünüşe sahip olduğun için arkandan fısıldadıklarını düşündüğünden Sultan'ın sarayında ve ileri gelenlerin önlerinde yürümek kimbilir ne kadar metin olmanı gerektirdi. Çünkü mektuplarında sık sık Türk kadınlarının "parlayan beyaz tenler"inden söz ediyorsun. Senin İngiliz porselenlerini andıran gül renkli tenin de bir zamanlar, onlarınki gibi sütbeyazdı, fakat korkunç çiçek hastalığı felâketi bunu senden aldı.

Edirne'de kaldığın Türkiye'deki ilk günlerinde senin için çok şaşırtıcı bir hadise olan bu korkunç hastalığın mağduru olarak bir şeye tanık oldun. Hristiyan Avrupa ile Müslüman Ortadoğu arasında karşılıklı anlayışın çok az olduğu bir dönemde gelenekleri sana hayli garip gelmiş olması gereken bu yeni kültürle karşılaşmandaki objektifliğin oldukça önemlidir. Ve biri sana özellikle çok garip gelmiş olmalı ki, 1 Nisan 1717'de arkadaşın Sarah Chiswell'e yazdığın mektupta şöyle diyorsun:

"Bu hastalığa dair sana bir şey nakledeyim, siz de mutlaka burada olmak istersiniz. Bizde çok yaygın olan bu zalim çiçek hastalığı bu memleketteki aşılanma sayesinde pek önemsiz bir şey. Birçok kocakarının işi bu hastalıkla uğraşmak. Aşı için en uygun zaman, sonbaharın başlangıcı, büyük sıcaklar geçtikten sonra. O zaman aile reisleri, aileler içinde çiçek hastalığına tutulmuş kimse olup olmadığını soruşturuyorlar. Birkaç aile bir araya geliyor; sayıları 15-16'ya ulaşınca bu kocakarılardan biri, elinde bir ceviz kabuğu dolusu en kaliteli çiçek aşısıyla geliyor. Hangi damarın açılmasını istediklerini soruyor; sonra iğne ile bir damar açıyor; sadece çimdiklenmiş hissi uyandıran bir ağrıyla, iğnenin ucunun alabildiği miktarda bir aşıyı buraya koyuyor. Sonra yarayı bağlıyor, üzerine de bir ceviz kabuğu parçası yapıştırıyor. Aynı işlemi dört beş damara daha uyguluyor… Aşılanan çocuklar ve gençler yedi gün kadar birlikte oynuyorlar. Sonra sekizinci gün sıtmaya yakalanıyorlar ve iki gün ya da nadiren üç gün yatakta kalıyorlar. Yüzlerinde nadiren yirmi ya da otuz sivilce çıkıyor, fakat asla izi kalmıyor. Sekiz günün sonunda hastalıktan önceki sağlıklarına tekrar kavuşuyorlar."

Şahit olduğun bu aşılama işlemi zayıf çiçek aşısı virüslerini aşılamaktan başka bir şey değildi. Bu hadiseye şahit olman, hastalıkla ilk karşılaşmanda olduğu gibi üzerinde hayat değiştiren bir etki yaptı ve sana gerçek mizacını gösterme fırsatı verdi. Kâfirlik alâmeti gibi görünen bu işlemden kaçmak yerine mütecessis kişiliğinle daha da ileri giderek aşağıda belirttiğin şekilde kendi oğlunu Türkiye'de aşılatmaya karar verdin.

"… ve bu işlem her sene binlerce çocuğa uygulanıyor. Fransız büyükelçisi burada herkesin nakil yoluyla sanki sayfiye yerlerinden su alıyormuş gibi çiçek hastalığına yakalandıklarını keyifle anlatıyor. Bu hastalıktan dolayı bir ölüm olduğu bilinmiyor ve bu ameliyenin güvenli olduğuna o kadar inanıyorum ki, sevgili oğlumu da burada aşılatmayı düşünüyorum."

Britanya elçiliğinden bir doktorun yardımıyla 5 yaşındaki oğluna bu aşıyı yaptırma cesareti gösterdin. 1718 martında kocana yazdığın mektupta, “Çocuk Salı günü aşılandı ve bu sefer şarkı söylüyor, oynuyor, yemeklerini sabırsızlıkla bekliyor. Tanrı’dan dileğim öbürünün de bunun gibi olmasıdır.”

Günümüzde bu hastalığın dünyada yaratmış olduğu dehşeti unutmuş durumdayız. Yalnızca 18.yy’da bu hastalıktan 60 milyon insan hayatını kaybetti. Senin dünyaya geldiğin yıllarda tahtta olan Kraliçe II. Mary de bu hastalığa yakalandı ve aynı yüzyılda Avrupa’nın 5 hükümdarı dahi bu hastalıkla telef oldu. 16.yy.’da Meksika Asteklerini ve Peru İnka İmparatorunu; 18.yy.’da ise Amerikan yerlilerinin nüfusunun %90’ını bu hastalık kırdı geçirdi. En kötüsü 5 yaşının altındaki çocukların durumuydu; on çocuktan sekizi ölmüş, hayatta kalanların da dörtte üçü kör olmuştu. Stalin’de, VIII. Henry’de, Kraliçe Elizabet’te ve Abraham Lincoln’de de izler bırakmıştı. Bu felâket 20. yüzyılda 300 milyondan fazla insanı yok etmeyi sürdürdü. Herhangi bir nükleer bomba ya da füze başlığından daha ölümcül olabilecek bir biyolojik savaş silahı olarak kullanılma ihtimaline karşılık bu çiçek hastalığı virüsü Rusya, İngiltere ve Birleşmiş Milletler’in stoklarında hâlâ muhafaza edilmektedir.

Ancak bu hastalığın azgın yok ediciliğne engel olabilecek önlemler yüzyıllarca bilinmektedir. Aşılama olarak bilinen önlemin tâ M.Ö. 1000 yıllarında Hindistan’da, daha sonra ise Çin’de uygulandığı bilinmektedir. Hintliler çiçek aşısını deri üzerindeki yaralara sürdüler, Çinliler ise toz hâline getirilen yara kabuklarını teneffüs ettiler. Her iki durumda da aşı hasta üzerinde etkisini göstermeye başlıyor, sonra da tamamıyla iyileşiyordu. Aşılama işleminin 6. yy.’da Arap doktorlarca uygulandığı da bilinmektedir. Bu aşılama şekillerinin senin Edirne’de bizzat müşahade ettiğin üzere Osmanlı Türkiyesinde de yaygın olarak uygulandığı

bilinmektedir. Türkler cevizi, çiçek hastalığı virüsünü ceviz içine ekerek kabuğun sıcak ortamı içinde mayalanması için bir kültür olarak kullanmışlardır. Sarah Chiswell'e yazdığın mektubu şu sözlerle bitiriyorsun: "Bu faydalı aşılama şeklinin İngiltere'ye getirilmesine çalışacak kadar vatanseverim ve doktorlarımızın kendi menfaatlerini insanlığın iyiliğine feda edecek ve kazançlarının önemli bir kısmını gözden çıkaracak derecede fedakâr olacaklarına inansam onlara yazmaktan bir an bile tereddüt etmezdim. Ancak her şeyin sonu olabilecek bir hata yapmaktan ve onları kızdırmaktan korkuyorum. Yine de şayet memleketime dönecek kadar yaşarsam onlarla mücadeleyi göze alabilirim."

Ve evet, onlarla savaştın. Türkiye'den İngiltere'ye döndükten sonra bu kayalarla kaplı köprüden geçebilmek ve aşılama sistemini hayata geçirmek için çok coşkun bir kampanya başlattın. Bu aşılama bilgisini İngiltere'ye ilk getiren muhtemelen sen değildin (İstanbul'da bulunan bir İtalyan doktor sen gelmeden dört sene önce bir rapor sunmuştu), fakat İngiltere'nin dikkate aldığı kişi sen oldun. İstanbul'da oğlunun aşılanmasına yardım eden aynı elçilik doktoruna kızını da herkesin gözü önünde aşılattın. Yöntem Londra Tıp Fakültesi doktorlarının dikkatini çekti ve cerrahların bir kısmı başarılı uygulamalar yapma cesareti gösterdiler. Uygulaman ve şahsî çabaların meyvesini verdi ve Kraliyet ailesi, aristokratlar, önde gelen politikacılar çocuklarını aşılatmaya başladılar ve uygulama İngiltere'nin üst sınıfı arasında çok yaygınlaştı. Ne yazık ki, bu konudaki coşku uzun ömürlü olamadı.

1721-23 arasındaki yıllarda başarılı bir başlangıç yapılmış olmasına karşın aşılama uygulamasına cephe alan dinî taassup, dizginleri yeniden ele geçirdi. Konu hakkında yapılan toplu görüşmeler çok şiddetli ve amansızdı. "Tanrı'nın adamları" denen pek çok insan, çiçek hastalığının şeytanî işler yapanlara Tanrı'nın

verdiği bir ceza ve fakir halkın tabiî yoldan kontrol edilmesi olduğuna inandıklarından, aşılamanın Tanrı'nın iradesine karşı gelmek olduğunu söylüyorlardı. Bu ahmaklık tıp dünyasına da bulaştı ve aşılamanın kendi türlerinden insanlar tarafından değil, Batılı olmayan ülkelerde Şamanlar tarafından hem de bir kadın tarafından uygulamaya konduğunu söyleyerek başarılı giden bir işleme kızgınlıklarını göstermeye başladılar. Bu kadın da sen oluyordun Lady Mary. Deneme sonuçları üzerinde hileler yaptılar; aşılamanın bir zamanlar zannedildiğinden daha fazla oranda ölümlere sebep olduğunu ve hatta frengi gibi hastalıkların yaygınlaşmasına da sebep olduğu haberlerini yaydılar. Böylece aşılama girişimi söndü gitti; ve sen ailene pek çok zulm edilmesine ve şerefsizlik isnadında bulunulmasına sebep olan bu Türk âdetini ülkene getirdiğine bin pişman oldun. Ama, "tabiplerin düzenbazlığını ve cehaletini" ilân eden ayıbın, virüste değil onlarda olduğunu ortaya koyan isimsiz, sert bir risale yayınlayarak kamu oyundaki tartışmalardan sinmeyip sebat ettin.

Keşke insanlar seni dinlemiş olsalardı! Şayet dinlemiş olsalardı pek çok kalbin kırılması önlenmiş olacaktı. Kendi kızkardeşin Lady Gower bile küçük Mary ile birlikte aynı zamanda oğlunu da aşılatma davetini geri çevirmişti. Oğlu iki yıl sonra çiçek hastalığından öldü. Trajedilerin en ironik olanı ise Edirne'deki aşılama olaylarını heyecanlı bir şekilde anlattığın mektupların alıcısı arkadaşın Sarah Chisweel'in de 1726'da çiçek hastalığından ölmesiydi.

İngiltere'de senin başlattığın münakaşa ve düşmanlık girdabının devamı olan hikâyelerin ikinci bölümü benim ülkemde geçer. Senin çabaların "Yeni" İngiltere'de, orada da tartışma döngüsü olmakla birlikte, başlattığın hareketi tanıyan bazı önemli doktorlarca desteklendi. 1721'de Boston'a Barbados'tan bir köle geldi ve memleketi olan Sudan'da Edirne'deki aynı

aşılama tekniğiyle nasıl aşılandığını anlattı. Bu, senin İngiltere'de başlattığın ilk girişimlerin sonuçlarını doğrulamış oldu ve Amerikan doktorları da aynı tekniği kullanmaya başladılar. 1722'de Boston'da ortaya çıkan salgında aşılanmış olanlara hiçbir şey olmaması ve hayatta kalmaları uygulamanın kesin olarak kabul edilmesine yol açtı. Ertesi yıl George Washington henüz hastalığa yakalanmayan devrimci savaş askerlerinin hepsinin aşılanması emrini verdi. Böylece senin çabaların, kralınız III. George'dan bağımsızlığımızı kazanmak için yaptığımız ve zaferle sonuçlanan savaşımıza dolaylı bir katkıda bulunmuş oldu.

Senin hikâyen daha sonra tekrar Atlantik üzerinden İngiltere'ye döndü. Edward Jenner adında zeki bir genç bütün parçaları bir araya getirdi. Çiçek hastalığının hayvanlardaki türüne maruz kalmış olan mandıra işçilerinin çiçek hastalığına asla yakalanmadıklarını gözlemledi. Doktor olduktan sonra da bu gözlemini hiçbir zaman unutmadı ve daha fazla araştırma yaparak kendi bölgesindeki tıp otoritelerine bunu bir bildiri ile sundu. Teorisi 1800'lere kadar bütün Batı dünyasına yayıldı. Lady Mary, tıpkı senin yaptığın gibi o da kendi oğlunu aşılama cesareti gösterdi, fakat o bunu çiçek aşısının insanlardaki türüyle değil hayvanlardaki türüyle yaptı. Onun deney ve çalışmaları böylece insanlardaki virüs yerine ineklerdeki virüsün aşı olarak kullanılmasına yol açtı. Çiçek hastalığı aşısı resmen bulunmuş oldu. Ne yazık ki bu başarıyı görecek kadar yaşamadın. Fakat o günden beri dünya üzerinde milyonlarca hayatın kurtulmasını sağlayan aşılama sisteminin başlamasına senin cesur girişimin ve direnmen vesile olmuştu.

Sen bir yol açmış olmasaydın Jenner'in yaptığı şey, 79 yıl sonra mümkün olabilir miydi? Bizzat bu hastalık felâketine düçar olduğun için daha da bilenmiş olarak sana karşı duranlara cesurca göğüs gerip bir yol açıcılık görevi görmüş olmasaydın o

ve diğer gerçek bilim adamları bu hastalığı tamamıyla ortadan kaldırabilecek bir yol bulamayacaklardı. Senin rolün diğer bilim adamlarınınki gibi önemli ve aşı gibi etkin olmuştu, zira konuyu, mücadele ettiğin çiçek hastalığı kadar tehlikeli olan kamu oyuna ve tıp çevrelerine sunacak bir kahramanlık göstermiştin.

19. ve 20. yy. boyunca devam eden başarılı aşılama kampanyalarından sonra Dünya Sağlık Örgütü çiçek hastalığının 1977'de tamamen kökünden kazındığını onayladı. Çiçek hastalığı bugüne kadar gezegenimizden tamamıyla süpürülmüş olan, insanoğlunun maruz kaldığı tek enfeksiyon hastalığıdır. Lady Mary, bu, Osmanlı şehri Edirne'de küçük bir odada gerçekleştirilen bir âdeti dikkatlice takip etmenden ve değerine inanman, onunla bir köprüyü geçmeye cüret etmenden kaynaklanan senin mirasındır. Shakespeare'in bir oyununda geçmiş olmasından başka ülkende çok sık kullanılan "Evine çiçek hastalığı düşsün" bedduası artık asla kullanılmayacaktı. Ve artık anneler çocuklarının ölümünü ya da içler acısı durumlarını izlemek zorunda kalmayacaklardı. Şimdi sonsuza kadar dünya anneleri, senin gibi sıra dışı ve cesur bir kadın tarafından harikulâde bir ülkeden getirilen bu armağan dolayısıyla çocuklarının lekesiz tombul yanaklarına öpücükler kondurmaya devam edecekler.

En derin saygılarımla

Katharine Branning

Flavia

Boylu boyunca uzanmış yatıyor zavallı Flavia
Ah ediyor yaralanmış zihni ıstıraplarla

Sağ elinde tuttuğu ayna bile yüz dönmüş
Meftun olduğu yüzler şimdi ona örtülmüş
Ne kadar değişmişim vah ne kadar büyümüşüm
Sanki bana yabancı korkunç bir hayal görmüşüm

Nerede ışıl ışıl çiçeklerim nerede yüzüm
Saadetim nerede nerede yıllarca beklediğim

Bana ne zevk var daha böyle yaşarken
Yapılması gereken ziyaretler dururken

Büyülenmiş yüzüne bir pembelik gelmede
Gözlerimden yepyeni hayatlar püskürmede

Ah hain ayna nerede çiçeklerim
Çılgınlık bağlarına ekildi çiçeklerim

(Lady Montagu "Flavia")

Lady'nin anısına dikilen Güneş Abidesi
1747'de William Wentworth tarafından Wentworth şatosu arazisine
(Yorkshire, England) dikilmiş
1720'de Çiçek Aşısını Türkiye'den İngiltere'ye
Getirip tanıtan
RT: HON. LADY MARY
WORTLEY MONTAGU Onuruna

25. MEKTUP:
MOLA VE GEÇMİŞE DÖNÜŞ

Muhsin İlyas Subaşı'ya

Sevgili Lady Mary,

Senin yaptığın gibi ben de yerleşkeleri ziyaret etmekten ve Türkiye'nin kültürel zenginliklerini keşfetmekten zevk alırım ve senin yaptığın ziyaretlerin aynısını pek çok kez yaptım. Sen, bir kayıkla Boğaziçi'nde gezdin; kıyılardaki en mahir ellerce süslenmiş camdan biblolar gibi istif edilmiş ahşap kâşâneleri, bahçeleri, ormanları, camileri seyrettin. Edirne'deki Selimiye Camiini ziyaret ettin; kılık değiştirerek Pera caddelerinde dolaştın; henüz güzelleşen Türkçenle Büyük Pazar'da tüccarlarla pazarlık yaptın. Boğaziçi yerleşkesinde bulunan Topkapı Sarayı, Ayasofya, Süleymaniye Camii, At Meydanı, Sultan Ahmed'in Mavi Camii ile ilgili tasvirlerinin çağdaş turist rehber kitaplarındaki gibi son derece açıktı. Hatta bir tekke ziyaretinde bulundun ve sema eden dervişlerden söz ettin.

Edirne'deki ilk günlerde yazmış olduğun bir mektup özellikle dikkatimi çekti. Bir Osmanlı hanına yaptığın ziyareti ve oradaki bir hayvanı, deveyi gördüğün andaki şaşkınlığını şöyle dile getiriyorsun: "Aygır türünden, attan da daha büyük bir hayvan ve atı geride bırakacak kadar hızlı… Çirkin yaratık, öküzden daha biçimsiz." Şimdi develerden mahrum olan bu hanlar benim de ilgimi çeker, o kadar ki, geçen 30 yıl boyunca hayatımın çok önemli bir parçası olmuşlardır.

Türkiye'ye ilk ziyaretimde Sivas'taki Gök Medrese'ye baktığım günden beri bir fikri sabit hâline gelen altın taşlar hazinesinin peşini bırakmadım. Her sene bunları aramak için geldim ve bu esnada pek çok zaman, emek, enerji ve para harcadım. Ben de senin gibi kendimi sıradan turistlerden farklı kılmak için kıyafet değiştirdim. Seninki gibi çok süslü değildi elbette, fakat yine de özenle hazırlanmışlardı. Bunlar pratik, şık, dayanıklı malzemeden yapılmış ayakkabılar, uzun kollu gömlekler, ayak bileklerine kadar uzun etekler; güneş ışığından ve toplu bakışlardan korunmak için kullandığım başörtüleri, güneş gözlükleri gibi giysilerdi. Özel bir keşif için tıka basa doldurulmuş ve içinde fener, metre, not defteri, tükenmez ve kurşun kalemler, piller, lensler, her zaman ve her yerde bulunması gereken su, rehber kitaplar, kâğıtlar, Ülker bisküvisi, tozlu kitaplardan elde edilmiş fotoğraflar vb. malzemenin bulunduğu sağlam bir sırt çantası da gerekiyordu. Görüyorsun ya Lady Mary, altın taşların peşinden gitmek, Boğaziçi'nde kayıkla hoş bir gezinti yapmaktan biraz daha zor bir iş, zira Anadolu bozkırlarının yakıcı sıcağına, tozuna, tehlikeli yollarına, hoş olmayan pansiyonlarına ve şaşırtıcı durumlarına sabretmeyi de gerektirir. Fakat altın taşların çağrısı, çektiğim sıkıntılara her zaman galip gelmiş ve onlardan yayılan parıltı hayatımı hiç beklenmedik şekillerde aydınlatmıştır.

Bununla beraber, aradığım sadece altın taşlar değildi, aynı zamanda Selçuklu İmparatorluğu zamanında dikilmiş olan eserlerdi ve bu herhangi bir eser de değildi; senin Edirne'de gördüğün hanın atası olan, geniş Anadolu bozkırlarında yükselen ve yol kenarlarında, bir Selçuk başkenti olan Konya'dan ışıklar saçan "kervansaray"lardı.

Daha önce istisnasız her zaman sorulan "Neden Türkiye, Tanrı aşkına 30 yıl boyunca her sene neden Türkiye?" sorusuna bir cevap da yazmıştım. O mektupta ders sırasında bir slaytta gördüğüm ve bütün zihnimi işgal eden binayı görme saplantısını

bastırmak için ilk ziyaretimi yaptığımı anlatmıştım. Her sene neden tekrar tekrar geldiğimi de açıklamaya çalıştım; Misafirperverlik, "TT"ler, şeftaliler, memleketimin insanlarına benzerlikleri vb. Fakat doğrusu beni her sene Türkiye'ye çeken güç, Sivas'taki o bina ve onun türleriyle ilgili bendeki saplantıdır. Türkiye dost canlısı Türklerle, güzel manzaralarla dolu olabilir, fakat beni her sene Türkiye'ye çeken şey, çok güçlü mıknatıslardan daha da güçlü olan bu taşların büyüsüdür.

Bu mıknatısın çekim gücünü anlatmak oldukça güç olduğundan bazen sorulara omuz silkerek ve herhangi bir açıklamada bulunmaksızın, canım öyle istiyor diye karşılık veririm. Hayatta hakkında soru sorulmayacak bazı gerçeklikler vardır; kahvenizi niye öyle içtiğiniz, kapınızın önüne gelince kalbinizin niye daha hızlı attığı, neden bir bakışta hayatınızın aşkını bulduğunuz bilimsel fenomenlerle açıklanamayacak şeylerdi. İşte Selçuklu döneminin benim üzerimdeki etkisi de böyle bir şey. Aslında bu Selçuklu döneminin benim üzerimdeki çekim gücü iki kattan oluşuyor; bir katı dönemin insanları ve kültürü, öbürü ise üretmiş oldukları sanat.

Öyleyse bu Selçuklular kimlerdi ve kurdukları imparatorluk neydi? Etrüskler ve Keltler gibi büyük tarihî süreçte önemsiz ve çok uzakta gibi görünmelerine karşın bana göre çok görkemli bir medeniyet dönemini yansıtmaktadırlar. Selçuklu sultanları olağanüstü bir siyaset, ticaret ve başkent Konya'dan ışıldayan bir sanat ortaya koymuşlardır. Dünyayı değiştiren iki büyük olay olan Haçlı ve Moğol istilaları arasında sıkışan 11-13. yy.'larda gelişen kısa, fakat altın bir çağdı Selçuklu dönemi. Yine de 1077'den 1307'ye kadar var oldukları 200 yıl gibi kısa bir zamanda kültürel ve ekonomik bir güç olmayı başarmışlardır. En önemlisi Selçuklu döneminin çok görkemli mimari ve süsleme sanatları geliştirmiş olmasıdır.

Bu Selçuklular bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin de kurucularıdır. Türkiye, Sibirya'daki Baykal gölü civarından yeni otlaklar, yeni yurtlar, yeni umutlar arayışıyla 9. yy.'dan beri batıya doğru yavaş yavaş göç eden büyük Türkmen kabileleri dalgasının sonuncusudur. Büyük ya da Doğu Selçuklular olarak bilinen İran'da yerleşmiş olan Selçuklu Türklerinden ayrılarak batıya doğru gelen bir gruptular. Bu kol, Maveraünnehr (Aral ve Hazar denizi arasındaki bölge) ile Horasan (İran'ın kuzey-batı bölgesi)'nı terk edip İslam'a girerek batıya doğru yürüyüşlerine devam ettiler. Önceki inançlarından kalma bazı ögeleri korumuş olmakla birlikte Selçuklular, İslam'ı büyük bir coşkuyla kabul etmişler, bu inancın samimi savunucuları olmuşlardır. Zamanla Doğu Anadolu ve İç Anadolu'daki bütün şehirleri kontrol altına almışlar ve 1071'de Doğu Anadolu'da bulunan kilit konumundaki Malazgirt'te Haçlılara galip gelince Anadolu'nun kapıları onlara tamamıyla açılmış oldu.

Bu insanlar hem taş binalar hem de devletler kuran insanlardı. Kendi ülkem Amerika da hemen hemen aynı şeyi 200 yıldır yapıyor, bu itibarla enerji dolu bu Selçuklulara bir yakınlık duyuyorum. Savaşmaya ve hayatta kalmaya devam ettiler. Bir imparatorluk kurmak için Bizanslılarla savaştılar, topraklarında tepinen ve geçtikleri her yerde şehirleri yağmalayan Haçlıları püskürttüler ve nihayet hayatta kalma mücadelesinde savaşmak zorunda kaldıkları Moğollar karşısında kaybettiler. 200 yıl boyunca devam eden her türlü ayaklanmaya rağmen Bizans, Haçlı ve Moğolların ortaya koydukları toplam kültürden daha fazla ve daha parlak bir kültür oluşturmayı başardılar.

Bu parlak medeniyet pek çok yüzüyle ışıldamaya devam ediyor. Altın taşlara baktığınızda bunu siz de göreceksiniz. Bıraktıkları kültürün izlerini de hâlâ görebilirsiniz. Selçuklular İslam halifesine de yeni bir güç kazandırmışlar, halifelik tacını yeniden saygınlık ve itibar cilasıyla parlatmışlardır. Dinî hayatı

güçlendirmişler, sufilik olarak bilinen özel bir hayat biçimi geliştirmişlerdir. İslam'ın kültürel hayatına yeni bir soluk getirerek edebiyat ve bilim âlemini de güçlendirmişlerdir. Anadolu Selçukluları, yaşadıkları dünya düzeninde kendilerine seçkin bir yer edinme kararlılığıyla, sahip oldukları güçlü sosyal adalet duygusu, güçlü liderlikleri, dinî gelenekleri, ticaret ve pazarlamadaki girişimcilikleri, eğitime olan düşkünlükleri ve yönetim yapılarıyla İslam dünyasına yeni bir canlılık getirmişlerdir. Hepsinden önemlisi çok kültürlülüğe karşı hoşgörülü olmaları, toplumlarının başarısının en önemli unsuruydu. Fethettikleri topraklarda Latin, Yunan, Ermeni, Provans ve Yahudi halklarının inançlarındaki farklılığı hoşgördüler. Onların bu hoşgörüleri Osmanlılardan Amerikalılara gelinceye kadar diğer ulusların ilham aldıkları etkili ve gıpta edilecek bir sosyal yaşam modeli olmuştur.

Fakat benim gözümde Selçuklunun en büyük kültürel mirası yüklenmiş oldukları yenilikçi inşa programlarıdır. Boyutları, çeşitleri ve zenaatkârlıklarıyla çok dikkate değer binalar diktiler. Selçuklular geçtikleri her yerde gözlemledikleri mimari şekillerinden dersler çıkaran ve çok çabuk öğrenen insanlardı. Böylece batıya akınları sırasında mola verdikleri yerlerde yakmış oldukları ocaklarda pişirmiş oldukları iştah açıcı güveçler gibi çok zengin bir mimari tarz geliştirdiler. Orta Asyalı köklerinde bulunan zengin birikimleriyle işe giriştiler, İran mimarisinden aldıkları etkili derslerle bu güveci zenginleştirdiler, sonra Abbasilerin zengin söz varlığı ve Arap eserleriyle baharatlandırdılar. Çok gelişmiş bir yapı sistemi olan ve İran camilerinde gördükleri, yaptıkları her şeyde de çok güçlü bir etkisi görülen, sonra hanlarında, medreselerinde, saraylarında, şifahanelerinde kullandıkları evrensel bir yapı şekli olan 4 eyvanlı kubbe tarzını geliştirdiler. Bu güveç tarzına kendi özel baharat karışımları olan bir tutam yenilikçi süsleme özelliklerini, tekniklerini ve inşa tarzlarını kattılar.

Bunlar yalnızca görünüşü güzel abideler değildi. Selçuklular kurmayı arzu ettikleri imparatorluklarının hedeflerini bu kullanışlı, pratik binaların besleyeceğini biliyorlardı.

Konya'nın Selçuklu Sultanları zeki insanlardı! Ekonomik zenginliğin, inşa etmeyi düşündükleri toplumun temel yapı taşı olduğunun ve bunun da malların imparatorluğun her tarafında serbest dolaşımına dayalı olduğunun farkındaydılar. Ticaret ve alışverişin desteklenmesinin zenginliğe neden olacağının, onun da sonuç olarak düşünce ve sanat gelişimini kamçılayacağını da çok iyi biliyorlardı. Bu öngörüyü gerçekleştirmek için ülkede malların serbestçe dolaşımını teşvik etmek suretiyle kazanç ve alışverişi desteklemeye ihtiyaç duyuyorlardı.

O hâlde tüccarları, mallarını Anadolu'ya getirmelerini ve çantalarında paket paket getirdikleri ürünlerini burada bırakmalarını nasıl gerçekleştirebilirlerdi? Sultanlar ticaret yapmaya elverişli bir yer bulmak gerektiğine inandılar. Bu yer, ticaret yapmak için hem çekici hem de güvenilir bir yer olmalıydı. Böylece kolları sıvadılar ve savaş meydanlarında gösterdikleri aynı kararlılıkla ve bir ticaret plânıyla ortak kararlar aldılar.

Anadolu Selçukluları birbiri peşi sıra denizden denize imparatorluk genişliğinde ticaret yolları oluşturmaya ihtiyaç duyduklarından, önemli sahil şehirlerini fethetmeye başladılar. 1207'de Antalya, 1214'te Sinop, nihayet 1221'de Alanya fethedildi. Bu öngörüde bir sonraki adım, nesiller boyu tüccarlara hizmet vermiş olan ticaret yollarını onarmaktı. Sultanlar, para kazanmak için para harcamak gerektiğinin, babadan oğula geçecek bir imparatorluk kurmanın fevkalâde sağlam yollar ve köprüler yapmaktan geçtiğinin bilincindeydiler. Sürekli savaşlar ve depremlerle uzun yıllar boyunca tahrip olan, ihmal edilen mevcut yollar ve köprüler onarıldı, güçlendirildi ve yenileri yapıldı. Eski doğu-batı Asur, İran, Roma ticaret yollarını terk ederek Karadeniz ve Akdeniz'de yeni fethedilen liman kentlerini birbirine

bağlayan güney-kuzey arasında yeni hatlar oluşturdular. Ülke artık tamamen ticarete açılmıştı. Çin ve Akdeniz'i birbirine bağlayan mevcut İpek Yolu şimdi Konya'ya oradan da Uzun Yayla üzerinden Kayseri'ye uzanmıştı. Kayseri'den hem kuzeye Sivas'a, Erzurum'a ya da Karadeniz'e veya Kafkasya'ya, oradan kuzey İran'a hem de güneye Diyarbakır'a, Mezopotamya'ya ve güney İran'a olmak üzere ikiye ayrılıyordu.

Kararlaştırılmış ticaret plânlarında bir sonraki adım tüccarların rahat etmesini sağlayacak yapılaşmalara girişmekti. Bütün ticaret yolları boyunca 200'ün üzerinde tüccarı barındırabilecek han veya kervansaray olarak bilinen ara istasyonlar kurdular. İmparatorluğun büyük şehirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş bu ağ hem içerde hem de uluslar arası ticaretin gelişmesinde oldukça önemli bir yere sahipti. Bu ara istasyonlar en önemli ticaret yollarında düzenli aralıklarla, her biri bir günlük deve yürüyüşü mesafesinde (yaklaşık 75 km.) yapılmışlardı. İmar biçimleri seyyahların her türlü ihtiyacına cevap veriyordu. Güçlü koruyucu duvarları, mallarını koymak için ambarlar, nöbetçi odaları, ahırlar, yatak odaları, mutfaklar, banyo ve tuvaletler, mescidler ve mahzenler, hepsi yerli yerindeydi. Bu hanlar hem ticaret merkezleri olarak hem de günü birlik kalmak amacıyla kullanılıyorlardı. Modern bir karşılaştırma yapacak olursak hanları, kamyonların durduğu motel ve mağazaların bir arada bulunduğu yerler olarak düşünebiliriz. Sürücüler, bu mekânlarda kamyonlarına yakıt doldururlar, araçlarının bakımını yaparlar. Hanlarda da hayvanlar dinlendirilir, sulanır, nallatılır ve hastalanmışsa tedavisi yaptırılır. Tüccarlar buralarda mola vererek sıcak bir yemek yeme imkânı bulurlar, diğer tüccarlarla tanışıp kaynaşırlar; yalnızlıklarını giderirler; rahat odalarda bir gece huzurlu bir dinlenme imkânı bulurlar. Hanlar bir ambar görevi görerek tüccara güvenli bir şekilde eşyalarını boşaltma, saklama, seçme, gerekiyorsa yeniden paketleme ve seyahatin bir sonraki çetin yürüyüşüne hazırlanma imkânı sağlarlar.

Sosyal hizmet binalarıyla da donatılmış bu hanlar Selçuklular tarafından kurulmuş en hür fikirli kurumlardan birini temsil ederler. Hanlar birer hayır kurumu olarak kurulmuşlardır. Milliyeti, dini, sosyal konumu ne olursa olsun her seyyahın üç gün boyunca giderleri devlet tarafından karşlanmak üzere barınma, yeme içme, sağlık ve diğer hizmetlerden yararlanma hakları vardır. Sultanlar, saray mensupları ya da diğer varlıklı insanlar bu hanların inşaası, harcamaları ve sürekliliğini sağlamak için vakıflar kurmuşlardır. Lady Mary, Edirne'de senin de dikkat ettiğin gibi bu hanlar cömertçe sundukları hizmetleri, kazanç kaygısı gütmeksizin, oynadıkları rolleriyle hep anılacaklardır. Tüccarlar bu hanlarda tanışıp yeni ticarî ortaklıklar ve yeni dostluklar kurmaktadırlar. Hanların ticarî olmayan önemli bir hizmeti daha var. haberlerin ve bilgilerin bütün imparatorluğa yayılmasına da hizmet ederler. Bütün ülkelerden buraya gelen insanlar olaylar anlatırlar, diller karmaşasında yaşadıkları tecrübeleri, şahit oldukları durumları aktarırlar ve memleketlerinden haberler getirirler. Burada anlatılanlar köylere, kasabalara, şehirlere gider. Bu anlamda hanlar bilgi merkezleri, mahallî haber merkezleri ve bir çeşit sözlü halk kütüphanesi görevi görürler. Türkiye'ye seyahat eden herkes bugün de bu hanların soyundan olan yolculara, sürücülere ve başkalarına çeşitli hizmetler sunan "… Tesisleri" adlarıyla anılan, yol kenarlarındaki çok ayrıntılı dinlenme yerleri ile karşılaşır.

Devletin kasası bu hanların kullanımından elde edilen gelirle dolunca medrese (üniversite), hastane, cami gibi başka yeni binalar yapmaya girişilirdi. Anadolu Selçukluları, binaların yapımında İranlı atalarının bir uygulaması olan tuğlayı terk edip sonsuza kadar kalacak olan taşlar kullandılar. Kurmak istedikleri büyük, dinamik, enerjik imparatorluğun ihtiyaçları çerçevesinde daha gelişmiş binalar yaptılar. Anadolu Selçuklularının gelişmesiyle birlikte görülmeye başlanan ve onların en parlak

kabiliyetlerini gösteren, şehirler için bir toplanma yeri olarak da görev yapan medreseler, sivil binalar olma özelliğinde, işlevinde ve biçiminde idiler. Medreseler, sınıf olarak kullanılacak alanlar, öğrencilerin kalacakları odalar, çalışma salonları, ek hizmet binaları olarak kullanılabilmeleri için eyvan plânı kullanılarak yapılmıştır. Her zaman revakların yanlarında yükselen ve sizi ilk karşılayan iki minaresiyle birlikte hastane ve sağlık merkezlerinde de aynı plân kullanılmıştır. Konya'da Karatay ve İnce Medrese; Kayseri'de Hunat Hatun; Sivas'ta Darüşşifa ve yine Kayseri'de Gevher Nesibe Türkiye'de bugün de görebileceğiniz çok güzel medrese ve hastanelerdir.

* * *

Bunların hepsi benim için çok ilgi çekiciydi; çünkü son derece akıllıca ve aynı zamanda çok canlı yerler olacağı düşünülerek kurulmuş oldukları anlaşılıyor. Üniversite yıllarından beri İslam sanatları üzerinde çalışmaktan her zaman keyif aldım. İslamî sanat pek çok kültürden bir şeyler almış, harmanlamış, çok özel ve eşsiz bir şey yapmak ve kendi tezgâhında kullanmak üzere yeniden eğirmiştir. Bugün Amerika Birleşik Devletleri kültüründe de hemen hemen aynı şey olmaktadır. İslamî sanatın farklı oluşu da beni kendisine çekmektedir. Bu itibarla ben Batı Avrupa düzeni bahçemizin kapısından dışarı çıkıp başkalarının nasıl düşündükleri, inandıkları ve yaptıklarını görmek; bir sanatsal farklılık söyleşisi izlemek istedim. İslamî sanatın bütün dönemleri arasında bana en güçlü bir şekilde hitap edeni Anadolu Selçukluları dönemi olmuştur. Üstelik 13. yy. Yeryüzünde en büyük gelişmelerin yaşandığı dönemlerden biriydi. Haçlılara, Cengiz Han'a, Dante ve Marco Polo'ya, âşık tarzı şiire, Magna Carta'ya ve Fransa'daki yüksek Gotik Katedrallere şahitlik eden böyle bir döneme kim duyarsız kalabilir? Bütün bunların arasında dönemin büyüklüğüne kendi tarzıyla eşlik etmiş olduğu bu zamanlar, yaşanası zamanlardı. Beni kendilerine çeken bir özellikleri de Anadolu'ya geldiklerinde

karşılarında görmüş oldukları bütün halklara karşı hoşgörülü bir yaklaşım sergilemiş olmalarıdır. Aktif katılımlı, herkesin saygı duyacağı yeni bir sosyal kimlik oluşturma iradeleri ve aynı zamanda yapacakları işleri önceden plânlayarak harekete geçmeleri de onların takdir ettiğim yanlarındandır. Sosyal gelişmeyle mimariyi birleştirmiş olmaları ve sadece bir ideal oluşturmaya değil aynı zamanda halkının refahına hizmet edecek olan sanatla mimariyi algılama biçimleri de hayranlık uyandırmaktadır. Bu nedenle bu insanları ve toplumlarını daha yakından bilmek istedim.

Öğrenmek istediğim ilk sıradaki konu tabiî ki mimariydi. Selçukluların yaptıkları eserler arasında en yeni ve uyumlu olanlarının hanlar olduğu görülmektedir. Güzellik ve ayrıntıya büyük özen gösterilerek, çok yönlü faydalı amaçlar gözetilerek yapılmış bu binaların kullanışlılığı çok dikkat çekicidir. Meşhur Romalı mimar ve mühendis Vetrivius, mimariyi "Sağlamlık, uygunluk ve güzellik" olarak tanımlıyor ve hanların bu üç şartın bir arada bulunduğu mükemmel örnekleri olduğu açıkça görülüyor. Sağlam, çünkü hâlâ ayaktalar; uygunlar, çünkü ticareti canlandırma amaçlarına tam olarak hizmet etmişlerdir; güzeldirler, çünkü onları o kadar güzel yapmak için ne denli özenildiği ortada. Kısaca hanlar tam benim zevkime uygun; büyük, güçlü, özenli, kararlı. Bu ülkenin beğendiğim özellikleri yalnızca mimarisi değil, aynı zamanda halkı, mutfağı, edebiyatı ve sanatlarıdır da. Böylece bunlar üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde çalışmaya karar verdim.

Sonuç olarak Selçukluların izinde, eserlerini araştırmakla, tarihlerini öğrenmekle, edebiyatlarını okumakla, dinî ve bilimsel geleneklerini anlamaya çalışmakla geçirdiğim 30 yıl geride kaldı. Bunların hepsinden pek çok şey öğrendim ve kuşku duyulmayan zekalarını takdir etmekten başka bir sonuca ulaşmadım. İşledikleri dinamik ve girişimci tavırlarıyla öyle zannediyorum ki, daha sonraki yıllarda Türk kültürüne ilham verecek olan hoşgörü, özgürlük, sevgi, dostluk, misafirperverlik, çok kültürlülük,

komşuluk, vatanseverlik ve başkalarına saygı gibi insanî değerlerin temellerini attılar. Yollarını ve hanlarını yaparlarken aynı zamanda ilerleme, eğitim, ekonomik büyüme, uzun vadeli plânlama, genişleme, düşünsel faaliyetler, adalet ve özgürce konuşma gibi kültürel değerlerin bina edilmesi için de taş gibi temeller attılar. Ülkenin liderleri okullar, camiler, hastaneler, rasathaneler yaparak halkın hayat standartını iyileştirdiler. Bilgeler ve bilim adamları tıp, kimya, hukuk ve astronomi alanındaki gelişmeleri kamçıladılar. Ozanlar, şairler ve mutasavvıflar sevgiyi, dostluğu, misafirperverliği ve yaratılışlarındaki manevi özellikleri terennüm ettiler. Çok çalışkan çiftçileri memleketin refahı için altlarındaki kara toprağı işleyip durdular. Kabiliyetli tüccarları dürüstçe pazarlarını geliştirdiler. Güzellik ve incelik duygusuna sahip mimarları ve sanatkârları ise bu idealleri herkesin duyacağı şekilde Anadolu bozkırlarında şakıyacak birer abideye dönüştürdüler.

Bu dönemden bize gelen mimari hazinelerinin hepsi kuruluş amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. Çünkü uzak görüşlü sultanlar bu binaların, ticaret motorunu ateşlemesini, daha sonra kültürel emellerini yansıtacak başka tarzdaki eserlerin yapılmasına ilham vermesini istemişlerdi. Modern Türkiye'de yaşayan ya da gözlemler yapan herkes bütün bunlara bir şekilde aşinadır. Günümüz Türkiye'sinin dinamik kaplanları Konya Selçuklularının torunlarından başkası değildir. Selçuklular Anadolu'da imparatorluk kurmak gibi son derece değerli bir iş yapmamış olsalardı eminim ne Osmanlı olacaktı ne Atatürk ne de modern Türkiye Cumhuriyeti. Atatürk'ün, Ankara'yı başkent yapmak, oradan uzak görüşlülüğüyle Türkiye'yi aydınlatmak, başarılı bir toplumun değerleri olan çok çalışmak, ilerlemek ve üretmekten, günümüz Türkiye'sinin yenilenmiş gücünde de gördüğümüz aynı değerlerden gurur duyma hissini yeniden aşılamak için Selçuklu coğrafyasının ve ülküsünün merkezine dönmesi boşuna değildi.

* * *

Hanların pekçoğu günümüze kadar geldiğinden onlar üzerinde çalışmak, plânları, korunmaları, yol ağları ve süslemeleri gibi haklarında bazı belirli genel sonuçlara ulaşmak benim için kolaydı. İçimdeki kütüphaneci çalışmaktan, sınıflamaktan, belirgin olan ve aynılık gösteren bu grubu karşılaştırmaktan zevk alıyordu. Her sene bölge bölge bu hanlardan mümkün olduğu kadarını ziyaret etmek üzere sistematik oluşturulmuş bir plân üzerinde işe koyuldum. Gezilerimi özenle, dikkatle tam zamanlı olarak plânlayacak ve her gezimde özellikle bir bölgedeki hanları gezecektim. Yol boyunca yaptığım seyahatler genellikle abidelerin kendisi kadar ilginç ve şaşırtıcıydı.

Bir hanı bulmakta çok ciddî engellerle karşılaşıyordum; yanlış işaretlenmiş haritalar, olmayan yollar, işaretler vb. gibi. En sinir bozucu olanı ise yerli halka yönümü bulmak için bir şeyler sorduğumda çok azının yardımcı olabilmesiydi. Bozuk Türkçem, yabancı aksanım ve yöresel ağız farklılıklarının hepsi bir araya gelince yön sorma işini âdeta bir cedelleşmeye dönüştürüyordu. Bir başka zorluk da soru sorduğunuz Türkün konuşmakta olduğunuz konu hakkında bir şey bilmediğini ya da sorduğunuz yerin nerede olduğunu bilmediğini kabul etmemesiydi. Böylece Türklerin onurlarını, doğrulardan üstün tutmuş olduklarını bazen de yardım etme ve faydalı olma teorisi arasındaki farkı ayırt etmekte zorlandıklarını öğrenmiş oluyordum. Sadece sizi memnun etmek için o bir şeyin ya var olduğunu ya da var olabileceğini söyleyeceklerdir. Taksiciler de genellikle nereye gitmekte olduklarını bilmezler, bunu da nadiren itiraf ederler ve bir dairesel alanda dolaşıp dururlar. Görmemeniz gerektiğini düşündükleri şeyleri de size göstermeyi reddederler; aynı şekilde garsonlar da lokantalarda eğer istediğiniz yemek onların sizin sevmeyeceğinizi düşündükleri bir yemek ise onu yemenize de izin vermeyebilirler. Yerli halktan kişiler de sözünü ettiğim taş yığınlarının yerini bilmiyorlarsa, orayı görmek isteyen bu

yabancı kadın, tarif etmelerinin mümkün olup olmadığını sorduğunda da endişe içinde başlarını kaşıyacaklardır. Lady Mary, İstanbul'daki gezintilerinde her zaman yanında rehber olarak bulunan "yer uşakları"nı kıskandım. Ne yapalım, bu da benim bahtım. Fakat sadece Kayseri kebaplarının hatırına bile bunca sinir bozucu durumlara seve seve katlanırım. Hem sonra bir kılavuz, aradığım hana gidecek yolumu kolayca bulmamı sağlamış olsaydı insanlarla tanışıp konuşma, kültürlerini öğrenme şansım olmayacaktı. Bu nedenle altın kuralım sabretme, telaşlanmama, sorduğum sorulara hemen cevap alamadığımda hayal kırıklığına kapılmama, verilen cevapların oyalamak maksatlı olabileceğini düşünme ve bu birkaç dakikayı ilginç alışverişler için bir fırsat bilmedir. Bir başka kural ise en az 5 kişiye sorma ve çoğunluğa uyma; yaklaşık 1000 km sıcak ve çorak yerlerde gezdikten sonra işte sonunda aradığın hanı bulabildiğin için şükretme. Çünkü sonuçta bir Türk hiç bir zaman "bilmiyorum" demeyecek, ama sizi de asla darda bırakmayacaktır, bundan emin olabilirsiniz. Evet, bir Türk ondan bir şey sorduğunuzda asla "hayır" ı kullanmaz ve aradığınız hazineyi bulmak için bütün gününü size harcar, çünkü bir Türk her zaman iyimserdir. Bu iyimserliğin bir örneği Altınapa Han'ını aramam sırasında görüldü. Pek çok metinde bu hanın mevcudiyetini okumuş, tozlu kitaplarda fotoğraflarını görmüştüm. Ancak Konya dışında yol üzerinde, bulunması gereken noktada onu bulabilmek mümkün olmamıştı. Yol kenarındaki bir çay bahçesinin yanında arabamı durdurup sordum; tipik Türk tarzı karmaşa sahne aldı. 6 Türk ve 6 farklı yarım cevap. İlkin yaşadığı yerle ilgili bilgi sahibi olabileceğini düşündüğüm 50 yaşlarındaki Türke yaklaşıp sordum; biraz düşündü, sonra şöyle dedi: "Iııı, evet, duymuştum, biraz düşüneyim, evet evet doğru, bu civarda bir yerde böyle bir han var." Biliyor gibi gözükmüyordu, fakat tipik olumlu Türk tarzı, yardım etmemiş görünmek istemiyordu ve mümkün olduğunca kibar olmaya

çalışarak olmayan bir cevap çevresinde konuşup duruyordu. İkinci Türk de aynı tavrı gösterdi ve bir sohbete başlayarak şöyle dedi: "Sanırım yardım edebilirim. Eminim arkadaşlarım bilir." Sonra kolumdan tuttu ve Altınapa Baraj Gölüne tepeden bakan bir yerde kurulmuş piknik masalarından birine götürdü. Manzaranın keyfini çıkaran, cigara tellendirip çay içen üç Türk oturuyordu. Üçüncüsü çayını masaya koyup, gölün karşısında bir yer gösterdi. "Oradaki kavak ağaçlarını görüyor musun?" dedi, "hah, işte tam onun arkasında. Oraya giden bir yol bulacaksın." Dördüncü Türk buna itiraz etti, "Oooo, hayır abi orada değil, o Han tamamıyla yıkıldı ve şimdi ondan bir iz kalmadı." dedi. Sesler iyice yükselmeye başlamıştı. Araya giren beşinci Türk, "Kardeşler!" dedi, "hepiniz de yanılıyorsunuz, o şimdi gölün dibinde." El kol hareketleri, itip kakmalar, el ense çekmelere ve belki katkısı olur diye bir çay daha söylemeye varıncaya kadar hararetli bir tartışma aldı başını gitti. Vaziyetin hakemi olduğu her hâlinden belli olan altıncı Türk tartışmayı şöyle nihayete erdirdi: "Evet her nerde ise! Eminim çok güzeldi; misafir hanım! Endişe etmeyin, eğer bir han görmek istiyorsanız bu civarda pek çok var, bir tanesini bulmanıza yardım edeceğim, eminim onu da seveceksiniz." Doğrusu beşinci Türkün söylediğiydi. Türkiye'nin gayretli baraj inşa etme projelerinin en içler acısı mağdurlarından biri de 1967'de baraj tamamlandığında, zamanla alanı tamamen kaplayan suların altında kalan Altınapa Hanı'ydı.

Bir başka seferde aynı zorluğu Antalya yakınlarında bulunan Kırkgöz Han'ı bulmada yaşadım. Yönümü bulmak için durup sorduğumda Altınapa hikâyesindekine benzer bir oyun sahnelenmeye başlandı. Koşarak 5 Türk geldi, her biri iki görüş ileri sürerek aralarında tartışmaya başladılar. Tartışma o kadar şiddetlenmişti ki sonuçtan endişe etmeye başladım. Önceden de yaşadığım şekliyle, el kol hareketleri yapmaya, birbirlerini itip çekmeye, bir yerleri göstermeye çalıştılar. Yumruklaşmaya

başlayacaklarından korkarak oradan uzaklaşmak için harekete geçtim, fakat cesur yürekli bir savaşçı, beni öyle zor bir durumda bırakmak istemiyordu. Hatta diğer ahbap çavuşların ona inanmamalarına, itmelerine, hakaret etmelerine rağmen o bana gidilecek yol boyunca inandırıcı işaretler söyleyerek oraya tam olarak nasıl gideceğimi tarif etmekte ısrar etti. Yaptığı fevkalâde açık tarif ona inanmama sebep oldu ve söylediği noktaları, jandarma karakolu, üç dallı ağaç, yeşil kapılı ev… gibi bir bir geçmeye başladım. Tabiî ki haklıydı. Bir yabancıya yardım edebilmek için bu kadar sıkıntıya, hatta morarmış gözlerle ortada kalakalma pahasına, ancak bir Türk girebilir.

Daha önce de belirttiğim gibi bu insanların, içinde yaşadıkları memleketin, hatta hemen yanıbaşlarında bulunan tarihî zenginliklerin farkında olmadıklarını öğrendim. Sizin görmek için 10.000 km katettiğiniz muhteşem tarihî mimari eserler, onların gözünde genellikle taş yığınından başka bir şey değil. Yöre sakinleri beni anlamak için büyük çaba harcarlar, fakat sonunda genellikle başlarını sallarlar ve üzerinde konuştuğum konu hakkında hiç bir şey bilmediklerini söylerler. Bununla birlikte bana faydası olan oldukça değerli bir oyun öğrendim: Mümkünse krokiler ve fotoğraflarla donanmış olarak gelmek. Bir keresinde kaynaklardan Eğirdir'in yalaşık 60 km kuzeyinde olduğunu okuduğum Gelendost Han'ına bir ziyaret plânladım. Terminalin yanındaki taksi durağına yaklaştım ve alçak bir duvar üzerinde çay içerek, tavla oynayarak, gazete okuyarak, konuşarak, tespih çekerek ve sigara tüttürerek zaman geçirmekte olan 15 taksici hep birden kalkıp yanıma geldi. İsteğimi yalnızca bir kişiye ifade etmeye karar vermiş olmama rağmen hepsinin de bu görüşmeye katılacak olması kaçınılmazdı. Han'ı bilip bilmediğini ve beni oraya götürüp götüremeyeceğini sordum. Hemen söyleyebilirim ki, bilmiyordu, fakat aynı tipik davranış şekli hakikate ihanet

edecek değildi ya! Böylece Han'ın gerçekte nerede olduğuyla ilgili en ufak bir fikri olmayan 15 taksi şoförüyle büyük bir istişare toplantısı başlamış oldu. Sesler yükselmeye, eller kollar sallanmaya başlandı ve yine hararetli bir tartışmaya girişildi. Bir kavga çıkacağından korkarak onları sakinleştirmek için eski bir kitaptan çektirdiğim bir fotokopiyi çıkarıp gösterdim. Bingo! Adam ne olduğu hakkında hiçbir fikri olmamasına rağmen kaya yığınlarını hemen tanıdı. Böylece düştük yola ve taksici yeri bulmakta hiç zorlanmadı. O öğle üzeri buradaki binanın tarihini, sadece bir kaya yığını olmadığını anlatmaktan büyük zevk duydum. Anlattıklarımı arkadaşlarının yanına dönünce arkadaşlarına, evine gidince de ailesine anlattığından eminim. O günden sonra yanımda, arazide fevkalâde yararlı bir malzeme olan, aradığım yerle ilgili bir fotoğraf bulundurmaya özen gösterdim.

Han'ı bulduktan sonra ne olursa olsun asla bir hayal kırıklığı yaşamadım. Bir han önünde durduğumda hissettiklerim hep aynıydı. Bir filim yıldızının önünde duran yıldız hayranı bir genç kız gibi gözlerimi ondan alamazdım. Kediler ve kar taneleri gibi hepsi de birbirinden farklıydı. Kapı süslemesi az çok ayrıntılı, sahne ya kuru ya yeşilliklerle kaplanmış ve yer, ya bir kırın ortasında ya da yol kenarında. Uzunca bir zaman önlerinde durmaktan, bütün farklılıkları içime çekmekten, her birinin tarihini hissetmeye çalışmaktan ve 800 yıl önce yapılmış oldukları zamanda içlerindeki enerjiyi hayal etmeye çalışmaktan büyük haz alırım. Yüzlerini ve kişiliklerini ezberlemek ve büyük bir hürmetle içlerine girmeden önce onlarla arkadaş olmak isterim.

Ancak bu hanlara girmek, hac yolculuklarımda yaşadığım çilenin ikinci sınıfı olan belâlarla doludur. Han'ın iç kısmını görebilme hiçbir zaman uygun bir öneri olmaz ve girmeye çalışma başlı başına ayrı bir maceradır. Türkiye'ye gitmek için çok para harcadıktan, Anadolu bozkırlarında yolculuktan, sonra bir hanı bulmak için ve bulduğunuzda da kapısında her zaman demir bir

zincirle kocaman bir asma kilit görmekten dolayı sizde bir hayal kırıklığı ve bir asabiyet oluşabilir. Fakat burasının Türkiye olduğunu unutmamanız lazım, çünkü burada hiçbir şey imkânsız değildir; isteklerinizi bir şekilde yerine getirmeye âmâde dostlarınız yardımıyla her şey yerli yerine oturur.

Türkiye cana yakın dostlarla doludur, özellikle bir hana girmek isteyen kadın için. Durağan Han'a ulaşıp önüne geldiğimde bir kez daha kapının sıkıca kapanmış, o korkunç zincir ve kilitle de girilemez hâle getirildiğini görünce kalbim yerinden sökülecek gibi olmuştu. İç çekişlerimi duyacak kadar ultrasonik kulaklara sahip olan caddenin karşısındaki manav koşarak gelmiş ve olduğum yerde kalmamı söyleyerek aynı hızla caddeden aşağı koşarak üzerinde bir demet anahtar taşıyan belediye temizlik görevlisini tutup getirmişti. Zavallı adam, elindeki süpürgeyi manavın birden bire çekip alarak kolundan tutup cadde boyunca niçin sürüklercesine götürdüğüne bir anlam verememişti. Manav, süpürgeciyle tartışmış, nihayet zavallı şaşkın adamı ikna ederek anahtarı zincirlerinden çıkartmış ve içerisi bir alışveriş merkezi gibi tamamıyla yeniden onarılmış bu hana girebilmemi sağlamıştı. Ancak bölmeler kiralanmamış ve iç kısım tamamıyla boştu. Sonradan fark ettim ki manav, süpürgeciye kaba davranmamış ya da herhangi bir saygısızlıkta bulunmamıştı. O gariban hâliyle bile o kadar uzaktan gelen birine yardım etmenin önemli olduğunu ve benim de ona, harcadığı zaman ve çaba için bir bahşiş vereceğimi içgüdüsel olarak anlamıştı. Böylece o, her ikimiz için de kârlı bir iş yapmış ve ben Han'ımı görmeyi başarmıştım.

Bir başka seferinde de Kara Musrafa Paşa Külliyesi'ni ve özellikle onun büyük Osmanlı hanını görmek için İncesu'ya gittim. Her zamanki gibi bu han da kilitliydi ve bende yine aynı ruh hâli oluştu. Çok yukarıda olan pencerelerinden içeri bakmak için parmak uçlarımda yükselmeye çalıştığımı gören bir Türk yaklaştı ve kendisiyle birlikte gelmemi söyledi. Hanın dış duvarlarının

en uzak köşesine varınca orada beklememi söyledi ve kayboldu. Çok geçmeden duvardaki taşlardan biri oynamaya başladı ve sonra içeri doğru düşdü. Bir el çıktı ve Han'ın içini görebilmem için beni açılan delikten içeri davet etti. Ben geniş avlunun içine doğru kıvrılırken Türk de başarısından dolayı gururlu bir coşku ve ağzı kulaklarında sırıtarak orada duruyordu. Bununla beraber bütünüyle terk edilmiş arazilerde bulunan zincirlenmiş hanları sayısız defa ziyaret etmiş, fakat yine birden ortadan kaybolup gizli geçitlerden beni içeri davet edecek büyülü Türk elleriyle karşılaşmamıştım. Bu durumlarda kadîm Yankiliğim, memlekette hayal bile edemeyeceğim bir şeyi yapmaya teşvik eder beni ve "Yap şunu!" diye içimde depreşmeye başlar. Oldukça iri gövdemi kapının aralığına sıkıştırıp itmeye çalışır ya da duvardaki yarıklardan tutarak kedi gibi avluya geçmeye çalışırım. Eğer duvar çok yüksekse duvara çıkmam için bir merdiven görevi görmek üzere taşları üst üste koyarım ya da gerilenip koşarak bir toprak yığıntısının üzerinden olimpik sırık atlayıcısı gibi atlamaya çalışırım. İri kapıların arasında sıkışmak, duvarlara tırmanmak; eklemlerimin sıyrılmasına, tırnaklarımın kırılmasına, elimin yaralanıp kanamasına, bileklerimin burkulmasına ve dizlerimin kanamasına mal olur. Dışardan nöbet tutuyormuş gibi duran kaz sürüsünün kızgın viyaklamalarına rağmen kapısını zorlayarak açıp içeri girdiğim ilk Pazar Han ziyaretimdeki heyecanı asla unutmayacağım. Azman çalıların, çok fazla büyümüş otların arasından sürünüp, kemerlerin üzerinde kanat çırpan güvercinleri dinlerken moloz yığını hâline gelmiş, yıkılmış taşlar arasından geçmişe bakmaya çalıştım. Mükemmel plânlanmış, ustalıklı nefis süslemelerle oluşturulmuş bir han keşfettim. Dahası alanın tarihini zihnimde canlandırmaya çalıştım. Tarihin bana vermek istediği mesajı anladım ve o anda, hayat bulmuş olan pek çok diğer hanlar gibi bu hanın da hikâyesini ortaya çıkarmam gerektiğini hissettim. Hanların içine girme konusundaki yaklaşımım

oldukça estetik ve fevkalâde orijinal olmakla birlikte içeri girmek için bizzat bir kilit kırmış değilim. Daha önce söylediğim gibi fotografik casusluk olayı, Türkiye'de kanunları ihlal ettiğinizde başınıza gelecekler hakkında iyi bir ders olmuştu; dolayısıyla o günden beri bu oyunu daha güvenli ve emniyetli oynamaya çalıştım. Kırma ve girme konusunda Türklerin rehberliğine güveniyorum.

Evet bir kez daha size yardım etmek, hizmet etmek isteyen; merakınızı gidermekten emin olmak, bunu da genellikle etkileyici bir şekilde gerçekleştirmek için Türkleri hiçbir şeyin durduramayacağını gördüm. Lady Mary, hatırlayacağın üzere Türkiye'nin doğusundaki Siirt'e yaptığım renkli ziyarette cadde boyunca afacan çocuk kalabalığından nasıl kurtulduğumu anlatmıştım. Onlardan kurtulduktan sonra 1129'da yapılmış olan Türkiye'deki en eski camilerden biri olan, şehrin Ulu Camii'ni görme arzusunda ısrarcı oldum. Yukarıdan gönderilmiş koruyucu bir melek gibi civardaki evlerden bir adam çıkıp geldi ve beni kanatlarının altına aldı. Heyhât! Bu cami de sıkıca kapatılmış, zincirlenmiş, kilitlenmişti; adam üzüntüyle başını salladı. Birkaç saniye sonra caddedeki afacan çocuklardan hâlâ arkamdan gelmekte olan kirli yüzlü çocuk önüme geçmiş bana bakıyordu. Arkadaşlarıyla yaşanan talihsiz durumdan dolayı affedilmek istercesine yardım edebileceğini söyledi. Cebinden kırılmış bıçak ağzı gibi görünen bir metal çıkardı ve tecrübeli bir hırsız deneyimiyle kilitin anahtar deliğine sokup çevirmeye başladı. Daha ona kadar saymayı tamamlamadan kilidi açtı ve kapıyı içeri girmem için gururla iterek, bu etkili caminin içini suçlu bir zevkle gözlerimin önüne serdi. İki koruyucu meleğim ve haylazla birlikte, sanat tarihinin ve bir ziyaretçinin hizmetinde suç ortakları olarak içeri girdik.

Yol boyunca yaptığım dramatik diğer uygunsuz girişlerin birkaçı dışında, hiçbiri beni o kadar hazırlıklı karşılamadı. En

tuhaflarından biri Konya dışındaki Zazadin Han'ında olmuştu. Han, tamamıyla terk edilmiş tarlaların ortasında etkileyeci bir duruş sergiliyordu. Hana yaklaştığımda önünde otlayan inekleri görünce 10 yıl önce Sivas'ta Gök Medrese'nin altın taşlarına ilk baktığım andaki sahne geldi gözümün önüne. Etkili ana kapıya ulaşmak için deve dikenleri ve molozlarla dolu bir yerden karşıya geçtim. Kapı tabiî ki kilitliydi. Kalbime bu melun kilit gibi ağır bir sancı saplandı. Sıcak, dikenli bir arazide bir gün boyunca yürüdükten sonra sinirlenmiş olmak ne haksızlık! İneklerden ve başımın çevresinde dönüp duran sineklerden başka hayat emaresi ve uzanacak bir yardım eli görünmüyordu. Hanın duvarları oldukça yüksekti ve bu nedenle Everest'e meydan okuyan seferlerimden birini daha gerçekleştiremeyeceğimi biliyordum. Canım sıkılmış, fakat Han'ı görebilmek ve yapabileceğimin en iyisini yapmak azmiyle Bizans kiliselerinden kalan, yeniden kesilerek işlenmiş taşlarla süslü uzun dış duvar boyunca yürümeye başladım. Bu yeniden işlenerek kullanılmış kesme taşların taslağını çıkarmakla meşgulken yanımda birinin durmakta olduğunu farkettim. Ortada uçta kimse yokken, tuhaf görünüşlü, siyah saçlı, yeşil elbiseli, asker botlu, 12 kaliprelik bir av tüfeği olan çakmak gözlü bir adam sessizce yanımda bitivermişti. Derin bir nefes aldım ve merak ettim, acaba hayatımdaki bu durumlardan ne zaman selamete erecektim. Beni süzdü, not defterime baktı, sonra konuştu; siyah gözleri güneşte parlıyordu. Bozuk aksanını anlamakta güçlük çekmeme rağmen, civarda yaşayan yerli halktan olduğunu, kuş avlamak üzere buralara geldiğini anladım. Söylediğine göre han, kolaylıkla toplanıp çantaya doldurulabilecek etli av kuşlarıyla doluymuş. "Gel, sana göstereyim." dedi. Hâlâ huzursuz olmakla birlikte onu izledim. Issız bir arazide karşılaştığım abuk sabuk giysili, vahşi bakışlı bir adamın peşinden Amerika'da hiç gidebilir miydim? Vallahi asla! Fakat burası Türkiye idi ve bunun bir trajedi ile sonlanmayacağından bir

şekilde emindim. Tekrar hanın kapısının önüne geldik. Ve adam hiç düşünmeden tüfeğini kaldırıp nişan alarak ateşledi, booom. Kuşlar tarih olmuştu. Kapının üzerindeki alazlanmış metali kendi ekseni etrafında çevirerek içeri girmek ve kuşları toplamak için hiçbir engel yoktu. Böylece hiç alışık olmadığım bir şekilde Türkiye'nin gerçekten etli kuşlarla dolu en etkili ve en büyük hanlarından birine girebilmiştim. Avcı adamım kuşları toplamakla uğraşa dursun ben tekrar böyle başka hadiseli bir ziyaret daha gerçekleştirebilecek miyim düşüncesiyle oradan ayrıldım.

Böyle başka uygunsuz girişlerimi de elbette unutmuş değildim. Birkaç yıl sonra onu bulmak için harcadığım uzun bir zamandan ve pazara gitmekte olan koyun sürüsünün ortasında iki saat boyunca arabamın içinde saplanıp kalmış olduktan sonra, nihayet Karatay Han'ın önüne ulaşabilmiştim. Bir kez daha işte etkileyici kaz sürüsü hanın önünde nöbet tutuyordu. Duvarlar fevkalâde yüksekti ve kapısında boş bir hanı değil de sanki Topkapı Sarayı'nı korumak üzere takılmış kocaman bir asma kilit vardı. Can sıkısıyla kapıya bir tekme attım; sonra bu kadar büyük bir kilitle daha önce hiç karşılaşmadığım için tutarak ağırlığını tahmine çalıştım. Beş yaşlarında kadar bir erkek çocuk gelip sıkıntılı yüzümü incelemeye başladı. Ah oflarımdan, çatık kaşlarımdan ve tekmelerimden oluşan evrensel dilden benim sıkıntıda olduğumu anlamıştı. Koşarak gitti, birkaç dakika sonra "Merhaba, size yardıma geldim." diyen bir ses işittim. Baktım, bir adam el sallayarak, gülerek bana doğru koşuyor, arkasından da yetişmeye çalışan o çocuk. Yanıma gelince, elinde kocaman bir balta olduğunu gördüm. Bu küçük bir nacak değil, koca koca keresteleri devirebilecek güçte bir baltaydı. "İçeri mi girmek istiyorsunuz? Bana bırakın, merak etmeyin size bir zarar gelmez." diyordu. Yanında iri gözlü o çocuk olduğu hâlde güçlü baltasını kaldırdı ve zincirlenmiş dev ejderhanın üzerine yürüdü. Sıkıntı içindeki küçük hanımın önünde kaslarının gücünü göstermiş

olmanın zevkiyle kahraman şövalyem etkili homurtularla zinciri kesip attı. Kilidi koparmak için dört vuruş yeterli olmuştu. Büyük bir çaba göstererek gacır gucur öten kapıyı açmayı başardı, sonra içeriye Keykubat Han'ı davet ediyormuş gibi dramatik bir el hareketiyle ve yüzünde kocaman bir tebessümle beni buyur etti. Bir an sanki bu aziz sultanmışım gibi hissettim.

Son derece eşsiz bir değeri olan bu hanları keşfetmenin verdiği bir anlık haz için bütün tehlikeli girişleri göze almaya değerdi. Kesikköprü Han yakınlarındaki Türkiye'dekilerin en uzunlarından olan 13 kemerli köprü üzerinden yürüyerek karşıya geçmek, altta çevrintiler oluşturarak çağlayan Kızılırmak'ın ve akıntıda yüzen çocukların çıkardığı sesleri dinlemek en sevdiğim zaman dilimleri içinde yer almaktadır. Apolyant yakınlarındaki, şimdi çiftçilerin deposu olarak kullanılan Issız Han'ın içinde bir öğleden sonrasını geçirmek de büyük keyif verdi. Soğanları boy boy seçerek, istif eden köylü kadınlara yardım ederek, baş döndüren kokularıyla yığın yapılmış soğanların arasında oturdum. Şaşkınlaştığın anlara ya da tuhaf aksanıma ve giysilerime güldükçe güldüler, birlikte güldük; farklılıklarımıza rağmen kadın kadına olmanın zevkli anlarını paylaştık. Bir sabah erkenden Alanya şehrinin girişindeki Alaaddin Keykubad'ın atlı heykelini ziyarete gittiğimi hatırlıyorum. Heykelin önünde dururken Selçuklular adına 1221'de bu şehri fetheden ve araştırmakta olduğum bu hanların çoğunu yapan Sultan'ın hayatı üzerinde düşünceye daldım. Birden bir belediye işçisi belirivermiş, sonra heykelin altından kaybolarak tarihe tanıklık anımı daha da bir feyizlendirmek için çevresindeki parkın fıskıyelerini açmıştı. Daha önce sana sıkça söz ettiğim kibar davranışlardan biri daha işte Lady Mary! İran sınırına yakın Ağrı Dağı'nın gölgesindeki Doğu Beyazıt'ta çok etkileyici bir han ziyaretinde bulundum. Sim-er kamyon durağının karşısındaki otel odamın balkonundan bir sabah 7.30'da ayrılmak için oyalanan uluslar arası nakliye

kamyonlarının kulakları sağır eden gürültülerini dinledim. Sonra 57 kamyonun birbiri ardından park vergilerini ödeyerek, konvoy hâlinde çıkışlarını izlerken, sanki her sabah Selçuklu hanının büyük kapısından, ürünlerini pazarlamak üzere çıkıp her yöne gitmek üzere hazır bekleyen tüccarlarla birlikte develer geldi gözümün önüne. Selçuklu ticaret yolları hakikaten bugün de hâlâ canlı ve iyi durumdadır.

En gözde han'ımın hangisi olduğunu herkes her zaman sormuştur, fakat ben tıpkı en sevdiğim şiir, en sevdiğim resim ya da arkadaşın hangisi olduğu hakkında bir belirlemede bulunamadığım gibi bu konuda da bulunamam. Fakat çok renkli geçen taarruz ve giriş maceraları ya da kuruluş şekilleri, mimari özellikleri, tarihî dönemleri veya şahsî sebepler dolayısıyla bazılarını diğerlerinden daha çok hatırlıyorum. Akdenizin kıyısında etkileyici bir tepe üzerinde kartal gibi tünemiş Şarafa Han'ı görünce içimi bir haşyet kapladı. Bânisi vezir Celâleddin Karatay'ın gücünü ve haşmetini o kadar mükemmel yansıtan Karatay Han'ın yekpare burçlarına hayran kaldım. Karamel renkli taşları dolayısıyla Ağzıkara ve Sarı hanları; avlusundaki Köşk Camii üzerinde büyüleyici ejderha yılanları oyulmuş Kayseri'deki Sultan Hanı'ını da çok sevdim. Kargı Han'ın yalnızlığı beni çok duygulandırdı ve yanındaki unutulmaz köprüsüyle Kesikköprü Han'ın ayrıntılı parçalarının oluşturduğu ahenk beni büyüledi. Kırkgöz Han'ın avlusunun büyüklüğü karşısında saygıyla eğildim ve Evdir Han'ın kapısı önündeki tebliğci süslemelerden ilham aldım. Bizans kiliselerinden alınarak kullanılmış, Obruk ve Zazadin hanların duvarlarını noktalamış olan hâlâ canlı taşların menşeini merak ettim. Kesin olan bir şey vardı: Hepsinin kemerleri altında, bânîleri olan Alaaddin Keykubad, Karatay, Mahperi Hatun ve Gıyaseddin Keykubad'ın seslerinin yankılandığını duyabiliyordum.

* * *

Yukarıdaki hikâyelerden anlayacağın üzere bu hanlara yaptığım ziyaretler Selçuklu mimarisinde ortaya koydukları şekliyle Türkler hakkında bana çok şey öğretti. Hiç birbirinin aynı olan iki han görmedim; açık ya da kapalı bölmeleri olan, arkada açık bir avluyla ya dikdörtgen ya da kare şeklindeydiler. Bal renkli kireç taşlarından çok güzel yontularak yapılmış yüksek kalın duvarları birbirinden nasıl ayırt edeceğimi öğrendim. Selçuklu taş işçiliğinin en güzel örnekleriyle süslenmiş hayranlık uyandıran heybetli kapılarından geçtim. Dış duvarlardaki yekpare, kale gibi burçlarını görebilmek için etraflarında dolaştım. Küçük odalarla çevrilmiş geniş avlularında durdum ve yüklerini indirmekte olan insanların birbirine karışmış, her dilden konuşmalarını, hayvanların bir curcunayı andıran seslerini duymaya çalıştım. Küçük odalardan içeri başımı uzatarak nasıl kullanılmış olabileceklerini hayal ettim; tahıl ambarı olarak mı kullanılmışlardı, depo muydular, banyo ya da tamir atölyeleri miydiler? Sanki mangalların ısısını hissetim, duvarda kandillerin titreyen ışıklarını gördüm. Avlunun gerisindeki büyük kapalı salonlarına girince ahırların baş döndüren kokusunun varlığını hâlâ duyabiliyordum. Çatı arasındaki mescide ya da avlunun ortasında küp şeklindeki mescidin ikinci katına merdivenlerden çıkarken ezan sesini duyar gibi oldum. Bu hanların bütünüyle terk edilmiş, ıssız yerlerde olmaları, ahırlardan hayvanların ve insanların bir uğultu hâlinde taşmış olması gereken seslerini kafamda canlandırmayı benim için kolaylaştırıyordu.

Bir kez daha memlekete dönünce kütüphanenin okuma odalarında Selçukluların tarihine, mimarisine, kültürüne dair bulabildiğim her şeyi okudum. Selçuklular için en önemli ihraç ürünlerinin şeker ve boyamakta kullanılan önemli bir renk sabitleyici olan şap olduğunu öğrendim. Büyük ticaretin Konya, Sivas ve Kayseri'de yapıldığını; Mısır, Çin, Orta Asya, Gürcistan, Suriye, Irak ve Kafkasya'dan develerle getirilen ve günün

sonunda büyük Anadolu hanlarının avlularında boşaltılan yüklerin baharat, silah, pamuk, yün, ipek, misk, parfüm, kobalt, barut, porselen, inci, cevher, biber, altın, gümüş, ilaç ve kürk olduğunu; bu kervanların Türkiye'den ülkelerine dönerlerken kalay, şap, şeker, boraks, lapis, deri, tiftik kumaş, kereste, kayısı, zeytin, un, tekstil ürünleri, halı, tuz gibi ürünler götürdüklerini öğrendim ve elbette posta ile bu yollardan kervanlarla resmî yazışmaların da yapıldığı unutulmamalıdır.

Bütün bu bilgiler benim için dikkat çekiciydi ve krokiler, fotoğraflar, notlar çıkarmaktan, araştırma yapmaktan zevk aldım. Bu hanları istediğim zaman sayfalarda sık sık ziyaret ediyorum ve Selçuklu sanatının, mimarisinin keşfinde kendi özel rehberim olmasından heyecan duyuyordum. Fakat bir gün bu bilgilerin yığınla masamın üzerindeki not defterlerinde saklı kalmaması gerektiğini düşündüm. İçimdeki kütüphaneci, toplanmış ve sınıflanmış bilgilerin yayınlanması gerektiğini düşünürken, benim gibi bir Türkiye amatörü, bu mimarî eserleri dünyanın daha yakından bilmesi gerektiğini fısıldıyordu. Batıda Selçuklu hanları konusunda çok az bir bilgi bulunabildiğini de görmüştüm ve bu boşluğu da doldurmayı ümit ediyordum. Böylece 2000 yılında internetin yaygınlaşmasıyla birlikte son derece demokratik bir ortam olan bu araçla notlarımı dünya ile paylaşmaya karar verdim. En başta amaç, insanları bilgilendirmek ve Selçuklu döneminin sanatı, tarihi ve mimarisi hakkında daha büyük bir beğeni hissi oluşturmaktı. Başlangıçta amacım Türk Hanlarına Giriş olmak üzere İngilizcede mevcut hanların tanımlı listelerini vermek, han mimarisi üzerinde çalışmak, hatta ziyaret etmek isteyenler için malzeme oluşturacak bir bilgi kaynağı meydana getirmek gibi son derece basitti. O zaman bu hanlarla birilerinin ilgilenip ilgilenmeyeceğinden ya da siteleri ziyaret etmek isteyip istemeyeceklerinden emin değildim, yine de bir yerden başlamaya karar verdim. Bilgisayarda tamamıyla kendi ürünüm olan siteyi ve

hayata geçirmek üzere ona bilgi yüklediğim andaki, başarmanın verdiği mutluluk duygu ve heyecanı asla unutamam.

Bununla beraber bu açıkça ifade edilen genel görüşlerin altını çizecek olursam birkaç şahsî temel görüşüm vardır. Bu bilgiyi sadece alanın uzmanları ve akademisyenlere değil, aynı zamanda kullanmak isteyen başka gruplara da iletmekti. Bu sitenin ciddi bir çalışma olmasını, fakat aynı zamanda akademisyenlerin dışında sıradan kullanıcılar için de zevk alabilecek seviyede açık olmasını istedim. Bunu gerçekleştirmek için konu üzerinde yazılmış uzun yazılardansa her hanın ayrıntılı tasvirini içeren açıklamalı katalog formatını seçtim. Bütün güdülerin ötesinde Türkiye'ye olan takdir ve sevgimi dünya ile paylaşmak istedim. Lady Mary, tıpkı sana yazdığım bu mektuplarda olduğu gibi Türkiye'ye, halkına, coğrafyasına, tarihi, sanatı, mimarisi ve ümitlerine olan ilgi ve duyarlılığımı başkalarına da ulaştırmayı arzu ediyorum. Kendisini kültürler arası ilişkilere adamış bir kişi olarak bu websitenin görüşlerimi açıklayacak bir yol olmasını istedim. Bu arada websitem www.turkishhan.org bana pek çok mutluluk tattırdı. Fotografları sınıflama, metin yazma, bilgiyi nasıl sunacağıma karar verme, düzeni oluşturma hepsi bana inanılmaz zevk verdi. Araştırmalarıma devam etme gücü, işim hakkında öğrencilerle ve gazetecilerle konuşmak gibi başka zevkler de tattırdı. Bununla birlikte en büyük ödül, mimarileri ve tarihlerine dair söylediğim şeylere Türklerin verdiği tepkiyi gözlemek oldu.

* * *

Tarihin bu en küçük zaman dilimiyle ilgim konusunda Batılılarla konuştuğum zamanlar dönemin özelliklerini ve niçin bu medeniyeti takdir ettiğimi onlara açıklamak için epeyce bir zaman harcıyorum. Fakat ne garip ki, tarihlerinin bu zaman diliminin zenginliğinde bîhaber çoğu Türkler için de aynı şeyleri izahta bir o kadar zaman harcıyorum. Selçuklu dönemi bütünüyle Türkler için bir şan ve şeref devri olan Osmanlının gölgesinde

kalmıştır. Selçuklular ders kitaplarında çok kısaltılmış bir konu olarak yer alır ve Konya-Sivas-Kayseri üçgeninden uzakta yaşayanlar için de Selçuklu o kadar uzak görünür. Bu döneme olan tutkumu yıllar boyunca Türklerle paylaşmam benim için büyük bir gurur ve ödül oldu; hislerini paylaşmak üzere yanıma geldiklerinde yüzlerinde gördüğüm sevinç ise Batıdaki aldığım geri bildirimlerden daha büyük bir ödül oldu benim için.

Türk televizyonunda benimle görüşme yapıldı ve aynı zamanda Türk basınında fotoğraflarım, hanlar ve çalışmalarımla ilgili görüşmeyi içeren tam sayfa bir makale yayınlandı. Bu "Garip Amerikalı Hanım" Türklere olan alâkasını ispatlamak için ikinci adı olan Kadriye'yi aldı. Gazetedeki yazıdan sonra Türkiye'nin her köşesinden, okumaktan büyük zevk duyduklarını, bu dönem hakkında daha fazla şey öğrenmek istediklerini bildiren mektuplar almaya başladım. Mektuplardan öğrendiğim kadarıyla pek çok Türk, bu dönemi benim vebsitem aracılığıyla keşfetmeye başlamış. Türkler şimdi bana tatillerde aileleriyle birlikte bu hanları görmeye gideceklerini söylüyorlar ve fotoğraflar, kitaplar, şiirler ve onları ziyaret etmem için davetiyeler gönderiyorlar. Lady Mary, bu daha önce de üzerinde pek çok kez söz ettiğim Türk kibarlığı ve saygısının harikulâde bir tezahürüdür. O günden beri bana yazan bu insanların bir kısmını ziyaret ettim ve tarih adına karşılıklı saygı temeline dayalı dostluklarımız oldu. Bu küçük sitenin, Türkleri miraslarıyla ilgili olarak nasıl gururlandırdığını gördüm ve bu durum kalbimi, sitemi ilk yaptığım anda hayal edebildiğimden çok daha fazla coşkuyla doldurdu.

* * *

Websiteme gelen tepkilerden fark ettiğim kadarıyla şimdi daha fazla Türk, miraslarında bulunan süsleme sanatlarıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Osmanlı sanatlarının gölgesinde kalmış olmakla birlikte Selçuklu süsleme sanatları da Türklerin gözünde değer bulmaya başladı. Selçuklu sanatı da bir kültürün

temelindeki herhangi bir sanat gibi her bir sanat adamının ruhunda, fiziksel yapısında, cemiyet ilişkilerinde, tabiatta, ayrıntıya özenle, ileri teknikle, ustalıkla ve zerafetle uyuşmuş olarak boyun eğmeye ve ifade etmeye çalışır. Öyleyse bu sanat, Selçuklular hakkında ne demektedir? Elbette emin, güçlü, âmir, sağlam Selçuklu sanatının yüzünün, Tanrı'nın ve halkın hizmetine dönük olduğunu söylemektedir.

Türkler bu sanatların, çok önemli olan kültürel bağımsızlık duygusunun garantisi olduğu için korunması gerektiği görüşünden vazgeçmiş değillerdir. İstanbul'da iki yeni halı müzesi açıldı, Londra Sotheby İslamî ürünler satış salonları Türk davetçilerle dolu; ve meşhur Paşabahçe, ortaçağ modellerinin takliti olan görülmeye değer cam koleksiyonlarını sergilemiştir. Bütün bunlar yeni bir ilgi ve gurur duymaya başladıklarını göstermektedir.

1978'de Türkiye'ye gidişimi ve bir halı satın alma arzumu çok açık hatırlıyorum. Ne yazık ki, öğrenci bütçem rüyalarımın halısını satın almaya müsait değildi, bu nedenle gözlerimi, içine biberden kaşığa kadar her şeyin konabildiği küçük evrensel bir tür çanta olan "heybe"ye çevirdim. Türk arkadaşıma bir tane bulabilmek için bana yardım etmesini isteyince şaşkın şaşkın yüzüme baktı. Ne istediğimi bir türlü anlayamamıştı ve artık ikimiz de iyice sıkılmıştık. Nihayet bir ara sokakta görüp gösterdim. Bana, gözlerine inanamıyormuşçasına baktı ve "Eşek torbası?" dedi, "bir eşek torbası mı istiyorsun? Deli misin? Berbat, atkılı ve pirelerle dolu eşek torbasını ne için istiyorsun?" Bugün bu isteğe böyle bir tepki olmaz, çünkü Türklerin miraslarıyla artık gurur duyduklarını, onlara saygı duymaya başladıklarını biliyorum. Şimdi onlar için çok önemli olan zenaatları geçmişle bağ kurmalarına aracı oluyor. Türkiye çok hızlı adımlarla yeni bir geleceğe doğru ilerlerken bu alan bir bütün olarak aileleriyle ve atalarıyla ilişkiye geçebilecekleri bir referans noktası olabilir.

* * *

Bu satırlarda Selçuklu hanlarıyla ilgili vebsitemde ifade etmediğim bir amaç da insanların, tarihi koruma konusunda daha da hassas olmalarını sağlamaktır. Bir hana ilk ziyaretlerimden birinde yaşatılma ve kullanılma tarzında fevkalâde büyük değişliklere şahit olmuştum. 1978'de Sivas Gök Medrese'nin oyma burç taşlarına bakarken medresenin önünde rahat rahat otlamakta olan ineklerin çevresinden dolaşmak zorunda kalmıştım. Şimdi modern bir yapı içine alınmıştır. Darısı diğer hanların başına. Hanların ayakta kaldığından ve gelecek nesiller için korunduğundan emin olmamız oldukça önemlidir; sadece onlar üzerinde çalışacak gelecek nesil mimarlar için değil, aynı zamanda onları ziyarete gelecek, medeniyetlerinin hatıralarını okuyacak Türk çocukları için de.

Osmanlı dönemi eserleri İstanbul ve Ankara gibi büyük turizm şehirlerinde yeni kullanıma uyarlamak için başarılı bir şekilde yenilenmiş ya da müze olarak hizmete açılmıştır. Osmanlı medreseleri başarılı bir şekilde sağlık kliniklerine (Bursa, Yıldırım; Eyüp, Sokullu; Üsküdar, Mihrimah), kütüphanelere (İstanbul, Şemsi Paşa, Üsküdar Mihrimah Mektep) veya alışveriş merkezlerine (Ulukışla, Öküz Mehmet Han, Edirne Han)çevrilmiştir. Safranbolu'da olduğu gibi Osmanlı kasabalarındaki evler muhafaza edilmiş, Selçuklu eserleri de ilgi görmüştür. Konya, Sivas, Alanya, Antalya ve Kayseri'deki görülmeye değer camiler ve medreseler Selçuklu mimarisiyle ilgilenecek öğrencilere incelemek için çok önemli malzemeler sunmaktadır. Hanlar da mimari bir miras olarak aynı bağlamda düşünülmesi gereken değerlerdir. 80'lerde ilk han araştırmalarıma başladığımda yalnızca birkaçı koruma altına alınmış ve özellikle Alaaddin Keykubad'ın biri Aksaray-Konya yolu üzerinde, diğeri, Kayseri-Sivas yolu üzerindeki görülmeye değer sultan hanları Türk hükümetince müzeye dönüştürülmüştür. O günden sonra hükümetçe Ağzıkara Han ve Sarı Han gibi tanınmış hanlar yaşayan müzeler olarak hizmete sunulmuştur.

Bu belirgin örneklerin dışında kalan diğerleri terk edilmiş ve yok olmaya mahkum edilmiş gibiler. Bugüne kadar hanların yarısının Haçlı, Moğol istilaları ve tabiî âfetlerle yıkılıp yok edildiği tahmin edilmektedir ki şaşırtıcı değildir. Ancak hanların çoğu da onlar tarafından değil, düşüncesiz çağdaş yurttaşlarca yok edilmiştir. Taşların çoğu kâr amacıyla inşaat malzemesi olarak ya da Avrupa'da yaygın bir fenomen olan antika toplayıcılarına satılmıştır. Bir hanların trajik bir şekilde yok olmalarının bir nedeni de Konya-Beyşehir yolu üzerindeki esrarengiz Altınapa Han'ının başına geldiği gibi baraj sularıdır.

Çok şükür pek çok han hâlâ iyi durumda. Köylüler genellikle bunları kendilerine mal etmişler, zirai techizatlarını, keçilerini, koyunlarını, tahıllarını koyacakları köy ambarı, deposu ya da kooperatif binası olarak kullanmaktadırlar ki asıl amaçları çerçevesinde bir kullanımdır. Geçen beş yıl zarfında yabancı bir şirkete bir eserin onarılması, onarımı bitince de işyeri olarak kullanılması için bir ön sözleşme yapmak gibi bir politika izledikleri görülmektedir. Kayseri'de Sahabiye, Avgunu ve Seraceddin medreseleri kitap satış yerlerine dönüştürülmüş; Sivas Darüşşifa ve Kayseri Hatun Han da alışveriş merkezi ve çay bahçesi yapılmıştır. Aynı işlem şimdilerde çağdaş gereksinimlere uyarlamak amacıyla hanlarda uygulanmaktadır. Durağan Han alışveriş merkezi olarak kullanılıyor, Horozlu ve Niğde Saruhan turistik lokanta olmuştur. Kesikköprü Han evlenme ve sosyal etkinlikler gibi ihtiyaçlarda belediye salonu olarak kullanılmakta; Sarı Han ise turistler için çok amaçlı bir kültür merkezi olarak hizmet vermektedir. Alara Han Alanya'da otobüslerle gelen turistlere sanat ve el sanatı ürünleri sunmak üzere çeşitli ticari şirketlerce kullanılmaktadır. Pek yaygın olmayan başka yeni kullanım programları da bulunmaktadır. Kadın Han, mobilya mağazası olarak, Şarafsa Han diskotek olarak ve Tercan Han cimnastik

sporları merkezi olarak kullanılmaktadır. 2007'de butik otele dönüştürülen Zazadin Han'ın, Konya Belediyesi tarafından açılışı yapılmıştır.

Benim için o kadar garip bir şey oldu ki daha önce av tüfekli biri tarafından çok dramatik bir şekilde açılan bu hanın kapıcılığını şimdi özel üniformaları içinde yine aynı kişi yapmaktadır. Aynı şekilde Hatun Han, Ezine ve Hekim Hanlar için de projeler bulunmaktadır; yerleşkeler temizlenmiş, anlaşmalar yapılmış olmasına rağmen, henüz tam olarak hangi amaçlarla kullanılacaklarına karar verilemediğinden projeler hayata geçirilememiştir.

Türkler günlük hayatlarında tarihi mimarî abidelerinin korunması hususunda daha kültürlü bir bilince ulaşmaya başlamışlardır. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde ayrıntılı fotoğrafların ve bilgilerin yer aldığı kaliteli kitaplar, artan oranda yayınlanmaya başlanmıştır. Türkler uzun yıllar tarihî abideleri siyah beyaz fotoğraflarıyla, itfaiye kamyonları, çöp arabaları, mahallî ürünler ve giysilerle ilgili Türkiye'nin muhtelif bölgeleri hakkında etnografik tarzda eserler yayınladılar. Birer açıklamalı katalog olan bu kitaplar gururlu bir toplumun mahalli dildeki terimleri, manileri, türkülerinden oluşan kesitlerini içermekteydi. Bu kitaplar her geçen gün beraberinde CD, DVD'ler ve çok kaliteli fotoğraflar içeren interaktif CD-Romlar olduğu hâlde daha nitelikli bir duruma gelmektedir. Konya'da, şehrin kültürel eserleri olan miraslarını kayıt altına almak için oldukça yüksek kalitede fotoğraflar yayınlamayı kendileri için bir görev kabul eden Ahmet Kuş, İbrahim Dıvarcı, Fevzi Şimşek adında üç tanınmış fotoğrafçı ile tanıştım. Türkler kültürel zenginliklerinin farkına varmaya başlamışlar ve bunlar hakkında bir bilinç geliştirmeye devam etmektedirler. Türk hükümeti de bu hanların korunmasıyla ilgili olarak takdire şayan bir çaba içindedir. Bütün binaların sanki zamanda

donup kalmış gibi asıl hâllerinin ve kullanım amaçlarının aynıyla devam etmesini beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Hayat, dolu dizgin gitmektedir ve tarihi korumak için bir binanın yeni bir hayat bulmasına da izin verilmelidir. Bir âbide de içinde bulunduğu medeniyet gibi yaşayan ve değişen bir organizma gibidir. Konuya böyle yaklaşınca hanlar da 21. yy.'ın ihtiyaçları çerçevesinde kullanılmak üzere orijinal uyarlamalar yapılmış olması cesaret vericidir. Çağdaş sosyal işlevlerle kullanılmalarını teşvik ederek modern dünyada hayat bulmalarını sağlamış ve böylece korunmalarını emniyet altına almış oluyoruz.

Bu yılın mayıs ayında Konya'daki yenilenmiş Zazadin Han'da, içinde mükemmel bir yeni hayat başlangıcı anlamı taşıyan 35 çiftin yeni bir hayata adım attıkları evlenme merasimleri gerçekleştirildi. Kültürel mirasa saygı, modern bir ulusun ayrılmaz parçasıdır ve Türklerin diğer hayat sahnelerinde olduğu gibi, onların korunmasında da daha müşfik olmaları beklenmektedir.

* * *

İşte Lady Mary, hanların hayatımı nasıl zenginleştirdiğini, onlar üzerinde çalışmanın han mimari ile ilgili neler öğrettiğini, kültürüme ne denli önemli katkılar yaptığını, hayalperest maceralar yaşattığını, Türklerin yüzlerinde parlayan ışık gibi içlerindeki Selçuklu atalarından kalma derinliklerini de bana nasıl gösterdiklerini görüyorsun.

Bu derinlik oldukça dikkate değerdir. Bugün Türk liderlerin ve Türk halkının 21. yy.'daki imparatorluklarını oluşturmak için Selçuklu hükümdarlarının kullanmış oldukları aynı taktikleri kullanmakta olduklarını açıkça görebiliyorum. Selçukluların küreselleşme, uluslararası ticaret, güvenli yol ve limanlarda serbest ticaret, sağlam alt yapılı ilerleme, söz ve davranışlara saygı, kültürel ilerleme ve hoşgörü ortamı oluşturma gibi Selçuklu stratejileri

başarı ile uygulama alanlarına yansıtılmaktadır. Selçuklu Türkleri vatandaşlarının bireysellik duygusunu geliştirmişler, onlara yabancılara karşı cömert olma, yiyeceklerini, kültürlerini onlarla cömertçe paylaşma emniyeti sağlamışlardır. Ne oldukları, ne yapabileceklerinden emin, atılgan bir halk yaratmışlardır. Bugünün çalışkan Türklerinde Selçuklu ruhunun izlerini görmek zor değil; kollarını sıvamışlar, aynı hamle, girişkenlik ve kararlılıkla ülkelerini inşa etmeye uğraşıyorlar. Selçuklu ataları, torunlarının şimdi eski ticaret hatları üzerinde çok sağlam yol ağları örmüş olduklarını görmekten kim bilir ne kadar gururlanırlardı, evet bu barajlardan ve onların getireceği ekonomik zenginlikten de büyük gurur duyacaklardı şüphesiz. Selçuklular 200 yıl yaşamış olmakla birlikte âbidelerinin taşları ve kültürlerinin köşe taşları Türkiye'nin 21. yy.'da inşa edeceği geleceği güvenle desteklemeye kabil bir vaziyette bugün bildiğimiz Türkiye'nin temelinde durmaktadır.

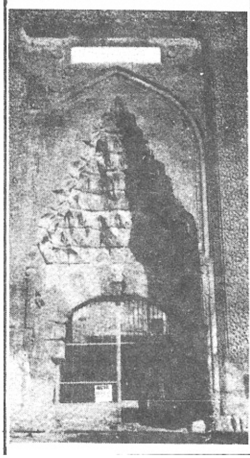
Ars Longa

Kadriye Branning

Ağzıkarahan
Köyü
Kervansaray
Giriş Bileti

№ 2359

100.000 TL.

Kervansayar giriş bileti

Aksaray, Taş Medrese

Niğde, Hudavent Hatun Kümbeti

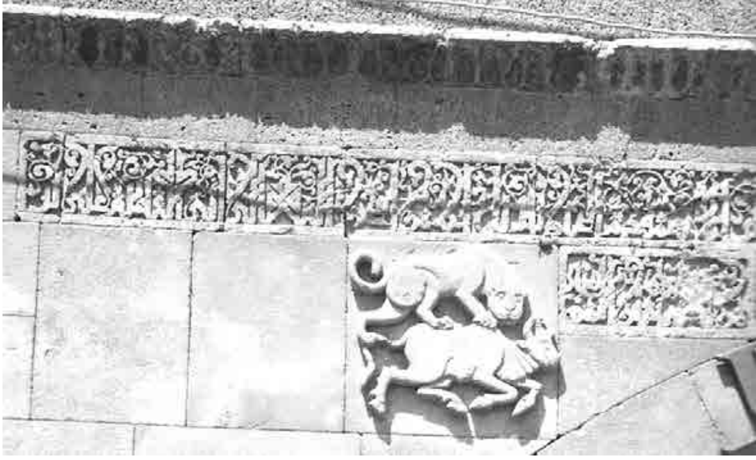
Selçukluların sembolü çift başlı Kartal

Sivas, Kesik Köprü

Yaşayan Selçuklu ruhu…

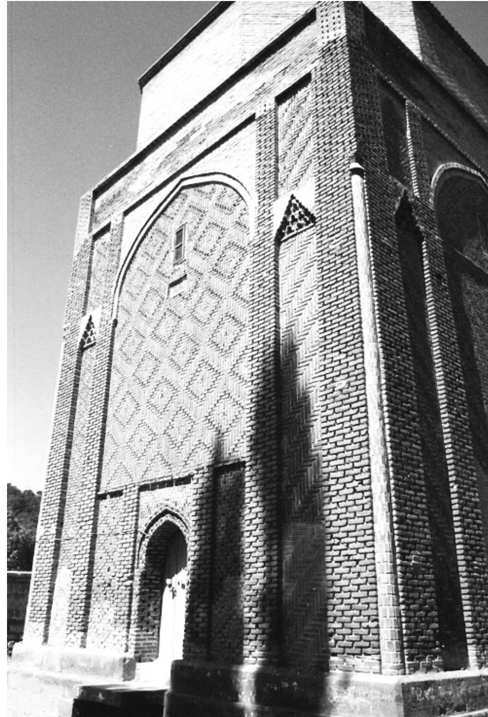
Diyarbakır

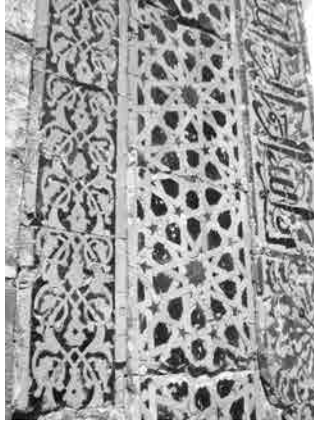
Ezinepazar Han

Otel Kervansaray Kırşehir

Melik Gazi Türbesi

Tokat, Pervane Medrese

Konya, Onarılmış Sahipata Külliyesi, 2007

26. MEKTUP: HIZLI VE SIKI İLMEKLER

Sevgili Lady Mary,

İkimizin de Türk tecrübelerimiz arasındaki ortak bir yön de ülkenin önemli sosyal ve kültürel değişim dönemlerine şahitlik etmiş olmamızdır. Sen, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı model ve fikirlere açıldığı bir zaman olan Lâle Devri'nde yaşadın. Ben de özellikle 1980'lerde Türkiye'nin tekrar dikkatli bir şekilde Batılı milletlere ve yaşam tarzlarına yöneldiği, önemli değişimlerin yaşandığı bir devre şahitlik ediyorum.

Her sene Türkiye'ye yaptığım seyahatler, yaşam tarzlarında hiç de azımsanmayacak değişikliklerin olduğunu görebilmemi sağladı. Ziyaretlerim arasında ilerleyen Türkiye'nin temel duvarına konan değişik taşları sayabilmeme yetecek kadar zaman bulunmaktadır. Her sene bir takım değişiklikler çok belirgin bir şekilde karşıma çıkıyordu ve ben de onları seyahat günlüğüme en ufak değişimi bile saygı duyarak kaydediyordum. Tabiî ki Türkiye'de limon kolonyasının kokusu, Eminönü'deki curcuna, Boğaziçi'ndeki vapurların patlamayı andıracak derecede yüksek siren sesleri, ezan, ızgara et kokusu, lâleyi andıran çay bardaklarından çıkan kaşık sesleri, Kanlıca yoğurdunun tadı, Anadolu'daki tepelerin bozarık rengi gibi bazı şeyler asla değişmez; ancak her sene bu ebedî temeller üzerine pek çok yeni duygular eklenmektedir.

* * *

Türkiye'nin coğrafî hatlarının halılarda olduğu gibi altın kural olan 2:3 orantılı sistemine tesadüfen sahip olması beni hep şaşırtmıştır. Şimdi dokunmakta olan modern Türkiye ile eskinin desenlerini ve geleceğin renklerini görebileceğiniz halı arasında pek çok şekilde banzerlikler görüyorum. Dağları, eksik ilmek sıraları, ormanları, denizleri ile bu halının tezgahı Türkiye coğrafyasıdır. Bu tezgah sık sık karşılaşabileceğiniz 500 yıllık çınar ağacı gibi dayanıklı bir tezgah; tezgahın yukarıdan aşağıya doğru olan çözgüsü Türk toplumunun temel dinî sosyal değerlerini, geleneklerini, dilini ve aile yapısını temsil ederken bu çözgüler arasından geçen her sıradaki ilmekleri sıkılaştıran yatay atkılar Türkiye halısını tekamül ettiren ilerleme ve yenilik atılımları olmaktadır. Nihayet atkı ve çözgülerle sıkıca dokunmuş bu ilmekleri gelenek ve değişimin aldığı yeni şekiller olarak görürüm. Yününün renklerinin seçimi, ilmeklerin nasıl bir şekil oluşturacağı tamamıyla dokuyucusunun, yani Türkiye Cumhuriyeti halkının ellerine ve gözlerine kalmıştır. Bir dokuyucu boş bir tezgahın önüne oturup ilk sıranın ilmeklerini dokumak üzere eline ipini aldığında zihninde nasıl bir model oluşturacağını önceden kararlaştırmıştır. Ancak amaçladığı modelin her zaman arzu ettiği biçimde şekillenmeyebileceğinin de farkındadır; ilmek hızı da her gün farklı olabilecektir. Hayat gibi, bir halıya da sağlam niyetlerle başlanır, fakat şeklini hareket hâlinde alır. Aylar ve yıllar ilmeklerinden oluşan sıraların Türkiye halımın tezgahında nasıl yukarı doğru tırmandığını görüyorum. Şimdi bu halı, tezgahın tepesine doğru ulaştıkça ilmekler daha hızlı ve sıkı dokunmakta. Öyle anlaşılmaktadır ki, bu sıkı ve hızlı ilmekler iki grup el tarafından dokunmaktadır. Bu iki çift el, her biri dokuma hızına farklı bir güç katan iki farklı dokuyucuya aittir. Ellerin bir çifti modern Türkiye'nin, öteki geleneksel Türkiye'nin ustalarına aittir. Bu eller Türkiye'de betonarme apartman kulelerde, daha mütevazı ahşap evlerde; büyük caddelerde, dar arka

sokaklarda; aşırı zengin ve oldukça fukara görünebilir. Doğu ve Batı arasındaki mücadelelerinde geleneksel Türk yaşam tarzına belirli bir özlem duymalarına karşın küreselleşen dünyada ekonomik açıdan var olma ve değişimin gerekli olduğu düşüncesi içinde daha modern bir demokrasiye olan ihtiyaç bilinci içinde oldukları görülmektedir. Lady Mary, öyle inanıyorum ki, senin de bildiğin Batılı genç Türkiye'nin dış görünüşü altında hâlâ Osmanlı Türkiye'sinin asaleti, yatmaktadır. Dünyası ne kadar değişmiş olursa olsun, görünüşü ne kadar sofistike olursa olsun biraz deştiğinizde bir Türkün her zaman bir Türk olduğunu görürsünüz. İki kıta üzerine oturmuş olan Türkiye halkı, dünyayı Doğulu ve Batılı gözleriyle görme fırsatını nadiren elde eder. İster yakın ister uzak, isterse çok uzaklarda olsun o andaki manzarayı tam görebilmek için her zaman başlarını uzatıp çift odaklı bir gözlük ardından bakarlar.

Ve böylece Lady Mary, bu halıda dokunurken gördüğüm ilmek sıralarının birkaçını seninle paylaşmak istiyorum. Lâle Devri'nin günlük hayatının iç yüzünü anlamamıza katkı sağladığın gibi ben de Türkiye'ye 30 yıl boyunca yaptığım seyahatlerimde şahit olduğum dört belirgin büyüme dönemine dair bazı şeyleri sana anlatmak istiyorum. Bunları politik ya da tarihî analizlere hizmet etmesi için değil, sadece günlük hayatın bir tasviri olarak anlatıyorum. Bu dört dönem kendime göre yaptığım bir sınıflamadır ve bu sınıflamama katılmayabilecek sosyolog, ekonomist ve tarihçilerin beni bağışlayacaklarını umuyorum. Türkiye'ye ilk geldiğim tarihten başlamak üzere; 1978-1985 karanlık yıllar; 1985-95 aydınlanma yılları; 1995-2000 tüketim kapılarının ardına kadar açıldığı dönem; 2000'den sonra ve hâlâ modernliğe doğru hızlı bir gidiş dönemi.

* * *

Lady Mary, daha önce de söylediğim gibi 1978'de Türkiye'ye ilk ziyaretim şimdi "karanlık yıllar" olarak adlandırdığım bir

zamanda olmuştu. Bu zor zamanlara "karanlık yıllar" dememin sebebi gerçekten sadece zor zamanlar olmasından dolayı değildi, kelimenin tam anlamıyla karanlık yıllar olmasındandı. Bütün ülkede yakacak tek bir ampül yoktu adeta. Dostlarım ve ailem (özellikle endişeli annem), bana şöyle diyecekti: "Niçin çok açık tehlikeler, dengesizlikler ve pek çok problemlerle dolu bir ülkeye gidiyorsun, depremleri saymıyorum?" Annem haklıydı, 1970'li yıllar Türkiye için çok zor bir dönemdi.

İlk ziyaretimi izleyen yıllarda Türkiye on yıl boyunca siyasi kavgalar, şiddet ve umutsuzluklarla boğuştu. Dışardan, kendini yok etme yolunda bir toplum gibi görünüyordu. Geldiğim sene, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sıkıyönetim vardı. Sağ sol çatışmaları, tıka basa dolu mahkeme salonları, grevler, tutuklamalar, işsizlik, yüksek enflasyon, yetersiz sosyal ve eğitim imkânları, kötü hapishane koşulları, füze gibi yükselen akaryakıt fiyatları vardı. Hiçbir şey yolunda gitmiyordu.

O yıllarda yaşadığım Fransa'da siyasetteki bu zor zamanlar basında yer alıyordu ve bu zor zamanların Fransa'da da yansımaları görülmeye başlamıştı. 1975 ve 1981 arasında Ermeni tetikçiler Paris'te üç kez Türk diplomatlarını öldürdüler ve Champ-Elysees'teki, önünden birkaç dakika önce yürüyerek geçtiğim Türk Hava Yolları Bürosu'nu bombaladılar. Bu yetmemiş gibi 3 Mart 1974'te 981 sayılı Türk Hava Yolları uçağı feci bir kaza geçirmişti. Güneşli bir bahar sabahı uyandığımda radyodan duyduğum bu haber hâlâ kulaklarımda. Paris'in kuzeyinde Ermenoville ormanlarına düşen uçaktaki 346 yolcu da ölmüştü. Bu, şimdiye kadar tarihteki en büyük uçak kazasıydı ve hem yetersizlik hem de güvenilmezlik isnadıyla Türkiye ve Türk Hava Yollarının şöhretine önemli zararlar vermişti.

Fakat Türkiye imajına en kötü saldırı sanat aracılığıyla yapıldı. 1979'da "Geceyarısı Expresi" adlı bir film gösterime girdi. Türk hapishanelerindeki vahşet ve işkenceyi anlatan, Alan Parker

tarafından yapılan bu film, Batının Türkiye ile ilgili korkularını ve önyargılarını daha öne çıkaran ulusal bir nefret filmine dönüştü. Bütün ufukları kararttı ve Türkiye imajında günümüze kadar süren kalıcı lekeler bıraktı.

Bütün bu gece karanlıkları 12 Eylül 1980'de ordunun darbe yapmasına sebep oldu. "Bayrak Operasyonu" adını taşıyan bu darbenin ardından ülke yönetimini 1980-83 yılları arasında üç yıl boyunca askerler yürüttü. Cadde başlarında tanklar ve her sokakta silahlı askerler vardı; dahilî bütün iletişim hatları kesilmiş, akşam ondan sonra sokağa çıkma yasağı konmuş ve yurtdışına seyahat yasaklanmıştı.

Darbenin ilk döneminde 1980 aralık ayına kadar Türkiye'de kaldım. Vahim durumdan habersiz olarak hafta sonu bir arkadaşımı ziyaret etmeye ve kışın hayatın İstanbul'da nasıl olduğu keşfine çıkmaya karar vermiştim… Beni nelerin beklediği konusunda en ufak bir fikrim olmaksızın gazetelerde darbe ile ilgili okuduklarımdan hareketle hayatın her zamanki gibi devam ettiğini düşündüm. Pek çok şey eskisi gibiydi; günlük hayat da daha rahat olmuştu. Beni ilk şaşırtan şey her yerde, hava yolları pistinde, kamusal alanlarda, her cadde başında, büyük alışveriş merkezlerinin önlerinde sürekli devriye gezen silahlı askerlerin olmasıydı.

Caddelerde elektronik megafonlarla çok yüksek sesli genel duyurular yapılıyordu. O zaman Türkçe bilmediğim için bunları anlamam mümkün olmuyordu, fakat sesteki ton bunun bir uyarı olduğunu anlamama yetiyordu. Kasvetli sokak manzaralarına bir de ısıtmada kullanılan ve dayanılmaz bir kokusu olan linyit kömürü dumanı eklenmişti. Soğuk, çok soğuktu; bir akşam kar yağmaya başladı ve kısa süre de olsa kalktıktan sonra her tarafı çamur deryasına çevirecek olan kar, üç gün boyunca yağarak her tarafa geçici bir güzellik verdi. Soğuktan mı, kar yağışından ya da korku ve şüpheden mi bilmiyorum, İstanbul kaldırımlarında

ürkütücü bir sessizlik hüküm sürüyordu. Konuşmalar, gülüşmeler ve caddelerde normalde olması gereken Türk tarzı curcuna dinginleşmişti. Evlerin içi de o kadar sıcak sayılmazdı. Her yerde sıkıntı hüküm sürüyordu ve herkes durumu şikayet etmeksizin, yapabileceğinin en iyisiyle karşılamaya azmetmiş görünüyordu. Lady Mary, bu sana daha önce sözünü ettiğim sosyal ahenge bağlılıklarının güçlü bir örneğidir. Böyle karışık ve sıkıntılı zamanlarda Türklerin atalarından gelen ruhları ortaya çıkıp onları bir arada tutmaktadır.

Sorunların en çetini yakıt kıtlığıydı, petrol yoktu ve böyle sıkıntılı anlarda her zaman olduğu gibi amansız bir kış başlamıştı. Lady Mary, ocak ayında bir öğleden sonra güneşli bir havada Pera'daki bahçede oturup oldukça hoş ve ılık iklimin tadını nasıl çıkardığından söz ediyorsun, fakat ben bu iklim değişikliği şansının sadece bu ocak ayına münhasır olmadığını söyleyebilirim. Sıkıntılarla baş edebilmek için güzel bir âdet başlatılmıştı. Her akşam sırayla arkadaşımın geniş ailesinden birinin evinde toplanılıyordu. Böylece ısıtma araçları daha yüksek ısı verecek şekilde ayarlanıyor, herkes en azından birkaç saat de olsa böyle sıcak bir ortamda bulunma imkânı elde etmiş oluyordu. Daha kalın ve kat kat süeterler, eldivenler, atkılar ve çoraplar giyinmiş olarak bir arada, alçak divanlarda tıkış tıkış oturarak, çay içerek, konuşarak ve televizyon seyrederek duruma ayak uydurmaya çalışıyorduk. İhtilal dolayısıyla normal etkinlikler askıya alındığından herhangi bir etkinlikte bulunmaksızın her geceyi böylece geçiriyorduk. En tuhaf şeyse elektrik kesintisiydi. Her evde genellikle yalnız bir ampül yakılırdı ve anahtarlar tılsımlı bir büyü gibi, ihtiyaç duyulan odada âdeta törensel bir eda ile açılıp kapatılırdı. Okuyabilmek ya da herhangi bir şey görebilmek için herkes hayli zorlanırdı. Saat dörtte akşam olurdu; caddeler kararmaya başlar, her yer kurşunî bir renkle kaplanır ve siz caddelerden pek farkı olmayan evlere dönmek zorunda kalırdınız. Akşam üzeri

kabanınıza bürünmüş olarak, size nadiren eşlik eden bir ışıkla bir odada, alacakaranlıkta sessizce oturmaktan başka yapacak bir şeyiniz yoktu. Olmayan sadece yakıt da değildi; sıcak su da yoktu ve banyo yapmak oldukça çetin bir uğraş gerektiriyordu. Yiyecek vardı, fakat yağ, kahve ve yeterli ölçüde sabun yoktu. Lokantalar tamamıyla boş, müzeler kapalı, dükkanlar ve bankaların açılış kapanış saatleri düzensizdi. Ayrılma zamanım gelince uçak biletimi almak için havaalanına gittim, ancak hava alanı da kapanmıştı ve bütün uçuşlar süresiz olarak ertelenmişti. Böylece sadece bir haftalık basit birkaçamak olarak düşünülen gezi, sonunda Paris'e bir uçak buluncaya kadar süren bir aylık bir çileye dönüşmüştü. Bir ümitsizlik ve çöküntü hüküm sürmekle birlikte Türkler ihtilal sırasında da yaşama sevinçlerini asla yitirmemişlerdir. Külüstür bir otomobille Boğaziçi Köprüsü'nden ilk kez bu ihtilal sırasında geçmiştim.

Bu karanlık darbe yılları zihnimde daha sonraki ziyaretlerimden daha etkili bir iz bıraktı. Bu dönemin kendisi de bizzat karanlıktı. Hatta darbe ve elektrik kesintisiyle birlikte, bankalar ve kamu binalarında da ışıklar kapatılmıştı; otogaz vardı. Akşam yemekleri romantiklik olsun diye değil, zorunluluktan mum ışığı altında yeniyordu. İstanbul caddeleri dolmuş olarak çalıştırılan büyük, hantal, 50'lerin Amerikan otomobilleriyle dolmuştu; eski Sotoslar, 58'lik şavröleler ve muhteşem mor Pontiaclar. Bu kabiliyetli ulusun tamircileri tarafından orijinal şekilleriyle ve bir tutkuyla korunan bu safkan modern aygırlar Boğaziçi'nin mavi tuvali üzerinde dikkate değer parlak bir renk katkısı olarak yerini almıştı. İstanbul caddelerinin yığınları arasında hep aynı teraneyle avaz avaz bağırarak ürününü satmaya çalışan sürüyle seyyar satıcı, işportacı, simitçiler; salatalık, süt, sigara, su, gazete, boza, piyango bileti satıcıları vardı. Ticaretin en fazla yapıldığı Eminönü ve Beyoğlu'nda hamallar bir kamyon ya da at arabasının yapacağından daha çabuk bir şekilde malları sırtlarına yüklenmiş

insandan bir deveyi andırarak, ellerini kollarını sallayarak hızla oradan oraya koşuşturuyorlardı. Bir keresinde masası, sandalyeleri ve sehpalarıyla birlikte bütün bir yemek odası takımını sırtında taşıyan bir hamal görmüştüm. Bunların hepsi şimdi kayboldu.

O yıllarda arzuhalciler ve katipler masaları ve daktilolarıyla bir parka ya da bir pazar yerine kurulup köylünün resmî dairelere verecekleri dilekçelerini, gurbette yaşayan sevgililerin aşk mektuplarını yazmakla meşgullerdi.

Bu yıllarda Piyer Loti'nin romanlarında çizilen Osmanlı İmparatorluğunun canlı ve görkemli İstanbul caddelerinden geriye kalan harap bir şehirdir. Terk edilmiş binalar, harap duvarlar, çerçöp ve sarmaşıklarla dolu arka sokaklar, çöplük olmuş açık alanlar vardı. Yıkık dökük ahşap evlerin kapı ve pencereleri o kadar eğreti durmaktaydı ki, caddede yürürken üzerinize düşeceğinden korkardınız. Bu perişanlığın yanı sıra İstanbul bir de kırsal kesimden göçler ve sürekli artan gecekonduların istilalarıyla karşı karşıyaydı. İstanbul'u 1978'de ilk ziyaret ettiğimde nüfusu 4 milyondu, 1998'e kadar bu nüfus 12 milyona ulaşmıştı. Her yerde sigara içiliyordu. Boğaziçi vapurunun kıç tarafından gelen sigara dumanları vapurun bacasından çıkan duman kadar tesirliydi. Memurlar da alışveriş yapanlar da işlerini yaparlarken sigara tüttürüyorlardı. Banka veznedarları paranızı verirken sigaranın dumanını yüzünüze üfürebiliyorlardı. Hatta 1979'da sigara içmekte olan bir doktor tarafından muayene edildim; bir eliyle sigarasını tutarken öbür eliyle bademciklerimi kontrol ediyordu. Eyüp'teki hemşire arkadaşlarım da görevleri başında sigara içiyorlardı. Bu durum taksilerde, dükkanlarda, havaalanlarında, postanelerde, otobüslerde, lokantalarda sizi duman altı eden Türkiye'deki yaşamın kaçınılmaz bir parçasıydı. Her yerde kedi vardı, yüzlerce kedi; zayıf, kirli, topal, tek gözlü çentik kulaklı ince avcı kediler, burnu katılaşmış kanlı kediler, eğri kuyruklular,

tüyleri keçeleşmiş kediler; ya da dükkanların kapısında sultanlara yaraşır bir eda ile gerilmiş yatan Angora kedileri… Lokantalarda ve işyerlerinde ayak bileklerinizin çevresinde tüylü kuyruklarını sürterek dolaştığını hissedersiniz.

İstanbul dışındaki şehirlerde kırsal kesim havası hakimdir. Sivas'a ilk ziyaretimde otelin önündeki yol asfalt değildi ve Gök Medrese çevresinde inekler rahat rahat otluyorlardı. Bu yıllar Anadolu sokaklarında otomobilden fazla at arabası vardı.

Turistler için de bu yıllar karanlıktı. Türkler iyi göstermek için ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar özenle onarılmış yamalı yatak örtülerini, Topkapı Sarayı'ndaki salonların tozunu, Laleli Oteli'ndeki sivrisinek belâsını veya püsküren duş başlıklarını gizlemek her zaman mümkün değildir. Ülkenize döndüğünüzde gazete ve dergilerde Türkiye'ye seyahat hakkında parıltılı makaleler asla göremezsiniz ve muhtemelen Türkiye hakkında basılmış yalnız iki kitap bulabilirsiniz. Otobüs terminallerinde ve havaalanlarında; el arabasına yığılmış paketlerle, kenevir çuvallarla, sicimlerle bağlanmış karton kutularla, torbalarla seyahat eden Türklerle beraber beklersiniz. Lokanta masalarında dilimlenmiş ekmekle dolu mavi plastik sepetler ve çeşme suyu doldurulmuş aliminyum sürahiler bulunur. Zamanınızı yiyip bitiren para bozdurma eziyetine rağmen bir seferde çok para bozdurmak istemezsiniz, çünkü her gün aşırı şekilde enflasyon olmaktadır. Anadolu bozkırlarında sigara dumanı dolayısıyla ve havalandırma düzeneğinin olmaması dolayısıyla otobüsle seyahat dayanılmazdır.

Ancak Türkiye o sıkı yönetim döneminden ve problemli yıllardan sonra da ayakta kalabilmiştir. Öyle sanıyorum ki pek çok tarzda bu yıllar Türkiye'nin içinde bulunduğu son karanlık ve soğuk yıllar olmuştur; çünkü Türk toplumu önlerinde daha parlak bir gelecek kapısı açacak önemli tecrübeler edinmiştir. Lady Mary, sana bahsettiğim Boğaziçi Köprüsü üzerinden geçtiğim

günden beri bu milletin daha büyük işlere aday olduğundan emin, gelmeye devam ettim. 1982'de yeni bir anayasa yapıldı, Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) yürürlüğe girdi, yalnızca turistler için de olsa 1981'de kahve tekrar piyasaya çıktı. Bu yıl Atatürk yılı ilan edildi; okullara, parklara vb. binaların adları önüne "100. YIL" getirilerek oluşturulmuş sağanak hâlinde bir ad koyma yarışına girişildi. Evet artık bu dönemden sonra geriye dönülemezdi. Türk toplumu daha ileri gidecek bir tecrübeye sahipti ve bir uçak gibi yeni ufuklara gitmek üzere artık pistten havalanmıştı.

* * *

1985'lerde parlak bir geleceğin ilk emareleri görülmeye başlandı. Türkiye turizm ve ticaret aracılığıyla dünyaya açıldı. 1985-95 yıllarını uyanış yılları olarak görüyorum. 1982 Anayasasının yazılmasından sonra sahneye yeni kurulmuş ANAP'ın başında Turgut Özal adında siyasi bir güç sahneye çıktı. Bu lider Türk ekonomisini serbest ticarete açtı; yabancı yardımına aşırı bağımlılığa son verdi, hırslı genç, müteşebbis bir neslin kapalı kalan enerjisinin önünü açtı. Onun vizyonu teknoloji ile daha da ileri gitmeye başlayan bilgisayar devrimi ile aynı zamana denk gelmiştir. Türkiye'nin her köşesinde fabrikalar yükselmeye başlamış, özellikle tekstil ve gıda sektöründe ihracatlar artmıştı. Ondan önceki belli başlı ihraç ürünleri fındık ve buğday olan bir ülke için Özal'ın programı bir inkılâp sayılırdı; dünya pazarlarına ihraç edilen blue jeanleri ile bir gecede hayli büyüyen Türkiye'ye karanlık yıllardan sonra önemli değişiklikler getirmişti. Yukarı doğru ısrarla yükselmeye devam eden Türkler çok büyük çapta işkolik insanlar hâline gelmişler ve hem kendilerine hem de dünyaya en zengin tabiî kaynaklarının zeytin, madenler veya elmaslar değil, aynı zamanda çok çalışmak, kararlılık ve mücadele olduğunu ispat etmişlerdir.

Her zaman olmasa da turistler bugün karşılarında ümit veren ve sofistike bir Türkiye görürler. Türk borsasının açılışını, Türkiye'nin dünya pazarlarıyla bütünleştiğini ve sektörlerin özelleştiğini gördüm. Kentsel işbirliğinin, kurumların, medyanın, uydu televizyonların, tanıtım etkinliklerine açık özel televizyon istasyonlarının kurulduklarını gördüm. Mağazalar, bilgisayar da dahil dahil olmak üzere ithal ürün ve hizmetlerle dolu. Romantik ve mütevazı bir lider olan Özal 1987'de üyelik için Avrupa Komisyonu'na müracaat etti.

Bana göre bu zaman zarfında en büyük değişim ülkeyi bir deprem gibi sallayan inşaat projeleri patlamasıydı. Türkiye, kelimenin tam anlamıyla bir gecede yerden fışkırırcasına kurmuştu kendini. Ataları Selçuklu sultanları gibi Türkiye'nin liderleri ve iş adamları ülkenin bütün alt yapısını yeniden inşa etmişlerdi. Yollar onarılmış, havaalanları yapılmış ve elektrik direkleri iyileştirilmişti. Ülkenin başkenti Ankara'da berbat havaalanı hizmeti nihayet yeniden yapılandırılmıştı. 1987'de İstanbul'da yalnızca 2 adet 5 yıldızlı otel varken bugün 20'nin üzerinde ve hepsi de tam kapasite çalışmaktadır. II. Dünya savaşından sonra hemen hemen boş olan Ege ve Akdeniz sahilleri şimdi dolu dizgin bir gelişme içerisindedir. Ülkenin Bursa, Kayseri, Adana gibi şehirleri, büyük kardeşleri olan Ankara, İstanbul gibi şehirlerle ön safta yarışmak için merkezde yoğunlaşan politikaları paylaşma yarışı içindedirler. GAP'ta en önemlisi Atatürk Barajı olan 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralı 1990'da tamamlandı. GAP Türkiye'nin güneydoğusundaki çorak araziye elektrik ve sulama hizmeti vermek ve Türkiye'nin tabiî kaynaklarından biri olan suya yeni bir güç katmak üzere fokurdamaya başlamıştır. GAP dünyanın en büyük kalkınma projelerinden biridir ve bir yandan tarihî yerleşkeler üzerinden akıp ırmak boyunca diğer su kaynaklarını beslerken bir yandan da yapacağı değişiklikler, yenilikler dolayısıyla adını duyurmuştur.

İstanbul bu zaman zarfında çok büyük düzenlemeler görmüştür. Şehrin surlarının dibinde Yedi Kule'de bulunan tabakhane 1985-1991 yılları arasında kaldırılmış ve artık havaalanından girişte şehirle ilgili ilk izlenim olan kokuya maruz kalınmayacak. UNESCO İstanbul'un Bizans'tan kalan surlarını 1985'te dünya mirası ilan etti. Bu nedenle ciddi koruma ve park programlarının yapılması, aynı zamanda yakındaki pek çok binanın da yıkılması gerekti. Haliç'in (Altın Boynuz) durgun suları temizlendi; 1983'te Boğaziçi'ne giden dar sahil yolları genişletildi vb. Ne yazık ki, deniz ürünleri lokantalarının büyüleyici rıhtımdaki masaları da yolun öbür tarafına konuldu.

Fakat hâlâ her şey güllük gülistanlık da değil. Fiyatlar yüksek, enflasyon iki haneli, işsizlik artmakta ve kırsal kesimin muhafazakâr İslamî hayatı ile Batılı lâik şehirli zümrenin hayatı arasında, sürekli artan ve sosyal bir çelişki oluşturan köyden şehire göç devam etmektedir. 1989 yazında gerçekleşen Bulgar göçmenler meselesi ile Kürt teröristlerin faaliyetleri gibi problemler de var. Paris'te Türk şirketlerine hâlâ saldırılar yapılmakta; 1983'te Orly Havaalanına yapılan bombalı saldırıda 8 kişi hayatını kaybetti. Irak 1990 Ağustos'unda Amerika-Irak savaşına sebep olan Kuveyt işgalini gerçekleştirdi. 1994'te yaşanan mali kriz ve gerileme birkaç ay içinde liranın değerini yarı yarıya düşürdü ve ülkeyi bir panik havası kapladı. Karaborsa döviz kuru oranı 1988 banka döviz kuru oranlarından %30 kadar farklı olmaya devam etmektedir.

Fakat Türkiye ihracat ve inşaatın dışında da ilerlemeye devam etti. Ufak tefek bir halterci olan, sevenlerince Cep Herkülü takma adıyla anılan Naim Süleymanoğlu ulusun muhayyilesini ve gururunu zaptetmiş olarak 1988, 1992 ve 1996 olimpiyatlarında rekorlar kırarak altın madalyalar almıştır. Türkiye gibi, kendisi de henüz küçük olan bir oğlunun dünyanın oyun alanlarında ne büyük işler başarabileceğini göstermiştir.

Siyasî olarak da Türkiye dünyaya mesajlar göndermektedir. Feminizm açısından Batılı ülkelerin ilerisinde parlak yıllar olan 1993-1996 yıllarında ilk kadın başbakanları olarak Tansu Çiller'i seçmişlerdir. Türk hükümeti, yabancı kültür tüketicilerinin dikkatini ülkelerine çekmenin en zekice bir yolu olan yurt dışında kültürel sergiler gönderme işine girişmiştir. 1987'de Washington D.C. Sanat Galerisi'nde dünyanın bütün siyaset ve kültür çevresinden ileri gelen insanların hazır bulunduğu büyük "Muhteşem Süleyman Devri" sergisinin galasında bulunduğumu gururla hatırlıyorum.

1980'lerde ülkem Amerika'da da bilgisayar devrinin itici gücüyle aynı baskın siyasî, ekonomik ve fizikî değişmeler yaşanmaya başlandı. Bilgisayarın hayatımızı nasıl değiştirdiğini düşünürken Türkiye'nin hızlı değişimine katkısı daha baş döndürücü görünmektedir. 1980'lerde Özal, Türkiye'yi uyandırınca eski rejimle ilgili her şey sanki pencereden dışarı atılmıştı. Bu ilerlemeleri fevkalâde beğenmekle birlikte aynı zamanda geçmişe de bir özlem duyduğumu fark ettim. Şimdi herkes turistler için birer otele dönüştürülen ahşap evler yerine beton apartman katlarında ya da gelişmiş dış mahallelerde yaşamak istiyor. İnsanlar artık kapalı çarşılardan değil de "market"lerden alışveriş yapmak istiyorlar. Hiç kimse geleneksel giysiler giymek ve mücevherat takmaktan gurur duymuyordu. Plastik torbalar, el dokuma heybelerin, çantaların yerini almıştı. Bu değişiklikler benim gibi yabancı gezginleri etkiledi. Tartışmaya, sıkı pazarlığa ve fırsatçılığa son verdiği için taksilere taksimetre konmasından hoşnutum. Artık tuvaletlerin duş olarak kullanıldığı kirli otellerde kalmam gerekmediğine de memnunum. Halkın Ankara ve İstanbul'un metrolarında daha ucuz ve daha uygun seyahat imkânına kavuşması içimi rahatlatmıştı. Kürtçe müzik kasetlerinin satış yasağının kaldırılmasıyla 1991'de yeniden yayınlanmaya başlanan Kürtçe müziği keşfetmeyi büyük bir sabırsızlıkla bekliyordum.

Türklerin ülkeye getirdikleri en gözde armağanın hâlâ o tarihlerde büyük ölçüde bulunmayan Amerikan sigaraları, çakmakları ve vitaminleri olmasıdır. Newark Havaalanındaki Türk Hava Yollarının ilk kontrol gişesi o zamanlar Anadolu'nun göbeğindeki, bagajlarında mikrodalga fırınlar olan, karton kutulu, bantla sarılmış çuval torbaları olan yolcuların bekledikleri kargaşa dolu otobüs terminallerini andırmaktadır. Hatta gişe üzerinde sabit duran THY işareti bile yoktur. Bir parça kartona tahta kalemiyle THY yazılmış ve iş yapılmakta olan gişe masasına bir iple tutturulmuş, sallanıp durmaktadır. ABD'den İstanbul ya da Ankara'ya doğrudan bir THY seferi de yoktur; Brüksel'de mola vermek zorunludur.

Sokak manzaraları da değişmiştir. 1989'lardan beri özellikle 1991'de Rusya'da komünizmin yıkılmasıyla birlikte Lâleli çevresi Doğu Avrupalılarca dolup taşıyordu. Hâlâ cadde işaretleri yoktu, fakat ilk kez evcil hayvan olarak insanların yanlarında köpek (Fransız kanişi) gördüm. Başıboş kediler azalmıştı ve gözdem olan Kayseri İskender Kebap Salonu havalandırma tertibatı ve pencerelerinde zevkli pembe perdelerle donatılmıştı. 1978'deki ilk seyahatimde çok sıkıcı ovalarda kaybolmuş görünen Niğde, Afyon gibi şehirler şimdi bayındır büyük şehirler gibi görünmektedir. Sayısız ölçüde bitmemiş ya da terk edilmiş kooperatifler olmakla birlikte hâlâ bütün Türkiye'de yoğun inşaat çalışmaları yapılmaktadır. Onarım dolayısıyla kapalı olan büyük müzelerin önüne geldiğinizde onarımın iki sene önce bitmiş olması ve müzenin tekrar açılmış olması gerektiğini kapıdaki bilgi notundan anlarsınız.

Benim için belki de en büyük değişiklik 1991'de Falez ve Sheraton Voyager gibi 5 yıldızlı gösterişli oteller serisinin görünmesiydi. 1978'de Türkiye'ye ilk gidişimde Antalya gelişmemiş çevre sahiliyle ve Selçuklu eserleriyle, balıkçı kayıklarıyla dolu nefis tarihi bir iç limanı olan canlı bir şehirdi. Şehrin doğusundaki

Lara yolu üzerinde bulunan harap, fakat etkili korniş takımı dolayısıyla cazip küçük bir motelde kaldım. Bu mütevazı otelin en önemli özelliği kayalık taraftaki terasta bulunan yaklaşık 300 yaşında büyük bir çınar ağacıydı. Ağacın mümkün olduğunca korumak istercesine kayalığın kenarına kadar uzanmış kolları olan yatay dalları ve farklı bir biçimi vardı. Bu ağacın dallarının geniş yapraklarının gölgesinde yemeğimi yer, serin esintilere kendimi kaptırıp kitap okur ve uzanarak Antalya limanı üzerindeki harika manzarayı temaşa ederdim. Bu ağaç nadiren hissettiğim tam bir huzur, sevgi ve sükunet sunuyordu bana. Yıllar sonra 1991'de kişiliksiz, modern otellerden kaçıp o sade yerde, ağacının altında bir kez daha sükunet ve bir tat bulmak amacıyla kalmaya karar vermiştim. Otelin bulunduğu yolun başına gelip alanın tahtayla kapatılmış ve tel örgüler çevrilmiş olduğunu görünce büyük hayal kırıklığı yaşadım. Çitin üzerinde şu bilgi yer alıyordu: "İnşaat alanı, giriş yasak, tehlikeli, yıkım var." Ağacım! Sevgili ağacım! O da buldozerlerle denize mi itilmişti yoksa? O gün çok üzüldüm ve Türkiye'nin, ilerlemenin gelenek ve mirasa karşı belirli sorumlulukların olduğunu, bu duygu olmadan gelişmenin boş bir avuntudan başka bir şey olmayacağının farkında olup olmadığını düşünerek oradan uzaklaştım.

* * *

Yaklaşık 1995'ten başlamak üzere Özal'ın yarış atları bir kez daha hızla ileri fırlamış, sanki onları durduracak dizginleri yokmuşçasına mesafeleri hızla katetmeye başlamışlardır. Bu sırada beş yıl kadar süren bir başka sosyal değişim gerçekleşti. Bir şey kopmuştu; ve her şey geri dönüşü olmayan bir yolda kartopu gibi hızla ilerliyordu. Tüketim kapısı Özal tarafından açılmıştı ve Türkler ilerleme ve değişim aşkıyla bu kapıdan geçti. Avrupa ve Amerika'da olan şeylerden daha iyi ve daha büyük olmak için yarışan Türkiye, modernlik vaat eden bir yola girmişti ve bir şekilde başardılar. Önceki on yıllık dönemde uyanan ve uyuklamakta

olan dev, artık dünya sahnesindeki gerçek yerini almış "Çekilin yoldan, ben geliyorum!" diye haykırmaktadır. Türkiye bir genç gibi esneyerek, erişkinliğe doğru büyüyerek küresel tüketim kültürüne hızlı ve infilak edercesine olan bir bütünleşmeyle kendi yolunu bulmaya çalışmıştır. Günlük hayat, hatta benim ziyaretlerim arasındaki kısa dönemlerde bile tahmin edilebileceğinden daha fazla değişmiştir. Şayet Türkiye'ye 20 yıllık bir aradan sonra dönmüş olsaydım gözlerime inanamazdım. Bu hızlı değişim dönemi, internetin ve küresel itici bir güç olarak patlayan dünya genelindeki ağın (WEB) etkin kullanılmaya başlandığı dönemle örtüşmüştü.

Bu değişimi körükleyen büyük yıl, İstanbul'da Birleşmiş Milletler Habitat II'nin yapıldığı 1996 yılıydı. İstanbul'un dünya kültür sahnesinde önemli bir oyuncu olduğunu göstermek için şehir çok ciddi bir şekilde donatılmıştı; sokak levhaları takılmış, toplu taşıma araçları iyileştirilmiş, başı boş kedi ve köpekler bir gecede ortadan kaldırılmıştı. Sokak levhalarının konulduğu sıralarda çevredeki tanıdık işaret direkleri de ortadan kalkmış ve temizlenmiş İstanbul, Pier Loti'nin pek çok biçimde o kadar ilgisini çeken esrarengiz özelliklerini kaybetmişti. 1978'de ilk gittiğimde nüfusu 4 milyon olan İstanbul, 1996'ya kadar 12 milyonun üzerine çıkmıştı. Şehirdeki yoğunluk çok belirginleşmişti.

Benim için bu dönemin özelliklerinden biri bilhassa evlerin, apartmanların ve şehir ticaret merkezlerinin büyük bir hızla yapılmasının gözle görünen yeni bir zenginliğin işareti olmasıydı. İstanbul Levent semtindeki lüks kapılı siteler, sakinlerine yolları, ayrı yeşil alanları, bahçeleri, sinema salonları, alışveriş plazaları, sağlık kulüpleri, tenis kortları ve havuzları olan evlerle canlı bir çevre sunmaktadır. Bu zamanda Türkiye, sosyal hayat alanları olarak planlanmış alışveriş çarşılarının hızlı yükselişine de şahit oldu. 1998'de Galeria ile başlamak üzere 1990'ların sonunda, İstanbul'da Akmerkez ve Kanyon; Ankara'da Metro ve Atakule;

2006'da Konya'da 42 katlı Kule Site olmak üzere her yerde yükseldi. Pazarların erkek egemen havası şimdi yerini çarşıların kadın egemen havasına terketmeye başlamıştır; ve ben ilk kez kadın satış elemanları gördüm. Bu çarşıların parlak cilalı mermer zeminleri eski şehir merkezlerinin çamurlu sokaklarına benzemediğinden buralara yaya olarak değil de genellikle otomobillerle gitmenizi zorunlu kılar ki bu da tüketim çılgınlığının bir başka göstergesidir. Çarşılarda Batılı restoran zincirleri olduğu kadar güven tazelemiş bazı kebap salonları da yer almaktadır. Yabancı perakendeciler Starbuck'tan Harvey Nicols'a kadar bu çarşıların depolarını doldurmak için yarışmışlardır.

Çarşılara ilave olarak bu dönem, köşebaşındaki bakkal amcanın yerini önce market amcanın, sonra süpermarket (Ismar gibi), nihayet hipermarket'in (Migros ve Carrefour gibi) aldığı bir dönemdir. Otel yapım çalışmaları da hızla devam etmekte, fakat artık daha fazla para daha fazla hizmet anlayışıyla lüks ya da butik oteller üzerinde yoğunlaşılmaktadır. Bu hızlı inşa, her şeyi hesaba katarak Osmanlı şehirlerinin geleneksel üç ahenkli unsuru olan çevre, alışveriş merkezi, mahalle camii, farklı yeni bir şekil almak üzere ayrıştırılmaktadırlar.

Bu değişikliklere iletişim, moda, beslenme, büyük küçük başka imkanlara da şahit oldum, fakat gözümde bu dönemi niteleyen temel özellik ise her zaman çok aşırı olan tüketimdir. Herkes sanki bir arabaya, cep telefonuna sahip olmak ve şimdi de süpermarketlerde alışveriş etmek zorunda gibiydi. İstanbul her zaman büyük bir ticaret kapısı olmuştu ve şimdi sadece ürünlerini değil, çok arzulu bir topluma yaşam tarzlarını da satmak için Avrupalılar, Batılılar bu kapıyı çalıyorlardı. İlerleme ve tüketim coşkusuna rağmen İstanbul'un yeni zenginliğinden yansıyan talih ve varlığı ile kırsal kesimdeki ümitsiz yoksulluk arasında hâlâ büyük bir zıtlık da vardı.

Bu Türkler tükettiler, fakat ürettiler de. Bu dönemde Türkiye, içerde ve dışarda telekomünikasyon endüstrisinin de ilerlemesiyle, ileri teknolojiyi algılama biçimiyle yaman bir oyuncu olduğunu göstererek bütün dünyayı şaşırtmıştır. 1998'de New York'ta JFK havaalanında yeni ultra-modern Terminal 1 açıldığında AİR France ve Lufthansa gibi prestijli şirketlerin yanında 5 uluslararası hava yolundan biri olmak için THY da filosunu zenginleştirmiştir. Geçmişin bilet gişelerindeki otobüs terminallerini andıran havasının yerini daha profesyonel, zarif ve hızlı hizmet almış ve Türkler, modaya daha uygun bagajlarla seyahat eder olmuşlardır. Bu zamanda Türkiye'de şaşırtıcı teknolojik yeniliğin bir göstergesi olmak üzere hayatımda ilk kez sanki Manhattan'daki Wall Street'teymişim gibi bir ziraat şehri olan tozlu topraklı Afyon'da otomatik para çekme makinasından para çektim. Ve yine ilk kez Paris ya da Lasvegas'ta değil, fakat Kayseri'de bir otelde aktif lamba tuşlu kart anahtarlı enerji koruma sistemi kullandım ve Aksaray'da pencere üzerine konan klima ile istediğim kadar serinledim. 1999'da Taksim-Levent metrosu açıldı ve New York'ta değil Karadeniz'in küçük bir sahil şehrinde ilk kez arabamda saniyeleri geriye doğru sayan sayaçlı kırmızı ışığı bekledim. Sirkeci'den Eminönü'ne yeniçerilerin marş marş yürüdükleri aynı tarihi Divan Yolu'ndan aşağıya şimdi gümüş renkli tramvay gidip geliyor.

Sokak manzaraları da hızla değişti. Batıda olduğu gibi caddelerde el arabalarıyla koçanlı mısır, sıcak patates, patlamış mısır gibi gıdaların satılmaya başlandığını gördüm. Gösteriş yapmak için tasmalı köpeklerle dolaşılıyor ve ahşap evlerin önlerinde park etmiş zevkli arabalar görülebiliyordu. Kışın İstanbul'un havasını belirgin şekilde kirleten linyit kömürün yerini doğal gaz almıştı. 1995'te her yerde internet kafe görünmeye başladı ve tıpkı kapılarının önündeki yağ tenekelerinde birden çiçek açan sardunyalar gibi çatılarında çanak antenler beliriverdi. 1996'da

bisikletlerin hızla yaygınlaşmasıyla birlikte bebek arabaları da yaygınlaştı. Böylece bebekleri kollarda, omuzlarda, kucaklarda taşıma kültüründen farklı bir kültür yaygınlaşmaya başladı. Sultanahmet Meydanı yeni bir parkla güzelleştirilip düzenlendi ve ortalık çerçöpten arındırıldı. Konya Karatay Medresesi'nin çökmüş yıldız gözetleme havuzunun çevresine sakar turistlere bir ayrıcalık olmak üzere yeni bir parmaklık da eklenmişti; 1998'de ise kapalı Çarşı'ya yeni bir bölüm.

Türkiye'ye yalnızca yeni ürünler ve tüketim alışkanlıkları gelmiyor, aynı zamanda uydu ve medya aracılığıyla küresel imajlar, isimler, pop yıldızlar, gıdalar ve yeni yaşam biçimleri de akmaya devam ediyordu. Türk gençleri jeanler, tişörtler, spor ayakkabıları, beyzbol şapkaları ve dövmelerle uluslararası giyim tarzlarını daha çok benimsemeye başlamışlardı. Tombul çocuklar da daha fazla görünür oldu. 1990'ların ortalarında başlamak üzere Rifat Özbek, Atil Kurt gibi Türk modacıları doğulu bir anlayış ve hayalle oluşturdukları koleksiyonlarıyla uluslararası moda pistlerinde boy gösterdiler. Amerika'da K-Mart mağazasında Türkiye'den ithal edilmiş blue jeanler ve polo şortlar da gördüm.

Türkler Batılı tüketici yuppi hayat tarzını alaturkaya uyarladılar. Kadınlar sadece moda dergilerindeki yazılardan değil, aynı zamanda gazetelerdeki yazılardan, reklamlardan ve uluslararası güzellik ürünlerinden de hareketle kendi beden sağlıkları ve güzelliklerine daha bir özen gösterir oldular. İnanılmaz ölçüde nargile ve ondan daha fazla tütün tutkusu olan insanların yaşadığı bu ülkede daha önce Avrupa'da, hemen ardından Amerika'da olduğu gibi toplu yaşam alanlarında sigara içme yasağının konması fevkalâde bir şeydir. New York'takiler gibi Türkiye'de de "Café"ler, "fast-food" restoranları ve yeni gıda ürünleri yaygın bir şekilde görülmeye başladı. Cep telefonları uluslararası oldu. Çikolatalı pastalar, küp şekerler ve hazır kahve zamanın birer statü araçları hâline geldi.

Türkler sadece tüketim ürünleri elde etmediler, çocuklarına daha iyi eğitim imkânları sunabilmek için de çalıştılar. Eğitim ufkunda özel üniversitelerin görünmesiyle birlikte, Türkiye'de başarılı olmanın geçerli ölçütlerinden kabul edilen bir Amerikan diplomasına sahip olmak için Amerika'daki yüksek öğrenim enstitülerine rekor sayıda akınlar oldu. Taşradaki vilayetlere, işlerini öğrenmek için hocalarıyla birlikte gönderilen Osmanlı şehzadeleri gibi onların çağdaş vârisleri olarak görünen bugünün gençleri de Amerika'ya en iyi okullara girmek, en yüksek dereceli diplomaları kazanmak üzere gönderildiler.

Bu değişim sadece İstanbul'da değil, ülke genelinde olmuştu. Bununla birlikte Batılı yaşam tarzı lehinde modernliklerini ispat etmek için geçmişi bir kenara koymakta daha kararlı bir çabanın sergilendiği Anadolu'da farklı bir dönüşüm gerçekleştiriliyordu. Geleneksel ev gereçlerinin yerini daha kullanışlı ve daha iyi olanlar aldı; eski el işi bakır kapların yerini gazetelerin verdiği kap kacaklar aldı; el yapımı tahta kaşıkların yerini metaller aldı. Lady Mary, senin o kadar zevk alarak oturduğun geleneksel alçak sedirlerin yerini de süslü sandalye ve koltuk takımları aldı. 1981 yılında Konya'ya yaptığım bir ziyarette tamir ve yedek parça atölyelerinin, dükkanlarının olduğu Sahip Ata Külliyesi'nin önündeki yüzlerce at arabasının olduğu karmaşada az kalsın birinin altında çiğnenecektim. Bu yüzlerce at arabasının yanında bir tane bile otomobil yoktu. Fakat 1995'te tekrar gittiğimde meydan tamamen boşaldığı gibi ortada bir tek at arabası da görünmüyordu.

Elbette değişim, istenmeyen durumları da beraberinde getirir. Bu sırada Anadolu'da dikkatimi çeken, beni en çok kederlendiren değişim, yol kenarındaki görsel kirlilikti. Kilometrelerce yol katettiğim Anadolu yollarında bir tek reklam panosu göremezdiniz, şehir çevreleri arı duru yerlerdi; buralarda sanki dünyadan tecrit olunduğunuzu hissederdiniz; gözlerinizi ve

hayallerinizi ufuklara, ufukların da ötesine dikebilirdiniz. Şimdi buralar bayağı ve gereksiz bilgilerin yer aldığı reklam panolarıyla dolmuş. Elbette şehir çevrelerini yalnız bu reklam panoları değil, özellikle tabiattan silinmesi yüzlerce yıl gerektiren plastik torbalar ve pet şişeler de kirletmiş. Daha önce Anadolu yollarında bu atıkları göremezdiniz; şimdi ise her yerde. 1996'da Konya'da bir başka üzücü değişikliğe şahit oldum. Alaaddin Camii'nin zeminini kaplayan el dokuma pırıltılı gökkuşağı rengindeki halılar kaldırılmış ve tek düze deniz mavisi halılarla kaplanmış. 1155'ten kalma meşhur ceviz oyma minberi, turkuvaz sırlı muhteşem çînili mihrabı ve bizzat Sultan Alaaddin Keykubad tarafından sipariş edilmiş halıları olan, Selçuklu camilerinin en kutsalı, en meşhuru olan bu sultan camii, çok güzel, tarihi ihtişamından soyularak bir fabrika halısıyla kaplanmıştı.

1995-2000 yılları arasındaki değişim ve tüketim muhtemelen, Türkiye'nin geleceği üzerinde en büyük etkiyi yapacak ve geleceğe bir miras olarak intikal edecek yaygın siyasi bir manzaraydı. Bu beş yıl özümsenmesi oldukça baş döndürücü olan bir değişimi yakalamaya çalışan bir ülkenin çabalarına tanık olduk. Batılı tüketicilik toplumun büyük bir kesimini, özellikle şehir merkezlerinin dışında kalan toplumu tamamıyla terketmişti. Pek çok kişinin daha güvenli, daha tanıdık, kendi değer sistemleriyle uyum içinde yeni şeylere yönelmesi, farklı yaşam biçimlerine hoşgörü ve daha istikrarlı bir ekonomi talebi hiç beklenmedik bir şey değildi. Türkiye'nin 1996 temmuzunda yeni bir ses olan Necmettin Erbakan'ı seçmesi kimseye şaşırtıcı gelmemişti.

* * *

Şahit olduğum değişimin dördüncü ve son dönemi 1999 İzmit ve 11 Eylül 2001'de New York'ta kıyameti andıran deprem ve terör felaketlerinden sonradır. Türkiye ve dünya bu hadiselerden sonra artık aynı Türkiye ve dünya değildi. Ve Türkiye mutlaka başarmak istediği modernlik yolunda çılgınca bir çıkış

daha yaptı. Bana göre bu dönemin özellikleri ülkeye yoğun bir turist akını olması, Avrupa yolunda daha istekli olma, ikinci Irak savaşının sebep olduğu Amerikan karşıtlığı duygusu, din referanslı siyasî partilerin birer güç olarak görünmeye başlaması ve Türkiye'nin dünya siyaset ve ekonomi sahnesinde önde ve merkezde yer almaya başlaması.

Siyasi hava çabuk değişti ve 2002'de idam cezasının kaldırıldığını gördük. Yurt içindeki teröristlerin faaliyetlerine 1999'da büyük ölçüde son verildiğinden 2002 kasımında sıkıyönetim de kaldırıldı, fakat 2004'e kadar toplu yaşam alanlarında, otel lobilerinde silahlı askerleri hâlâ görmek mümkündü ve bu sene TRT ilk kez Kürtçe programlar yayınlamaya başladı. 2001'de Türk lirasının yarı yarıya değer yitirmesine sebep olan mali çöküntünün ardından IMF'nin önerdiği reform programlarının azimle sürdürülmesine başlandı. Sonuç olarak Türkiye etkili GDP büyümesini gerçekleştirmekle kalmayıp 1990'ların en büyük felaketlerinden biri olan olan yüksek enflasyondan da kurtulmuş oldu.

Önceki yıllarda başlayan değişim çabaları sürdü. Hızlı yapılaşma Kayseri, Malatya, Konya gibi şehirlerin merkezleri dışındaki boş alanlarında ve İstanbul, Ankara gibi şehirlerde kule iş merkezleri şeklinde, hatta ülke genelinde alışveriş merkezleri ve hipermarketlerle devam etti. Şimdi ülkeyi çaprazlama kaplayan yollar Avrupadakilerle aynı değerdedir. Teknoloji de yol almaya devam etmektedir. 2001'de Ankara'da yeni bir metronun açılışını ve İstanbul'da uluslararası yeni bir havaalanının açılışını gördük. Devrin tipik bir alâmeti olmak üzere camilerin girişlerinde "Lütfen cep telefonunuzu kapatınız" uyarısı yer almakta ve Tokat'ın küçük bir kasabasında kırmızı ışıklı güneş panelli LCD ekranda namaz vakitleri gösterilmektedir. 1 Ocak 2005'te Türk lirasından 6 sıfır atılarak YTL kullanılmaya başlandı. Şaşırtıcı bir hızla o sabah saat 10'da ATM'den YTL çektim. Bu makineden yeni liralar çekeceğimi asla beklemiyordum, fakat her şey o

kadar kusursuzdu ki! Avrupa'da EURO'ya geçildiğinde bu kadar kusursuz olmamıştı. Şimdi internet site adreslerini de vermeyen bir reklam göremezsiniz. Üstelik kablosuz bağlantıları (WIFI) Amerikada olduğundan daha evrensel ve daha güvenilir; ve elbette Avrupa'nın da çok çok ilerisinde. Türkiye şehirleri yeniden düzenleyerek, yeni parklar, bahçeler oluşturarak, yürüyerek gidilen çarşılar kurarak (İstikbal ve İstanbul caddelerinde French gibi), şehirlere girişlerde trafik işaretleri dikerek yeşil hareketin farkında olduğunu göstermiştir. Bu günlerde Batı'dan gelmiş, İstanbul'da yaşayan gurbetçi işçiler oldukça yaygın ve İstanbul'a her sene 300.000-400.000 kişi göç ediyor. Gümüş renkli tren şimdi çok daha rahat ve havalandırma düzenekli.

Otomobillerin %90'ını Avrupa'ya ihraç eden Türkiye ile uluslararası ticaret gelişmektedir. 2007 Nisanında New York'ta yaşadığım caddenin köşesindeki ufak tefek bir bakkalda bir Türk içeceği gördüm. İstanbul havaalanındaki ayrılış bordlarında Newark'taki THY bürosundaki karton uyarıcının çok ötesinde, bütün uçuşları ve yönleri gösteren bilgiler yer almaktadır.

Bu dönemin en büyük değişimi Türkiye'nin hedefe ulaştığı yoğun turizmdir. Şimdi bir yabancıya dokunmadan İstanbul caddelerinde yürüyemezsiniz; İstanbul yeni Roma'dır. Her zaman misafirperver evsahipleri olan Türkler bu turistleri en güzel şekilde karşılamak için ellerinden geleni yapıyorlar. Türkiye çok gelişmiş şehir içi otobüsleri, trenleri, tramvayları, feribotları, deniz otobüsleri, taksileri ve yeni gelişmekte olan metrolarıyla mükemmel bir taşımacılık sistemi geliştirmiştir. Demiryolları, büyük ana yollar, 4 şeritli pek çok otoyolla birlikte yolculuğu daha rahat hâle getiren paralı yollar katlanarak artıyor. Turistlerin güvenliklerini sağlayacak çok dilli mütebessim polisler görev yapmaktadır. Sultanahmet'teki "Tourism İmformation" bürosu son derece verimli. Diyarbakır, Amasya, Safranbolu'daki tarihi Osmanlı evleri ve hanları misafirhane olarak hizmet vermektedir.

Şayet hayalleri bardaklarca çay, hazır kahve ve Türk kahvesi içmekse Divan Yolu ve İstiklal Cadde'sindeki "Starbuck"lar turistleri beklemektedir. Otellerde buz makineleri de var.

Yerinde bir çalışma ile dünyanın görülecek kültürel yerlerinden biri olan millî miraslarını sunma konusunda üst düzeyde bir bilinç geliştirmişlerdir. İstanbul, Ankara ve Antalya'daki çok önemli devlet müzelerindeki iyileştirmelere ilave olarak, Kayseri'de Kadir Has, İstanbul'da Koç, Sabancı, Pera ve Sadberk Hanım müzeleri gibi özel müzeler de kurulmuş ve kültürlerine ilgi duyan Türk ve yabancılara kapılarını açmışlardır. Türkiye bu müzelerle, özellikle Türkiye'de türünün ilk örneği olan çağdaş sanatın vitrini durumundaki yeni İstanbul Modern (2004) ile dünyanın kültürel bir aktörü olmuştur. Bunun yanı sıra geleneksel sanatlar da unutulmamıştır. İstanbul'da yatay dokunmuş halıların sergileneceği bir müze açma çalışması devam etmektedir. Önceleri dil hatalarıyla dolu, anlaşılmaz turizm ve müze broşürleri şimdi daha sağlıklı ve dil açısından da son derece kusursuzdur. Sesli rehberler, çeşitli yabancı dillerde hatasız sunumlar yapmaktadır ve her dilde rehber kitaplar da yaygınlaşmıştır.

Türk halkı tursitler hakkında daha kültürlü olmaya başlamıştır. Kitap basımları da sanatlı kompozisyonları, renkli kapakları, kaliteli beyaz kâğıtları ile geçmiş zamanların damarlı gazete kâğıtları ve kötü ciltlerinden sonra oldukça gelişmiştir. Daha önce Türkiye'de yılda yaklaşık 10.000 kitap yayınlanıyordu. 2006'da baskıda 30.000 vardı. Vitrinleri ilgi çekici düzenlenmiş, zevkli kitap satış evleri her yerde görünmeye başlamıştır. UNESCO tarafından Türkiye'nin 9 değerinin dünya mirası arasına alınmasının getirdiği güçle ve dünya bilim adamlarının arkeolojik kazılara olan ilgisi dolayısıyla Türkiye'de geleneksel mirası korumak, saygı duymak ve değerlendirmek gerektiğine dair ciddi bir uyanış olmuştur. Türkler en geniş zenginliklerinden biri

olan kültürlerinin aziz tutulması, özenle ve ustalıkla korunması gerektiğinin artık daha çok farkındadırlar.

Not defterime o kadar çok değişiklik kaydetmişimki! Kaliteli ekmek bulmak zorlaşıyor. Ayran artık ev yapımı maşrapalarda değil, steril kaplarda geliyor. Bu sene ilk defa caddede polis ve ambulans srenleri duydum. Ahşap evlerle piyango bileti satıcıları da azalmakta. Meyve suları ince, renkli, konik şekilli cam bardaklarda değil, kâğıt kutularda sunuluyor. Sanki seyyar satıcıdan alınan cam bardaklar ya da bir zamanlar lokanta masalarında bulunan, serinleten aliminyum maşrapalar sağlıklı değilmiş gibi içeceğiniz su her zaman plastik şişelerde geliyor. Bebekler cicili bicili, çocuklar daha arsız ve daha şişman olmaya başladı. Dağ gibi kayılmış meşhur renkli baharat zirveleri olan Mısır Çarşısı ıvır zıvır turistik eşyalara, tişörtlere bulanarak bütünlüğünü kaybetmiş; mücevher mağazaları da vitrinlerinde sergiledikleri taklit camlarla emeklemeye başlamış.

Bütün bu değişimde Türkiye'nin o kadar zengin ve seçkin her bölgenin mahallî şahsiyetlerinin, küreselleşmeye ve onun tekdüzeleştiren standartlaştırma damgasına karşı koyacaklarını ümit ediyorum; zira bu bölgesel farklar Türkiye'nin en büyük zenginliklerindendir. Mahallî giysiler, takılar, halk türküleri, şiveler, ağızlar, yiyecekler, müzik ve sanat şekilleri hayatiyetini sürdürmelidir. Konya'nın Şanlı Urfa'dan farklı görünmesini istiyorum; gümüş renkli Erzurum'un altın renkli Ankara'ya benzemesini istemediğim gibi söyleyişteki bölgesel ağızların da yok olmasını istemiyorum. Elbistan'da Alevi müziği dinlemek, Kahramanmaraş'ta Maraş dondurması yemek, Antalya'da mavi Akdeniz'e, Niğde'de geniş bozkırlara dalıp gitmek istiyorum.

Bu ilerleme yolunda özellikle Türk halkının saflığının, Türk ruhunun asla yok olmamasını ümit ediyorum. Hırsızlık olacak; soygunculuk, adam öldürme devam edecek ve Batı'dan gelen

unsurların geleneksel değerleri aşındırmak gibi bir tehlikesi de olacak. 1991'de Isparta'da arabamı park edip kilitleyince otopark görevlisi güldü ve benimle alay edercesine, "Buna gerek yok, bura kimsenin kimseden bir şey çalmadığı Türkiye!" demişti. Her zaman haklı çıkmasını o kadar istiyorum ki!

Fakat elbette bunlar ilerlemenin çileli yollarındaki küçük çakıl taşlarıdır. Geleceğe doğru giden büyük Boğaziçi feribotundaki Türkler gibi, aynı heyecanla ben de onlarla birlikte güvertede olmak istiyorum. Boğaziçi için iki büyük proje plânlıyorlar ve bu bana tekrar, Türklerin Muhteşem Süleyman'dan beri kurdukları köprü hayallerini hatırlattı. 2012'de tamamlanması plânlanan "Marmaray" projesiyle, dünyanın en derin deniz altı tüp geçidi olacak olan Boğaziçi'nin altından geçecek 13 km'lik bir tünelle Asya ile Avrupa bir kez daha birbirine bağlanacak. Boğaziçi üzerine üçüncü bir köprü de plânlamaktalar. Bu gelişme örnekleriyle kısa süre içinde Fransa, Avusturya ya da başkaları için artık Türkiye'yi umursamamak çok güç olacak. Köprü yolcularının yeni nesli, bu projeler için harıl harıl inşaa dökümanları hazırlıyorlar ve benim tek ümidim onların Türkiye deneyimlerinin de benim Fatih köprüm için katıldığım ilk işim olan tercüme çalışmalarındaki gibi verimli olmasıdır.

* * *

Bütün bunları okumak başını mı döndürdü Lady Mary? Lütfen endişe etme, çünkü az önce anlattığım değişimlere rağmen Türkiye'de kaldığın sıradaki o kadar zevk aldığın izlenimlerin çoğu ilerleme ve değişme yolunda başkalaşmayacak. Edirne Selimiye Camii'nin duvarlarındaki çok beğendiğin çiniler, Pera'daki pencerenden seyrettiğin tepeler, mavi Boğaziçi'nde kayık sefası, Karadeniz'in fındıkları büyüklüğünde elmaslar takınan kadınların cazibesi, çocukların yaramazlıkları, aile sevgisi ve pikniklerde oturmak için serilen halılar, kilimler her zaman var olacak.

Lady Mary, özellikle Kayseri'yi çok takdir ediyorum. Senin de orayı görmeni o kadar isterdim ki! Takdir etmemin sebeplerinden biri sanırım, değişimin o kadar ahenk içinde sürmesinin sanki resmigeçidinin yapıldığı bir yer olmasıdır. Meydanın ortasında durup çevremdeki her yöne bakınca Türk ilerleyişinin gücünü ve göz alabildiğine ne kadar engin bir tarihle dolu olduğunu görüyorum. Volkanik Erciyes, zamanın başlangıcını temsil ediyor; hareketli pazar yerlerinde Asur ve Hitit tüccarlarının ayak sesleri yankılanıyor; şehrin surları Roma ve Bizans'a şahitlik ediyor; Mahperi Hatun ve Sahabiye Medreseleri Selçuklu başkentinin önemini gösteren bir vitrin; Sinan Ali Paşa Camii, Osmanlı İmparatorluğunun ihtişamının özeti; cumhuriyetin idealleri, meydanın tam ortasına dikilmiş atlı Atatürk anıtıyla Türkiye'nin Avrupa hedefi yolunda ve tam Erciyes'in karşısında onun bir yansıması gibi inşa edilmiş Hilton Oteli'nin şeffaf duvarlarında ışıldamaktadır. Türk vatandaşlarının bu şehirde çevrelerine bakabilmelerini, bu çok etkileyici tarih ve ilerleme yolunda onların da aynı gururu hissetmelerini ümit ediyorum.

1852 km uzunluğunda 555 km genişliğinde dokunmakta olan büyük Türkiye halısının tüm dünyanın takdir edeceği dev bir halı olarak tamamlanacağına inancım tamdır. Türklerin, şimdi Konya Alaaddin Camii'ne serilen yalın, mavimsi, duvardan duvara halının Sultan Alaaddin zamanından beri zemini süslemiş olan orjinal halılar gibi anılmayacakları üzerinde düşünmelerini umuyorum. Güzel Sultan'ın halıları dokuma sanatının diğer en güzel örnekleri gibi sanat tarihi kitaplarına gömülmüştür. Şimdi onlar, her yıl milyonlarca ziyaretçi çeken Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nin baş tacı mücevherleridir. Bu itibarla Türkiye için bir arzum da şudur ki; bu ülke ve halkı, modeliyle özgün, farklı, kendine özel ve en güzel zenaatkârlarca uygulanmış parıltılı memleket halısını dokumaya devam etsinler.

* * *

Antalya'da yerle bir edilmiş moteldeki ağacımı hiç unutmadım. Dikenli tel örgülerle çevrilmiş kalasların ardında otelin yıkılmakta olduğunu gördüğüm dehşet anlarından beri ne hatırımdan çıktı ne de rüyalarımdan. Bu nedenle Antalya'ya bu sene onu bulmak azmiyle tekrar gittim. Hâlâ yaşadığına inanıyordum, çünkü sadece bir inşaat projesi için böyle bir kıymet ve ihtişamın buldozerle yerle bir edilmiş olmasına inanmakta güçlük çekiyordum. Olması gerektiğini düşündüğüm noktaya doğru Lara yolundan aşağıya indim ve şimdi tamamlanmış olan modern otel alanına girdim. Tam onu bulma ümidimi yitirmişken birden, beni şaşkına çevirircesine karşımda beliriverdi. Yalnızca korunmakla kalmamış, otelin çevresiyle birlikte bütün müştemilatının odak noktası hâline getirilmişti. Onun ihtişamına vitrin olmak üzere çevresine hoş bir taraça yapılmış ve tıpkı eski günlerindeki gibi Antalya rıhtımına yukarıdan bakan muhteşem manzara ve sükunetten zevk almak üzere gölgesinde oturacak insanları karşılıyordu. Türkiye'nin benim ağacımla aynı alın yazısını paylaştığını düşündüm: Ölümsüz, ama değişen; benimle birlikte zarif bir şekilde gelişen; uyarlanan; her zaman dik ve gururlu; nesiller boyu bir yandan dalları aya ve yıldızlara ulaşmaya çalışırken diğer yandan bulunduğu yerde kökleri üzerinde sımsıkı tutunan.

Saygılarımla

Kadriye Branning

!958'de yapılan Çınar Hotel, İstanbul'un en eski 5 yıldızlı otellerinden biri

Eski otobüs, Tokat

Soğuk Çeşme Caddesi, İstanbul, 1978

Soğuk Çeşme Caddesi, İstanbul, 2008

Atın şu sıfırları!

İnşaat devam ediyor

Konya Alaaddin Camii'nde duvardan duvara halı, 1996

Konya el dokuma halı, Alaaddin Camii'nden, 1220
Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul, Inv. no. 681

27. MEKTUP: BİR DEMET LÂLE

Sevgili Lady Mary

Senin ziyarette bulunduğun günlerden bu tarafa bu ülkenin ne kadar değiştiğini keşke görebilmiş olsaydın. Bir zamanlar senin tanıdığın savaşan ve kendi içine çekilmiş sultanın yönettiği bu ülke o kadar farklı oldu ki! Bu ülke şimdi bir barış ülkesi; artık başka yerler fethetmekle uğraşmıyor, fakat içerde yapacağı siyasi, ticari, sosyal fetihlerle ve vatandaşlarına moral kazandırmakla meşgul.

Türkiye tabiî ki büyüyor. Nüfusunun %70'i otuz beş yaşının altında, çok genç bir ülke. Gayretliler; caddeyi geçmek için hem Doğu'ya hem Batı'ya bakıyorlar; mutlu olmak ve eğitim öğretim görmek istiyorlar. Sosyal ilerlemeler, adalet, konuşma özgürlüğü, teknolojik ilerleme, ticari fırsatlar konusunda Avrupa vizyonuna ortak olmak istiyorlar. Selçuklular, Osmanlılar ve Cumhuriyetin kuruluşunda katkıları olan atalarından kalan çok zengin bir mirasın vârisleri olarak birkaç yıl sonra bu ülkenin liderleri olacaklar. Geçmişlerini bir yana bırakmaktan, kurbanlar vermekten ve şanslarını denemekten korkmayacaklardır. Geçmişin yığıntısından 21. yy'ın fevkalâde başarılı uluslarından biri olacak Türkiye'nin geleceğine karar verecek olan yeni liderler yükselecek.

* * *

21 Şubat 1717'de Alexander Pope'ye yazdığın bir mektupta 11 Eylül 1697'de Osmanlı Türklerine karşı büyük bir zafer kazanan Avusturyalı General Eugene de Savoie'nin Karlofça savaşı alanından geçişinizi anlatıyorsun. Her tarafta hâlâ kafatasları, cesetler bulunan meydanın görünüşü seni ender yaptığın siyasi bir yorum yapmaya itti. Fakat "Onlarla senin canını sıkmayıp sade bir üslupla seyahat anılarıma döneceğim." diyerek kısa kestin. Bir yabancı için derin bilgi eksikliğinin bulunduğu konularda yargılayıcı olmaksızın bir yorum yapmak gerçekten zordur. Köprüleri geçişin en güç derslerinden biri dilinizi ne zaman tutacağınızı öğrenmektir.

Sana yazdığım bu mektuplarda Türk kültüründe mevcut olan "puslu bölgeler"de dilimi tuttum. Muhtemelen bu ülkenin resmini çok idealist çizdiğimi ve pürüzlü yerlerin üzerini cilaladığımı düşünüyorsun. 30 Ağustos 1716 tarihli Ratibson'dan yazdığın mektupta "Tarafsız kalmak basiretlilik olacak." diyorsun ve ben de aynı yolu seçtim. Senin gibi ben de bir gezginim, gazeteci ya da deneyimli bir siyaset bilimci değil. Sosyal farklılıkları; siyaset, din, kültür ve etnik problemleri onlara bırakıyorum.

Temel problemlerin toplumu gölgelediği bir dönemde yaşadın fakat bu dönem görünürde eğlence partilerine, şiire ve lâlelere adanmış III. Ahmet'in zevk ve sefa içindeki lâle devriydi. Ancak savurgan hayat tarzını besleyebilmek için koyduğu vergiler sen Türkiye'den ayrıldıktan 12 yıl sonra bir halk ayaklanmasına sebep oldu ve III. Ahmet 1730'da tahttan indirildi.

Fakat yaklaşık 280 yıl sonra bu dönemin sosyal problemlerini kim hatırlayacak? Bu dönemden dünyanın hatırlayacağı parlak renkler ve dans eden gövdeleriyle şu lâlelerdir. Hollandalıların kendilerine mal ettiği bu lâleyi tüm dünya, ümidin ve ilkbaharda yeniden dirilişin sembolü olarak görür. Türkiye'ye de her zaman dünyaya bir demet lâle sunan bir ülke olarak bakacağım.

* * *

Çevremdeki insanlara Türkiye'den bahsederken basından okudukları ve ülkeyi algılamalarında birinci plânda etkili olan puslu bölgelerle bulanıklaşmış geçmişi atlamakta özellikle zorlanırım. Her kültürün, ırkın ve ülkenin, bakış açınıza göre daha karanlık ya da daha aydınlık olan bu puslu bölgeleri var. Benim ülkemde de pek çok bulunan bu puslu bölgelerden Türkiye'yi de açıkça görüyorum. Türkiye'ye seyahat ve aynı sorunlarla mücadelesini gözlemlemek, farklı bir ışıkta kendi ülkemi ve enstitülerini görmeme yardım etti. Bu puslu bölgelere değinmek onlardan utanılacak bir şey olmayıp bilakis onlarla yüzleşme, onları araştırma, farklı açılardan tartışma, konuları analiz etme ve aynısını tekrar yaşamamak için onlardan kurtulmak olacaktır.

Türkiye şimdi sorumluluk gerektiren bir olgunluk düzeyine erişmiştir ve çok önemli bazı değişiklikler yapmaya hazırdır. Gençlik çağlarına rehber olacak güçlü bir babaya ihtiyaç duyan delikanlı büyümüş, kendi kararlarını alabilecek muktedir bir duruma gelmiştir. Genç Türkiye, demokrasisine nasıl bir şekil vereceğine ve onun nasıl besleneceğine karar vermeye çalışıyor. Türk halkı; zeka, güç, kararlılık ve sosyal değerlerle birleşmiş, çok parlak gelecek hayallerine en uygun yolu her zaman seçebilecektir. Türkiye dünya vatandaşlarının gözü önünde, dünya sahnesinde gururla duracaktır.

* * *

Lady Mary, bu sana yazdığım mektupları bitirmeden önce, onları sana yazarken bana ne çok ilham verdiklerini, onlardan aldığım derslerle köprüleri daha iyi geçmemde nasıl yardım ettiğini belirtmek istiyorum. Düşüncelerini ifade etmekte neşeli, iyimser ve çekici bir samimiyetin bulunduğu mektuplarının en takdir ettiğim bir yanı da Türkiye'de gördüklerinle ilgili olarak nasıl öyle doğal ve açık fikirli olduğundur. Kabiliyetli bir yazar olarak çevreni, bize yanındaymışız hissini verecek kadar canlı tasvir edebiliyordun. Fakat sanırım mektuplarının gerçek armağanı

kendini asla çevrende olanların üzerinde – aksi hâlde tekdir ve tenzile sebep olacaktı - üstün bir konuma yerleştirmemiş olmandır. İngiliz yurttaşlarının çoğunda görülen önyargı ve üstün insanlar oldukları tavrından nasıl o kadar belirgin bir şekilde azade kalabildin? Moral konumları ne olursa olsun, düşüncelerini nasıl bütün potansiyel okuyucuların hassasiyetine saygılı, özenli bir üslupla şekillendirmiş olduğuna hayranım. Memleketindeki arkadaşlarına bir konuyu anlatırken onların Türkler hakkında sahip oldukları bütünüyle olumsuz ve çarpık görüşlerini gidermek için hikâyelerini büyük bir özenle seçmiş olmana da değer veriyorum. Mektupların günlük hayattaki faaliyetleri aktarmak ya da onlar hakkında lüzumsuz konuşmalardan ibaret olmayıp çevrendeki dünyaya keskin bir vukufiyet ve anlam sunmaktadır. Lady Rich'e, "Gördüğüm her şey, değişen sahneler izlenimi veren yeni bir dünyaya girdim." dediğin gibi yalnızca sahnenin değişmesini ve farklarını görmekle kalmadın; kültürler arasındaki ortaklıkları da anladın. Anladıklarını resmederken de yargılayıcı bir çizgi çekmedin. Kendini daha net görebildin; kültürünü daha belirgin algılayabildin ve bizim de aynısını yapabilmemiz için "Onlar için olduğu gibi bizim için de…" diyerek bize yol gösterdin. Bütün bu sebeplerle insanların mektuplarını ilk yazdığın günlerde ne kadar istekle okudularsa bugün de aynı istekle okuduklarını belirtmekte yalnız olmadığımı düşünüyorum. Bu itibarla mektuplarımı sana hitaben yazmaktan, böylece sadece, ikimizin de çok sevdiği ve saygı duyduğu Türkiye'ye ve halkına takdirlerimi belirtmiş olmaktan değil, aynı zamanda sana olan takdir hislerimi ifade etmiş olmaktan da zevk duydum.

Lady Mary, tarafsız olma konusundaki tavsiyeni hep göz önünde bulunduracak olmakla birlikte senin gibi aydın bir kadının çoğunda bana katılacak olduğu inancıyla bazı konulardaki kanaatlerimi de ifade ederek sana veda edeceğim. Ben, bilim ve bilimdeki potansiyelin insanlığın ilerleyiş ve saadetini

kamçılayacağına; hukukun ve ondan kaynaklanan yetkinin eşitlik getireceğine; eğitimin ve eğitimden gelen gücün, hakikatin zihinlerde olandan daha geniş olduğunu görmelerine, böylece cehaletin, ahmaklığın, önyargının çukurlarından sakınmalarında insanlara yardım edeceğine inanıyorum. İnsanlığımızın karanlıklarını aydınlatabileceğine, empati, anlayış ve değişim için bir katalizör olacağına inanıyorum. Hikmet derslerinin pek çok kaynaktan ve pek çok şekilde ışıldadığına; insanlığın müştereklerinin ve kabiliyetlerinin halklar için daha adil bir dünya oluşturmakta toplum ve yönetimde bir araya geleceğine; insanlığı ihtiyaç duydukları uygun kararları almaları yönünde her zaman sevk eden görülmeyen bir el olduğuna, bu etkili elin semavi mesajlardan ya da borsadan; tıptan ya da yargıdan uzanabileceğine, fakat her zaman bunun demokratik toplumlar için söz konusu olduğuna inanıyorum. İki toplumun her buluşmasının, her küçük sohbetin, paylaşılan her bir bardak çayın, hoşgörüsüzlük duvarlarında bir gedik açacağına inanıyorum. Ve bir çay, bir çay daha, sonra bir çay daha… ve böylece belki hayallerimizdeki dünya bir gün gerçekleşecek.

Böyle bir dünya olur mu? Belki şimdi değil, ama sonunda kazanan asla zulm olmaz. İnsan hakları her zaman en üstte olmaya devam edecek. Özgürlük aşkı her zaman galip gelecek. Benim hayalimdeki Türkiye'nin halkı, siyasetçisi, hukukçusu, askeri ve dinî liderleri, bu hedefe doğru birkaç köprü daha geçecekler ve lâle serpilmiş İznik seramiklerinde resmedilen ideal dünya kadar güzel bir bahçe yapacaklardır. Her şeyin ötesinde ben, Türk halkına inanıyorum.

Saygılarımla

Katharine Branning

28. MEKTUP:
MAŞALLAH

Sevgili Lady Mary,

Tabiatıyla hem Türkiye yolunda hem de eve, Londra'ya dönüş yolunda bazı tehlikeli çakıl taşlarına dayanmak zorunda kaldın. 21 Kasım 1716'daki mektubunda Türkiye yolunda Alplerin tüyleri diken diken eden geçişini şöyle anlatıyorsun: "Ay ışığında, Bohemya'yı Saksonya'dan ayıran ve altta Elbe Nehrinin yer aldığı korkunç bir uçurumdan geçtik; fakat tökezleyip düşmeniz hâlinde dibe kadar sağ olarak ulaşabilmeniz kesinlikle mümkün olmadığından boğulmaktan korkmak için herhangi bir sebep olmadığını söyleyebilirim. Pek çok yerde yol o kadar dardı ki, tekerleklerle uçurum arasında 3 santimlik bir yer kalıp kalmadığından emin değilim. Korkularımı benimle paylaşması için yanımda derin derin uyuyan Mr. Wortley'i uyandırmayacak kadar iyi bir eştim. Daha sonra bana Elbe'de pek çok seyyahın cesetlerinin bulunduğu anlatıldı. Tanrı'ya şükür bizim kaderimiz öyle olmadı."

Daha sonra önünüzde sizi bekleyen, yolculuğun potansiyel tehlikeleriyle dolu korkunç hikâyeler anlatılmış olmasına rağmen korkusuzca Viyana'dan hareket ettin ve sonrasını, "Eğer burada bana her türlü dehşetle hikâyeler anlatan insanlara inanacak olsam gerçekten hava şimdiye kadar olduğundan daha fazla esmeye başladı. Aynı zamanda donarak ölmekten, karların altında kalmaktan ve Macaristan'ın, geçmekte olduğumuz bölgesini yakıp yıkmakta olan Tatarların eline düşmekten korkuyorum."

diye anlatıyorsun. Türkiye yolunda zaten yeterince çekmemiş gibi Londra yolunda, sondan bir önceki seyahatinde de bu sefer karlı dağlar yerine su üzerinden zor bir geçiş yapmak zorunda kaldığını da "Kaptanın daha önce uyardığı tehlikelerle çok kötü bir tarzda yük vapurunda bütün gece oradan oraya çalkalandıktan sonra nihayet sabahleyin Dover'e ulaştık. Bir balıkçı teknesi çağırdık ve yük vapurunda insanlar Tanrı'ya yakarırlarken biz hepimizi güç bela alan bu tekneye doluştuk. Daha önce bu kadar dehşet verici bir durumla karşılaştığımı hatırlamıyorum." şeklinde anlatıyorsun.

Benim de Türkiye yollarında çok tehlikeli deneyimlerim oldu. Gece tehlikeli anayolların kenarlarında tepe taklak olmuş büyük taşıma araçları gördüm. Türkiye'nin doğusunda yaşanan terör dolayısıyla uzak bölgelerde potansiyel tuzaklarla karşı karşıya kalma tehlikesi geçirdim. Hem çok fena otomobil kazalarına şahit oldum hem de pek çok kaza atlattım. İnsanların yırtık kuklalar gibi havaya fırladıklarına şahit oldum. Türkiye'nin güneyinde şahit olduğum korkunç kazada dört kişilik aileyi taşıyan bir otomobil yukarıdan aşağıya kayalıklardan dikine düşerek hemen hemen tam önümde param parça olmuştu. Bütün bunlar bana senin, "Asla kendim kurgulayıp yazamayacağım kadar yoğun korku, yorgunluk ve bitkinlikten sonra sağ salim eve ulaşmak …" şeklinde ifade ettiğin şükran duygularını hatırlattı.

Fakat ben sana farklı bir hikâyeyi, Türkiye'de kaldıktan sonra memleket yolunda yaşadığım, farklı özellikte çok zor bir yolculuk deneyimimin hikâyesini anlatmak istiyorum. Yine de senden farklı olarak arabada uyumakta olan kocanın yardımından mahrum, korkunç ve yalnız kalmış biri değildim. Bu bela karşısında bütün ülke yanımdaydı ve bu hikâye pek çok şekilde Türk halkı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçek doğasının bir özetidir.

* * *

İstanbul'da sıcak ve capcanlı bir yaz sonu sabahında yola koyuldum. Bazılarına malum olan, gördüğüm en vahşi güzelliklerin bulunduğu Nuh'un Ağrı Dağı'nın karlı zirvelerinden Van Gölü'nün derin kobalt mavisine, Kaçkar Dağlarının koyu zümrüt yeşiline kadar Türkiye'nin doğusuna yaptığım harika seyahatlerden birinin son günüydü.

Tanrı'nın insanoğluna bahşettiği en güzel armağanlarından olan tabiat güzelliklerinin bu baş döndürücü örneklerini görme şansına sahip olduğum için o gün kendimi özellikle mutlu hissediyordum. Yalnız bıraktığım kocama, kütüphane arkadaşlarımın sıcak ortamına dönmeyi dört gözle beklediğim bir gündü. Kristal parlaklığında masmavi, ışıl ışıl gökyüzünün olduğu 11 Eylül 2001 günüydü.

Dönüş yolculuğu pek çok kez yaptığım diğerleri gibi görünüyordu. Yoğun bir öğrenme, neşeli oyunlar, yaşayan tarihle birlikte tekrar sevdiklerime kavuşacak olmanın verdiği mutlulukla birlikte sınırsız bir kederle dolu olarak tanıdık yollardan havaalanına doğru yol alıyordum. Havaalanının gümrüksüz mağazalarında şeker, helva, lokum, Türk kahvesi, gibi ürünler satışa sunulmuştu. Sürekli taşıdığım çantama gazetenin son sayılarını tıkıştırmış ve boncuk mavisi süsler almak için de madeni Türk liralar koymuştum. Arkadaşımla birlikte birinci, ikinci, üçüncü güvenlik noktalarından geçerken dünyanın bu değişken noktasında güvenlik söz konusu olduğunda Türklerin ne kadar dikkatli oldukları yorumunu yapıyorduk. Kendimizi güvende hissediyorduk.

Meşhur ve esrarengiz motor problemleri nedeniyle hemen hemen 2 saat kadar bir gecikme olmuştu. Arada yediğimiz domatesli sandöviç ve lezzetli beyaz peynirle iyice tıkanmıştık. Nihayet havalandık, fakat bir yada iki saatlik bir uçuştan sonra kaptan pilot koridora çıkarak İstanbul'a geri dönmek zorunda olduklarını, zira sıkıntı veren problemin hâlâ devam etmekte

olduğunun anlaşıldığını söyledi. Hostesler servis arabalarını geri götürdüler; kemerler bağlandı; geri döndük, yere indik. Aynı sevk alanında iki saat daha bekledik. Biraz sıkıcı olmaya başlamıştı ki, Türk Hava Yolları şirketi, yeni bir uçak tahsis edildiğini, kısa süre içinde ayrılacağımızı duyurunca çok sevindik. Tekrar, bu kez tüm problemleri geride bıraktığımızdan emin, havalandık.

İnanılmaz bir şeydi! Bir saat sonra kaptan pilot koridora çıkıp bir kez daha İstanbul'a dönmemiz gerektiğini bildirdi. Tüm yolcular mırıldanmaya, homurdanmaya başladı, o gün artık asla eve dönemeyeceğimden endişe etmeye başladım. Fakat bu sefer kaptanın sesi bir tuhaf çıkıyordu, belli belirsiz, "Dönmemiz gerekiyor, çünkü tüm Amerikan hava sahası kapalı." O anda beni bir panik sardı, çok, çok korkunç bir şeylerin olmuş olması gerektiğini biliyordum, çünkü Amerikan hava yolları tarihi boyunca asla kapanmamıştı. Belirsiz bir korkuyla ağlamaya başladım; zira problemin ne olabileceğini hayal bile edemiyordum; yalnız çok ciddi bir şeyler olmuş olmalıydı. Küçük bir Türk çocuğu gelip neden ağladığımı sordu, kötü şeyler olduğunu hissetmekten kaynaklanan korkumu ifade etmekten tamamıyla çaresizdim. Onu ve uçaktaki diğer insanları korkutmamak için İstanbul'dan, sevdiğim dostlarımdan ayrılmaktan duyduğum üzüntü dolayısıyla ağladığımı söyledim.

Yaklaşık yarım saat sonra kaptan tekrar geldi, Türkçe olarak "Anlaşıldığı kadarıyla New York'ta büyük bir binaya saldırı olmuş." dedi. O zaman derinden gelen bir hisle bunun hangi bina olabileceğini anladım. Bütün gün gece gündüz penceremden gördüğüm ve bütün dünyanın görebilmesi için nöbetçi gibi dikilip duran Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kuleler'di bu. Ve bir şekilde biliyordum ki, bu saldırı sıradan olmayıp bir terörist saldırısı olmalıydı.

Nihayet uçak İstanbul'a indi. Kaptan geldi ve Türkçe bir mesaj verdi, sonra bir başkası İngilizce; böylece uçakta olan birkaç Amerikalı ne olup bittiğini anlayabilecekti. Çok net ve yavaşça konuşmaya başladı, İngilizceyi yeterli konuşamadığı için değil, mesajını mümkün olduğunca zarif ve dikkatli bir şekilde iletebilmek için en uygun kelimeleri seçmeye çalıştığı için. Titreyen duygusal bir sesle şöyle dedi: "Sevgili bayanlar ve baylar! Size çok üzücü bir haberi duyurmak zorundayım. New York'ta Dünya Ticaret Merkezi'ne bir terörist saldırı olmuş; pek çok insan zarar görmüş; uçakta bulunan Amerikalılar'a, onlar ve ülkeleri için çok üzgün olduğumu söylemek istiyorum." Sonra ağlamaya başladı. Onun ağlaması, her zaman zarif olan ev sahibi Türkün evi olan uçağındaki misafirlerine bu üzücü haberi vermenin onun için ne kadar zor olduğunu gösteriyordu. Kaptanı yaşamının bir parçası olan bu uçaklardan birinin tahrip aracı olarak kullanılmış olması da perişan etmişti. Heyecandan konuşamaz hale gelmişti, çünkü muhtemelen eğitimini Amerikalı uçuş pilotlarından almıştı, çünkü pek çok kez aynı rotada Amerika'ya gitmiş, muhtemelen Manhattan'ın bu gökleri delen kulelerinin tepesinde bir tur atmış olmalıydı. Çok üzgün olduğu kesindi, çünkü teröristler de Müslümandı. Onun hıçkırıkları sanki uçağın binalardaki infilakını canlandırmıştı ve daha o sırada kulelerin yıkıldığı, teröristlerin Müslüman olduğu kesinlik kazanmamış olmakla birlikte her şey benim için açık seçik belirgin hâle gelmişti.

Motor problemleri nedeniyle o gün Amerika'ya uçan pek çok maruz kaldığı makus talihten korunmuştuk. Zor durumda olmakla birlikte o gün birkaç Amerikalı için, Türk Hava Yolları uçağında olmak, saldırı sonucu ortaya çıkacak kaosun ortasına gitmeyip kollarını kendileri için açıp her türlü ilgiyi gösterecek bir ülkeye geri dönmek büyük talihti. Uçaktan çıkıp havaalanı terminaline gelince her meslekten insanın sıra olup büyük

bir sessizlikle önümüzde beklediğini gördük. Bütün hava alanı personeli bizi beklemek için toplanmıştı. Kimileri takım elbiseli kravatlı memurlar, kimileri THY üniformalı kravatlı; kimileri gri önlüklü bagaj taşıyıcıları, bir kısmı temizlik araçlarıyla duran pembe tulumlu temizlikçi kadınlardı. Kalın siyah kemerli polis memurları, siyah spor ceketli güvenlik elemanları ve başka renklerde giysilerle pek çok başkaları. Sanki bize kol kanat germek için herkes çevremizde bir duvar olmuştu. Bu andan sonra ağızlarından tek kelime çıkmayan, bize doğru gelen insanların arasında sanki bayılacakmışım ya da su altındaymışım gibi her şey bulanıklaşmış, ağır hareket etmeye başlamıştı.

Fakat tüm ellerin, nerede ihtiyaç duysanız ortaya çıkan o meşhur büyülü Türk ellerinin bize doğru uzandığını, kolumuzdan tutarak bagajlarımızı alıp gümrük alanına getirdiklerini çok net hatırlıyorum. Bu sırada bana ne söylediklerini hatırlamıyorum, fakat gözlerini hatırlayabiliyorum; gözlerde gördüğüm şey bana durumun ne kadar vahim olduğunu söyleyen üzüntü idi. Bunun yanı sıra ak saçlı, siyah giysili, elinde telsiz telefon olan yakışıklı bir adam yanımıza gelip mükemmel bir İngilizce ile, "Lütfen endişe etmeyin, sizinle ilgileneceğiz. Bir araçla sizi kalmanız için yakın bir otele götüreceğiz; çok güzel ve temiz merak etmeyin. Her şey normale dönünceye ve memleketinize dönme vakti gelinceye kadar orada kalacaksınız. Endişe etmeyin sizinle ilgileneceğiz. Ancak şunu bilin ki, odanıza girip televizyonu açınca daha önce asla görmediğiniz bir vahşetle karşılaşacak, çok üzüleceksiniz. Lobide masa başında bir psikikolog olacak, ihtiyaç duyarsanız size yardımcı olacak. İyi şanslar, Tanrı yardımcınız olsun." Ve bugün hâlâ traşsız, zayıf yüzlü, üzerinde eski siyah elbise olan fakir bir adamın elimdeki valizi çekip alarak benim için araca koyduğunu görebiliyorum.

Bizimle ilgilenecek olan bu "biz" kimdi? Elbette Türk Hava Yolları, fakat ülkedeki herkesin de bu "biz"e dahil olduğu

görülüyordu. Düzensiz olmakla meşhur bir ülke nasıl oluyordu da iki saat içerisinde rahatlatma, kalacak yer, taşıma, bir masada hazır bekleyen psikolog gibi konuları halletmiş oluyorlardı. Nasıl oluyordu da bu kadar profesyonel, sakin, bu kadar kusursuz, kendi dehşet hislerimize odaklanabilmemiz için bu kadar yardımcı olabiliyorlardı? Hâlâ her şeyi yazamayacak kadar şaşkınım. Otele varır varmaz, daha çok cenaze törenlerinde sağlanan bir sessizlik ve aceleyle odamıza gittik. Odaya girdim, otel gerçekten güzeldi, yatağın ucuna oturdum, televizyonda gördüklerim ak saçlı adamın abartmadığını gösteriyordu. "New York'taki büyük binaya saldırı"nın hikâyesini öğrendim.

Bizzat bir haber almaksızın, bir defa görmemiz hâlinde bile sonsuza kadar zihnimize kazınacak olan felâket sahnelerini tekrar tekrar gösteren CNN'nin monoton haberleriyle başbaşa bir hafta kadar kaldık. Kocam iyi miydi? New Jersey'den gelirken her sabah kulelerin altından geçen yardımcım tonlarca yığıntının altında mı kalmıştı? Yaşadığım çevrede bu felâkete maruz kalan insanlar nasıldı? Tekrar tekrar, gökten açılan gedikten doğan dehşet anlarını gördüm; sanki kalbimde de bir gedik açılmıştı. Parçalanan sütunları görünce sanki kemiklerim parçalanmıştı. Birkaç saat sonra her şey bulanıklaştı, belirsizliğe gömüldü; zaman durmuş, sanki kalbim durmuştu. Fakat ertesi gün biraz hava almak üzere dışarı çıktığımda büyük gönderdeki bayrak yarıya indirilmiş, ulusunun felâket yıllarında akan kanları temsil edercesine sallanıyordu. O zaman anladım ki bu felâket yalnızca benim şehrimi değil bütün dünyayı sarsmıştı.

Türkler her caddede, hepsi gözlerinde üzüntü, dillerinde teselli edici sözler, dudaklarında kederli tebessümlerle karşılayıp elleriyle kollarımıza dokundular. Onlar da iki sene önce ağustosun sıcağında yaşadıkları felaketi konuştular. 17 Ağustos 1999 gecesi meydana gelen İzmit depreminde 40 saniye içinde 40.000 masum insan uyurken hayatlarını kaybettiler. 2001'de 3000

masum insanın ölmesi için 5 saniye kafi gelmişti. Temiz hava yerine ciğerleri toz dumanla dolmuş enkaz arasındaki sevgililerinin acısını çok iyi bilen Türkler iki felaket arasındaki benzerlikleri unutmadılar.

O hafta uyuyamadığım bir gece, teşekkür mektubu yazmak için kalktım. Üzerine hangi adresi yazacağımı, nasıl ulaştıracağımı bilemiyordum. Fakat o sıkıntı anında bir mektup yazmanın, duygularımı kâğıda dökmenin, yaşadığım büyük acıyla içime akıttığım gözyaşlarımı ve acımı dışarı salıvermeme yardımcı olacağını hissettim. En azından o zaman diliminde kendi düzenli dünyamda kâğıt üzerinde kontrol edebileceğim kelimeler vardı.

Sekiz gün sonra bir sabah otel görevlisi bizi arayarak bir saat içinde ayrılmak için hazır olmamızı bildirdi. Amerikan hava yolları açılmıştı ve eve gönderiliyorduk. THY'nin özel aracıyla otelden alınıp havaalanına götürülecektik.

Ayrılmadan önce otel çıkış görevlisine, kaldığım günler boyunca lüks oda, kahvaltılar, telefon ve fakslar gibi harcamalar için ne kadar borcum olduğunu öğrenmeye gittim. Bu tür durumlarda protokol bilmem, fakat her şeyin tam ve yerinde olup olmadığından emin olmak isterim. Vestiyerde duran genç kadın bana baktı, eğildi ve yavaşça "Bize borcunuz yok." dedi. Onun "Evi"nde kaldığım süre zarfında ne kadar büyük acılar çektiğimi biliyor olmasının verdiği ıstırapla sanki yüzüme bakamıyordu. Otelin etkileyici cömertliği, gözlerinde okuduğum trajik hadisenin yoğunluğu, huzurum için gösterdiği çabaya teşekkür etmekteki aczimle ben de ona bakamadım. Konuşamadım ve uyuyamadığım o gece yazdığım mektubu bir zarf içinde ona uzattım. Adrese baktı; müteessir olduğu görülebiliyordu. Sonra bana baktı ve yine yavaşça "Teşekkür ederim." dedi. Ve işte yalnız o zaman ağlamaya başladım, sanki bütün hafta boyunca sergilenen haddi hesabı olmayan incelik, nezaket, teselli edici

söz ve davranışlar dehşetin oluşturduğu acıların artık daha fazla içimde kalmasını da istemiyordu.

Eşyalarımız otobüse yükledik, hâlâ sessiz olan havaalanına ulaştık ve bir hafta önceki adımları izleyerek, güvenlik için üç noktada kontrol, aynı protokol özeni ile memlekete giden 11 uçağına bindik. Uçakta kimse fazla konuşmadı, ya artık güvenli olmayan göklerde bu tahrip edici makinalardan biriyle karşılaşıp helâk olmaktan ya da sadece evde karşılaşacaklarımızdan duyduğumuz endişelerle hepimiz korkuyorduk. O gece memlekete ulaşınca bulduğum şehir, geldiğimiz uçağın içi kadar sessizdi. Oturduğum Greenwich Village apartmanından gördüğüm Dünya Ticaret Merkezi'nin muhteşem görüntüsünün yerinde şimdi sarı-gri bulutlar, güneş ışınlarıyla enkazdan yansıyan korlar ve gece yerleşkenin aydınlatılması için konulmuş dev flaş ışıkları vardı. O gün ve aylarca evimdeki eşyalar ikiz kulelerin tozları ve 3.000 mağdurun külleriyle örtülü kalmıştı. Günlerce ve aylarca her gün evimi temizlerken sanki küller arasında kalmış bütün masum ruhlar için tören yapıyormuş gibi dualar okudum.

New York iyileşti, Amerika iyileşti ve ben iyileştim. Bugüne kadar hâlâ bu alçakça oluşturulan hadisenin küçük büyük, bölgesel ya da uluslararası sonuçlarını yaşıyoruz. Pek çok şekliyle o gün New York'ta olmamakla yaşadığım acının Amerika'dakilerden daha büyük olup olmadığını merak ediyorum. Felakette şahsen herhangi bir yakınımı kaybetmemiş olmakla birlikte hâlâ şehrimin kayıplarından ve dostlarımın inançlarından dolayı büyük acı yaşıyorum. Kalbimde özel bir saygı duyduğum İslam sanki bana ihanet etmişti. Çok saf ve asil olduklarını düşündüğüm bu dinin muhtelif fanatiklerinin, affedilmeyecek derecede lekelenmiş olmalarından dolayı ihanete uğramış hissediyordum. Çalışmalarımdan, hayatımı paylaştığım Müslümanlardan, Türkiye'de karşılaştığım pek çok Müslümandan, Rahman ve Rahim olan Allah'a inananlardan başka bir şey olabilirler miydi bu cürmü

işleyenler? İnancımın şüphe ve aldatmayla ters yöne doğru gittiğini farkedince bunu durdurmam gerektiğini düşündüm. O zaman bir yemin etmiştim. Dünyadaki bütün olayların çıkışını kontrol edemeyebilirdim, diye düşündüm, fakat kendi etki alanım olan yörüngem ve kendi gök kubbemi kontrol edebilirdim. Hayattaki her şeyin belki de bizim yaşamamıza yardım etmek için olduğu söylenir. Bu nedenle o günün dehşetinden sonra kendimi adadığım kültürler arası ilişkileri sürdürmeye eskisinden daha fazla ihtiyacım olduğunu, dinler ve halklar arasındaki anlayışı destekleme çabalarıma tekrar başlamam gerektiğini söyledim kendi kendime. Bu benim bir şeyin farkına varmamı sağladı; benim gibi İslama o kadar saygı duyan bir insan Müslümanlara karşı bu denli olumsuz hisler beslemeye başlamışsa sıradan bir Amerikalı kim bilir neler düşünmüş olmalıydı? Şimdi eskisinden çok daha fazla köprüler inşa eden biri olmama ihtiyaç vardı.

* * *

Hikâyemin Türklerle ilgili 9/11'inin son bir kısmı var. Olaydan beş ay sonra öğle yemeğinin ardından işime döndüğüm bir gün ön kapıdaki resepsiyon görevlisi bana büyük tahta bir kutu verdi. Üzerine adımın yazılı olduğu bir THY zarfı yapıştırılmıştı. Kalbim durdu; iyi kötü bütün hatıralar, İstanbul'da geçirdiğim o hafta hepsi bir sel gibi üzerimden akmaya başladı. Evde, özel olarak açmak için bekledim, zira çok özel bir şey olacağını ve yine bana pek çok kez gösterilen Türk inceliğinin bir başka parçası olacağını biliyordum. Mektup Türk Hava Yolları New York şefliğinden geliyordu ve iyilik temennileriyle birlikte, aylar önce vestiyere "Türk Hava Yolları ve Türkiye Cumhuriyeti Halkına" hitabıyla bıraktığım ve henüz eline geçen mektuptan dolayı takdirlerinin bir hatırası olmak üzere bunu THY personeli adına gönderdiğini bildiriyordu. Hem maddî hem de manevî

olarak bana karşı onca yaptıkları şeye rağmen Türklerin sıcak kollarının bütün şefkat ve güzelliğiyle beni sarmaya devam etmesi inanılmaz bir şeydi.

Bu büyük kutunun içinde çok güzel bir şekilde paketlenmiş zarif bir ceviz ve cam çerçeve içinde gümüşten, oval büyük bir plaket vardı. Üzerinde güzel bir hatla "Allah seni bütün kemliklerden korusun" anlamında "Maşallah" duası resmedilmişti.

Evet Türkler bana bir kez daha dostlarımın sınırsız iyiliklerinden asla şüphe etmemem gerektiğini göstermişlerdi.

Saygılarımla

Kadriye Branning

bu tıklamaların kaynağı

www.kitapkaynagi.com

"kitaba ulaşmanın en hızlı yolu"